ÖNSÖZ

Hamd, kâinatın yöneticisi ve yegane hâkimi olan Allah'a ve salatü selam O'nun Rasulü Hz. Muhammed'e (s.a.v), âline ve ashabına.

Değerli okuyucu! Kitabımıza konu olarak seçtiğimiz *"Ma'rufu emr münkeri nehiy"* terimi Kur'an ve Sünnette çokça rastlanılan bir terimdir. Kitabımız okunup incelenince bu terimin hukuki bir statüye sahip olduğu görülecektir. Zaten elinizdeki bu kitap bu terimin genişçe bir şerh ve tefsiridir. Yine bu incelememizde bu terimin sanıldığı kadar dar bir çerçevede ele alınmadığı görüleceği gibi, aksine İslam'ın inanç ve ameli bir nizam olduğu da görülecektir.

Öyle ise, İslami davetin mahiyeti nedir? Herkesi bu davete muhatap kılmak ve yeryüzünde bu davetin inanç ve amel nizamını yerleştirmek için mü'minlerin yerine getirmekle yükümlü oldukları ilmi ve ameli çalışma ne olmalıdır? Bu davetin neticesinde kurulan İslami devletin diğer devletlerle ne gibi benzerlik ve ayrıcalıkları olacaktır? Müslümanın böyle bir devletteki sorumlulukları nelerdir, devletin temel felsefesine uygun olarak kurulacak müesseselerin yönlendirilmesini kim yapacak, devletin başındaki yönetici ve onun her açıdan destekleyicisi olan müslüman tebaa, tüm cahiliye düzenleriyle savaşarak dinin onaylamadığı her türlü gayr-i meşru hayatı lağvedip İslami renge dönüştürerek yapılan çalışmayı ve buna karşı çıkacak her çeşit güçleri etkisiz hale getirmek üzere yapılacak cihadı nasıl yönlendirecektir? Evet, İslam'ın inanç ve amel nizamının gerçekleşmesi etrafında bu tür mukadder sorular hatıra gelmektedir. [1]

İslam'ın temel öğretisine göre Allah Teâlâ mü'min ile kendi arasındaki bağın gereği olarak mü'mine bir takım görevler yüklemiştir. Bu cümleden olarak mü'min, Allah Teâlâ'yı tanıyıp O'na davet edecek, Kur'an ve Sünnetin çeşitli ifadelerle açıkladığı *"şirk"*ten uzaklaştıracak ve tüm peygamberlerin çağırdıkları tevhid sistemine davet edecek, onları kula kulluktan kurtarıp, kendi öz fıtratına uygun ilahi atmosferi yaşatmaya çalışacaktır.

Yine ölüm ötesi hayatın ve hesabın hakikatına işaret ederek, insanlığı Allah'ın azabıyla korkutup cennetiyle müjdelemek, Allah Teâlâ'ya karşı yeryüzündeki şahitlik görevini yapmak, insanlığı ve dünyanın islahına çalışmak, hakkı tebliğ etmek, Allah'ın muradına uygun bir insanlık yetiştirmek uğrunda cihad yapmak, Allah'ın, kurtuluşa vesile olan ve bunu va'deden dinini yaşamak ve yaşatmaya çalışmak, O'nun kanunlarını her türlü beşeri düzenlerin üstünde tutmak (i'lây-ı kelimetillah), hakkı tavsiye ve şeriatın emir buyurduğu her çeşit iyilikte yardımlaşmak… Evet bütün bunları yapmak, *"Ma'rufu emr ve münkeri nehiy"* kavramının kapsamında mevcut olan mü'minin yegane görevidir. [2]

"Ma'rufu emr, münkeri nehiy" kavramının ifade ettiği anlam ile tâli derecedeki esaslar arasında önemli bir farkı vardır. Diğer esaslardan her biri, bu mühim kavramın belirli oranda çeşitli yönlerinin birer açıklamasıdır. Kaldı ki bu kavramın sınırlarının genişleyip daralması gibi bir özelliğe sahip olması, fer'i tarafını ilgilendiren bir özelliktir. Fakat bütün bunlarla beraber, gerek bu kavram olsun, gerek fer'i sahayi ilgilendiren esaslar olsun, tek bir gerçeği işaret eder ve tek bir gayeyi hedef edinir.

Binaenaleyh *"Ma'rufu emr münkeri nehiy"* teriminin neyi hedeflediğini kavradığımız zaman, Kur'an-ı Kerim'in muhatabı olan insanın aldığı tavır, durum ve şartlar muvacehesinde bu terimin tarihi misyonunu da derinlemesine anlamakta gecikmiş olmayız.

Durum böyle olunca, Kur'an ve Sünnet sahasında derinlemesine bilgisi olmayan kimselerin *"Ma'rufu emr, münkeri nehiy"* görevini sıhhatli bir şekilde yapamayacağı gerçeği ortaya çıkacaktır. Aslında da dinin "yapınız" dediğini yapmak ve "yapmayınız" dediğini yapmamak görevi son derece önemli ve bilgi isteyen, ehliyet gerektiren zor bir görev değil midir? Zira bu görevi, mü'minin en açık ve ayırıcı özelliği ve onun vakarını yansıtan davranışlarının en belirgin alameti, içtimai varlığının sebebi ve sırrıdır. Mü'min en ufak bir şekilde bu görevinden gafil davranamaz. Çünkü böyle hassas bir noktada mazur sayılmaz. Aksi halde isyan ve belaya sürüklenmesi kaçınılmazdır. Allah Teâlâ'ya karşı suç işlemek, cehennemi hayata düşmek gibi açık bir akıbete razı olmak ise doğacak korkunç hesapları yapmamak ve şuursuzca davranmaktan başka bir hareket olmasa gerekir.

İslam'ın mü'mine yüklediği bu önemli görev gibi yapılan her şuurlu çalışmanın etrafında daima bir takım sorular sorulmuştur.

O halde önemi bu kadar büyük olan bu görev hükmen farz mıdır? Yoksa bu görevi yapmamakta müslüman serbest mi bırakılmıştır? Şayet farz ise bu görev, İslam toplumunun her ferdine mi, yoksa belli bir kesime mi aittir? Bu çağrının mahiyeti ve varmak istediği hedef nedir? Yine bu görevi icre etmede İslam ümmeti dışındaki ehl-i kitap da ortak mıdır? Bu konudaki çalışmanın sınırı nedir? Şartları var mıdır? Varsa ne gibi özellikler taşır vb. sorular… İşte bu kitap, bütün bu sorulara genişçe cevap vermektedir.

"Ma'rufu emir, münkeri nehiy" görevinin birçok ayet ve hadiste zikri geçer. Ayet ve hadislerin bir kısmı bu görevin değişik açılarına cevap teşkil eder. Mesela bir ayet bu görevin farziyet ve keyfiyetine delalet ederken, diğer bir tanesi bunun kapsamını ve genişliğini açıklar. Ayrıca sınırlarını ve şartlarını birlikte izah eden ayetler

---

[1] Müslümanın İslami bir toplumda haklı yerini alabilmesi için ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevini yapmakla birlikte İslami vatanın sınırları dışındaki yerlerde Allah'ın (c.c) düzenini hakim kılmak için de cihad etmekle emrolunmuştur. (Çeviren: Said Havva)

[2] Cihad, iyiliği emr, kötülükten sakındırma, İslam'ın pratiğe uygulanması için beşeri müeyyidelerdir. İslam'dan sapmaktan dolayı fıtri cezalarla dünya ve ahiretteki Rabbani müeyyideler bunun dışındadır. (Çev. Said Havva'dan)

de vardır. Fakat araştırmamıza konu olan tüm ayet ve hadisleri nakletseydim, çokça tekrar olur ve kitabın hacmi son derece kabarık olurdu. Bunun için teferruata ait olanlarını bırakarak sadece konumuza ışık tutan ve incelememizi net sonuçlara bağlayanları zikretmekle yetindim. Kur'an ve Sünnete göre konuyu kavramak gaye olunca, sayın okuyucunun bu ayet ve hadisleri iyice kavraması, sabırla takip etmesi, değişik bir takım durumlarda nasların açıklamak istedikleri maksada değişik açılardan bakması gerekir.

Böylelikle hükmün bir yönünü konu alan hadis-i şerif, çok kere bunun diğer yönünü de araştırma sahasına çekmektedir. Okuyucu –bu konuyu eleştirmek ve daha derinlemesine kavramak için- yalnız düşünmekle yetinmeyecek, aksine tüm kitabı inceleme mecburiyetini hissedecektir.

Kur'an-ı Kerim, bir yerde *"Ma'rufu emr münkeri nehiy"* ifadesini *"hayra davetle"* birlikte zikretmiştir. Kitaba da zaten bu ayetin kısaca tefsir ve şerhiyle başladım. Çünkü bu ayet *"Ma'ruf ve münker"* kavramlarını daha açık bir şekilde tespite çalışmaktadır. Ayrıca kitap, akıl ve mantık kurallarına dayanan bir üslup içerisinde, dinin herhangi bir hükmünü veya yalnız herhangi bir cephesini ele almamakta, belki Allah Teâlâ'nın emrettiklerini Rasulullah'ın (s.a.v) bize getirdiklerinin hakikat ve mahiyetlerini öğrenmeye teşvik etmektedir. Zira Kur'an ve Sünnet'in bu açık hükümleri, gönülden inanıp fıtraten kabule hazır olanlara ve bunların farziyetine inananlara hitap etmektedir. İnsan hayatını kuşatan bu hükümleri, Kur'an ve sünnetin ifadelerinde açıkça görmek mümkündür.

İçtihad ehliyetini taşıyan İslam ulemasının, kitap ve sünnetin içtihada konu olan sahasında ihtilafa düşmeleri mümkündür. Fakat bu vasıfları taşıyan kimselerin ihtilafları mübahtır, hatta müstehaptır. Yeter ki bu nassları İslam'ın usulü din kuralları içerisinde anlamakta fikri ihtilaflar olsun. Fakat iş, ehil olmayan bir çevrenin eline düşüp, ehil olanlar da bu sahada suskun vaziyette kalırsa, o vakit çıkacak ihtilaf, hiç de iyi olmayan sonuçlara götürür. Binaenaleyh cahillerin eline düşen konu –adeta leş üzerine üşüşenler gibi- mevcut görüşlerin çelişik yönleriyle izaha kalkışılırsa, sonuçta istenmeyen bir çizgiye gelindiği görülecektir. Bu nedenle de birbirleriyle çelişkili görülen iki nassı, Kur'an ve hadislerin kabul etmeyeceği tefsire uydurmamız mümkün olmayacaktır. Halbuki bu çeşit bir yaklaşımdan Kur'an ve sünnetin muhakkak alimleri şiddetle kaçınmışlardır.

Şüphesiz ki Kur'an ve hadis tefsirinde tercih edilen en doğru metod, bu iki kaynağın bizzat açıkça işaret buyurduğu, gösterdiği metoddur. Yahut en azından bu iki kaynağın üslup ve ifade tarzları vasıtasıyla ortaya çıkarılan izahtır. Zaten bu görüşü ilim ehlinin ispatları da desteklemektedir.

Kitabımı yazarken de itimad edilen bu ikinci metodu Kur'an ve sünnette tercih edilen hüküm çıkarma metodunu kullandım. Fakat kamil mânâda bu yolu takip ettiğimi de iddia edemem. Zira mutlak kemal yalnız Allah Teâlâ'ya aittir. Allah'tan, bu çalışmamın hüsn-i kabul görmesini ve kullarına faydalı kılmasını diliyorum.

24 Şubat 1966
Celâlü'd-Din el-Amra
HİNDİSTAN

GİRİŞ

HAYRA DAVET ve HÜKMÜ

Allah Teâlâ Âl-i İmran sûresinde inananlara şöyle hitap eder: *"Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki (Onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."*[3]

AYETİN ÖNCEKİ AYETLE İLGİSİ

Allah Teâlâ, bundan önce geçen ayette İsrailoğullarının, dinlerini arka plana atıp, dinin hayatla irtibatını kestiklerini, bununla da yetinmeyerek insanların dini hayatlarına müdahale ettiklerini ve bu konuda tüm gayretlerini sarfettiklerini bize bildirmektedir. İsrailoğullarının bu korkunç hataları kendilerini Allah'ın rahmet ve rızasına nail olmaktan ve hidayetinden mahrum bırakmıştır. Takiben gelen ayetle mü'minlere hitap edilmekte, Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa, O'nun muradına uygun olarak korkmaları ve müslüman olarak ölmeleri, bâtıla karşı topyekün Allah'ın ipine (Kur'an'ın emirlerine) sarılıp, İslam'la içiçe olmaları, bundan asla taviz vermemeleri, aksi halde siyasal iktidarlarından uzaklaştırılacakları, bunun daha önce örneklerinin olduğu ve bu gerçeğe tarihi perspektiften bakılması gerektiği açıkça beyan edilmektedir.

Bütün bu açıklamalar, mü'mini ruhen bu iktidara hazırlayacağı için, onu evvela ruhen bu iktidarın sorumluluğuna yönlendirmektedir. Fakat mü'minlerin kendi dışında yapmak zorunda oldukları çalışma ise –ki

[3] Âl-i İmran 104

bu iktidar olmayı gerektiren bir çalışmadır- konumuza başlık olarak seçtiğimiz ayet-i kerimenin, en kuvvetli alternatif olarak sunduğu ve kesin nassa bağlı olarak, *"İnsanları hayra davet etme, dinin hoş gördüklerini emretme ve hoş görmediklerini yasaklama"* gibi çok önemli ve İslam devleti için temel olarak seçtiği görevdir.
Bu hususta Kur'an yorumcularından iki otoritenin görüşlerini arzetmeye çalışalım:
İmam Râzî der ki:
"Allah Teâlâ ehl-i kitabı. Bundan önceki ayette iki sebepten dolayı suçlamıştır:
Küfre düşmeleri
Başkalarını küfre sokmak için yaptıkları çalışmalar."
Bu ayeti müteakiben, hitap mü'minlere yönelmekte ve mü'minler evvela takva ve iman ile emrolunmakta, sonra da ehl-i kitabın yaptıkları ve işledikleri korkunç cürüme karşı, sapmışların hakka, iman ve itaate yönelmeleri, sapmamışların da hak üzere sebat etme hususunda son derece gayret sarfetmeleri istenmektedir.[4]
Allâme Seyyid el-Âlûsî şöyle der:
"Allah Teâlâ, mü'minlerden hak düşmanlarının her çeşit engellemelerine karşı koymak için evvela kendilerini ıslah etmelerini, sonra da başkasını ıslah etmelerini istedi. Zira kendilerini doğruya getiremeyenlerin, başkalarını doğruya çağırmaları abes olurdu. Ayetteki hükme göre ehl-i kitap hem kendileri sapıttı, hem de başkalarını saptırdı."[5]
İslam ümmetinin tarihi seyir çizgisinde sürekli üstlendiği ağır bir sorumluluğu vardı ve bu sorumluluk halen devam etmektedir. Bu, Tağut'un her türlü tasallutuna karşı koyma görevi idi. Ayet-i kerime bu mühim göreve iki terkiple dikkat çekmektedir:
Hayra davet,
İyiliği emredip kötülükten sakındırma.

HAYRA DAVET
İslam ümmetinin yerine getirmekle mükellef olduğu bu kavramın ifade etmek istediği mâna, Rasulullah'ın (s.a.v) bize tebliğ etmiş olduğu İslam'ı taşıma ve ona davet sorumluluğudur. Bu ise itikadî, nazarî, siyasi, ahlaki ve ibadetle ilgili sahaları kuşatan *"Hayr"*ın bizzat kendisidir. Allah Teâlâ hayatın her cephesini kuşatan, din ve dünya ayrılığını asla kabul etmeyen bu eşsiz nizama davet etme görevini İslam ümmetinin omuzlarına yüklemiştir.
İslam'a göre hayır ve şerrin ölçüsü yalnız Allah'ın dinidir. Allah4ın dini neye "hayır" demişse o hayırdır. Neye "şer" demişse o da şer'dir. İslami çizgiden saparak bir takım arzulara göre şekillenen yollara ve sistemlere göre insanların tavır almalarını ve şekillenmelerini istemek, Allah'ın dinine savaş açmak demektir. Bu yetkiyi hiç kimse kendinde bulamaz. Çünkü İslam dışı fikir ve ideolojiler, hayattaki düzenlemelere ve geçim yollarına çeşitli şer renkleriyle bakarlar. İslam, hayatı yeniden ilahi düzenle şekillendirmek üzere dünya gezegenine ayak bastığı zaman bu çeşit hayat telakkileriyle karşılaşınca bunlara savaş açtı ve bütün gücüyle bunların aleyhinde kesin tavrını takındı. Allah Teâlâ'nın yüce iradesini hakim kılmak için tüm insanlığı bu davete uymaya çağırdı. Bunu yaparken doğacak bütün riskleri de gözönüne aldı.
"Hayra davet" hayatın tüm cephelerini kuşatan İslam'ın bütünlüğü içerisindedir ve bu görev dinin yalnız bir cüz'ü anlamına gelmez. İslam ümmeti, bu parçalanmayı kabul etmeyen bütüne taliptir. Tüm gayretlerini bu uğurda seferber etmediği müddetçe kabullendiği sorumluluktan kurtulamaz. İşgal ettiği stratejik konuma göre *"Ahlaki ıslah"* ve *"Siyasi inkılab"* bu ümmetin asli görevidir. Ne zaman ki sadece ibadetleri telkin edip, hayatın sosyal problemlerini İslam'a göre düzenleme gayretlerini bırakarak hayra davet etmişse, her zaman onun ezeli düşmanlarının işine yaramıştır. Taşıdığı bu sorumluluktan da kurtulmuş olmaz. Çünkü *"Hayr"*, tarifine uygun olarak, parçalama kabul etmemektedir. Bir cüz'ün bir mânâ ifade etmesi ancak diğer cüzleriyle birlikte mütalaa edilmesiyle mümkündür.
İşte İslam ümmeti hayr'ın cüz'ünü yaşamaya ve yaşatmaya memur olduğu şuurunu taşıdığı sürece bu sorumluluğunu idrak etmiş demektir. Bu hususu Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti açıklamıştır. Allah Teâlâ İbrahim, İshak ve Yakub (a.s.) gibi peygamberlerden söz ettiklten sonra şöyle buyurur:
'Onları emrimizle dosdoğru yolu gösterecek rehberlek kıldık, kendilerine hayırlı işler yapmayı, dosdoğru namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Onlar bize ibadet edicidirler."[6]
Ayet-i kerimede geçen 'hayrat' (=hayırlı) işler kelimesi, Allah Teâlâ'nın peygamberlerinin yapıp işlemelerini emrettiği işlerdir ki, kesinlik ifade eder. Araştırıldığında görülecektir ki onların yapmakla mükellef oldukları *"Hayırlı işler"*in kapsamı son derece geniştir. Bu kapsama, ibadetler ahlaki davranışlar ve insanlar arası tüm muameleler girer. İşte dinin muamelat ile ilgili kısmına şeriat denildiği gibi, tümüne da şeriat denir.
Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki hayrat kelimesi, Allah Teâlâ'nın, şeref ve izzet sahibi peygamberlerine gönderip de amel etmelerini istediği mükemmel şeriata verilen addır. Eşsiz yasaları yaşatıp, aktaran insanlar ancak canlı birer örnek ve ölümsüzleşen birer tablo oluşturan peygamberlerdir. (Onlara ve davalarına gönül verenlerine saadet dilemek, saadetlerine katılmak en büyük dileğimizdir).

---
[4] Mefâtihu'l-Ğayb, İmam Râzi: 3/19
[5] Ruhu'l,Meâni, Âlûsi: 4/20.
[6] el-Enbiya 73.

Allame el-Bağavi bu ayetin tefsirinde der ki: *"Biz onları önderler kıldık".* Yani hayırlı her türlü işlerde uyulan liderler kıldık demektir. *"Emrimizi gösterirler."* Yani insanları dinimize davet ederler. *"Ve biz onlara hayırlı işler yapmalarını vahyettik."* Yani ilahi yasalara uymalarını emrettik. [7]
Hazin Tefsiri de *"hayırlı işler"* ifadesiyle *"İlahi yasaları hayata tatbik etme"* olarak anlar ve öyle savunur. [8]
Şu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki "hayır" kelimesi "ilahi şeriat" ile eş anlamlıdır. Ve peygamberler bu "hayrı" tatbikatlarıyla emretmiş, hayatlarında en doğru ve en kâmil mânâda temsil etmişlerdir. Bizzat yaşadıkları bu hayata davet etmişler, bu davetin ise kulluk görevinin ve Allah'ın hükümranlığını ilan etmenin en yüksek derecesi olduğuna inanarak O'nun gerçek kullarından olmuşlardır.
Şimdi ise "Hayır" kelimesini daha iyi anlamak için Mâide suresinde geçen diğer bir ayet üzerinde duralım. Bu ayet şeriatlerin çeşitli olabileceğinden bahseder. Oysa ruh ve asıl itibariyle Allah'ın dini daima tek bir dindir, asla değişmez. Fakat asırların değişmesiyle şeriatlar değişmiştir.
Mesela İsrailoğullarına gönderilen şeriat, Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderilmesiyle ilgâ edilmiştir. Yani Hz. Musa'nın (a.s.) şeriatı hükmen kaldırılmıştır. Ama ruh ve asıl itibariyle kalkmamıştır. Çünkü hedefe varmada maksat aynı, ancak metod değişiktir. İslam ise hedefe varmada son uygulamadır. *Binaenaleyh "Şeriatların değişik"* olması kesinlikle *"dinlerin de değişik olduğu"* anlamına gelmez.
Geçmiş milletlere gönderilen şeriatler, ibadetlerin ve kulluğun yalnız Allah'a yapılacağını, tek kelimeyle hükümranlık hakkının, en büyük otorite sahibi olan Allah'a ait olduğunu ilan etmişler ve insanlığı her peygamberin gelişi ile yeni bir şeriata boyun eğmeye hazır olmasını icbar etmişlerdir. Yeni bir şeriatın gelmesinden sonra geçmiş şeriattan ayrılmayan kimse, gönderilen yeni şeriatı inkar etmiştir. (Çünkü her yeni gelen şeriat eskisine nisbetle daha kâmildir).
Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"(Ey Musa'nın, İsa'nın, Muhammed'in ümmetleri!) sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol (yasa) tayin ettik. Eğer Allah dileseydi (topunuzu bir şeriata tâbî) bir tek ümmet yapardı. Fakat o size verdiği (muhtelif şeriatlar dairesi)nde sizi imtihan etmek için (ayırdı). Öyle ise (hepiniz) hayır işlerde (şeriatlerde) birbirinizle yarış edin."* [9]
Ayette geçen "Hayırlı işlerde yarışma"dan maksat, Allah Rasulü Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gelen şeriata uymaktır. Şüphesiz kurtuluş İslam'a uymaktır, başkasına değil. (20. asırda kurtuluşu va'd eden demokrasinin her çeşidi, aslında İslam'dan kurtuluşu hedef edinmiştir. Ama bilmiyordu ki *"Gerçek demokrasinin şudur ki tefsiri: Halk hakkın esiri devlet halkın esiri" (N.F.K) Çev.)*
Allâme İbni Kesir *"Hayırlarda yarışın"* ayetini tefsir ederken der ki: *"Bu yarışma, Allah'a itaat, kendisinden önceki şeriatları kaldıran İslam şarіatına tâbi olmak ve Allah'ın insanlığa indirdiği kitapların sonuncusu olan Kurân-ı Kerim'i tasdik etmektir".*[10]
Allâme Seyyid el-Âlûsi şöyle der:
"Bu yarışmadan maksat, Kur'an'dan kaynaklanan salih ameller, sağlam hükümler ve hakiki manzumesinden oluşan, dünya ve ahiret diye iki temel üzerine kurulan en hayırlı, en iyi ve en güzel hayat sistemi İslam'ı yaşamada yarış edin."[11]
Allâme Nizamü'd-Din el-Kumnî en-Nisâbûri ise: *"Ayetteki 'Hayrat', inanç, hüküm ve sorumluluklardan oluşan hak olanları demektir"*[12] der.
Tüm bu açıklamalar gösteriyor ki *"Hayırlı işlerde yarışma"* kavramı, Allah'a itaatte ve ibadette, peygamberlerine itaatte ve şeriat hükümlerine uymada yarışmayı ifade etmektedir.
Kur'ân-ı Kerim'in kendi ifadesi ve üslubu içinde mânâ kazandırdığı *"Hayır"* kelimesi tek başına dahi, tüm yönleriyle inanç ve amel (yani Allah'a imana dayalı insanın dünyadaki her çeşit davranışını yasalaştıran) nizamı ifade eder. İşte bu iki temel kavrama ve esasa dayalı hayatın yasası Kur'ân-ı Kerim olarak ortaya çıkmıştır. Bu ise İslam ümmetinin tüm insanlığı kendisine davetle emrolunduğu hayr'ın ta kendisidir.
Şimdi *"Hayr'a davet"*i emreden ayet-i kerimeye dönelim ve bakalım ki Rasulullah (s.a.v.), sahabe, tâbiîn ve müfessir âlimler (Allah onlardan razı olsun) bu ayet-i kerimeyi nasıl açıklamışlardır.

RASULULLAH'IN (s.a.v.) "HAYIR" KELİMESİNİ AÇIKLAMASI

Ebu Ca'fer el-Bakır (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: *"Rasulullah (s.a.v.) 'Sizden hayra davet eden bir ümmet (cemaat) olsun' ayetini okudu ve 'Hayır, Kur'an'a ve sünnetime uymaktır' buyurdu"*[13]
Şu hale göre hayr'a davet, kitap ve sünneti yaşamaya davet demek oluyor. İslam ümmeti *"Kitap ve Sünnet"* çizgisi dışına çıkmadan İslam'a davetle mükelleftir. Bunun dışında yapılan ve yapılacak olan her davet İslam'a davet olmayacağı gibi, yapılan her çalışma da hayr'a davet çalışması olamaz.

SELEF'İN "HAYIR" KAVRAMINI YORUMLAMASI

---

[7] Meâlimü't-Tenzîl (Hazin tefsirinin kenarı): 4/245.
[8] Lübâbü't-Te'vil fi-Meani't-Tenzîl: 4/245.
[9] el-Maide 48
[10] Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: 2/67.
[11] Rûhu'l-Meâni: 6/104.
[12] Garâibu'l-Kur'an ve Regâibu'l-Furkan: 6/135 (İbn-i Cerir et-Taberi'nin kenarı)
[13] Fethu'l Kadir: 1/338

Ebu Hayyan el-Endülüsî Tâbiînin bu konudaki sözlerini ve görüşlerini şöyle nakleder:
*"Hayır, İslam demektir. Allah'ın emirlerine itaat edip bu emirlere göre yaşamaktır." (*Mukatil)
"Hayır, cihad ve İslam'dır". (Ebû Süleyman ed-Dımışkî). [14]
Allâme el-Bağavi; *"Hayır" kelimesini "İslam" diye tefsir etti.*[15] *Celaleyn sahibi de aynı görüşe katılmıştır.*
Şu bir gerçektir ki İslam, ne yalnız "Hayır" kavramının bir bölümü, ne de belirli bir takım sahalarda Allah'a itaattır. Aksine bütün rentk ve muhtevasıyla tüm hayatı kuşatan e insanın her davranışında Allah'a itaatı emreden bir dindir. İşte İslam ümmeti, hayatın her cephesini kuşatan bu kamil dine, insanlığı davet etmekle emrolunmuştur.
Allâme es-Sâvi Celaleyn tefsirinin şerhinde şöyle der: *"Hayır kavramının İslam'a has kılınması onun her işin başı olmasındandır".*[16]
Büyük müfessir İmam İbn-i Cerir et-Taberi, *"Hayır"* kavramını genişçe açıklar ve şöyle bir sonuca bağlar:
"Ey mü'minler! Sizden bir cemaat olsun. Yani hayr'a davet eden bir cemaat. İslam'a ve Allah Teâlâ'nın kullarına kanun olarak gönderdiği şeraitlarına göre yaşamaya davet".[17]
Ebu Hayyan el Endülüsi: "*Hayra davet ifadesi mü'minin yapmakla sorumlu olduğu ve terketmekle emrolunduğu mükellefiyetlerle ilgili genel bir ifadedir."*[18] Kadı Beydavi ise: *"Hayra davet, din ve dünya ile ilgili her çeşit ıslaha ve çalışmaya daveti genelleştirmeyi ifade eder".*[19] der. İmam Ebu's-Suud ve Seyyid Âlûsi de bu son görüşe iştirak etmişlerdir.
İslam ümmetinin, tüm insanlığı, davet etmekle sorumlu olduğu bu dini ve dünyevi ıslahat, aslında Kur'ân-ı Kerim ve Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetinin yaşanmasıdır. Kur'an-ı Kerim'in ve sünnetin çizdiği ve yol gösterdiği bu "iman ve ameller nizamı", zaten dünya barışının ve kurtuluşunun yegane teminatıdır. İslami çizgiden geçmeyen ve İslam'la asla bağdaşmayan İslam dışı sistemler, zulüm, sapıklık ve fesatta birbirleriyle yarışan birer kısır çekişmeler ve insanlığı Tağut'a mahkum eden kölelikten başka bir şey değildir. Müfessirlerin "Hayır" kavramından anladıkları da budur zaten.
Eş-Şeyh İsmail Hakkı, *"Din ve dünya sulhu"*nu *"Şer'i bir sorumluluk"*diye niteler. Şer'i sorumluluk ise ancak Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim'i ve Rasulullah'ın (s.a.v.) yaşadığı İslam demek olan sünnetini yaşamakla gerçekleşir.
İsmail Hakkı açıklamasını şöyle sürdürür:
"Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki (Onlar herkesi) hayr'a çağırsınlar.[20] *Yani hayrın her çeşidine çağıran bir cemaat. İçinde "Dünya sulhunu kesin va'deden" dinin hükümran olması için yapılacak her çeşit çalışmaya davet... Bu çalışma ise herkesin yapmakla mükellef olduğu Allah'ın arzusuna muvafık ve yine Allah'ın arzu etmediği ve insanın terk etmekle emrolunduğu bir görevdir ki herkesi ilgilendirecek genişlikte bir sorumluluktur".*[21] Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki, Kur'ân-ı Kerim'in nasları ve müfessirlerin açıklamalarının vardıkları ortak nokta, 'Hayra davet'in bizzat "İslam'a davet" olduğu noktasıdır.
Şüphesiz ki İslam ümmetinin "Hayra davet" sorumluluğu, sadece İslam'ın çok yüce bir din olduğu, saygı duyulması gerektiği, koruyucusu Allah olduğu için çalışmaksızın hayata hakim olacağı, bolca överek hakkının verileceği, hak din olduğuna dair kitaplar yazılarak hizmet edileceği şeklinde, yapılacak kuru ve samimiyetsizce çalışmalarla yerine getirilemez, getirilmiş olamaz. Ne zaman ki bu ümmet, asr-ı saadetin şehadet mantığını kabullenerek, cihada bürünerek bu dinin dünya sathında hakim unsur olması için tüm varlığını feda eder, ruhi ve bedeni güçlerini bu dinin emrine verir, varmak istediği hedef için her çeşit maddi çalışması demek olan; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmasını yaptıktan sonra da neticeyi Allah Teâlâ'ya bırakırsa Allah'ın yardımını mutlaka görecektir. Bütün bu sayılanlar yapılmadan başarıya ulaşacağını sanmak ve inanmak saflıktan başka bir şey değildir. Yine mezkur çalışmaları yapmak zaman ve şartlara göre hükmen farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olan çalışmalardır.
Böylelikle bu ümmetin savaşı ve barışı, hayat ve ölümü İslam için olmuş olur.

I. BÖLÜM
"MA'RUFU EMR MÜNKERİ NEHİY" GÖREVİNİN
A-FARZİYETİ
B-ÖNEMİ

---
[14] el-Bahru'l-Muhit: 3/20.
[15] Mealimu't-Tenzil: 1/234.
[16] Hâşiyetü's-Sâvi ale'l-Celaleyn:1.
[17] Câmiu'l-Beyan fi-Tefsiri'l-Kur'an: 4/24..
[18] el-Bahru'l-Muhit: 3/2.
[19] Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil (Al-i İmran suresinin tefsiri).
[20] Âl-i İmran: 104.
[21] Rûhu'l-Beyan: 1/352.

MA'RUFU EMR ve MÜNKERİ NEHİY" RASULULLAH'IN (S.A.V.) RİSALET GÖREVİNİN ÖZÜNÜ İFADE EDEN KUR'ANİ BİR TERİMDİR

Bu görev, peygamberlik ile ilgili zorunlu bir görevdir. Kur'an-ı Kerim'in kendi üslubu ile ele aldığı, peygamberlerin üzerinde yürüdükleri hayat felsefeleri, kendilerinden sonra da halifelerinin üstlendiği ve onların tatbikatlarını ifade eden bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerim Rasulullah'ı (s.a.v.) şöyle vasfetti: *"O kendilerien iyiliği emrediyor, onları kötülükten alıkoyuyor."*[22]

LOKMAN'IN OĞLUNA YAPTIĞI VASİYETİNDE "MA'RUFU EMRETME, MÜNKERİ NEHYETME GÖREVİNİ YÜKLEMESİ

Hz. Lokman (a.s.) oğluna, iyiliği emredip kötülüğü yasaklamaya çalışmasını emreder; bu görevi yaparken karşılaştığı ve karşılaşacağı her türlü zorluğa karşı sabırlı olmasını ve sebat göstermesini vasiyet etmişti. Evet bu vasiyet, sadece vasiyetten ibaret bir söz kalabalığı değildi. *"Din nasihattir"* buyurulmuyor mu? Ama bu vasiyet, ona kulak verene devlet ve imparatorluklar kurdurmuştur. İşte bu vasiyete kulak verip samimi olanlar, büyük bir çalışma, sadık bir niyet ve azimli gayret sarfederler. Bu gayretin vefakar sahipleri ve örnek önderleri peygamberlerdir, salih ve azimkar mü'minlerdir. O hakiki mü'minler ki, bu çalışmaya karşı, sabırlı ve sebat sahibidirler. Hz. Lokman (a.s.) oğluna Kur'an lisanıyla hitap eder: *"Oğulcağızım! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret. Kötülükten vazgeçirmeye çalış. Sana (bu emir ve nehiy sebebiyle) isabet eden şeylere katlan. Çünkü bunlar kesinlikle farz kılınan işlerdendir."*[23]

Hz. Lokman, peygamber ve nebi değilse de Allah'ın muttaki ve salih kullarındandır. Yoksa örnek olması bakımından Kur'ân-ı Kerim onun bu vasiyetini zikretmezdi. Çünkü bu vasiyet, O'nun hayat ve ahlakına ışık tutmaktadır. Allah Teâlâ ise O'nun bu vasiyetine uymamızı ve böyle bir çizgide yürümemizi emir buyurmuştur. Allâme el-Cessas şöyle der:

***"Allah Teâlâ, emrettiklerine uymak, nehyettiklerinden uzaklaşmak için kulu Lokman'ın vasiyetini bize nakletti."*[24]**

EHL-İ KİTAP MÜ'MİNLERİ DE MA'RUFU EMR VE MÜNKERİ NEHYETMEKLE SORUMLU İDİLER

Kur'ân-ı Kerim nazil olduğu vakit ehl-i kitap arasında fesat ve sapıklık yaygın haldeydi. Zira haktan sapmışlar ve hak dini terk etmişlerdi. Fakat tüm bu manzaraya rağmen içlerinde iyiligi emreden, kötülükten vazgeçirmeye çalışan bir cemaat varolagelmiştir. Kur'an-ı Kerim bu cemaati övmüştür. Bu husus da göstermektedir ki, iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışmak için, amellerin değer kazandığı *"Haz çizgide"* kalmada zorunluluk vardır. İnsanın takdir ölçüleri, yapılan çalışmaların karşılığını doğru olarak vermekten acizdir. Allah Teâlâ buyurur ki: "Hepsi bir değildirler. Ehl-i Kitap içinde ayakta dikilen (istikamet sahibi olan, yahut Allah'ın divanında namaz kılan) bir cemaat vardır ki, gecenin saatlerinde onlar secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği emrederler. Kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar; hayır işlerinde de birbirleriyle yarış yaparlar. İşte onlar salihlerdendir." [25]

İSLAM ULEMASININ "MA'RUFU EMR, MÜNKERİ NEHİY" ÇALIŞMASININ, PEYGAMBERLERİN EN ÖNEMLİ GÖREVİ OLDUĞUNU AÇIKLAMASI

Kur'ân-ı Kerim'in genel manzarası göz önünde bulundurulduğunda "Marufu emr ve münkeri nehiy", peygamberliğin gönderilme hizmetinin gereği olduğunu açıklayan *"Kur'ani bir kavram"*dır. Bu kavram peygamberlerin ve ondan sonra gelen İslam yöneticilerinin üstlendikleri İslami düzenin yalnız bir bölümünü veya bir cephesini ifade etmez. Aksine, Allah'ın dini uğrunda peygamberlerin ve halifelerinin tüm gayret ve çalışmalarını kapsayan geniş bir kavramdır. Zira onların bütün emir ve talimatları "emretme"' ve "yasaklama" ikilisi üzerine kurulmuştur. Yani ya Allah'ın emrettiklerini emrederler veya yasakladıkları her şeyi yasaklarlardı. Bu yol, dirilişimizi kendisine borçlu olduğumuz yegane yol, başvuracağımız tek kapıdır. Bütün peygamberlerin ve onların varisleri olan salih ulema ve yöneticilerin ifa ettikleri bu eşsiz kavram yöntemi ile yapabildiklerini ve başardıklarını asrımızda da ancak onların bu eşsiz stratejisiyle başarabiliriz. Açıktır ki, binlerce açıklama ve talimatı özünde toplayan, fakat benzerini meydana getirmenin mümkün olmadığı bu özlü kavram, batıl karşısında hakkı savunmak için peygamber ve nebilerin gönderildikleri maksadı sembolize eder. Bu sonuç, bize ait bir yorum ve hüküm değildir. Bunun önemli bir görev olduğunu söyleyen, bu konuda yetkili olan ulemadır.

İmam İbni Teymiye der ki: *'"Ma'rufu emr, münkeri nehiy"Allah Teâlâ'nın gönderdiği kitaplarında hakimiyetini gerçekleştirmek ve dininin mesajını tebliğ için peygamberlerini üzerinde yürüttüğü yoldur."*[26]

İmam Kurtubî şöyle der: *"Ma'rufu emr, münkeri nehiy" geçmiş ümmetlerde icra olunan iki görev idi. Binaenaleyh bu görev peygamberliğin maslahatı ve nübüvvetin insanlığa bıraktığı hilafettir."*[27]

---

[22] el-A'raf: 157.
[23] Lokman:17
[24] Ahkâmu'l-Kur'an: 2/592.
[25] Âl-i İmran: 113-114.
[26] el-Hisbe fi'l-İslam: sh. 36.
[27] el-Câmi li-Ahkami'l-Kur'an: 4/47.

Allâme Seyfüddin Âmidi: *"Hiç bir ümmet yoktur ki insanları, inandıkları peygamberlerine ve getirdikleri şeriata davet etmek için, ma'rufu emretmiş, dinsizliği ve peygamberlerini yalanlayan insanları men etmiş olmasınlar"* der. [28]
İmam Râzi: *"Ma'rufu emretmek, münkeri yasaklamaya çalışmak ve Allah'a (c.c) inanmak. İşte bu üç vasıf geçmiş ümmetlerin değişmez vasfı ve özelliği idi."*[29] demektedir.
Allâme es-Seyyid Reşit Rıza el-Mısrî de şöyle der: *"Peygamberlerin, nebilerin ve selef-i salihinin sünneti, hayra davet, ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışma esası üzerinde cereyan etmiştir. Bu görev her türlü zor şartlarda, sabır ve sebatla, kuvvetli bir direniş ve ısrarla yürütülmüş ve onların mühim görevlerinden olmuştur. Onların bize bıraktıkları en çıkar yol da bugün de gelecekte de budur."* [30]

MA'RUFU EMR ve MÜNKERİ NEHİY, İSLAM ÜMMETİNİN GÖREVİDİR

Şu açıklamalara dayanarak diyebiliriz ki, ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmak, her asırda tazeliğini koruyan, peygamberlerin ve onların ümmetlerinin, özellikle İslam ümmetinin ifa borcunda oldukları ve ayakta kalabilmelerinin yegane gücü ve stratejisidir. Müslüman, İslam'ın üstün hikmet ve mekanını, gaye ve hedefini kavrayıp düzenli olarak, sadece nefsinde yaşamakla yetinmez. Onun bundan sonra Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki şahidi olarak, O'nun mesajını tüm insanlığa iletme sorumluluğunu taşıyarak, araya giren engelleri kaldırmaya ve insanlığın hak ile karşı karşıya gelmesine çalışacak, batılın tüm engellemelerine karşı en son varlığını tüketecektir. O, işte buna kumanda etmek için gönderilmiştir.
İslam böyle bir görevi ibadet kabul etmiş, zühd olarak ilan etmiştir. (Zaten asıl zühd İslam ile meşgul olmaktır. Mü'min İslam ile meşgul iken yalnızdır. Onun bundan başka meşgalesi olamaz. Halk arasında yalnız kalmak... Karanlığa saplanan yolun ışığı olmak ve çokluk içinde yokluğu zevk kabul etmek... Asıl bunlara gönül bağlamak... Evet asıl zühd...) Beşerin liderliği ve yöneticiliği, mü'minin bu sınırsız merhameti ile renk kazanmıştır. Allah'a (c.c.) ibadet ve O'nun kullarına gerçek doğruyu göstermek, batılların bulanıklığını ve şüpheciliğini dağıtmak. Evet bu iki tanım, ma'ruf ve münker kavramlarının doğru olan bir başka tanımlarıdır. Bunlardan birini ihmal diğerini anlamsız bırakmaktır. İnsanın hüsranını hazırlayan bir suç olur. Şu ayet-i kerimeyi dikkatle dinleyiniz ve sonra elinizi şakaklarınıza dayayarak düşününüz.
"Siz insanlar için (insanlığın faydası için) çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız. (Çünkü) Allah'a inanıyorsunuz..."[31]
Ayet-i Kerime "İslam ümmetini", "en hayırlı ümmet" diye vasıflandırdı. Bu vasıflanmanın göze çarpan iki önemli özelliği vardır:
1- Bu ümmetin iyiliği emredip yani İslam'ın onaylamadığının dışında, Allah'ın (c.c.) arzuladığı her şeyi emretmesi ve İslam'ın onayladığının dışında kalıp Allah Teâlâ'nın arzu ve direktiflerine aykırı her şerri ve ona götüren yolları, vasıtaları ve düşünceleri yasaklaması.
2- Allah'a iman edip O'na teslim olması ve bu inancın hakim olmasına çalışması.
Zira Allah'a (c.c.) iman demek, insanın, ibadetini yalnız Allah'a tahsis etmesini sağlaması ve bunun ise Allah'ın (c.c.) hakimiyetine boyun eğmeye götürmesi demektir. Her konuda O'nun hakimiyetinin belirtileri görülmüyorsa, bu kuru bir iddiadan öteye geçmez. Zira iman, kalbin teslimiyet ve bunun sonucu hak olana uyma eyleminin gerçekleşmesidir. Sağlam bir iman, uygun bir eylemi doğurur. Mü'min böyle bir iman olgunluğunu ispat etmek mecburiyetindedir.
Allâme el-Hazin, ayetteki "Allah'a iman' deyimini şöyle açıklar: *"(Çünkü) Allah'a inanıyorsunuz. Yani O'nun koyduğu hükmü (ve hayata verdiği modeli) tasdik ediyorsunuz. Tevhidi (her hususta O'nun tek ve eşsiz oluşunu), ibadet (en yüksek merci ve başvurulacak son kapı) anlayışını yalnız O'na tahsis ediyorsunuz."*[32]
Bu açıklamalar bize gösteriyor ki, İslam ümmeti "en hayırlı ümmet" olma haysiyetini ve taşıma liyakatını hak etmiştir. Çünkü kötülüğün renk verdiği bir dünyaya nispetle en hayırlısıdır. Bir taraftan "doğruyu ve hakkı" göstermesi, öbür taraftan da kamil anlamda "Allah Teâlâ'ya itaatkar bir ümmet" olması bakımından, ona bu meşru hakkı kazandırmaktadır.
İslam ümmetinin, bu vasfıyla peygamberlere benzemesi ve tümünün tevhid çizgisinde yürümüş olması, hiçbir ümmetin erişemeyeceği büyüklükte bir şeref pâyesidir. Övülmeye layık olması açısından da yeterli bir sebeptir. Bu vasıftaki bir ümmetin hayır yarışında önde olması gayet tabiidir. Geride kalmasının tasavvuru bile doğru değildir.
Allâme es-Sâvi bu ayete şu yorumu getirir. "Bu ümmetin tabiatında, başkasına hakkı ve doğruyu göstermesi bakımından peygamberlerin müşterek vasıflarına bir benzeyiş vardır." [33]
Gerçekten ma'rufu emretmek, münkeri nehyetmek, Allah Teâlâ'ya inanmak ve bu inancı "kayıtsız şartsız" kavramlarıyla sınırlandırmak gibi özellikler, bu ümmeti geçmiş ve gelecek ümmetlerden ayıran ve ona *"en*

[28] el-İhkâm fi-Usul-il Ahkam: 1/308.
[29] Mefâtih-ül Gayb: 3/27.
[30] Tefsirü'l-Menar: 4/32.
[31] Âl-i İmran: 10.
[32] Lübabü't-Te'vil Fi-Meani't-Tenzil: 1/339.
[33] Hâşiyetü's-Sâvi alâ Tefsiri'l-Celaleyn: 1/153.

hayırlı ümmet" vasfını kazandıran özelliklerdir. Bu özelliklerle bilinen ve tanınan bu ümmet ne zaman ki düşmanlarınca keşfedilip bu özelliklerini kaybetti, Allah Teâlâ da onun şeref ve azamet elbisesini soydu. Böylece tarihteki seyir çizgisinden ve yörüngesinden çıkarak diğer ümmetler seviyesine düşürüldü. (Bu, düşmanın itirafı ile 300 yıllık bir plan sonucu ve kültür istilasıyla başarıya ulaşmıştır. Bu ümmetin istikbalini omuzunda taşıyacak olan gençlik savaşa sokulmadan öldürüldü. Ama mukaddes gençlik, emaneti taşıma sorumluluğunu anlamakta gecikmedi. Şimdi geç de olsa vahyin ışığında şekillenen müstakbel gençliğin bu yeniden doğuşun sancılarını çektiğini görme bahtiyarlığına eriştiğimiz için bir ömür boyu hamd etme makamında, dudaklarımızda şarkısını bırakıp giden üstad Necib Fazıl'ı rahmet ve minnetle hatırlıyoruz. Ruh dünyamızda estirdiğin fırtınayı dindirmeden, onu okyanuslara taşırmaya çalışacağız inşaallah... çev.)

Hz. Ömer (r.a.) bu ayet-i kerimeyi bir hac mevsiminde okumuş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Kim şu ümmetten bir ferd olduğu için sevinirse, o ümmetten olduğuna dair Allah'ın nişanını taksın."*[34]

Mücahid; bu ayeti tefsir ederken; *"Siz insanlara ma'rufu emredip onları münkerden uzaklaştırmanız ve Allah Teâlâ'ya iman etmeniz şartı üzere insanları hakka davet etmeniz nedeniyle onların en hayırlısısınız"*[35] diyerek hayırlı olma nedenini belirtir.

Allâme el-Kurtubî der ki:

'Ma'rufu emreder, münkeri nehyedersiniz". (Bu, mü'minin gerçekleştirmek istediği ve onu son hedefe vardıran iki ana temeli belirten ve ümmetin yeniden oluşumunu garanti eden bir görevdir.) Övülmeye layık bir görevdir. Ama bu vasfı taşıdığı sürece bu övgü İslam ümmetine yeterlidir. Aksi anlamda izzet ve şeref gibi ancak Allah'ın (c.c.) takdir edeceği fırsatı kaçırmış olur. Bu ise şeriatımızın reddettiği ve dalâlet diye vasfettiği bir damgadır. Bu damgayı yiyenler övülme vasfını kaybeder, yerilmeyi hak eder. Akibet ölüp yok olmaktır."[36]

Râzi bu gerçeği, fıkhi ve hukuki bir kaide olarak açıklar ve şöyle der: *"Usul-i fıkıhta meşhur bir kaidedir: 'Bir hükmün uygun bir vasıfla yan yana gelmesi, o hükmün bu vasıfla açıklandığına delalet eder'. Burada Allah Teâlâ bu ümmeti "Hayırlı olma" hükmüyle vasfetti. Sonra bu hükmün akabinde bu itaatleri yani ma'rufu emr, münkeri nehyetmeye çalışma ve Allah'a kayıtsız şartsız iman etme gibi özellikleri zikretti. Binaenaleyh bu 'hayırlı olma' vasfı bu ibadet ve itaatlerle açıklanmıştır."*[37]

"Ma'rufu emr ve münkeri nehyetmek" ayrılığa düşmeleri tasavvur olunmayan mü'minlerin özelliklerindendir. Mü'min olma vasfını taşıdıkları müddetçe onları bu özellik ve vasıflardan uzak düşünmek mümkün değildir. Allah Teâlâ onları daima bu vasıfla görmek ister. Binaenaleyh onların en bariz görüntüleri *"Ma'rufu emretmek, münkeri ortadan kaldırmaya çalışmaktır"*. İman için istenen ölçü, insanın kendi kendisini günahlardan temizlemesi demek değildir. Gerçek iman, şerefli varlık olan insanlığı küfür ve şirkin kirlerinden uzaklaştıran imandır. Şirkin karanlığında şuursuzca yürüyen insanlığı gördüğünde yırtınmayan, acı çekip garipleşmeyen bir kalp, ruhunu, özünü ve sevincini kaybetmiştir.

Kur'an-ı Kerim, bu ümmeti *"en hayırlı ümmet"* diye vasıflandırdı. Zira insanlığın menfaatına, kurtuluşuna neden olan her olumlu hizmeti bu ümmet üstlenmekte, insanlığın tabiatıyla zıtlaşan ve ölüe mahkum eden her olumsuz davranıştan da uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Ehl-i Kitap mü'minlerini de *"hakkı ayakta tutan topluluk"* diye vasfetti. Çünkü ehl-i kitabın hak çizgisinde ve tevhid üzere olan bu topluluk Allah'ın kitabını okur, ibadeti yalnız Allah'a (c.c.) tahsis eder ve ölüm ötesine inanırdı. Üstelik de bu grup ma'rufu emreder, münkeri yasaklamaya çalışırdı.

Bütün bunlar gösteriyor ki, *"en hayırlı"* olma ile *"hak üzere sebat etme"* gibi vasıfları taşıyanlar, bu ümmete mensup olduğu, onunla organik bir bağla bağlı olduğu ve onun şahs-ı manevisi ile renk kazandığı anlamına gelmez. Böyle bir kişinin ümmetin yeterli ve emin bir ferdi olabilmesi için böyle bir vasfa sahip olması yeterli değildir. Bununla beraber Rasulullah'ın (s.a.v.) *"risalet davasına"* gönülden bağlı, mutlak değerlerin meşale taşıyıcısı rolünü üstlenerek insanlığın *"yöneticiliğini ve yol göstericiliğini"* üzerine almak, İslam ümmetinin hakiki bir ferdi olmasının zorunlu şartıdır. (Çünkü onun mutlak otoriteye dayanan bir yöneticilik vasfı vardır. Taşıdığı *"hayırlılık"* vasfının gerekli sonucudur bu vasıf. Geçmişte bu ümmetin sergilediği muhteşem örnek, insana sosyal hayatın pisliklerini temizleme ve siyasal örgütlenişi çürüten şer sızmalarını kontrol etme imkanını vermektedir. Bu ışık, insan hayatının her an ve her alanında bir hidayet kaynağıdır. Bu ışık, insan hayatının her an ve her alanında bir hidayet kaynağıdır. Peygamberin mirasını devam ettirmede en güzel yarışı, bu ümmetin salih kişileri tertiplemiştir. Başında ulemanın bulunduğu dönemlerde bu ümmet, insanlığın yöneticiliğini kimseye kaptırmadı. O zaman bugün çokça aranılan saadet ve ihtişam devrini yaşadı. Zira tüm salih kişiler her zaman *"zıtlık içinde birlik"* ortaya koymuşlardır. Çev.)

Allâme Ebussuud bu ifadeye şu yorumu getirdi: *"İyiliği (ma'rufu) emrederler, kötülükten (münkerden) nehyederler. Bu iki sıfat, başkasını kemale erdirnme ile ilgili üstün sıfatlarla 'yahudi milletine muhalefeti' gerçekleştirdiğinden 'ilahi mükafatı' hak etmiş ümmetin ayırıcı alametidir. Ruh olgunluğu ile ilgili özellikler de 'yahudiye zıddiyet' beyanının izlerini taşır. Sorumluluk taşımada onlara dalkavukluk etmeyip, aksine taarruz*

---

[34] Câmiü'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an: 4/28.
[35] Câmiü'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an: 4/28.
[36] el-Câmiu-li Ahkâmi'l-Kur'an: 4/173.
[37] Mefâtihu'l Gayb: 3/37.

etmiş, insanları haktan saptırma ve Allah'a ulaştıran yolu tıkamada onlara muhalefette bulunmuştur bu ümmet. Çünkü o yahudiler kötülüğü emrettiler, iyiliği yasakladılar."[38]

Allâme Ebu'l-Hayyan el-Endülüsî bu yoruma şunu ilave eder:

"Onlar nefislerini kemale erdirip ruh olgunluğunu elde edince, 'Ma'rufu emr ve münkeri nehiy' yolu ile başkasını kemale erdirmeye koşarlar."[39]

Hz.Lokman'ın (a.s.) oğluna yaptığı vasiyette *"Namazı dosdoğru kılmak"* hususu *"Ma'rufu emr ve münkeri nehiy"* göreviyle yan yana zikredilmiştir. Bu iki ibadet, kişinin kendisini ve başkasını kemale erdirmesini iki ünvanıdır.

Âlûsi bu ayeti şöyle tefsir eder: *"Ey oğlum! Namazı dosdoğru kıl. Kendini kemale erdirmek için iyiliği emret. Başkasını kemale erdirmek için de kötülükten vazgeçirmeye çalış."*[40] İmam Râzi bu hususu daha geniş açıklayarak şöyle demektedir:

"İnsan, kendini bir ibadetle ruhi olgunluğa erdirince, başkasının olgunlaşması için de çalışır. Şüphesiz ki, peygamberlerin çabası ve alimlere bıraktıkları miras, nefsî ve ruhî olgunlaşmaya erdikten sonra başkasının da bu olgunluğa ermesine vesile olmaktan ibaretti."[41]

Tevbe suresinde geçen bir ayette bu husus daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ mü'minleri şöyle vasıflandırdı:

"Tevbe edenler, ibadet edenler, (cihad ve ilim tahsili için) seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, (insanlara) iyiliği emredenler ve (onları) kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını (ceza yasalarını) koruyanlar (yok mu!) İşte onlar da cennet ehlidir. (Habibim!) Sen o mü'minlere (cenneti) müjdele."[42]

Ayette geçen mü'minlere ait bu sıfatlar, onun kendisine ait asli sıfatlardır. Tevbe, ibadet, hamd, Allah yolunda seyahat, rükû ve secde gibi sayılan bu sıfatlar, mü'minlerin kendi dışındakilere etkisi olmayan sıfatlardır. Yani bunlar, gerçek bir mü'min olmak için cephe gerisindeki hazırlık safhasıdır. Fakat ma'rufu emredip münkeri nehye çalışmak, kendi dışındakileri muhatap alan ve İslam toplumunun oluşmasını hedefleyen çalışmayı temsil eder.

Allâme İbn-i Kesir der ki:

"Onlar ki, Allah'ın kullarına faydadan başka bir şekilde yaklaşmazlar. Ma'rufu emr, münkeri nehiy yoluyla insanları Allah Teâlâ'ya itaate yöneltirler. Çünkü yapılması gerekeni yapar ve terkedilmesi vacib olanı bilerek terk ederler. Bunlar da, bilerek ve tatbik ederek helal ve harak sınırları içinde Allah'ın şer'î cezalarını korumak ve yerine getirmektir. Allah'a ibadet ederler, insana nasihat ederler. Bunun için Allah Teâlâ: 'Mü'minleri müjdele' buyurdu. Çünkü iman tüm sıfatları kapsamına alır. Gerçek saadet de bu sıfatlarla renk vermektir. (Allah'ın boyasıyla –İslam'la- renklenebilmek. Tüm dava bu.)"[43]

Allâme el-Âlûsi ayetteki sıfatları taşıyanları veciz bir cümle ile açıklamaya çalışır: *"Sanki bu ayet şunu demek istemiştir: 'Onlar rûhi kemale eren ve başkasını kemale erdirenlerdir."*[44]

İmam Râzi, *"Ma'rufu emr, münkeri nehiy"* kavramını izah ederken: *"Bu görev yalnız ibadetten ibaret değildir. Belki ibadetlerin en zoru, fakat en hayati olanıdır"* der ve yorumunu şöyle sürdürür: *"Ayetteki geçen mü'mine ait her sıfat birer ibadettir. Bunların her biri insanın kendi tekamülüile ilgilidir, başkasına ait değildir. Fakat münkeri (dinin onaylamadığı her kötü söz ve davranışı) yasaklamaya çalışmak, mü'minin kendi dışındaki insanların tekamülü ile ilgili bir ibadettir."*[45]

MÜNKERİ NEHYETMEYE ÇALIŞMAK, İBADETLERİN EN ZORUDUR

İmam İbn-i Teymiye:

"İmkan ve şartların elverdiği nispette ma'rufu emredip münkeri nehyetmeye çalışmak, Allah'a ibadet ve emirlerine itaattır"[46] der.

Yukarıdaki açıklama gözönünde bulundurulunca İslam ümmetinin, insanlığın ıslahını üstlenip, esasen dünyadaki yöneticilik hakkının kendine ait bir hak ve sorumluluk olduğu, bu sorumluluğun da *"ma'rufu emr, münkeri nehy"* kavramı ile ifadesini bulduğu hemen anlaşılacaktır. Bu açıdan ümmetin din ve inancının gereği, ma'rufu emr, münkeri nehyetmektir. Bu sorumluluk, sıra ile ümmetin her kademedeki ferdi ile paylaşılan bir sorumluluk olduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Zaten peygamberler de bu görevle gönderilmişlerdir. İslam ise bu görevin kamil anlamda tüm peygamberlerin taşıdığı sorumlulukların özü olup, İslam ümmeti peygamberlere vekaleten bu şerefli görevi üstlenmiştir. İşte bu ümmet, gösterilen bu hedefinden en ufak bir sapma ile yan çizerse, taşıdığı

---

[38] Mefâtihu'l-Gayb Tefsiri kenarında (İrşadu'l-Akli's-Selim ilâ mezâyâ'l-Kitabi'l-Kerim: 2/506).

[39] el-Bahru'l-Muhit: 3/36.
[40] Ruhu',.Meâni: 21/89.
[41] Mefâtihu'l-Gayb: 6/575.
[42] et-Tevbe: 112 (Emâme'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte: "Bir adam Allah Rasuluü'nden, seyahate çıkmak için izin istedi. Allah Rasulü de (s.a.v.): 'Benim ümmetimin seyahati Allah yolunda cihaddır' buyurdular". (Çeviren)
[43] Tefsiru İbni Kesir: 2/392.
[44] Rûhu'l-Meâni: 11/32.
[45] Mefâtihu'l-Gayb: 4/523.
[46] Mefâtihu'l-Gayb: 4/523

vekaleti üstünden atmış, tarihi sorumluluk ve misyonuna ihanet etmiş olur. (Bir gün bu sorumluluğu hesabı bizden sorulacaktır).
Hasan el-Basri (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.), *"Kim ma'rufu emreder, münkeri nehyederse o kimse yeryüzünde Allah'ın halifesi, peygamberinin halifesi, kitabının halifesidir"*[47] buyurduğunu rivayet eder.

HADİSLERLE "MA'RUFU EMR- MÜNKERİ NEHİY" GÖREVİNİN FARZİYYETİ VE ÖNEMİ
Şimdi Rasulullah'ın (s.a.v.) "ma'rufu emr, münkeri nehiy" görevinin ilim, takva, yakınları ziyaret etme gibi yüksek fazilet ve yüce sıfatlar gibi bir takım derecelere göre değer kazanacağı ile ilgili birkaç hadis-i şerifi arzetmek isterim. Diğer bir ifade ile iman olgunluğu$ hakka davet yolunda daima gayret göstermek, İslam'ın sosyal hayattaki görüntüleri olan ahlaki yaşantıyı yaygın hale getirmek ve bunda sebat etmek... Şahsi, fikri ve pratik faziletlere bürünerek ıslaha çalışmak ile olur. Allah Rasulü (s.a.v.) İslami toplumdaki bu tür çalışmayı *"dinin temel esasları"* saymıştır. *"Ma'rufu emr, münkeri nehiy"* görevinin İslam toplumunun inşa ve kuruluş esası, onun temel kavramı ve müslümanın ilk ve son hedefi olduğunun bilincinde olmayan kimseyi ıslah görevinden uzaklaştırmıştır veya uzak kalmasını istemiştir. Rasulullah'ın (s.a.v.) bu görevi ifa etmede titizlik gösterdiğini ve her halükarda kusur etmediğini ve ihmalkar davranmadığını görmekteyiz. Hatta bu kadar önemli bir görevin terki halinde Allah Teâlâ'nın gazabının hemen ineceğini haber vererek duyduğu korkuyu bile açığa vurmuştur.
1- Dürre binti Ebi Leheb rivayet eder:
"Rasulullah (s.a.v) minberde halka hitap ederken, adamın biri ayağa kalktı ve şöyle dedi:
-Ya Rasulullah! İnsanların en hayırlısı kimdir?
Allah'ın Rasulü:
- İnsanların en hayırlısı, insanlara selam veren, Allah'tan en çok korkan, ma'rufu emredip münkerden nehy*etmeye çalışan ve yakınlarını ziyaret eden kimsedir."*[48]
2- Ebu Hüreyre (r.a.) Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet etti: "İslam Allah'a ibadette (din ve dünya işlerinde, hüküm vermede ve şartsız itaatte) her ne şekilde olursa olsun ortak koşmaman, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, ramazan orucunu tutman, Allah'ın evini haccetmen, ma'rufu emredip münkerden nehyetmen ve hakkı ehline teslim etmendir. Kim bunlardan birini ihmal etmez ve bu hususta kusur işlemezse o, İslam'dan alacağı nasibini almıştır. Kim de bu görevlerin hepsini terkederse, o kimse arkasını İslam'a çevirmiştir."[49]
3- Abdullah b. Abbas (r.a.), Nebi'den (s.a.v.) şöyle rivayet etmiştir:
"Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı duymayan, Allah'ın emrettiklerini emredip, yasakladıklarını ve arzu etmediklerini yasaklamayan yani ma'rufu emredip, münkeri nehyetmeyen bizden değildir."[50]
4- Huzeyfe (r.a.) Nebi'den (s.a.v.) şöyle rivayet eder:
"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki; ya ma'rufu emreder münkerden vazgeçirmeye çalışırsınız, yahut Allah Teâlâ'nın size azab göndermesi çok yakındır. Sonra Allah'a (bu azaptan ve cezadan kurtulmanız için) yalvarırsınız; lakin Allah duanızı kabul etmez."[51]
5- Cabir'den (r.a.) rivayetle Allah'ın Rasulü şöyle buyurdular: "Allah Teâlâ Cebrail'e, bir şehri ahalisiyle birlikte altını üstüne çevirmesini emretti de Cebrail (a.s.):
"- Ya Rabbi! Onların aralarında –sana karşı göz açıp kapama miktarı da olsa- isyan etmeyen falan kişi de var" deyince, Allah Teâlâ 'onu da onunla birlikte yok et. Çünkü bir saat de olsa işlenen münker karşısında yüzü kızarmadı"[52] *buyurdu.*

ÜMMETİN İCMAI İLE MA'RUFU EMR VE MÜNKERİ NEHYETMEYE ÇALIŞMANIN FARZİYETİ
Gerek ilk asır gerekse son asır İslam alimlerinden ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevinin, dinin, üstünde kurulduğu temel ve İslam ümmetinin en büyük görevi olarak kabul etmeyen birine rastlamak mümkün değildir.
ed-Dahhak:
"Allah Teâlâ'nın emrettiklerini emretmek ve yasakladıklarını yasaklamak, O'nun mü'minlere farz kıldığı bir görevdir,"[53] *der.*
İmam Gazali, ma'rufu emr, münkeri nehiy konusunu inceden inceye tedkik ederek şu gerçeklere işaret etmiştir:
"Şeriat açısından yapılması istenen ve tatbiki farz olan (ma'ruf), yine yapılmaması ve İslam toplumunun zıddı olan cahiliyye toplumunun tüm kirlerinin yasaklanması demek olan (münker) görevi, dinde 'en büyük kutub noktasıdır". *Allah Teâlâ tüm peygamberlerini bu mihim görevi icre ve ifa etmeleri için göndermiştir. Şayet bu*

---

47 el-Câmi li-Ahkâm-il Kur'an: 4/74.
48 Müsned – İmam Ahmed 6/432, Hafız el-Münziri der ki: "*Bu hadisi Ebu'ş-Şeyh 'es-Sevab'da, Beyhaki 'Zühdü'l-Kebir'inda rivayet etti. Diğer bir kaynağı ("et-Terğib ve't-Terhib: 4/9")* dir.
49 Hakim-Müstedrek:1/21. Münziri aynı anlamda el-Bezzar'dan rivayet eder. (et-Terğib ve't-Terhib:4/11).
50 İmam Ahmed ve Tirmizi aynı lafızla, İbni Hibban sahihinde rivayet etti. (et-Terğib ve't-Terhib:4/12).
51 Sünenü't-Tirmizi fitneler ve ma'rufu emr münkeri nehiy babı (Ayrıca Riyazü's-Salihin Terc: 1/234 H.No:191).

52 Beyhaki-Şuabu'l-İman (Mişkâtü'l-Mesâbih Kitabü'l-Adâb: Emru bi'l-Ma'ruf babı).
53 Fethü'l-Kadir: 2/363.

görevin hakkıyla ifası için gerekli ilmi ve ameli çalışma olmasaydı, peygamberlik görevi yapılmaz, dini hayat silinip kalkar, ihtilaflar çoğalır, sapıklıklar yayılır, cehalet kol gezer ve insanlığın her kesimi fesada uğrardı. Öyle ki insanlığın, düştüğü böyle bir kaostan kıyamete kadar uyanması mümkün olmayacaktı. Bozgunlukların ardı arkası kesilmeyecek, milletler kurtulamayacakları hastalıklara müptela olup insanlar süresiz bir korku ile başbaşa hayat sürecekti. Korkularından ne yapacaklarını bilemeyecek kadar şaşkınlaşacaklardı.

İnsanların Allah'tan gelip yine Allah'a dönecekleri apaçık bir gerçek iken, ne yazık ki günümüzde, insanlığın her zamandan daha çok muhtaç olduğu bu kadar önemli bir görevin –aslına uygun olarak yürütülmesi için- ne ilmi ne de ameli hiçbir çalışma yapılmamıştır. (Emperyalizmin kültür yoluyla ve onun tüm ümmetin fertlerinin harim-i ismetine kadar uzanmış olan televizyon silahıyla istila ettiği) kafalarda böyle bir görevin yeniden işler hale gelmesi için düşüncesi bile silinmiştir. Dalkavukluk gönülleri istila etmiş ve Allah Teâlâ'nın murakebe korkusu kalplerden silinmiştir. İnsanlar otlağa salıverilmiş, hayvanlar gibi sadece mide ve şehvetinden başka bir şey düşünemez hale getirilmiştir. Yeryüzünde Allah yolunda cihadı terk ettiği için kendisine yöneltilen tehdik ve yermelere aldırış etmeyecek kadar duygusuzlaşmıştır. Cihad ilmini üstlenmek, icrasını yürüten, kaybolan bu farizayı yeniden dirilterek isbatına çalışan, aralanmış bu zamanı cihad aşkıyla dolduran, açılmış gediği son gayretiyle kapatmak için gayret gösteren kimse... Evet böyle bir kimse... Zamanın fitnelerinin ve korkunç kültürünün katlettiği bu sünneti dirilterek ortaya çıkaran kimse, tüm yükseklik ve yüceliklere nispetle zirveye çıkmış ve kutup noktadan hizmet vermiş olur.

Sonra Gazâli birinci bölümde söze şöyle başlar: "Birinci bab: 'Marufu emredip, münkeri nehyetmenin fazileti, bu görevin ihmali ve ihmal sonucu yok olmanın kınanması'".

Ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin farziyyeti ve faziletini sağlam düşünce ve akıl sahibi herkesin kabul ettiği gibi, İslam ümmetinin bu görevin ehemmiyeti üzerinde icmaı da vardır. Konu ile ilgili birçok ayet, hadis ve haber de mevcuttur.[54]

Ebu Beki el-Cessas şöyle der:

"Allah Teâlâ ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevinin farziyetini Kur'an-ı Kerim'in bir çok ayetiyle te'kid etmiş ve Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen mütevatir hadisler bu görevi detaylarıyla açıklamıştır. Selef-i Salihin ve her devirde yaşayan ulema, fakih ve müctehid imamlar da bu görevin farziyyeti üzerinde ittifak etmişlerdir."[55]

İbn Hazm şöyle der:

"İslam ümmetinin, topyekün fertleriyle birlikte bu görevin farziyeti üzerindeki ittifakı, münakaşasız bir gerçektir."[56]

İmam Nevevi ise:

"Ma'rufu emr ve münkeri nehiy çalışmasının farziyeti üzerinde kitap, sünnket ve icma-ı ümmet mutabakat halindedir. Din nasihattir hadisinin de sahasıdır" *der.*[57]

Eş-Şevkâni bu konuyu şöyle noktalar:

"Ma'rufu emr, münkeri nehiy farziyyeti kitap ve sünnetle sabit bir gerçektir. Dinin, üzerinde kurulduğu ve gaye edindigi bir temeldir ve en kuvvetli direğidir. Bu temel esasla 'İslami Düzen' asıl anlamını kazanır ve zirveye ulaşır."[58]

Şeriatça yapılması istenen ve uygulanması farz olan her emri yerine getirmek ve bunu kurumlaştırmak, buna aykırı her türlü İslam dışı cahiliyye tortularıyla savaşarak Allah'a ulaştıran yolu ve vasitaları hazırlama görevi İslam ümmetine tevdî olunmuştur. Farz bir görevdir. İslam'a göre SİYASET bunun için vardır. Devlet bu maksatla kurulur. Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasakları ancak bu yolla korunur, himaye görür ve yeryüzünün en ücra köşelerine ulaştırma imkanı bu yolla ortaya çıkar. İhmal kabul etmez. Her müslüman buna davetle mükelleftir.

İmam İbn-i Teymiyye bu görevi ve Allah yolunda yapılan cihadı, mütevatir şeriat yasalarının en kuvvetlilerinden kabul eder. "İslam ümmetinin en ufak bir cemaatı dahi bu görevi ihmal ederse, ümmetin tümü hakka dönünceye kadar bu cemaatle savaşması farzdır" *der ve açıklamasını şöyle sürdürür:*

"Herhangi bir cemaat, tevatürle sabit İslami ilkelerin birinden ayrılırsa, müslüman müctehidlerin ittifakı ile onlarla savaşmak farz olur. Velev ki kelime-i şehadeti ve kelime-i tevhidi tasdik de etseler. Bu iki şehadeti kabul ve tasdik edip namaz kılmıyorlarsa, namaz kılıncaya kadar savaş devam eder. Aynı şekilde dinin emir ve yasaklarına uymayıp cihadı engelleyen kafirlerle savaşmak da İslam devletine düşen bir farzdır. Bu farziyet, müslüman olmaları ve zillet ve teslimiyetlerini kabul ederek İslam devletine cizyelerini vermelerine kadar devam eder."[59]

BİR AYET-İ KERİMENİN GERÇEK VE DOĞRU YORUMU

---

[54] İhyau Ulûmi'd-Din: 2/269.
[55] Ahkâmu'l-Kur'an: 2/592.
[56] el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehval ve'n-Nihal: 4/171.
[57] Şerh-u Müslim (Hindistan baskısı): 1/51.
[58] Feth-ul Kadir: 1/337.
[59] Mecmû-u Fetâvayı İbni Teymiyye: 4/181.

Maide suresinde geçen bir ayetin yorumu üzerinde durmak istiyorum. Ayete doğru ve sıhhatli bir yaklaşım konumuzu aydınlığa kavuşturur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Siz nefislerinizi ıslah etmeye bakın. Kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez."[60]

Evet ayet-i kerimenin zahirine bakılınca, ilk anda ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevinin sadece farz bir görev olduğu anlaşılır. Bunun ötesinde ameli olarak yapılacak bir çalışmanın olmadığı vehmine sürüklemektedir insanı. Yani insan, kendisiyle meşgul olup, kendini kurtardıktan sonra başkasıyla meşgul olmayacak yahut bu görevin yürütülmesi için bir takım organizasyonlara girişmeyecek, sadece nefsini ıslaha çalışacaktır. Ayetin dış görünüşü bunu haber vermektedir.

Oysa işin gerçeği böyle değildir. Müfessirler, bu ayetin gerçek ve doğru olarak yorumlanmadığına dair görüş birliği içindedirler. Çünkü böyle bir yorum, Kur'an ve sünnet naslarının çoğu ile çelişir. Ayetin gerçek yorumu ise:

"Müşrik-kafir bir toplumda yaşayan ve hak çizgisinden ayrılmayıp, dine davet görevini üstlenmiş, bu konuda gayret ve sebat örneği göstermiş, ihtilaflardan uzak, kötülüklerle savaş halinde, fesat odaklarının her çeşit entrikalarının kendilerine zarar vermediği, Allah'ın ipine sımsıkı sarılan, inançlarına karşı son derece sabır ve sebat gösteren ve kıl payı isyan etmeyen mü'minleri müjdelemektedir ayet-i kerime. Ayet-i kerimede mü'minlerin kurtuluşunun, ma'rufu emr, münkeri nehiy görevinin farziyyetine bağlı olmadığına işaret eden ne bir ihtimal, ne de bir izah tarzı vardır."

Bazı müfessirler de bu ayetin tefsirinde ince bir nüktenin varlığını kabul ederek şöyle bir açıklamada bulunmuşlardır: "Bu ayet-i kerime, mü'minler, hak yolda oldukları müddetçe sapıklardan kendilerine bir zararın ulaşamayacağını açıklamaktadır. İnsan kendini ıslah etmekle yetinmez ve yetinmemelidir. Başkasını ıslah için de çalışıyorsa o zaman en doğrul yolu bulmuş olur. Bu konudaki çalışmayı terkeden kimse –kendisine hakim, salih bir kişi de olsa- hak çizgiden sapmıştır.

Eğer ayetin vurgulamak istediği yukarıdaki açıklama ise bunun ince nükte ile bir ilgisi yoktur. Belki "böyle bir açıklama Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun bir açıklamadır" *demek daha doğru olur.*

Allâme ez-Zemahşeri bu ayeti tefsir ederken der ki: "Ayet, ma'rufu emr, münkeri nehyetmeye çalışmayı terketmeyi kastetmez. Aksine gücü yettiği halde bu görevi terk eden kimse hak yola arkasını çevirmiştir. Aslında bu tür bir açıklama, sapıkların veya ard niyetlilerin ayeti kendi indî görüşlerine göre açıklamasıdır."[61]

Allâme Ebussuud bu konuda şöyle der:

"Yapabilme kudretine sahip olduğu halde ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevinin terkedilebileceği hususunda bu ayetin bir ruhsat olduğu zannedilmesin. Hem nasıl böyle tasavvur olunabilir ki? Münker olan her şeyi ortadan kaldırmayı amaç edinmek, doğruyu ve hakkı bulmanın gereğidir. Yeter ki bunu kaldırmaya gücü yetsin."[62]

Ebussuud'un bu açıklamasına Allâme el-Cessas da iştirak eder ve şöyle der:

"Gerek nefsimizde gerek dış hayatımızda olsun, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymak, doğruyu bulmanın ve hak çizgide yürümenin gereğidir. Ayette, ma'rufu emr ve münkeri nehyetme farziyyetinin olmadığına işaret eden hiç bir anlam yoktur."[63]

Hz. Ebu Bekr (r.a.) bir hutbesinde şöyle buyurur:

"-Ey insanlar! Ey iman edenler! Siz nefislerinizi ıslah etmeye bakın. Kendiniz doğru yolu bulunca, sapanlar size zarar vermez" ayetini okuyorsunuz ve bunu 'ma'rufu emr ve münkeri terk' hususunda bir ruhsat sayıyorsunuz. Allah'a yemin ederim ki, Allah (c.c.) Kur'an'da bundan şiddetlisini indirmedi. Vallahi ya iyiliği emreder, kötülümten vazgeçirmeye çalışırsınız veya Allah'ın azabı hepinize ulaşacaktır."[64]

Diğer bir rivayette:

"Ey insanlar! Siz bu ayeti okuyorsunuz, fakat onu Allah'ın muradının dışında bir anlamda yorumluyorsunuz" Doğrusu ben Allah'ın Rasulü'nden (s.a.v.) şöyle dediğini işittim:

"Hangi topluluk olursa olsun günah işleyip de aralarında bunlara engel olacak güçte kimseler bulunduğu halde onlara engel olmazlarsa muhakkak ki Allah, azabiyle hepsini kuşatır."[65]

Netice olarak diyebiliriz ki bu ayet-i kerime ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevini iptal etmez, aksine en kuvvetli bir tonla ve en açık bir ifade ile farziyetini desteklemektedir. Buna ilaveten bu görevin, Kur'an ve Sünnetin hayatta hükümran olması için en önemli farzlardan biri olduğu vurgulanmaktadır.

Asrımızda da hiçbir İslam alimi bu görevin farziyetinde şüphe etmemiştir. Biz ümmet olarak, Allah'ın dininin, İslam toplumunda layık olan yerini almasını görmek istiyor ve Allah kelamının dünyada en üstün hakimiyet

---

[60] el-Maide: 105.

[61] el-Keşşaf an-Hakaiki't-Tenzil: 1/386.

[62] İrşadü'l-Akli's-Selim: 4/119-200.

[63] Ahkâmu'l-Kur'an-li'l-Cessas: 2/592.

[64] Câmiü'l-Beyan: 7/60.

[65] Müsned-i Ahmed b. Hanbel: 1/9 (Aynı hadisi Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mace, Nesai ve başkaları da rivayet etti) "Ebu Seleme Siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar vermez ayetinin tefsirini sormuş, Allah'ın Rasulü şöyle cevap vermiştir: Ey Ebu Seleme! Ma'rufu emret ve münkerden nehyet. Şayet kendisine boyun eğilen bir ihtiras, peşinden sürüklenilen bir heves ve arzu, tercih olunan değersiz ve adi bir şey görürsen, her görüş sahibinin de kendi fikrine hayranlık duyduğunu müşahade edersen, sen kendi düşüncene bak ve avamı kendi haline terket." (Çeviren)

mevkiinde olmasını temenni ediyoruz. Bunun temenniden ibaret bir İslami anlayış olmaması için tek isteğimiz: "Ma'rufu emr, münkeri nehyetmek'*tir.*
Bu, asr-ı saadetin de mantığıdır. Bunun dışında hiçbir çıkar yol yoktur. Zira bu, Allah'ın nizamını ve İslam'ın hayata hakim olmasını arzuladığımızın yoludur. Allah'a davet eden bütün insanların, nebilerin ve onların izinde yürüyenlerin tuttukları yoldur bu yol...
Allah Teâlâ buyurur ki:
"...Kim Allah'a ve Rasulü'ne itaat ederse, muhakkak ki en büyük kurtuluşla kurtulmuştur o."[66]

II.BÖLÜM

MARUFU EMR VE MÜNKERİ NEHYETMEYE ÇALIŞMANIN HÜKMÜ

A- FARZ-I AYN MI?
B- FARZ-I KİFAYE Mİ?

GİRİŞ

Şu bir gerçektir ki, şeriatça emredileni yapmanın ve şeriat dışı cahiliye sistemleriyle savaşmanın (=ma'rufu emr, münkeri nehyin) farziyeti üzerinde ulema arasında hiç bir ihtilaf yoktur. İhtilaf sadece farziyetin keyfiyeti hususundadır. Yani bi görev hükmen, farz-ı ayn mı, yoksa farz-ı kifaye mi?
Şimdi bu soruya, iki farz arasındaki farkı belirtmek suretiyle cevap vermeye çalışalım:

---

[66] el-Ahzab: 71.

FARZ-I AYN İLE FARZ-I KİFAYE ARASINDAKİ FARK

Allâme ibn Bedran el-Hanbeli bu farkı açıklamada en güzel yolu tutmuş ve şu bariz farkı belirtmiştir: "Kulluk ve maslahat hususunda farz-ı ayn ile farz-ı kifaye müşterektir. İkisi arasındaki fark şudur: Farz-ı kefayeden maksat, kapsamına aldığı maslahat ve menfaatın elde edilmesidir. Bu, kimin vasıtasıyla olursa maksat elde edilmiş demektir. Yani mühim olan, bu maslahatın elde edilmesidir. Farz-ı aynda ise kişilerin bizzat işlemeleriyle maksat elde edilir. Yani farz olan bir ibadetin, her mükellefin bizzat işlemesiyle sorumluluktan kurtulmaktır."[67]

Eş-Şeyh Ahd-ûl Ali el-Ensâri ise şu kaideyi zikreder: "Farziyetten maksat, erkan-ı erbaa yani dört rükünde[68] olduğu gibi bazan mükellefin uğradığı sıkıntı ve meşakkatler şeklinde ortaya çıkar. Bazen niyet edilen şey başka olabilir. Niyyet ve maksat bununla ortaya çıkar. Maksat elde edilince –cihadda olduğu gibi- farziyetin farziyeti kalmaz. Yani farziyet kalkar. Nasıl ki cihad farziyetini taşıyan mükellefler bu görevi yapınca sorumluluk hepsinden kalkıyorsa... Şayet hiçbirisi yapmazsa hepsi günahkar olur. Cihad ancak söz hakimiyeti Allah'ın olsun diye yapılır. Allah Teâlâ'nın insan hakkındaki yasası, en üstün icra mevkiinde olsun diye çarpışan bir kısım müslüman ortaya çıkınca farziyet kalkmış ve ümmetten sorumluluk düşmüş olur."[69]

FARZ-I KİFAYE KAPSAMINA
BÜTÜN MÜSLÜMANLAR MI,
YOKSA MUAYYEN BİR GRUP MU GİRMEKTEDİR?

Farz-ı kifaye ile farz-ı ayn arasındaki bu fark üzerinde ulemanın görüş birliğine (icmaa) vardıktan sonra, şimdi farz-ı kifaye; bir kısım müslümanın eda etmesi ile sorumluluk tüm müslümanlardan kalkar mı, yoksa yalnız bir gruba sorumluluk yüklerken diğerlerini kapsamı dışında mi bırakır? sorusu üzerinde ihtilaf vardır. Bu konuda İslam ulemasının çoğunluğu sorunun birinci şıkkını savunup tercih ettiler. Razi, Şatibi ve İbni Sübki gibi bazı muhakkıkin uleması ise ikinci şıkkı tercih ettiler.

Diğer bir grup ise şu ihtilafa düştü:

"Acaba farz-ı kifaye sorumluluğu taşıyan kimse, tayin ve tespitle mi seçiliyor, yoksa buna kadir olup yeterlilik vasfını taşıyan herkes yürütebilir mi?"

İbni Sübki der ki: "Tercihe şayan görüşe göre, farz-i kifaye sorumluluğu taşıyan kimse belirsiz ve tayin olmamış olmalıdır. Çünkü böyle bir kişiyi tayin eden hiç bir şer'i delil yoktur. Bu farziyeti yapabilen kim varsa, onun fiiliylme farziyet kalkmış olur."

Denilir ki: "Nasıl ki başkasının, adına ödemesiyle borç ödeme mükellefiyeti bir kimseden kalkıyorsa, bunun gibi de başkasının yapmasıyla veya kendi şahsının fiiliyle farziyet sorumluluğunun kalkmasıyla birlikte, bazı kimselerin Allah Teâlâ tarafından tayin olunmasına herhangi bir engel yoktur." diyenler de vardır.

Yine denilir ki: "Bir kısım tabiri ile sorumluluğun düşmesi için onu fiilen yapan kimse kastedilmiştir".[70]

İmam Şâtıbi: "Farz-ı kifaye, ancak onu yapmaya elverişli ve yeterlilik vasfını taşıyan kimseye sorumluluk yükler" *görüşündedir.* [71]

CUMHUR-I ULEMAYA GÖRE "MA'RUFU EMR VE MÜNKERİ NEHYİN HÜKMÜ FARZI KİFAYE'DİR

İslam ümmetinin çoğunluğuna göre bu görevin hükmü farz-ı kifaye iken, diğer bazılarına göre farz-ı ayndır.

Allâme Seyyid Mahmud el-Âlûsi der ki:

"Ma'rufu emr münkeri nehyetmeye çalışmanın farz-ı kifaye olduğu üzerinde İslam uleması müttefiktirler. Bu görüşe muhalif olanlar azınlıktadır."[72]

Cumhurun görüşünü düşündüğümüz zaman görülecektir ki "farz-ı kifaye tüm müslümanları içine alan bir farzdır. Bir kısım ehil kimselerin edasıyla diğerlerinden sorumluluk kalkar," *diyenlerin görüşleri ile* "Farz-ı kifaye yalnız bir kısım ehil kişilere sorumluluk yükleyen bir farzdır" *diyenlerin görüşleri cumhurun görüşlerinin genel esprisi içinde zaten mevcuttur. Bu görüşler, cumhurun vardığı son görüşlerin temel noktalarıyla müştereklik kazanmaktadır.*

CUMHURUN GÖRÜŞÜ:

1. DELİL

---

[67] İmam Ahmed b. Hanbel'in Mezhebine Giriş: 103-104.

[68] Hisbede (=Hüsn-i tedbirde) dört rükûn vardır: 1- Muhtesib 2- Muhtesebun aleyh 3- Muhtesebun fih 4- İhtisab. İşte bunlara "erkan-ı erbaa" denir ki ma'rufu emr münkeri nehiy görevinde "hesap sorma müessesesi" anlamına gelir. Narh, tartı ve ölçü işleriyle ilgili daireye denirdi (Çeviren).

[69] Fevâtihu'r-Rahmet: 1/63.

[70] Celâleddin el-Mahalli'nin şerhi ile Cem'ul-Cevâmi ve Hâşiyetü'l Benâni: 1/186-187.

[71] İmam Şâtıbi'nin bu konudaki görüşü ileride gelecektir.

[72] Rûhu'l-Meâni: 4/21..

Konumuzla ilgili ulemanın çoğunluğunun kabul ettiği birinci görüşün delillerini arz etmek isteriz. Bu görüşün birinci delili, Kur'an-ı Kerim'de geçen iki ayettir. Allah Teâlâ buyururlar ki: "Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki (onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar..."[73]
Diğer ayet ise şudur:
"Siz insanlar için (İnsanlığın faydası için gaybden, yahut levh-i mahfuzdan seçilip) çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız. (Çünkü) Allah'a inanıyorsunuz." [74]
İbnü'l-Arabî el-Maliki, bu iki ayet "ma'rufu emr, münkeri yasaklamaya çalışmanın farz-ı kifaye olduğuna delildir", *der.* [75]
Her iki ayete genel bir açıdan bakıldığında sonucu şöyle ifade etmemiz mümkündür: "Birinci ayet İslam ümmeti içerisinde ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışan bir cemaatin varlığını farz kılarken, ikinci ayetle ise bu görevin bütün İslam ümmetini kapsamına alan bir sorumluluk yüklediğini görmekteyiz. Bundan anlaşılıyor ki, ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevi ümmetin tümüne farz ise de, ümmet içerisinde bu görevi üstlenen bir kesimin varlığı, ümmet üzerindeki sorumluluğu düşürmektedir."
Müfessirlerin büyük bir kısmı da birince ayetteki "MİN" harf-i cerrinin teb'iz (=bir kısım) için olduğu görüşündedir. Bu da bu mühim görevin İslam ümmetinin –bir cemaatin varlığı halinde- her ferdine farz olmadığına delildir.
*Kadı Beyzâvî ve Allâme ez-Zamahşerî derler ki: "*Ayetteki 'MİN' bir kısım için kullanılmıştır. Çünkü ma'ruf ve münker görevini yürütmek kifaye farzlarındandır."[76]
Ebu Bekir el-Cessas bu konuda fikrini şöyle açıklar: "Bu ayette ümmet içerisinde bir kesimin bir kesime nispetle üstünlük vasfı vurgulanmaktadır. Buna göre, ma'ruf ve münker görevi ancak 'yeterlilik ve iktidar vasfını taşıma' esası üzere farzdır. Bu vasfı taşıyan şahıs ve gruplar bu görevi yaptığı zaman geri kalanlardan sorumluluk kalkar."[77]
Bu konudaki son söz, İmam Gazali'ye aittir. Konuyu veciz bir şekilde ifadeye çalışan Gazali şöyle der: "Ayetteki ifade tarzina bakıldığında ma'ruf ve münker görevinin hükmünün, farz-ı ayn değil farz-ı kifaye olduğu görülecektir. Ümmet içerisinde bir kısım cemaat bu görevi yapınca geri kalanlardan bu farziyetin sorumluluğunu kaldırmış olur. Çünkü ayette: 'Hepiniz ma'rufu emrediniz' denilmemiş, aksine 'Sizden bir cemaat olsun' diye açıkça ifade olunmuştur. Öyle ise bu göreve ehil olan herhangi bir kişi veya cemaat bunu ifa edince ümmetin tümünü sorumluluktan kurtarmış olurlar."[78]

II. DELİL
Bu delil de, ma'rufu emredip münkerden nehyetmenin farz-ı kifaye olduğu konusuyla ilgilidir. Aslında bu görev, sağlam bir iktidar ve ehliyet, üstün meziyet ve maharet isteyen bir görevdir. Aynı şekilde bu görevi üstlenen kişinin, ihtisas ehli, İslam şeriatini anlama ve aktarma konusunda üstün yetenek sahibi, cesaret ve şahsiyetiyle seçkin bir kişi olması gerekir. Davet görevini yaptığı ve üstlendiği toplumun veya şahsın, psikolojik bir takım davranışlarını ve çeşitli yaratılış farklılıklarını kavramalı, konuştuklarının zaman ve zeminini ayarlamalı, bulunduğu makamın ve ortamın inceliklerini anlamak için hassas duygulara sahip olmalı, doğacak sonuçları anlaması için ileriye bakış tarzı ve sezgisi kuvvetli olmalıdır.
Davete muhatap toplumu seçerken o anki çalışma şartlarını hesaplayarak karşılaşacağı çarpık düşünce tarzlarının karmaşıklığı karşısında muvazesini kaybetmemeli, mevcut toplumun atmosferine ayak uydurması için yeni ortaya atılan leh ve aleyhindeki felsefi ekolleri bilmeli. Aksi halde mevcut ortamı İslam'a kanalize etmesi güçleşecektir.
Yukarıda saydığımız bu özellikleri her kişide ve aynı oranda bulmanın mümkün olmayacağı bir gerçektir. Bu nedenle de "Ma'rufu emr münkeri nehiy görevini, ancak bu vasıfları taşıyanlar yapabileceğinden, bu görevin hükmen farz-ı ayn değil, kifaye olduğu neticesine varıyoruz".
İmam ez-Zamahşerî şöyle der:
"Bu görev, ihtisas ve ilim isteyen bir görevdir. Yoksa bu görevin düzenli ve verimli yürümesi nasıl mümkün olacaktır. Şüphe götürmez bir gerçektir ki, çoğu kere ehil olmayan cahillerin eline düşen görevler olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Hele hele ma'rufu emr münkeri nehiy gibi çok önemli bir görev, cahil bir insanın eline düşerse çok kere ma'rufu yasaklayıp, münkeri emredecektir.
Yine çoğunlukla hakkında kesin bir hüküm bulunan konularda kendi reyini ileri sürer, önüne çıkan meseleleri kendi dar görüşüne göre hükme bağlar. Mezhebinin görüşlerini bilemediğinden emredeceği ma'rufu kime yapacağını da bilemeyecektir. Bazen muhatabına karşı yumuşat davranması gerektiği yerde sert ve kaba

---

[73] Al-i İmran: 104.
[74] Al-i İmran: 110.
[75] el-Ahkâmu'l-Kur'an: 2/122
[76] el-Keşşaf: 1/224 (Bir kimse birinci ayetteki 'MİN' harf-i cerrinin teb'iz yani 'bir kesim' anlamında kullanılışının delil getirmesini garip karşılayarak bu görevin hükmen farz-ı kifaye olduğunu söyleyebilir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki bu hükmün kendisi zaten münakaşa konusudur. Öyle ise bu münakaşa, ancak ayetteki 'MİN' harfinin Arap gramerine göre ispatı ile gerçekleşir ki buna göre ayetteki MİN=kısım ifade eder' dememiz ve kabullenmemiz ile sona erer).
[77] Ahkâmu'l-Kur'an: 2/35.
[78] İhyâu Ulûmi'd-Din: 2/269.

davranması, sert ve kaba davranması icab eden yerde yumuşak davranması, kendisini bir çıkmaza sokar. Böylelikle münkeri işlemeyenleri ve ma'rufu abes görmeyenleri kınadığı gibi, münkeri alkışlamayanlara da –kendi düşüncesine uymayacağı için- düşman gözüyle bakar."[79]

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETMENİN FARZ-I AYN OLDUĞUNU İLERİ SÜRENLERİN DELİLLERİ

"Ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin" *İslam'a göre farz-ı ayn olduğunu ileri sürenler* "sizden bir cemaat olsun..." *şeklinde ifadesini bulan ayetin bu görevin farz-ı kifaye anlamı taşıdığını ve bu ayetin bu iddia için kesin bir nass olacağını kabul etmiyorlar. Zira ayetteki* "MİN" *harf-i cerrinin ba'ziyet (=bir kısım) için değil, diğer bir ayette geçtiği gibi mecaz yoluyla geldiğinin ispatıdır. Nitekim diğer bir ayet olan (el-Ahkâf: 31) de şöyle buyrulmuştur:* "... Ona iman edin ki (Allah) sizin günahlarınızdan bir kısmını yarlıgasın..."[80] *Ayette geçen* "min zunûbikum" *ifadesinde geçen "min" ile* "veltekun minkum" *ifadesinde geçen "min" aynı maksat için kullanılmıştır farz-ı ayn taraftarlarınca.*
Açıktır ki ayet-i kerimede: "Allah Teâlâ bazı günahlarınızı mağfiret eder" diye kastedilmemiştir." [81]
Farz-ı ayn taraftarlarına göre birinci ayetin mânâsı: "İslam ümmeti, ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışan bir ümmet olsun" *demektir.* [82] *Oysa şu bir gerçektir ki, herhangi bir görevin sıhhatli olmasının şartı, ehliyet ile iktidardadır. Fevkalâde bir görev olan* "ma'rufu emr münkeri nehiy" *de ancak* "ilmî iktidar ve ehliyet sahipleri" *tarafından hakkıyla yürütülebilir. Ümmetin her ferdinin aynı derecede ehliyet sahibi olması düşünülemeyeceği gerçeğini gözönünde bulundurarak* "dinin temel esaslarını" *her müslümanın sıhhatli bir şekilde ve ilmi derecede bilemeyeceği de açıkça ortadadır.*
Nasıl ki devlet başkanlığı görevlerinden olan bazı ilim ve ehliyet isteyen yetkileri halk tabakası bilememektedir. Mesela namaz ve orucun farziyeti, içki, zina vb. gibi suçların haram oluşu ve bunlara takdir edilen cezaların tatbiki gibi hususları herkes icra edememektedir. Aynı şekilde "ma'ruf ve münker" gibi önemli bir görevin ifası için de ilim ve ehliyet şartı aranması kadar tabii bir şey olamaz. Her müslüman ancak bu vasfı taşıdığı an, yürütme hakkına sahip olur.
Şüphesiz ki sıradan bir insanın, ilmi meselelerde, araştırma ve ihtisas isteyen sahalarda görüş beyan etmesi gerekmediği gibi, mümkün de değildir. Fakat cahil bir kimsanin yapabileceği bir işi üstlenmesi zor değildir. Aynı şekilde ma'ruf ve münhker sahasında ehliyet taşıyan kimsenin de sorumluluk taşıması ve bunu kolaylıkla yürütmesi mümkündür.
Allâme Şehid Abdülkadir Udeh konu ile ilgili görüşünü şöyle arzeder: "Bilgisiz ve sahasında cahil olan birisine 'ma'rufu emr münkeri nehiy' görevi verildiği an peşinen doğacak zararları kabullenmek anlamını taşır. Zira cahil, muhasebe ile meselelere yaklaşmaz ve meydana gelecek zararlara düşmekten kendini kurtaramaz. Cahil kimse, tabiatı icabı hükmü açık olan ameller müstesna, ma'rufu emredip münkeri nehyetmez." Mesela namazın edası, hırsızlık ve zinadan nehiy gibi üzerinde ihtilaf olmayan konular hariç, bilgi ve derin sezgi isteyen konularda cahil daima yanılır. Yani bilgisize, ancak taşıyacağı kadar sorumluluk taşımak düşer."[83] *Mü'minin yüklenmesi gereken görev, Kur'an-ı Kerim'in mesajını taşıdığını bilmesidir. Şüphesiz müslümanın, kendisine farz olana yabancı kalması ve cahil davranması kadar büyük bir fitne yoktur. O, ilim ve ma'ruf-münker arasındaki farkı bilmekle emrolunmuştur.*
Kur'an-ı Kerim'in ilmi ıstılahına göre ma'ruf; mutlak mânâda aklın ve sağlam fıtratın iyi kabul ettiği, münker ise, bunun karşıtı aklın ve sağlam fıtratın çirkin gördüğü her şeydir. Bunu tanımak için İbni Abidin'in Dürer üzerindeki haşiyesini, Fethu'l-Kadir'i ve Mebsut'u okumak gerekmez.[84] *Hakiki irşad edici güç kaynağı –sağlam fıtratı korumak şartıyla- tevatür ve amelle nakledilen Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetidir. Bu ana kaynak, bir kimseye cehaleti caiz görmez. Müslüman ancak bu ana kaynaklara bağlanmakla müslümandır. Ma'rufu emr münkeri nehyetme görevinin genel olmasını men edenler, İslam'ın tespit ettiği hayır ve şerri tanımayacak, ma'ruf ve münker arasını ayıramayacak kadar müslümanın cahil olmasını tecviz edenlerdir.* [85]

---

[79] el-Keşşaf: 1/224.
[80] Ahkâmu'l-Kur'an: 2/35.
[81] Bu konuda "Hak Dini Kur'an Dili" tefsiri der ki: "Baziyet" ifade eden "min" ile "min zunûbikum" denilmesi şayan-ı dikkattir. Denilmiştir ki bundan murad, halis Allah'ın hakkı olan günahlardır. Zira kulların hukuku mücerred ile mağfiret olunmaz. (Hak Dini Kur'an Dili: 6/4362. Çeviren). Yine Beyzâvi ve Celâleyn tefsirlerinde şu açıklama vardır: "Çünkü kul hakkına taalluk eden günahlar hak sahibini razı etmedikçe yarlığanmaz". (Çantay c:3, sh: 927).

[82] Bu ayet bu şekilde delil getirmenin zayıflığını ortaya koymaktadır. Zira ma'rufu emr münkeri nehyetmeye çalışmanın ümmetin tümünü kapsamına aldığı ve dolayısıyla herkese farz olduğunu gerektirmez. Farz-ı kifaye taraftarları da bu görevin tümüne farz olduğunu söylemektedirler. Ancak muhalefeten bunu şöyle izah ediyorlar: "Ümmetin tümü bu göreve ehil olamayacağını, ehil bir cemaatin bunu yapmasıyla sorumluluğun ümmetin tüm fertlerinden kalkacağını, aksi halde tüm ümmetin günahkar olacağını..." ileri sürmektedirler. Böyle delil getirme onların iddialarını hükümsüz bırakmaz.
[83] İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk: 1/495.
[84] Ehl-i Sünnet'in 14 asırlık hukuk külliyatının üstüne çıkma hevesine sahip olan M. Abduh ve fikir akrabalığını taşıyanların, mezheplere ve onların hukuk anlayışlarına karşı bu tarz bir tavır içinde olmaları sebebiyle kimlerin hesabına konuştuklarını ve çıkış yaptıklarını düşünmek gerekir. Bu ve benzeri düşünce sahiplerinin kitaptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)
[85] Tefsiru'l-Kur'ani'l Hakim: 2/27.

Abduh'un konu ile ilgili diğer bir görüşü de şöyledir: "Ma'rufu emr münkeri nehiy farziyeti, hac farziyetinden daha kuvvetlidir. Hac farziyetinde 'güç yetme' şartına karşılık, ma'rufu emr münkeri nehiy farziyetinde 'güç yetme' şartı koşulmamıştır. Zira bu farziyet, herkesin yapabileceği bir görevdir."[86]

Şu bir gerçektir ki Allah Teâlâ'nın emir ve direktiflerini emretmek, yasaklarını ve her türlü cahiliyye sistemlerini yansıtan inanç ve amelleri ortadan kaldırmaya çalışmak, dinin temel yasalarıyla ilgili olduğundan böyle genel bir savaşta gücü nispetinde herkesin görev üstlenmesi ve itikad savaşının bir gereği olarak kapsamına alması tabiidir. Nasıl ki bir müçtehid alimlerden birinin yaptığı içtihadi bir çalışma, ma'ruf kapsamına giriyorsa, bu görev de bazen ince ilmi bir yöntemle, bazen de basit bir yaklaşım ile yapılır. Şartlar neyi gerektiriyorsa alınacak tavır da ona göre tespit edilir. Aynı şekilde çok defa Kur'an ve Hadis sahası için geniş bir araştırma ve dini ilimleri elde etmek için derin bir bilgi ve hazırlık istiyorsa, bazen dinin temel yasalarını ve ilkelerini toplu olarak bilmekle de yetinilir.

Bazen bu çalışma yolunda, zaman ve mekanın şartlarına göre geniş bir anlayış ve yüksek bir ilmi yeterliliğin kolayca çözmesini istediği zor engeller ortaya çıkar. Nasıl ki konuşma, ilim ve düşüncenin kolay yolla savunmasına imkan verdiği güçlükler etrafında dönüp dolaşıyorsa, bu görevin de bu tür engellerle karşılaşacağını hesaba katmak gerekir. Binaenaleyh bu derece önemli bir esasa dayalı bir görevin, onu ihmal edecek ve yapamayacak kimselere tevdi edilmesi, affedilmeyecek bir hatadır. Yine bu konuda uluorta konuşmak da aynı vebale denktir.

ÇOĞUNLUĞUN GÖRÜŞÜNE KARŞI BİR TENKİD

İslam ulemasının büyük çoğunluğu, "Ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmak ümmetin tümüne vaciptir. Fakat ehil bir grubun bu görevi üstlenmesiyle ümmetin sorumluluğunu kaldırır" *görüşünde ittifak halindedir.*

Ulemanın, üzerinde ittifak ettiği bu görüş, şöyle tahlil edilmektedir: "Bir kere bu görevi, herkesin eşit ağırlıkta yüklenmesi mantıki olarak uygun değildir. Ümmetin her ferdine vacip olması da imkansızdır." *Zira bu delilin bizzat kendisi, onu ileri sürenin iddiasını dahi çürütmektedir. Çünkü şeriatın herhangi bir hükmü, ancak onu yapmaya gücü yettiği zaman kişiye vacip olur. Temel felsefe e hikmet bu olduğuna göre, ma'rufu emredip münkeri nehyetmek gibi İslam'ın varlık sebebini ve devletinin temel düşüncesini oluşturan bir görevin, ümmetin her ferdine yetkili yetkisiz herkese farz olması gerekmez. Belki buna ehil olan herkese farzdır, demek en doğru olur.*

*İmam Şâtıbî ve bazı fikrî ortakları; "*Farz-ı kifayenin, İslam ümmetinin tümünü kapsamına almayıp, ancak ifaya muktedir olana yönelik bir farz olduğunu" *ileri sürerek şöyle dediler:*

"Hükmün muhatab ve kapsamı, ısrarla 'bir kısım' üzerinde cereyan etmektedir. Bu nasıl olur? İşte bilinmesi gereken espri bu noktada yatmaktadır. Genel bir kaide olarak, 'her işin olumlu sonucu, onu yapabilenin ehliyetine ve bilincine bağlıdır' noktasından hareketle, bu görevin sıhhatli yürümesinde aranan şart da, kişinin onu 'yapabilme ehliyetini' taşımış olmasıdır. Hükme muhatap olan, direkt olarak ümmetin tümü değildir."

Görülüyor ki cumhurun ileri sürdüğü nass ile "sizden bir cemaat olsun..." *ifadesinden bir sonuç çıkmaktadır. Bu ayet ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevini tüm ümmetin değil, ümmet içerisinde bu işe ehil bir cemaatin, bir ilim kadrosunun ve ihtisas ehlinin üstlenmesi gereğini vurgulamaktadır.*

Şâtıbî, görüşünü böyle sürdürerek diğer bir ayetle açıklık getirmeye çalışır. "Kur'an'da bu ve buna benzer birçok hususlar vardır. Bu tür ayetlerde emir, tümüne değil, ehil bir kesimi muhatap olarak nâzil olur."[87]

İmam Râzî, geçen ayet-i kerimeyi tefsir ederken, bazı kimselerin, "ma'rufu emredip münkerden nehyetme sorumluluğunun iki sebepten dolayı İslam ulemasına tahsis edildiğini" *ileri sürdüklerini zikreder: Birincisi, bu görev ilme muhtaçtır. İkincisi, bu görevin "yeterlilik ve ehliyet" yoluyla farz olduğu üzerinde ittifakın mevcut olmasıdır. Bu şu demektir:* "Ne zaman bu görev, bir ehil grup tarafından ifa edilirse, diğerlerinden sorumluluk düşer." *Bu böyle olunca şu anlam ortaya çıkmış olur:* "Bu görevi bir kısmınız yapsın. Ama hakikatte içinizde ehil olan birisi yapacak, hepsi değil."[88]

YUKARIDAKİ TENKİDE CEVAP

Arzedeceğimiz bu görüş, Şâtıbî'nin görüşüne yakın bir görüştür. Bu da "farz-ı kifayenin, onu yapmaya ehil olan kimseleri kapsamına almış olmasıdır". *Bu görüşe taraftar olanlar ise farz-ı kifayenin bütün ümmeti kapsamına aldığını ileri sürenlerdir. Şöyle ki: Şüphesiz müslümanlar eğer farz-ı kifaye görevini ihmal ederse doğacak günah ümmetin tümüne ait olur. Şayet farz-ı kifaye görevini yapmak, ümmetin yalnız bir kısmına gerekiyor da diğerlerini kapsamına almıyorsa, neden yapılan kusur ve ihlalden dolayı ümmetin tümü sorumlu olsun?*[89]

---

[86] Age: 4/35[99] et-Tevbe: 122.

[86] Age: 4/35[99] et-Tevbe: 122.

et-Tevbe: 122.

asıyla sorumluluğun ümmetin tüm fertlerinden kalkacağını, aksi halde tüm ümmetin günahkar olacağını..." ileri sürmektedirler. Böyle delil getirme onların iddialarını hükümsüz bırakmaz.

n tüm fertlerinden kalkacağını, aksi halde tüm ümmetin günahkar olacağını..." ileri sürmektedirler. Böyle delil getirme onların iddialarını hükümsüz bırakmaz.

Kur'an-ı Kerim'de buna benzer bir çok hitaplar vardır. Farz-ı kifayeyi yalnız bir kısım müslümanın yapmasını sorumlu tutarken, hitabın kapsamına tüm ümmet girmiş olur. (Nasıl ki "Ey Rasul! Sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan görevini yapmamış olursun" hitabı Peygambere ise de topyekün İslam ümmetini de muhatap almaktadır.)
Mesela: Cihad farz-ı kifayedir. Fakat Allah (c.c.) bu farziyeti, "Size cihad farz kılındı" *ayeti ile emretti.*
Açıktır ki bu ifadelerle yöneltilen hitap, bir fert veya topluma değil, bilakis ümmetin tümüne yöneltilen bir ifade tarzı kullanılmıştır. [90]
Evet, "Sizde bir cemaat olsun" *ifadesi, ma'rufu emredip münkeri nehyetmeye çalışma görevini üstlenecek bir ehil cemaatin varlığını gerekli kılmaktadır. Fakat bu cemaatin varlığı, farziyetin kapsamına tüm ümmetin girmesine engel teşkil etmez. Zira Allah Teâlâ bu cemaati belli ölçülerle sınırlandırıp tayin etmiş olsaydı, biz bu görevin herkese değil, bu cemaate farz olduğunu ileri sürebilirdik. Ayetteki hüküm sınırlandırılmamış ve hitabın tüm ümmete yöneltilmiş olduğunu görmekteyiz. Ancak ümmetin bir kısmı, maksadı gerçekleştirecek görevi ifa edince* "sizden bir cemaat olsun" *ayetinin işaret ettiği sorumluluk kalkmış olur.*
Beyzâvî şöyle der: "Ümmetin tümüne yapılan bir hitap ve bir cemaatin yapmasını istemek, bu görevin ümmetin sorumluluğunda icra edilmesi gereğini vurgular. Hatta bu görev bilfiil terkedilse, ümmetin tümü günah işlemiş olur. Fakat bu sorumluluğun kalkmasının şartı, ümmetin içinden çıkacak ve ümmetin yetiştirmek mecburiyetinde ve borcunda olduğu ehil bir grubu yetiştirmesidir. İhtisas isteyen bir çalışma sahasını hazırlamak farz-ı kifaye ise de ümmetin topyekün iştirakiyle ve herkesin gücüne göre farz olduğu gerçeği asla unutulmamalıdır."[91]
eş-Şeyh İsmail Hakkı bu ayet-i kerimeyi şu şekilde açıklar:
"Ayetteki 'minkum' kelimesinin başındaki 'MİN' harf-i cerri Arapça'da 'bir kısım' ifade eden teb'iz içindir.
Davetin, bir kısım ehil kimseye yöneltilmiş olması ile birlikte hitabın ümmetin tümünü kapsamına almış olması, davet farziyyetinin, 'ilmi ehliyet' anlamını ortaya çıkarmak içindir. Davet ise inanmış herkese farz bir görevdir. Fakat bu işe ehil bir kişinin tayin edilmiş olması, davetin sıhhatli ve özüne uygun yapılmasını temin içindir. Ancak bu ehil kadronun ortaya çıkması ise ümmetin omuzundaki önemli bir sorumluluğu ifade eder. Böyle bir kadronun ortaya çıkışı ile sorumluluk ümmetten kalkar. İhlal ve ihmal halinde, ümmetin her ferdi cürüm işlemiş olur. Herkes daveti ihmalden dolayı günaha girmiş olmaz, davetçiyi yetiştirmemiş olması nedeniyle cürüm irtikab etmiş olur."[92]

DOĞRU GÖRÜŞ

Konu ile ilgili her iki muhalif görüş taraftarlarının ileri sürdükleri delilleri arzettik. Her iki grubun taraftarlarının kritiği yapılacak delilleri varsa da görüşlerinde isabet de vardır. Zaten iki tarafın fikir ve ilim taraftarları, kendi düşünce ve ictihadlarına yönelik delilleri reddetmişlerdir. Fakat bununla beraber, hakkı ehline teslim etmek gerekirse her iki tarafça ileri sürülen deliller, büsbütün hata ve tutarsız sonuçlardan da uzak değildir. Problem kesin bir sonuçla çözülememiştir.
Kanaatımızca bu konuda isabetli veya doğruya daha yakın olan sonuç "el-Muvafakat fi Usûl iş-Şeria" *adlı kitabın yorum ve tanıtıcısı olan Dr. Abdullah Dıraz tarafından verilmiş olan sonuçtur.*
Yukarıda arzedilen açıklamalardan anladım ki, İmam Şatıbi'ye göre farz-ı kifaye, ancak onu ifaya muktedir olan kimsenin yükleneceği farzdır. Bu görüşünü de 'sizden bir cemaat olsun" *ayetiyle dikkat çekerek diğer bir takım ayetlerle desteklemiştir.*
Dr. Abdullah Dıraz, bu görüşe karşı çıkarak kanaatini şöyle belirler:
Bu ayetler, talebin (ayetteki tebliğ görevinin istenmesi), ümmetin bir kesimine yönelik olduğuna işaret etmez. Aksine talebe muhatab, tüm İslam ümmeti olup, insanlığı kuşatan bu mesajın gerçekleşmesi için, her türlü vasıta ve sebeplerle bu görevi üstlenenlere yardım edenler, onların gayretlerini kamçılayanlar ve kendi iktidarları oranında hamiyyet ve çabalarını esirgemeyen ümmetin her kesimini içine alan bir farzdır. Bu görevin ihmali, topyekün ümmet fertlerinin günah ve isyanda müşterekliğini ifade eder. (Diğer bir ifade ile cahiliyye ve tağuta hakimiyet imkanlarını ve kapılarını ardına kadar açmak demek olur)."[93]
Çok enteresandır ki Şâtıbi, bu açıklamanın sonunda insanı, konunun ağırlığından adeta kurtarır ve husust bir gözle bakıldığında, problem pozisyonunda kalan bir yanı görülmeyecektir. Dr. Abdullah Dıraz bu konuyu şöyle bir sonuca bağlar:
"Bu görev mecaz yönü ile ümmetin her ferdine yönelik bir farzdır." *denilmesi bazan doğrudur. Bu farzı ifa etmek, umumun maslahatını temin etmekle tahakkuk eder. Yani bu görev, İslam ümmetinin tümünü kuşatan bir görevdir. Mesela ümmetin bir kesimi bir açıdan bu görevi destekleyebiliyorsa bu, ehliyeti ifade eder. Geri kalanlar –güçleri bizzat görevi yürütmeye kafi değilse bile- göreve ehil olanları desteklemekle yükümlüdürler.*

---

arını hükümsüz bırakmaz.
ığını taşıyanların, mezheplere ve onların hukuk anlayışlarına karşı bu tarz bir tavır içinde olmaları sebebiyle kimlerin hesabına konuştuklarını ve çıkış yaptıklarını düşünmek gerekir. Bu ve benzeri düşünce sahiplerinin kitaptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)
arşı bu tarz bir tavır içinde olmaları sebebiyle kimlerin hesabına konuştuklarını ve çıkış yaptıklarını düşünmek gerekir. Bu ve benzeri düşünce sahiplerinin kitaptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)
inde olmaları sebebiyle kimlerin hesabına konuştuklarını ve çıkış yaptıklarını düşünmek gerekir. Bu ve benzeri düşünce sahiplerinin kitaptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)

Kimin bir işe gücü yetiyorsa ve onu yürütmede ehil ise, onun sorumluluğunu taşıyor demektir. Buna ehil olmayan ise yapabileceği ve yürüteceği bir başka sahada sorumluluk taşır. O da, esasen görevi üstlenmiş olana destek olmak, sabır ve metanet tavsiye edip onu görevine icbar etmektir. Öyleyse görevi yapmaya kadir olan, farzı yapmakla sorumludur. Gücü yetmeyen ise, kadir olanı teşvik etmek, destekleyebildiği kadarıyla takviye etmekle sorumludur. Çünkü görevin ifası, ancak buna ehil olanın yapmasıyladır. Gayeye de ancak bu yolla ulaşılır. İşte bu açıdan ihtilaf ortadan kalkar. Fikri ihtilaflara açık kapı bırakılmış olmaz."[94]

Varılan bu sonuç açısından bakıldığında, Şâtıbi'nin ilmi açıklaması ile artık farz-ı kifayenin kapsamı konusundaki ihtilaf çözülmüş demektir. Keza "ma'rufu emredip münkeri nehyetme" *konusu etrafında mevcut ihtilaflar yani* "farz-ı ayn veya farz-ı kifaye mi" *problemi sona ermiş olmaktadır.*

Şeyh Muhammed Abduh ise aynı konuya şu şekilde ve dolayısıyla katılır:

"Ma'rufu emretmek münkeri nehyetmek hükmen farz-ı ayndır. Ayet-i kerimedeki "...sizden bir cemaat olsun..." *kısmındaki 'min' harfinin 'bir kısım' anlamında olduğu doğrudur. Böyle bir tefsirî sonuç, ma'rufu emr ve münkerden nehyetmeye çalışmanın, bu işte iktidar ve yeterlilik vasfının farziyeti ile ilgili görüş taraftarlarının delillerindendir" Abdu devamla* "... ma'rufu emr ve münkeri nehyetmek farz-ı kifaye olmakla beraber sonuç itibariyle farz-ı ayna dönüşeceğinin kesin olarak bir seyir takip ettiğini..." *ileri sürer ve:*

"Şimdi ayette 'bir kısım' manasındaki 'min' harfini gözönünde bulundurarak ayetin anlamı 'sizden, davet görevini, ma'rufu emr ve münkeri nehiy çalışmasını yürütecek seçkin bir sınıf olsun...' şeklinde olur" *der. Zira bu emre muhatap aslında* "topyekün İslam ümmeti ve inananlar topluluğudur" . *Onlar, bu farziyeti ayakta tutacak ve imanın iktidarına götürecek olan bu 'kadroyu' –nasıl ve nerede, hangi şartlarda yetişip görev başına getirilmesi gerekiyorsa- yetiştirmekle mükelleftirler.*

Meseleye genel açıdan bakıldığında şu iki sonuç ortaya çıkar:

1- Tüm müslümanlara sorumluluk yükleyen farz,

2- İslam ümmetinin 'İslam devleti' için, varlığı, farz olan 'davet kadrosunu' yetiştirmesinin ve bu görevin farziyeti.

Aslında "ma'rufu emr ve münkeri nehiy' kavramının "ümmet" kavramıyla, birbirinden ayrılması mümkün olmayan ilişkileri vardır. Ma'ruf ve münker, ancak "ümmet" kavramının ifade ettiği mana ile doğru olarak anlamlarını kazanırlar.

Bilindiği gibi ümmet, cemaat manasına gelmez. Cemaatten daha özel bir anlam taşır. Fertlerinin, birbirleriyle kopmaz bağlarla kaynaştığı cemaate ümmet denir. Bir insan bünyesindeki organlar gibi bir nizam uygunluğu içinde görünen vahdettir.

"İnananlar topluluğu" *kavramından murad; bu ümmetin böyle bir önemli göreve muhatap oluşunda, tek ve eşsiz oluşudur. Zira bu ümmet, her ferdi çelik bir irade, insanlığı bir cemaat oluşturmada veya bir ideal etrafında toplamada pratik bir amel kabiliyeti, gücü nispetinde davranışlarını kontrol eden bir oto-kontrol özelliği, fertlerinin birbirlerine karşı sorumluluk duyarak takip ettiği seyir çizgisinde, bir hata ve haktan sapmayı gördüklerinde düzeltici ve hakka yöneltici bariz bir özelliği olan bir ümmettir.*[95]

Şüphesiz ki dini tebliğ etmek, bir ümmetin ıslahına çalışmak ve onu temel felsefesi etrafında cemaatleştirmek ve bunu muhafaza etmek, insanlığı hak ölçülere davet edip, onlara karşı (silah kullanmadan) İslam'ın ram edici ölmez olçüleriyle ayakta tutmak kolay bir iş değildir. İslami düzende her fert, gücü ve yeterlilik oranında bir görevden sorumludur. Eğer bir mü'minin ma'rufu emredip münkeri nehyetmeye gücü yetiyorsa evvela bu mü'min kendi sorumluluğundaki görevi hakkıyla yapıyor demektir. Gücü yetmeyen kişi, yapabileceklerini, belli sınırlar dahilinde yapma gayretini gütmelidir. Böyle bir güçten de mahrum olan bir kimse ise, gücü yetken kimseyi teşvik ile sorumludur.

Ma'rufu emr münkeri nehiy farziyeti gibi bir görevin yüklediği sorumluluğun, ümmet fertleri arasında paylaşılması gerekir. Zira bu önemli sorumluluk ihmal kabul etmez.

CUMHUR-U ULEMA'NIN BU KONUDAKİ GÖRÜŞÜNÜN GENİŞ BİR TAHLİLİ

"Ma'rufu emr-münkeri nehiy" *görevinin, gerek farz-ı ayn, gerekse farz-ı kifaye olduğu konusunda görüş sahiplerinin delilleriyle ilgili açıklamaya geniş yer vermiş olduk. Bu görüşlerden birincisi Cumhur-ı Ulemanın görüşüdür ki bazı yönlerinin şerh ve izaha muhtaç olduğunu ifade ile konu ile ilgili açıklamaları maddeler halinde sıralayalım:*

1-Ma'rufu emr-münkeri nehyetme çalışmasının "farz-ı ayn olduğu" fikri cumhurun savunduğu gibi farziyet açısından ve hüküm itabirayli bir değişik arzetmez. Yani farz-ı ayn olduğu gerçeğinde ihtilaf yoktur. Keza farz-ı ayn ve farz-ı kifaye olayında da bazı kimselerin var sandıkları ve inandıkları ihtilaf doğru değildir.

Allâme el-Âmidi der ki:

"Farziyetin, her ikisinin hududunu kapsamına alması, vücup açısından farz-ı kifaye ile farz-ı ayn arasında mezhebimiz açısından fark olmadığındandır. Buna muhalif olan bazı kimseler, 'farz-ı ayn, başkasının

---

ş yaptıklarını düşünmek gerekir. Bu ve benzeri düşünce sahiplerinin kitaptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)

düşünce sahiplerinin kitaptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)

yapmasıyla sorumluluk düşmez, farz-ı kifayede olduğu gibi' derler ki maksad, sorumluluğun kalkması-kalkmaması konusundaki ihtilaftır. Bu ise hakikatte ihtilafı gerektirmez."[96]
2- Farz-ı ayn, ümmetin her ferdine ayrı ayrı farz iken, farz-ı kifaye ümmetin tümüne müştereken bir farzdır. Her ferdin nasıl ki farz-ı aynda gösterdiği azmin, yapılmadığında sorumluluk kalkmayacağı konusunda gösterilen inancın, farz-ı kifayede gösterilmesi gerekir. Zira farz-ı kifaye âmmeyi ilgilendirdiğinden, bilerek önem vermemek, ihmal etmek veya ihmale sevkedecek her çeşitk engelleri kaldırmaya çalışmamak, ümmetin tümünü isyana ve günaha sokmak anlamını taşır.
Evet, bir ehil grubun bu görevi yapmasıyla, ümmetin sorumluluğu kalkmış olur. Ve bu görevi yapanlar sevap ve ecre nail olur. Ümmetin de bu ecirde ortak olması için, bu görevi yürütecek ehil cemaatin yetişmesinde ortak olması şarttır. Zaten bu yönüyle farz-ı kifaye ümmetin tümüne şamil bir görevdir, denilmektedir.
eş-Şeyh Abdul Ali el-Ensari, farz-ı kifayeyi şöyle sınıflandırır: "Yapanların yapmalarından dolayı sevap kazandığı ve terk edenlerin cezalandırılmadığı farz, bir cemaatin yapmasıyla eda edilen farzdır. Eğer bir tek kişi bu farzı eda etmezse hepsi âsi olur."[97]
O halde, Allah'ın (c.c.) azabından –maddi, manevi olarak- korkan, her şeye gücü yeten ve yegane galip Cenab-ı Hakkın her çeşit cezalandırmasından kurtulmak isteyen cemaatin, farz olan bir nizama süresizce ve tavizsizce tâbi olması, itaat etmesi böyle bir farziyete, her çeşit ihtimami –her görevden önce- göstermesi ve ma'rufu emrmünkeri nehiy çalışmasını ümmetin her ferdine mal etmesi gerekir.
3- Farz-ı kifaye mi yoksa farz-ı ayn mı daha üstündür veya hangisi ilk planda gelir sorusu gündeme gelmektedir. Bu konuda Celalüddin el-Mahalli şöyle buyurur:
"Zihinlerde münakaşaya yer vermeksizin, bazan aklımızda, farz-ı ayn, çoğunlukla her mükelleften istenmesi nedeniyle Allah Teâlâ'nın çok önem verdiği sonucu ortaya çıkar. Halbuki Ebu İshak el İsferâyini, İmam'ul-Harameyn ve babası eş-Şeyh Muhammed el-Cüveynî gibi ilim otoriteleri farz-ı kifayenin, sorumluluk ve kapsam bakımından farz-ı ayndan daha üstün olduğu fikrini savundular. Zira ehliyetli ve iktidar sahibi bir cemaatin bu görevi yapmakla, mükellef müslümanların topluca Allah'a isyandan kurtulmalarını sağlar. Farz-ı ayn ile, ancak onu bizzat yapan, terkiyle yine işleyeceği günahtan yalnız kendisi korunur."[98]

Bu yönü ile ma'rufu emr-münkeri nehiy çalışması, farz-ı kifaye olduğu sözü ile konunun önemini daha da arttırır.
4- Tüm insanlığı Allah'ın dinine davet etmek ve aralıksız bu davet görevini sürdürmek, insanın Allah ile olan ilişkisini sürdüren namazın kılınmasını sağlayacak zemini hazırlamak, terkine götürecek engelleri yok etmek, içki içip aklı sahasının dışında kullanacak her çeşit haramların terki için, organizeli ama ısrarlı bir çalışma sistemi kurmak (basın-yayın gibi) da ma'rufu emr münkeri nehiy görevinin gereğidir.
Allah'ın dinine davet, kesiksiz ve daimi olduğu halde ikinci şıktaki namazı terk ve içkiden vazgeçme ve vazgeçirme gibi çalışma, her ferdin hayat boyu ve iktidarı nispetinde yürütmesiyle mümkündür. Bir kimse "bu çalışmanın pratikte sona erdiğini" aslı iddia edemez. Bu vâdinden bakılınca ma'rufu emr münkeri nehiy çalışmasının hükmen farz-ı ayn olduğunu söylemek mümkündür. Fakat ikinci çalışma için, her ferdin ayrı ayrı yapması gerekmez. İslam'a aykırı bir münkerin işlenmesi halinde cemaatten bir kişinin müdahalesi yeterlidir.
Mesela bir toplulukta şeriata aykırı ve uygun olmayan bir söz sarfedilirse, hazır olan cemaatin tepki gösterip reddetmeleri gerekir. Bu tepkiyi, topluluğun birden ve müştereken değil, içlerinden birinin müsamaha ile yaklaşıp onu nehyetmesi yeterlidir. Zaten tümünün ani bir şekilde karşı koymasına da ihtiyaç yoktur. Ehil birinin meseleyi soğukkanlılıkla halletmesi ve kargaşaya meydan vermemesi halinde, orada oturanların sorumluluktan kurtulmalarına vesile olur. Böyle bir ortamda mevcut topluluğun susması ve hiç birinin cevap vermemesi, hepsini günaha ve isyana sokmuş olur. Ma'rufu emr-mühkeri nehiy çalışmasına bu açıdan bakılınca, onun farz-ı ayn değil, farz-ı kifaye olduğunu görürüz.
5- *"Ma'rufu emr-münkeri nehiy"* görevi farz-ı kifayedir dememiz şöyle de anlaşılmamalıdır: Yeryüzünün belirli bir mıntıkasında İslam ümmetinin bir veya bir kaç grubunun bu farziyeti ifa etmesiyle, bütün ümmeti sorumluluktan kurtarır. Kaldı ki, ma'rufu emr-münkeri nehiy çalışması, bir taraftan gayr-ı müslim ülkelerde icra edilmesi gerekirken, bir taraftan da müslümanlar arasında edaya ihtiyaç duyacaktır. Eğer birinci iş gayet zor ise, ikinicisi ona nispetle küçümsenmeyecek kadar büyüktür.
Şüphesiz ki İslam ümmeti, belli sınırla çevrili ve belli bir kıtada oturan küçük bir azınlık değildir. Bugün (kitabın yazıldığı tarih olan 1966 yılı itibarıyla) 900 milyonu aşmış, muhtelif ülkelere dağılmış, birbirine uzak mıntıkalarda yaşamaktadır. Lisanları ayrı, bir çatıda birleşemeyecek kadar –bugün için- mümkün olmayan bir dağınıklık içerisinde yaşamaktadır.
Aynı şekilde bugün bu ümmet, dini bir birlik oluşması gerekmesine rağmen, davranışlarında, görünüşlerinde, giyinişlerinde, dava ve problemlerinin çözümünde gruplara ve cemaatlere bölünmüş, tabiatıyla idareleri ve anayasaları da ayrı, büyük coğrafi sınırlarla çevrili ve değişik medeniyetlere boyun eğmiş ve eğdirilmiş olması sonucu bu dini vahdetin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Binaenaleyh ümmetin iç ve dış dünyasını kuşatan bu

---

ptaki yorumlarına bu açıdan bakılırsa mide bulantısından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)
sından kurtulmak mümkün olacaktır. (Çeviren)
Çeviren)

emperyalist çember karşısında, ma'rufu emr-münkeri nehiy görevini bir ferdin veya bir grubun üstlenmesi ve yürütmesi gayet zordur. Bunun için devlete talip bir ümmetin bu kadar geniş bir atmosferde bu görevi yürütmesi için, o nispette güçlü bir organizasyona ihtiyaç duyacaktır. Davet kadrosunu ve ulemasını yetiştirmeyen bu cemaatin böyle bir çalışmaya kalkışması gülünç olur, saf dillik olur. Bu nedenle her kıta ve ülkede, her İslami cemaat, ehliyetli ve ilmi kariyeri taşıyan İslam aliminin yönlendirmesinde birlikler oluşturmalı ve ma'ruf-münker görevini bugünkü şartlarda yürütmelidir. Bu, ümmet olmanın ilk basamağıdır ve büyük olmanın ilk şartıdır.

Şayet tüm dünyada üstün gücü ile ilkel olmayan bir takım vasıta ve yollarla ma'rufu emr-münkeri nehiy görevini yürüten bir cemaatin varlığını kabul etsek bile yine bu cemaat, aynı şekilde, her ülkede kendilerini kuşatan giyiniş, davranış ve yaşadıkları şartları ve bölge özelliklerini gözetip strateji tespit edecek olan ehliyetli-tebliğci ve davetçilere ihtiyaç duyacaktır.

Kur'an-ı Kerim bu çalışma metoduna şöyle işaret buyurur:

"(Bununla beraber) mü'minlerin hepsinin (topyekün) savaşa çıkmaları layık değildir. O halde (onların her sınıfından birer zümre savaşa gitmeli) kimi de –din ve şeriat ilimlerini iyice öğrenmeli ve kavimleri (savaştan) dönüp kendilerine geldikleri zaman, onları Allah'ın azabıyla korkutmaları için (gitmeyip kalmalıdırlar). Olur ki (bu suretle mü'minler dine aykırı hareketlerden) kaçınırlar."[99]

Ayette önerilen metod, Beyzâvi)nin açıklamalarına uygunluk arzetmektedir. Beyzâvi şöyle der: "Kabile gibi her büyük bir topluluktan bir kişi, şehir ahalisinden de bir cemaat... Bunlar, çalışma gayelerini, yüce ideal ve maksatlarını İslam hukukuna göre düzenleyecek, topluma yol gösterip yönlendirecek ve şeriata aykırı tutum ve davranışlarından dolayı uyaracaklardır."[100]

Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, ma'rufu emr münkeri nehiy görevi, muhtelif şehirlerde ve değişik mıntıkalarda aralıksız sürdürülecektir. Varılmak istenen gaye ve maksatların gerçekleşmesi için bununla da yetinilmeyecek, büyük veya küçük şehirlerde, köy ve kasabalarda bu organizeye bağlı çalışmalar sistemli bir şekilde sürdürülecektir.

Allâme el-Bağavi bu ayeti tefsir ederken şöyle der: *"Fıkıh, şeriat hükümlerini tanımaktır. Bu hükümleri tanımak da farz-ı ayn ve farz-ı kifaye yollarıyla olur. Farz-ı ayn bilgisi, taharet, namaz ve oruç gibi sahalara hitap eder. Her mükellefin bilmesi gerekir".* Allah'ın Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurur: *"İlim öğrenmek her müslüman erkek ve kadına farzdır."* Aynı şekilde Allah Teâlâ kullarından bir kişiye farz kıldığı ibadeti, onu tanıyacak ilmi öğrenmesini de farz kılmıştır. Eğer dince zengin ise zekat bilgisini, hacc ibadeti için de hacci ifaya ve sıhhatli bir şekilde edaya yarayacak ilmi öğrenmesi farzdır.

Farz-ı kifayeye gelince; içtihad derecesine ve fetva verecek rütbeye erişinceye kadar ilim öğrenilir ve öğretilir. Bir şehir halkı, söz gelimi, bu farzı terkeder de ehliyetli kadroyu yetiştirip, dini sıhhatli bir kaynaktan öğrenmezse, o cemaatin tümü Allah Teâlâ'nın şeriatına isyan etmiş olur. Aksi bir ifade ile *"dini bütün yönleriyle"* ve *"Bir bütün olarak"* öğrenip anlatacak bir "ilim kadrosunu" yetiştiren müslümanlar farz-ı kifaye sorumluluğundan kurtulmuş olur.[*]

Halkın başına gelecek herhangi bir olayda bir fıkıh aliminin taklidi ümmete vacip olur.[101]

Hakkında kesin hüküm bulunmayan davalarda, haktan ve hak çizgiden sapmamaları için, insanlara hakkı gösteren her mıntıkada İslami çözümler getiren ulemanın varlığı farzdır. Bu, geçmişin değişmeyen sünnetidir. Her asrın İslami cemaatlerinde olduğu gibi, her gelen İslami cemaatlerin de ma'ruf ve münker görevini öğretecek İslam aliminin yetiştirilmesi zorunludur. Bunun dışındaki her çalışma, ümmete zaman kaybettirmekten başka bir işe yaramaz. Bu görevin yerine getirilmeyişi süresince ümmet asidir ve günahkardır.

6- İmam İbn-i Teymiyye şöyle buyurur:

---

[99] et-Tevbe: 122.

[100] Envâr-üt-Tenzil ve Esrâr-üt-Te'vil (Mezkur ayetin tefsiri).

[*] İslam ümmetinin son 300 yıl içerisindeki dağılışını hızlandıran emperyalist güçler, cok yönlü bir sömürü plani hazırlayan haçlı zihniyeti, İslam'a karşı tarihi kinini, nihayet peygamberin varislerini ortadan kaldırmakla ortaya koymuşlardır. Demek oluyor ki İslam'ın devlet ve iktidardan düşüşü, gerçek ve mücahid ulemanın ortadan silinişiyle sağlanmıştır. Ümmeti cephede yenemeyen İslam düşmanları toprak işgalinden ümit kesmiş, uzun vadeli planlarını devreye sokmuş, ümmeti ayakta tutan merkezi otoriteyi ortadan kaldırmış, böylece ümmet başsız kalmıştır.

Ümmet olma şuurunu, inandığı genç nesle aşılama uğrunda hayatını zindanlarda feda etmiş ve halis hürriyeti Hakka kölelikte bulan şair:

İpi kopan tesbihim
Dağılmış tane tane
Acı amma teşbihim
Hani nerde İMAME

Taneleri toplayın
Hak ipine derleyin
Bir İMAM'a bağlayın
Tevhid gelsin meydana

diyerek, İslam ümmetinin arzettiği enkaz karşısında acı acı ağlamıştır. Evet, şimdi tesbih kopmuştur. Ümmeti yönlendiren ULEMA itelenmiş, İslam dışı modern cahiliyye bütün kurumlarıyla sultasını kurmuştur. (ÇEVİREN)

[101] Meâlim-ut Tenzil (Hazin tefsirinin kenarı) :3/138.

“Ma’rufu emredip münkeri yasaklama görevi bizzat herkese (yani direkt herkese) farz olmayan bir görevdir. Kur’an-ı Kerim’in işaret buyurduğu gibi, bu farz yeterlilik ve iktidar ehliyetine göre cereyan eder. Cihad bu görevin tamamından sayılınca, aynı şekilde kifaye farzlarından olur.[102]
İslam hukukçuları, cihad hakkında şu mütalaada bulunur: *“Düşman İslam ülkelerinden birine taarruz edince, halkı savaşa çağıran –ister güvenilir olsun, ister fasık olsun- farz-ı ayn açısından ikisi de eşit sorumluluk taşırlar.*
Bu nedenle o ülke halkının tümüne seferberlik farz olur. Aynı şekilde, bu ülke halkından olmasa bile, bu ülkenin müslüman ahalisine cihad, kifaye vasfına göre farz olur. Yakın veya komşu bir müslüman ülke yoksa, yani arada kafir bir devlet var da ondan sonra İslami bir ülke varsa, bu defa seferberlik halindeki İslam ülkesinin yardımına koşması bu ülke halkına farz olur. Böyle bir ortamda, ‘ben uzak bir ülkeyim, yapamam, edemem’ diyerek bu farklı konumlu İslam ülkeleri, cihad ve savaş halindaki İslam ülkesine yardımda bulunmayıp, ihmalkar davranırsa, isyankarlar ile sorumsuzlukta yani isyanda eşit olurlar. Binaenaleyh sorumluluk çemberi, böylelikle doğulu ve batılı tüm İslam ümmetini kuşatır ve farz-ı ayn durumuna geçer.”[103]
Bu açıklamalar zaviyesinden konuya bakılınca, kıyasın zaruretinin ortaya çıktığını görürüz. Şöyle ki: “Bir yerde şeriat emirleri zayıflamış, nehiyleri yaygın hale gelmişse, bu emirleri tekrar yaşanır hale getirmek, yasakları da toplumdan uzaklaştırmak, o yerin ahalisine farz olur. Şayet o yerin halkı sorumluluklarını taşımaz veya bu sorumluluklarını taşımada gaflete düşerlerse, yakın komşu müslüman ülke, isyan halinde olan bu topluma, sorumluluklarını hatırlatmak ve yardımda bulunmak üzere devreye girecektir. Ya da fiilen –ihmal yüzünden yönetimini düşmana kaptırma derecesine getiren bu halkın- yönetimini üstlenecektir. Sözgelimi, müslüman bir cemaat veya ülke, şeriatin yasakladığı herhangi bir haramı veya suçu işleme tehlikesine düşmüş, bu da onu dinden çıkaracak kadar tehlikeli bir fitne halini almışsa, inanç ve itikadları da bozulmaya yüz tutmuşsa, içlerinde de kendilerini ıslah edecek bir davetçisi ve davetçileri de yoksa, bu takdirde, bu cemaate yakın olan müslümanlara, onları ıslah edip tekrar İslam’a ısındırma sorumluluğu düşmüş olur. Bu komşu cemaat veya ülke de bu görevini yapmazsa, sorumluluk –cihadda olduğu gibi- ümmetin tümünü kapsar.
7- Ma’rufu emretmek münkerden nehyetmek, cumhura göre farz-ı kifaye olmasına rağmen, bazı şartların ortaya çıkardığı zorunluluklar nedeniyle farz-ı ayn olur. Bunlardan birkaçını arzedelim:
a) İslam Devleti’nin görevlendirdiği kimselerin bu görevi yapmaları farz-ı ayndır.
Nizamuddin en-Nisaburi: *“Devlet, ma’rufu emr-münkeri nehiş görevini yürütmek için bir kişi tayin etse, o kimseye bu konuda yetki vermiş demektir. Ve o kimse MUHTESİB’dir”* der.[104]
b) Bir yerde ma’rufu emretme esasları değişikliğe uğrar, münker de işlenmiş olup, bu durumu, bir kişiden başkası da bilmiyorsa, ma’rufu emr münkeri nehiy görevi, otomatikmen bu kişiye verilmiş demektir.
Aliyyul Kari der ki: *“Ma’rufu emredip münkeri nehyetmek, bir kişiden fazla kimseler tarafından biliniyorsa, farz-ı kifaye olur. Aksi halde gören herkese farz-ı ayndır.”*[105]
c) Ma’rufu emredip-münkeri nehyetmek, usulüne uygun olarak münakaşa ve mücadeleye ihtiyaç hissettiriyorsa, buna ehil olan herkesin iştiraki farz-ı ayndır.
İbnul Arabi el-Maliki: *“Ma’rufu emr münkeri nehyetmek farz-ı kifayedir. Mü’min kendinde bu görevi yapabilme selahiyet ve yetkisini görüp, tek başına ve bağımsız olarak yürütebileceğine inanıyorsa, bu durumda bu vasıfları taşıyan herkese farz-ı ayn olur,”* der. [106]
d) Ma’rufu emr-münkeri nehiy görevini yürütecek bir tek kişi kalmışsa, bu kişi de görevi yürütebilecek iktidarı kendine bulabiliyorsa bu, hükmen farz-ı ayn olur.
İmam İbni Teymiyye şöyle der: *“Ma’rufu emr, münkeri nehiy$ güç, iktidar ve ehliyet kapasitesine göre farzdır. Gücü yeten herkesin bu görevi üstlenmesi farz,ı ayndır.”*[107]
İmam Gazali de aynı anlamı destekleyerek şöyle der: *“Ma’rufu emr-münkeri nehyetmek farzdır. Şüphesiz ki bu farziyetin sorumluluğu; kudret ve ehliyete sahip olanların ifa etmesiyle kalkar.”*[108]
Genişçe incelemeye çalıştığımız ve görüşlerle desteklediğimiz bu konu, her ne kadar farziyeti, iktidar ve ehliyet şartlarıyla kayıtlı görünüyorsa da, zaruretlerin gerektirdiği her yer ve zamanda, bu görevi yapabilen herkese farzdır. Fakat herkesin yapması ve bu konuya el atması, nazik bir konuyu hakkıyla izah edememe zorluğunu da ortaya çıkaracaktır. Bu caiz de değildir. Aslında bu duruma düşmeden önce tedbir almak en çıkar yoldur. Çünkü bu, ihmal kabul etmeyecek kadar nazik bir konudur. Peygamberler hayat boyu yürüttükleri bir görevi ihmal etmezken, müslümanın ihmal etmesi ve bu sahanın bilincinde olmadan, sahanın adamını yetiştirmemesi kadar büyük cürüm olur mu?
Marufu emir münkeri nehiy konusunda, hiçbir ihmal müslümanı mazur gösteremez.

III. BÖLÜM

---
102 el-HİSBE fil-İslam: 66.
103 Fethu’l-Kadir vel-İnayetü Alel-Hidaye: 4/270-271.
104 Garâib-ul Kur’an ve Regâibu’l-Furkan (İbni Cerir’in kenarı): 4/30.
105 el-Mubin ul-Mui Li-fehm-il Erbain: 189.
106 el-Ahkâmu’l-Kur’an: 1/122.
107 el-Hisbe fil-İslam: 37.
108 İhya ul-Ulûmi’d-Din: 2/274.

MA’RUF ve MÜNKER KAVRAMLARININ MAHİYETİ ve NE İFADE ETTİKLERİ

MA’RUFU EMRETMEK-MÜNKERİ YASAKLAMAK- AHLAKİ KONULARA AİT BİR TERİM DEĞİLDİR

Ma’rufu emr-münkeri nehiy, o kadar önemli bir görevdir ki, ümmetin omuzlarına yüklenen devlet gibi bir organizenin kuruluşu için veya iktidara götüren en yüce inkılabi hareketin temel felsefesini ifade eden bir ünvan anlamını taşır.

Öyle ise *“ma’ruf ve münker”* kavramlarını İslam’ın yüklediği anlam ve kapsam ile anlamamız gerekir. Şimdi bu iki kavramla ne anlatılmak istenmektedir. Asıl olan, Allah’ın bu iki terim ile nasıl bir hedefi mü’minlere göstermek isteğidir. Öyle ise iki kavram tanıtılmadan, bize yüklenilen görevi kavramamız mümkün olmayacaktır.

Günümüz müslümanlarınca kullanılan ve revaçta olan anlamıyla ma’ruf, herkesce bilinen ve iyiliği sınırlı olan, olsa da olmasa da yapılan ahlaki faziletler olarak anlaşılmaktadır. Bunun gibi münker de, genel ahlaka aykırı ve herkesin çirkin gördüğü ahlaki davranışlar olarak anlaşılmakta veya sanılmaktadır. Daha sonra da “ma’rufu emr-münkeri nehiy” gibi bir görevi de, herkesi iyi davranışlara yöneltmek ve kötülüğü hoş görmeyen bir kamuoyu oluşturmak şeklinde anlarlar. Tabii ki bu kötülük İslam’ın hoş karşılamadığı kötülük değildir.

Oysa Kur’an-ı Kerim’in bu iki kavram ile anlatmak istediği, yukarıda sanıldığı gibi çok dar ve indî olarak ifade edilenler değildir. Ma’ruf ve münker kavramlarının sahasını böyle dar anlamak, avamın kendi arasında anladıklarından farklı bir konum işgal etmeyecektir. Öyle ise Kur’an-ı Kerim’in arz ettiği hayat felsefesinin temelini oluşturan bu kavramları anlamak için düşüncelerimizi zorlayarak, Kur’an ve sünnetin ışığında en doğru anlamını araştırmak mecburiyetindeyiz.

Kur’an-ı Kerim açısından bu kavramlara bakıldığında görülecektir ki, yalnız AHLAKİ SINIRLARLA ifadesini bulan bir anlam taşımadığı gibi, sadece va’z ve ögütten ibaret bir sahaya da sıkıştırılmamıştır.

Kur’an-ı Kerim’in ifade ve üslubunu iyice kavrayanlar göreceklerdir ki bu iki kavramın kapsamı çok geniştir. Hatta *“Kur’an ve İslam bu iki kavram üzerinde kurulmuştur”* denilse yanlış olmaz. Zira *“dini hayatı canlı ve diri tutmak, dünyadaki tüm İslam dışı yanlış ve eğrileri düzeltmek için”* sarfedilen çabaları ve gayretleri ifade edecek kadar geniş sahalıdırlar. Bu iki kavramı böyle anlamaya bizi iten saik, elbette ki Kur’an’ın tatbikatıdır. Veya hedeflediği toplum anlayışıdır. Aksi halde ma’ruf ve münkeri böyle dar anlamak, hedefi olmayan bir çabayı sarfetmeye götürecek ve sadece cahiliyyenin “iyi ahlak” deyip, kendine karşı aktif olmasını arzu etmediği bir hümanizma anlayışına mü’mini sürükleyecektir. Böylelikle de dinin ve dini hayatın ayakta tutulması için herhangi bir gayret ve çalışma sarfedilmeyecek. Mü’min gönderildiği hedefini tanımayacaktır. Kapsam ve anlamın böyle anlaşılan bir kavramın farziyetine de inanmayacaktır. Dinin ve dini hayatın üzerinde kurulduğu bu iki kavramın mana ve ehemmiyeti ile ilgili her türlü çalışma artık boş bir hayal halini alacaktır ve İslam ümmetinin, görevi ile ilgili çalışmayı da dar ve sınırlı bir sahaya hasredecektir.[*]

Bu düşünceye sahip kişiye: *“Allah Teâla ‘dini hayatın yaşanmasını’ bize emretmiştir” diye sorsan, cevabın; ‘Onları ahlaki güzelliklere çağırıp böyle bir hayatın varlığını duyurduktan sonra görevimiz sona ermiştir”* diye cevap verecektir. Şüphesiz ki bu düşünceye sahip bir kimsenin ma’ruf ve münker kavramlarını anlamadığı söylenemez. Ancak bu kavramların açıklamasında hataya düşmüştün denilebilir. Hatta denilebilir ki bu kişi, dinden kaynaklanan doğru bir tasavvur ve anlayıştan uzak kalmıştır. Tıpkı ümmetin, niçin ve hangi maksat ve hedefleri gerçekleştirmek için gönderildiğini anlamadığı gibi. Demek oluyor ki, aslolan, Kur’an’ın maksat ve hedefleri doğrultusunda yaşanan İslam gerçek İslam’dır.

MA’RUF VE MÜNKER KAVRAMLARINI DOĞRU ANLAMAK

Ma’ruf ve münker, sadece Kur’an-ı Kerim’in, asıl maksadına uygun olarak kullanıldığı iki kavramdır. Kur’an’ın kendi yöntemiyle bakıldığından, bu iki kavramla ne anlatılmak istendiği kolayca anlaşılır. Bu konuyu şu açılardan inceleyelim:

1- Kur’an-ı Kerim, peygamberlerin görevinden söz ederken, ma’ruf ve münker kavramlarını kullanmıştır. Hiç şüphesiz ki peygamberler, sadece insanların güzel huylu olmalarını sağlamak için gönderilmiş değillerdir. Bu, sadece onların gönderildikleri hedefleri gerçekleştirmek için görevlerinden biridir. Zira onların görevleri, açık ve net olarak, insanları tek Allah’a boyun eğmeye, şartsız itaata ve onun hakimiyetini kabul edip, onun dışında her türlü beşeri otoriteyi reddetmeye davet etmeleridir. Allah’a şartsız itaat ise, yalnız Allah’ın hükümranlığı için hayatın tüm cephelerini kuşatma anlamındaki boyun eğişi ifade eder. Mü’min, böylece hayatı, yalnız bir cephesiyle değil, onu kuşatan atmosferi bütün renk ve muhtevasıyla değiştirici ve kapsayıcı büyüklükte bir anlayış ve evrensel bir tasavvur çerçevesi içerisinde ıslaha, yenilemeye ve yönlendirmeye koyulacaktır. Artık o,

---

[*] Günümüz müslümanrları, yabancı kültür emperyalizmasının telkinleri sonucu bugün aynı konumdaki bir anlayışa sahip olmuştur. Yani “dinin geçmişte etkin bir rol oynayıp, müslümanların ümmet olmasını hazırlayıcı aktif görevini yitirdiğini ve o günkü statükoyu korumanın mümkün olmayacağını ileri sürerler. Yeniden dini hayatı yaşatmak veya dini hayata hakim kılmak imkansızdır” demeleri yukarıda arzedilen anlayış gbi müşahhas bir iflas örneğini sergilemektedir. Aslında günümüz müslümanının böyle bir anlayışa sahip olması için uzun vadeli, dış kaynaklı bir İslam düşmanlığının tohumlarının atıldığını ve asırları alan bir çabanın sergilendiğini göstermektedir. (Çeviren)

gerçek ve kamil imanın ancak böyle bir ortamda yaşanabileceğine inanacak ve tüm gayretini bu yönde sarfedecektir. Hedefi, Allah'ın emir ve nehiylerinin hayatın her sahnesinde söz sahibi olmasını sağlamak olacaktır. İnançlarında... Düşüncelerinde... İbadet ve ahlak ölçülerinde... Medeni, sosyal, siyasi ve insani tüm ilişkilerinde göstereceği gayret, bu hedeflerin tahakkuku uğrunda olacaktır.

Anlaşılıyor ki, ma'ruf, Allah Rasulü'nün, tatbikatını emrettiği şer'i ölçülere uygun, hayatın her safhasını kuşatan Allah'ın rızası, münker ise tatbikatını arzu etmediği ve hayatın tüm safhalarında yaşanan Allah'ın rızası dışındakiler demektir. Yani ma'ruf ve münkerin sahası, hayatın her safhasıdır. Hayatı bütünüyle etkiler ve kucaklar.

2- Nebi ve peygamberlerin gönderilişindeki gaye ve amaç; bizzat İslam ümmetinin varoluş gayesidir. Binaenaleyh bu ümmetin görevip; ma'rufu emretmek, münkeri yasaklamaktır. Bu yönüyle bu ümmet "en hayırlı ümmet"' diye adlandırılmıştır.

Şayet ma'ruf ve münker kavramlarıyla yalnız *"Ahlaki öğüt"* kastediliyorsa, dünyanın her tarafında ve sürekli olarak bu görevi yapan topluluklar mevcuttur.

20. asır, ahlaki çözüntünün zirvede seyrettiği bir asırdır. Nice ahlaki değerlerin, renk ve mekan değişikliğine rağmen, bugün her yerde ahlak öğretilmektedir. Konferanslar, edebi toplantılar ve makaleler sunulmakta, kitap ve broşürler yayınlanmaktadır. Kitlelere ahlakın yüceliğini tanıtmak ve bu kitleleri ahlaki değerlere göre yönlendirmek için gayret sarfeden, çeşitli renk ve muhtevada yarışa giren kuruluşlar görmekteyiz. Bu kuruluşlara karşı İslam ümmeti, geçmişteki aktif pozisyonunu takınarak, dünya insanına mesajını aktaracak ve toplumu inkılabî bir ruhla yeniden İslam'ın kucağına oturtacaktır. Dünyamız, şartların zorladığı bir ortamda böyle ahlaki bir ıslaha ne kadar da muhtaçtır. Bu, İslami anlamda bir cemaat işidir. (Gayelerini tahakkuk ettirecek bir lider etrafında toplanma ruhundan mahrum olanlar cemaat olmaktan uzaktırlar. Biatlı toplum olmak mecburiyetleri vardır bugünkü müslümanların...) Fakat bu ümmet, dünyada yaşayan diğer ümmetlere nispetle *"en hayırlı ümmet"* vasfını sadece bu çalışmasıyla elde etmiş olmaz. Çünkü onun gerçek görevi yalnız *"ahlaki ıslah"*dan ibaret değildir. Bunun dışında hayatın her safhasında ve tedrici usullerle *"İslam insanını inşa"* etmektir. Bu yönüyle bu ümmet, peygamberlerin görevini üstlenmekle diğer insanlar arasından seçilmiş bir ümmet demektir. Peygamberlerin insanlara nispetle işgal ettikleri mevki ve statükoyu koruma ve sürdürme anlamını taşır bu ümmetin üstlendiği görev. Aksi halde Allah Teâlâ'nın onu *"en hayırlı ümmet"* diye vasfetmesinin bir anlamı olmazdı. Zira mücerret ahlaka davet, dinin bir bölümünü ifade eder. Ümmet sadece bu yönüyle bu ismi almamıştır. Çünkü tarihi görevi itibariyle bu ümmet, Allah'ın dinini her türlü ve çok geniş boyutlu emperyalist tasallutlara karşı koruyacak ve dini bütün kurumlarıyla ayakta tutmak için var olan Allah'ın yeryüzündeki şahitleridir. İnsanların arasından seçilip gönderilmiş olması da bu yönüyledir:

Allâme Ebu'l-Hayyan el Endülüsi şöyle buyurur: *"Kur'an-ı Kerim'in bu ümmeti 'en hayırlı ümmet' diye vasfetmesi şu özelliklerinden dolayıdır:*

'Bu ümmet. Allah'ın Rasulü'ne iman etmeye davet ederek, Allah'ın yardımına güvenip dayanmış, şeriat ilmini koruyup kollamış, bunun için her şeyini feda etmeyi cana minnet bilmiş ve ülkeleri bu idealle fethederek diğer ümmetlerle yarışta birinciliği kazanmıştır."[109]

3- Allah Teâlâ Âl-i İmran suresinde, İslam ümmetinin, ma'rufu emredip münkeri yasaklama ve hayra davet görevinin birlikte yürütülmesini emretmiştir. Bu iki emirden biri, diğeri olmadan yürütülemez. Hayra davet ma'rufun açcıklanmasıdır. Çünkü hayra davet etmek, tüm insanlığı Allah'ın dinine ve bütün kapsamıyla Allah'ın şeriatına daveti ifade eder. (İnanç ancak amelle anlam kazanır. Aslolan ölçü yaşayıştır. "Diğer dinler, bağlılarından sadece iman etmelerini istemelerine karşılık İslam, inanmak ve inandığı gibi yaşamayı da istemiştir. Hat olan bir davranıştan yoksun olan iman meziyet değildir. Tıpkı yerine getirilmeyen bir görev gibi eksiktir. Ölçü yaşayıştır.")[*]

Müfessirler derler ki: *"Allah Teâlâ hayra davet kavramıyla ma'ruf ve münker ikilisini iki temel kabul ederek, İslam'ı bütün kurumlarıyla bu kavramın hükmü ve otoritesi altına almak"* istemiştir.

İmam Râzi şöyle buyurur:

"Hayra davet cins bir kavramdır. Altında iki anlam yatar: Biri ma'rufu emretmeyi gerektiren çalışmaya teşvik, diğeri münkeri yasaklamayı konu alan her çeşit çalışmaya teşviktir."[110]

Netice olarak *"Hayra davet, ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışmak"* kavramlarıyla, insanlığı Allah Teâlâ'nın dinine davet etmek ve tüm hükümranlık haklarını bu dine veren ve bunu açıkça ilan eden her çeşit çalışma anlaşılmaktadır.

İLİM OTORİTELERİNİN AÇIKLAMALARI

13 yüzyıl boyunca İslam ulemasının, ma'ruf ve münker kavramlarına sadece ahlaki ve dayanıksız bir takım ilmi nazariyelerden öteye geçmeyen anlamlar verdiği zannedildi. Oysa ma'ruf ve münker kavramları sanıldığı kadar dar sınırlı kavramlar değildir. Hükmettikleri sahaları tespit ettiğimiz zaman görülecektir ki, bu ilmi kavram, inanç, ibadet, ahlak ve tüm sosyal ilişkileri ve ilahi hukuku sahasına almıştır. Hayatın sadece belli bir bölümünü

---

[109] ey Bahru'l Muhit: 3/239.
[*] Kadercilik suçlaması ve CİHAD: sh: 25-26 (Çeviren).
[110] et-Tefsiru'l-Kebir: 3/20.

ele aldığı şeklindeki gayr-ı ilmi bir sınırlandırma yapmak, gayri ilmi olduğu gibi, bu kavramların ne ifade ettiklerini de anlamamak olur. Şimdi bir çok ilim otoritelerinin konu ile ilgili ilmi bakışlarını arzederek, onların ma'rufun; ahlaki diriliş ve Kur'an'ı hayata hakim kılma, münkerin ise ahlaki çöküntünün ünvanı olduğunu ispatlayan derin anlayışlarından bir kaç tenisin arzedelim:
İmam eş-Şevkâni der ki:
"İbni Ebi Hatem Ebu'l-Aliye'den şöyle bir tanım nakleder: 'Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de ma'rufun emredilmesi ile ilgili zikrettiği her ayet İslam'ı, münkerin yasaklanması ile ilgili zikrettiği her hükmü putlara ibadeti ifade eder'. Bu, tayin ve tespiti güç olan bir tahsistir. Ne Arap dilinde, ne şer'i örfde böyle bir tanıma rastlanmamıştır."[111]
Allâme Ebu'l-Hayyan el-Endülüsi şöyle der: *"Bazı kimseler ma'rufu tevhid, münkeri de küfür ile tefsir ettiler. Şüphesiz ki tevhid ma'rufun, küfür de münkerin temel felsefesidir. Fakat bununla beraber her ma'rufda genel belirti, şeriatın emirlerine teşvik etmek, her münkerde de şeriatın yasaklarına uyma anlamı vardır."*[112]
İmam Razi şöyle buyurur:
"Ma'rufun başı Allah'a imandır. Münkerin başı da Allah'ı inkardır"[113] İmam Ebu Bekir el-Cessas buyurur ki:
"Ma'ruf Allah'ın emrettikleridir. Münker ise Allah'ın yasakladığı şeylerdir."[114]
Allâme el-Heddâdi:
"Ma'ruf, sünnet, münker bid'attir"[115] der.
Allâme Seyyid el-Âlusi buyurur ki:
"Ma'rufa uymak, itaat ve Allah'ın emirlerine uymak, münker ise şeriatın meşru görmediği günah ve günah sahalarıdır."[116]
Allâme İbni Hacer el-Heysemi: *"Ma'rufu emredip münkeri yasaklamak, şeriatın esaslarıyla hükmetmek, haramlarını yasaklamak demektir"*[117] diye tanımlar.
Allâme b. Malik ise konuya şöyle bakar:
"Münker, söz ve amel yönünden Allah'ın rızasının olmadığı her hareket ve davranış, ma'ruf ise bunun zıddı olan sahanın adıdır."[118]
Allâme Aliyyül Kari der ki: *"Münker: Dinin hoş görmediği, istemediği ve rıza göstermediği her şeydir."*[119]
Allâme el-Münavi münker kavramının geçtiği ayeti tefsir ederken der ki: *"Sizden bir kimse herhangi bir münkeri görürse yani söz ve amel olarak İslam'ın çirkin görüp, söz ve amel olarak yasakladığı herhangi bir şeyi görünce (onu değiştirip hayattan kovsun.)"*[120] der.
İmam İbn-i Teymiyye: *Ma'ruf her farzı, münker ise her çirkin davranış ve ameli ifade eder. Çirkin ameller ise günah ve mahzurları kapsamına alır ki, şirk, yalan ve zulüm gibi yüz kızartıcı söz ve davranışlardır."*[121]
Gerçek şu ki ma'ruf, yalnız yüksek ahlaki değerler için kullanılmaz. Zira bu değerler ma'rufun bir parçasıdır. Münker ise fesad ve ahlaksızlık anlamını taşır, ama sadece 'bozuk ahlak' diye tanımlanamaz.
Allah'ın zat ve sıfatları Rasulullah'ın (s.a.v.) sünneti ve İslam şeriatı ma'ruftur. Uluhiyyet ve peygamberliği inkar, din ve şeriate muhalefet de münkerdir.
Şimdi bu ilmi tanımları arzettikten sonra konuya diğer bir açıdan ve derinlemesine bir açıdan bakmaya çalışalım.

İLAHİ ŞERİAT MA'RUF, ONA AYKIRI HER İDARE VE ANLAYIŞ MÜNKERDİR

İnsan her halükarda dine muhtaçtır. Teşrî hakkı dediğimiz (emretme ve yasaklama) kanun koyma ve yapma hakkı sadece Allah'ın hakkıdır. İnsan ferdi ve sosyal hayatında kanun dediğimiz nizamdan uzak yaşayamaz. Fakat bizzat kendisine, kendisine bağlayıcı bir kanun yapma yetkisi de verilmemiştir. Çünkü insanın kendisi hakkındaki anlayışı, kendisini izah eden felsefesi hiçbir zaman yeterli olamamıştır. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın, insanın izahı demek olan din ma'rufun ta kendisidir. Ve insanın beşeri ölçü ve bakışlarla izaha kalkışan her sistem de cahiliyedir, münkerdir.
İnsan, kanun koyma ve kanun yapma hakkının Allah'a ait bir hak olduğuna inanıp itiraf edince, hayatının her safhasında ma'rufa boyun eğmiş ve hakkı doğrulamış olur. Şayet bu hakkı Allah'a ait görmeyip kendi arzularını kanun yapmaya yeltenirse iki durumdan birine rıza göstermiş olacaktır.
Bunlardan ilki, insanı kanun koymanın ölçüsü kabul etmiş olacak, idare hakkını insan arzusuna ve mücerret akla vermiş olacaktır ki, her söz ve amelinde bunların arzusuna boyun eğmek mecburiyetinde kalacaktır.

[111] Fethu'l-Kadir: 1/338.
[112] El-Bahru'l-Muhit: 3/20-21.
[113] Et-Tefsiru'l-Kebir: 4/523.
[114] El-Ahkâmu'l-Kur'an: 2/41.
[115] Ruhu'l-Beyan 1/959.
[116] Ruhu'l-Beyan: 4/28.
[117] ez-Zevâcir an-Aktiraf fi'l-Kebâir: 2/146.
[118] Mebârik-ul Ezhâr Şerh-u Meşarik-il Envâr: 1/48.
[119] el-Mübinu'l-Muin li fehm-il Erbain: 188.
[120] et-Tefsir şerh-u Cami-is-sagir: 2/418.
[121] el-Akîdet-ül İsfahaniyye: 121.

İkincisi, kendisinin kendisi gibi bir kişinin veya kişilerin (yani meclislerin veya milli meclislerin) millet adına çıkardıkları emir ve yasaklara boyun eğmeye razı olmasıdır.
Günümüz insanlığının sahip olduğu temel felsefe, bu iki yaklaşımının değişik çehreleridir. Her iki yöntem de, aldatma ve sömürme yollarıdır. İnsanlığı hüsran ve ölüme mahkum eder. İnsanı, insanlığın kulluğuna ve şahısların katı arzuları demek olan despotizme kurban eder.
Halbuki ma'rufu emr-münkeri nehiy; insanın, kulların hükmetmesinden kurtarılıp Allah'ın hakimiyetine ve gerçek hürriyete teslim edelmisidir. Şartsız itaat olan Allah'a ibadet etmeye ve yalnız ona boyun eğmeye çağırmaktır. Allah'ın gönderdiği din, İslam'dır. Tek hedefi i'la-yı kelimetullah yani Allah'ın (c.c.) her sahada tek hakim kabul edilmesi, her sahada söz, yönetim ve hükümranlık hakkının kendisine verilmesidir.
Allah'a inananlar onun dinini açıkça ilan etmeli ve onunla çatışan her çeşit sistem ve felsefelerin aleyhinde birlikte savaşmalıdırlar. Ta ki fitne ortadan kalkıncaya kadar... Allah, fikri ve ameli olarak her türlü yabancı unsurlardan arınmış saf İslam şeriatını tatbik etme görevini bu ümmete yüklemiştir. Hayatın her çeşit idare ve şubesinde emir ve nehiylerine uyularak tatbikatını istemektedir. İslam'da kanun koyma hakkı, hiçbir yasama organının hakkı olamaz. Nefis ve arzuların kanun yapma hakkı İslam'da yoktur. Çünkü İslam ile terbiye edilmemiş bir nefsin, insanlığa vereceği ve sunacağı mesajı yoktur.
Hiçbir insanın Allah'ın dinini tebdile ve tağyire yeltenme hakkı yoktur.
Allah'ın dininden sapmak ve din düşmanlığı yapmak kadar büyük münker olamaz. Münkür taraftarlarının çoğalması ve savunucularının mevcudiyeti de münkerdir. Allah Teâlâ İslam ümmetinden ma'rufa tabi olmasını ve uygulamısını istemektedir. İslam'ın hayata uygulanma görevinin ma'ruf ehlinden ve onu savunanlardan istenmesi kadar tabii bir şey yoktur. Bu istek ve arzunun, müslümanın iç ve dış dünyasında görünür halde belirlenmesi ve savunulması gerekir. Her fırsat ve adımda bu istek ve arzunun tezahürlerini vermesini sağlamak müslümanın görevidir.
İmam İbn-i Teymiye şöyle der:
"Emir ve nehiy insanoğlunun varlığının gereğidir. Kim Allah ve Rasulü'nün emirlerini emretmez, yasakladıklarını yasaklamazsa, ya ma'rufa muhalefet etmiş olacak, ya da Allah'ın hükmetmesini emrettiği hakkı batıla karıştırmış olacaktır. Eğer bu tür bir anlayıştan ayrılmazsa uydurma bir din edinmiş olur."[122]
İslam müctehid imam ve ilim otoritelerinden naklettiğimiz bu açıklamaların ışığı altında vardığımız kanaat gösteriyor ki, ma'ruf ve münker kavramları, salt ahlaki kavramlardan olmayıp, *"Şeriat hukukuna ait"* iki temel kavramdır. Bu iki temel kavram, Allah'ın dinini ve şeriatının tatbikatını ifade eden iki mücmel ifadedir. Bu nedenle ifade ve kapsam açısından bu iki kavrama bakıldığında, görülecektir ki, ma'ruf Allah'ın dininin emrettiği inanç, fikir, ibadet, usul ve metodlar, ahlaki ilkeler, siyasi ve medeni kanunların tümü, bunların dışında kalan saha da münkeri ifade etmektedir.
İşte bu ümmet birincisini emretmek, ikincisini de nehyetmekle emrolunmuştur.

MA'RUF VE MÜNKER DİNİN TARİFİDİR

Şimdi yanlış bir anlayış üzerindeki perdeyi kaldırmak istiyoruz. Bu yanlış anlayış sıhhate kavuşmadan ma'ruf ve münker kavramlarını anlamakta daima güçlük çekmiş olacağız.
Bu yanlış anlayış; ma'rufun; *"bir davranışı iyi ve güzel bulmak"* münkerin ise, *"herhangi bir şeyi sadece hoş görmemek veya çirkin bulmak"* gibi anlamlar ifade ettiğidir. Keza ma'ruf, herhangi bir fert ve toplumun hoş görüp kendisiyle amel ettiği davranışı da ifade etmez. Yine fert veya cemaatin hoş görmediği ve bilinmeyen bir davranış da münkeri ifade etmez. (Zira fert veya toplumun hoş görmediği bir davranışı, din hoş görebilir veya onaylayabildiği bir amel olabilir. Yine hoş gördüğü bir ameli dinin ona münker damgasını vurduğu cinsten bir davranış olabilir). Çünkü ma'ruf ve münkerin Kur'ani ifadeyle özel bir anlamı vardır.
Binaenaleyh Kur'an-ı Kerim'in genel esprisi açısından bakıldığında ma'rufun; *"ilahi yasanın sunmak istediği inanç ve amel"* ifade ettiği hemen anlaşılacaktır.
Aklımızın mahsulü olarak keşfedilen bir sahanın insanlar tarfından hoş görülüp beğenilmesine ma'ruf diyemeyiz. Ancak keşfedilen bu saha Kura'an ve Sünnet tarafından kabul görürse, ma'ruf olur. Aynı şekilde aklımızın kabul etmeyip, insanların da sevmediği, alışamadığı ve uygun olmayan bir davranışı –İslam şeriatı onun münker oluşuna hükmetmediği sürece- münker diye ilan edemeyiz
Herhangi bir amel veya tatbikatın –din nazarında münker olduğu halde- o günkü düşünür veya ilim ehli tarafından ma'ruf kabul edilmesi ileri sürülebilir. Dinin bu tatbikatı onaylaması istenemez. Nasıl ki bir kısım şahıs veya kurumların münker olarak kabul ettikleri bir tatbikat dince ma'ruf kabul edilmediği gibi. [123]
İmam Râgıb el İsfehani şöyle buyurur:

---

[122] el-Hisbe fi'l-İslam: 87.
[123] Tağuti yönetimlerde içki, kumar, zina ve gayr-i meşru ne kadar amel ve tatbikatı varsa hepsi ma'ruf (meşru) kabul edilmişken, hakim unsur İslam olan devlet yönetimlerinde bu ameller münkerdir ve savaşılması gerekir bunlarla.
Bunun gibi "şehadet kelimesi"öz olarak yalnız Allah'ın hakimiyetini ve Rasulullah'ın (s.a.v.) liderliğini ifade ederken İslam'da bir amelin temel felsefesi bu iki unsurdan kaynaklanmıyorsa, ölü ve merdud olduğu kesin çizgilerle belirlenmiştir. Böyle bir ma'rufun gerçekleşmesi farz-ı ayn iken, İslam'ın bu temel yapısı, çağın taguti ve cahiliyye yönetimlerince "ÇAĞ DIŞI" damgası vurularak münker kabul edilmiştir. (Çeviren).

"Ma'ruf, akıl ve dinin hoş ve uygun gördüğü her amelin adı, münker ise akıl ve dinin hoş görmeyip yasaklamayı emrettiği her amelin adıdır."[124]
Bu açıklamada ma'ruf ve münkerin tanımında aklın, din mevkiine konulduğu anlaşılmasın. Zİra bu hususta akıl hür değildir. Aksine dine boyun eğmiştir. Bununla beraber, fesada uğratacak bir hastalığa yakalanmadığı sürece, bütünüyle dinle uyum içindedir. Şüphesiz ki dinin hiç bir hükmü sağlam akılla çatışmaz. Bu nedenle İmam Ragıb el-İsfehani, akıl ile dini aynı makamda zikretti. Binaenaleyh bir davranışın ma'ruf veya münker oluşu ile ilgili hüküm vermede akıl acziyete düşse bile din tek başına konuya çözüm getirecek yeterliliktedir. İmam Ragıb bu hususa, münkeri açıklarken şöyle temas eder: *"Münker, aklın, çirkinliğine ve kötülüğüne hükmettiği, yahut bir davranışın çirkin ve kötü oluşunda aklın durakladığı fakat dinin 'çirkindir' dediği ve hükmettiği her ameldir."*[125]
İbni Cemre şöyle der:
"Ma'ruf, dinin malum delil ve kıstaslarıyla bilinen her iyi amel ve davranışın adıdır. Bu, ister adet cinsinden olsun, ister dışındaki bir davranış olsun hüküm birdir."[126]
İslam uleması, İslam toplumunda bir amelin yaygın oluşu veya kabul görmeyişi, güzel görülmesi veya reddedilişi, ma'ruf ve münkerin tanımında din ile beraber bir kıstas ve ölçü olşundan söz etmiştir. Bu doğru bir yargı olmayıp sadece bir zandır. Fakat bununla beraber şu da bir gerçektir. İman sahiplerinin inanış ve amel cinsinden güzel kabul ettikleri davranışların ma'ruf, hoş karşılamadıkları davranış ve tutumları da münker diye adlandırmamızda bir sakınca yoktur. Böyle bir sonuç; *"akıl ve tecrübelerinin ürünleridir. Yahut muhtemel ki milli gelenekleri ve ırkî tutumlarıdır"* denilemez. Çünkü Allah ve Rasulü'ne sadık bir imanla teslim olanlar, ma'ruf veya münker bir amele, ancak Allah'ın dininin ışığında, O'nun şeraitına tâbi olarak ve emirlerine bağlanarak bakarlar.
İlahi şeriatın, tanıyıp kabul ettiği her amel ve davranış onlarca da ma'ruf, hoş görmeyip reddettiği her davranış da münker kabul edilir. Bu yargılarında hiçbir şüphe ve zann içinde değildirler. Dinin *"ma'ruf"* kabul ettiğini *"münker"* diye ileri sürecek kadar cesaret göstermeleri düşünülemez. Bunun ötesinde bu konuda ihmalkar bile davranmalarının affedilmeyecek kadar bir suç telakki edilmesi ayrıca zikre değer bir davranıştır. Kaldı ki dinin münker dediğini ma'ruf diye ilan etmeleri veya azıcık da olsa rağbet göstermeleri hiç mümkün değildir.
İmam Cerir et-Taberi şöyle buyurur:
"Ma'rufun aslı; inananlarca bir amelin güzel kabul edilip hoş görülmesidir. Mesela Allah'a itaat ma'ruftur. Çünkü iman taşıyan herkes, bunun güzel bir amel olduğunda müttefiktir. Münkerin aslı ise; Allah Teâlâ'nın hoş görmediği ve mü'minlerin de tabiatları gereği reddettiği her ameldir. Bu nedenle Allah'a itaat etmemek ve asi olmak münker diye kabul edilmiştir. Çünkü iman edenler böyle bir davranışı en büyük suç saymış ve hoş görmemiştir."[127]
İmam eş-Şevkani, İslam ümmetini şöyle vasfeder: *"Onlar, dinin emrettiklerini emrederler, yasakladıklarını da yasaklarlar. Onların, bu davranışları ma'ruf ve münker diye kabul etmelerine delil ise Kur'an ve sünnettir."*[128]
Görülüyor ki İslam uleması, "ma'ruf" kavramını; hikmet, felsefe ve mantık terimleriyle ifade ettikleri gibi, asırlarındaki geleneklerin ışığında anlamaya çalışmışlardır. Aksine hep dinin ve sünnetin saf ışığında anlamaya çalışmışlar ve hükme bağlamışlardır.
Bir diğer önemli anlayışları da; Ma'ruf ve münker kavramlarını *"Allah'a itaat"* ve *"O'na isyan"* şeklinde oluşudur. Bu açıdan bakılınca görülecektir ki; helal ve haram, farz ve nafile, müstehab ve mekruh kavramları da bu iki temel kavramın sahasına girmiştir.
Bütün bu açıklamalar yine bizi; *"Allah'ın şeriatı, ma'ruf ve münker denilen iki temele oturmuştur"* yargısına götürmektedir. Çünkü bu din, Allah Teâlâ'nın, sevdiği ve hoşlanmadığı şeyleri bize haber vermektedir. Helal ve haram nedir? Vacip ve mendup nedir? Haram ve mekrup ne demektir? sorularının cevaplarını en yetkili bir şekilde önümüze sermektedir.
İbnü'l-Esir, ma'rufu şöyle tanımlar:
"Ma'ruf; Allah'a itaat, onun rızasına nail olma, insanlara (dini mesaj açısından yaklaşıp) iyilikte bulunma, dinin çağırdığı tüm iyilikleri ve nehyettiği tüm kötülükleri kapsamına alan toplayıcı bir kavramdır. Bu tanım, ma'rufun meşhur özelliklerindendir. Yani insanlararası bilinen iyi şeyler, müslümanların kötü görmedikleri ve İslam ile çatışmalan davranışlardır."[129]
İbnü'l-Esir münkeri de şöyle tanımlamaya çalışır: *"Münker, ma'rufun zıddıdır. Dinin çirkin gördüğü, haram kabul ettiği ve hoşlanmadığı her eylem ve ameldir."*[130]
Allâme es-Savi: *"Ma'ruf kavramından murad, Allah Teâlâ'nın istedikleridir. Bu, ister beş vakit namaz, anne babaya iyilik ve yakınları ziyaret gibi vücub ifade eden emirler olsun, ister nafileler ve nafile sadakalar gibi mendup cinsinden ameller olsun, değişmez. Münker ise şeriat sahibinin yasakladığı şeylerdir. Bu yasaklar, ister*

[124] el-Müfredat fi-Garib-il Kur'an (Arefe) maddesi.
[125] el-Müfredat fi-Garib-il Kur'an (Arefe) maddesi.
[126] Fethü'l-Bari: 10/342.
[127] Câmi-ul Beyân fi-Tefsir-il Kur'an: 4/28.
[128] İrşâd-ül Fuhûl: 74.
[129] en-Nihâyetü fi-Garib-il Hadis ve Eser: (Arefe): 3/85.
[130] en-Nihâyetü fi-Garib-il Hadis ve Eser: (Nekere): 4/175.

zina ve hırsızlık gibi haram yollarla işlenmiş olsun, isterse arzulamadığı amel ve davranışlar şeklinde olsun, hoş görmediği şeylerdir,"[131] şeklinde mütalaa beyan eder.

Allâme eş-Şehid Abdülkadir Udeh bu iki kavramı daha da bir genellemeye tâbi tutar. Şöyle ki: *"Ma'ruf ve münker, sahaları geniş olan temel iki İslami kavramdır. Dinin, yapılmasını farz kıldığı her şeyi emretmek, yahut namaz, oruç, zekat, tevhid (Allah Teâlâ'yı her sahada rakipsiz kabul etmek ve her sahada söz hakkını ona vermek) gibi temel esaslar üzerinde mü'minleri eğitmek... İnanç ve amel olarak din ile çatışan her türlü düşünce ve davranışı yasaklamak, bir daha yeşermemek üzere bunların kökünü kazımak ve bu düşünce ile karşı çıkmak... Semâvi dinlerden Hıristiyanlığa ait münkerlerden, Teslis inancı ve İsa'nın (a.s.) çarmıha gerilip öldürüldüğü iddiası, Ruhbanlık, içki içmek, domuz etini yemek, İslam dininin diğer dinlerle çatıştığı (çatışır ama muharref şekliyle, ilk haliyle değil) iddiasını ortadan kaldırmak için yapılan tüm çalışmalar bu iki kavramın sahalarıdır."*[132]

Tüm bu hükümlerden ve varılan sonuçlardan anlaşılmaktadır ki ma'ruf ve münker kavramları, herhangi bir kimsenin istediği yorum ve izahla doğru anlaşılamaz. Genel bir anlayışla bakmak gerekir. O zaman görülecektir ki bu iki kavram Allah'ın "rızası" ve "gazabı" şeklinde anlamını bulur. Bir amel ve davranışı "ma'ruf" ve "münker" sınırı içinde mütalaa etmek insan aklının yetkisi dışındadır. Zira ma'ruf ve münker diye amelleri iki temel üzerine oturtmak Allah'ın şeriatının hakkıdır. Kim Allah'ın şeriatının üstünde, bir ameli ma'ruf veya münker olarak görme ve hükmetme hakkını kendinde görürse, o kimse kendini Allah Teâlâ'nın makamına koymuş ve teşri hakkını kendi varlığında toplamış olur. Böyle bir tavır içine girmek, yalnız Allah'ı inkar değil, aynı zamanda Allah'a karşı savaş açmak ve topyekün insanlığı ölüme mahkum edecek, dine karşı isyan etmek demektir. (Bugün aynı isyan ve küfrü yaşıyoruz. El-İyazu billah).

IV. BÖLÜM

MA'RUF VE MÜNKER'İN
A- SAHASININ GENİŞLİĞİ
B- KAPSAMI

[131] Hâşiyet-üs-Savi ala Tefsir-il Celaleyn: 1/152.
[132] et-Teşri'ul-Cinaî: 1/497.

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ YASAKLAMA, DAVET VE EĞİTİMLE İLGİLİ BİR GÖREVDİR

Ma'ruf ve münker çalışması iki temele dayanır:

1- Davet çalışması.

2- Eğitim ve düzenleme çalışması.

Bu iki temel esas, tabii bir şekille ve iyi düzenleme ile gayesine hizmet eder. Şöyle ki: İlk planda insanlar Allah'ın dinine davet edilir. Sonra bu din üzere eğitim çalışmasına tâbi tutulurlar. İşte bu, davetin başarısı için hareket noktası ve temel felsefesidir. Eğitim çalışması bu nokta üzerinde düğümlenir. Metod, ne kadar sağlam, eğitim ne kadar kuvvetli ve kusursuz olursa, davet o nispette başarıya ulaşmış olur. Yoksa daha ilk planda yapılan çalışma, çözülme ile karşı karşıya kalır. Zira davet irşad ile uygulanacak bir eğitim ve metod arasında kuvetli bir ilişki, güvenilir bir bağ vardır. Bu nedenle davet olmaksızın salt eğitim ve metod bir fayda vermez. Nasıl ki metodsuz ve eğitim felsefesi olmadan yapılacak davet çalışmasının, arzulanan gayesine ulaşması mümkün değildir.

Şüphesiz ki davet ve irşadın kendine yöneltildiği kimse, eğitim ve metod çalışasının üzerinde uygulandığı kimse değildir. Çünkü dine davet, davete inanmayanlara yöneliktir. Eğitim çalışması ise davete inananlar üzerinde cereyan eder. Fakat bununla birlikte her iki çalışma da tek bir hedefe yöneliktir.

Şüphesiz Allah'a şartsız ibadet eden kimse, insanları, Allah'a ibadete ve kulluğa çağıracak ve bu temel üzere cemaatini oluştururken, inkar eden de toplumu küfre ve tağuta çağıracak ve kendi paralelinde bir cemaat meydana getirecektir.

Aslında söz konusu edilen bu iki çalışma, farklı görüntülerine rağmen tek bir maksada göre düzenlenmiştir. Ümmet, bu çalışmayı gerçekleştirmekle sorumludur. diğer bir ifade ile bu ümmet, ma'rufu emr münkeri nehiyle görevlendirilmiştir.

Ümmetin, kendi dışında yapmakla sorumlu olduğu çalışma *"Davet ve irşad",* kendi içinde yürütme ve ifa etmekle mükellef olduğu çalışma da *"eğitim ve düzenleme"* adını alır.

Müfessirler derler ki: "Allah'ın gayrisine itaat edip ona hakimiyet hakkını tanıyanlara muhalefet etmek, küfür ve şirk düzenleriyle savaşmak, Allah yolunda cihad etmek, iman ve İslam'a davet etmek, ma'ruf ve münker görevinin gereğidir. Aynı şekilde şer'i cezaları ve ta'zirleri uygulamak, insanları, Allah yolunda mal ile cihad etmelerini teşvik ve tavsiye etmek, Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetine (İslam'ı yaşama biçimine) uymak, bid'atçı (İslam dışı tatbikatın her çeşidinden) her tatbikat ve hayat felsefesinden uzaklaşmayı tavsiye etmek vb. her türlü çalışma da ma'ruf ve münker kapsamına girer.

Anlaşılıyor ki, mezkur iki çalışma birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Biri davet ve yönlendirme, diğeri metod ve eğitim.

Binaenaleyh müfessirlere göre ma'ruf ve münker sadece bu iki çalışmayı kapsamına almaz. Müfessirler bu iki çalışmayı, ma'ruf ve münkeri kapsamına alan her ayete dayandırarak, o ayetleri dayanak olarak gösterirler. Ayetin zahiri ister davet yönüne baksın, isterse ma'ruf ve münker eğitimine baksın, değişen bir sonuç ortaya çıkmaz. Ma'ruf ve münker kavramları, Kur'an'ın neresinde geçerse geçsin, İslam ümmetinin bizzat kendisini ıslahı emrettikleri gibi, kendi dışındakileri de Allah'ın dinine daveti ve İslam'ın mesajını onlara duyurmayı gerekli ve şart kılmaktadır.

Şimdi bu kesitte önemli bir noktaya parmak basmak istiyoruz. O da: *"İslam ümmetinin ortaya çıkışıyla, ma'rufu emredip münkerden uzaklaştırma görevini üstlenmesi ve bu sahadaki organizeyi üzerine almış"* olmasıdır.

Allah Teâlâ, İslam ümmetinden bahisle, dilediği bu mühim görevi kendisine yükleyerek şöyle buyurdu: *"Siz insanlar için (insanların faydası için gaybden, yahut levh-i mahfuzdan ve ta ezelden seçilip) çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsizin. Ma'rufu emreder, münkeri yasaklarsınız. (Çünkü) Allah'a inanıyorsunuz."*[133]

Ayetin üslubuna bakıldığında görülecektir ki, ma'rufu emretmek münker nehyetmek, İslam ümmetinin ortaya çıkış ve varlık nedenidir. Kur'an-ı Kerim, ümmetin varlık nedeninden dolayı ona *"insanlar içerisinden seçilip çıkarılmış en hayırlı ümmet"* vasfını vermiştir.

Bu görev kendisine karşı değil, kendi dışındaki insanlara yöneliktir. Zaten kendisi hidayet üzere gelmiştir. Ama bu ümmetin var oluş nedeni, gerçekleşmesine çalışaçcağı muayyen bir gayenin varlığına matuftur. Bu gaye de *"insanlığı ıslah edip onların hidayetine vesile olmak, dünya dengesinin bağlı olduğu İslam'ın adaletine davet etmektir".*

Her toplum, kendi varlık gayesini anlamada ve bu gayeye ermek için yapacağı çalışma ve araştırma oranında hürdür. Fakat *"en hayırlı ümmet"* kavramı, Allah Teâlâ'nın insanlığa indirdiği Kur'an düzeninin tamamına eksiksiz bir şekilde inanan ve bu anlayışla bu düzeni, kendi hayat telakkisi kabul eden, bu düzene, kendi varlık nedeni ve gayesi olarak bakan bir topluluğa verilen addır. Bu cemaatin, nefsin arzu ve isteklerine boyun eğmesi ve bu istikamette şekillenmesi asla düşünülemez ve zaten bu onun azametine layık da olamaz.[134]

---

[133] Âli İmran: 110.

[134] CEMAAT: CEM': Çok sayıda işlerin bir kimsenin hüküm ve idaresinde organize edilmesidir. EL-CEMİYYETÜ: İnsanlardan bir kesimin veya bir cemaatin, özel bir gaye ve müşterek bir fikrin tahakkuku için toplanmasına denir. (ER Raid: 526) (Çeviren)
Fıkıhta, mü'minlerin –kendilerine yön verecek her haliyle İslam ile mücehhez bir kimsenin arkasında ve etrafında toplanarak namaz kılmaları haline CEMAAT denir.

Bu ümmetin, böyle bir isimle övünmesi onu ölümsüz yapmaz Yani *"en hayırlı ümmet olma"* vasfını taşımak, mücerred bir isimle yücelik kazanmak için yeterli değildir. Oysa, ona bu vasfı kazandıran etken, dünyada Allah Teâlâ'nın rızasını ve arzusunu sembolleştiren ma'rufu emretmesi, yine gazabını ve arzu etmediklerini sembolleştiren münkeri yasaklamasıdır. İşte onun varlığının gayesi, bu emre bağlıdır.

Allah Teâlâ bu ümmetin yüceliğini, bu görevi yapmak veya yapmamak, başarılı olması veya başarısızlığı ile ilahi yasanın hükümran olup olmamasıyla orantılı kılmıştır. Yani bu ümmetin, bu görevi yapması halinde İslami düzenin ayakta kalacağı, yapmaması halinde müslümanların daima (emperyalist güçlere) mahkum olacağını kendisine bildirmiş ve onu bu görevi hakkıyla yapmakla görevlendirmiştkir.

Eş-Şeyh Ebu's-Suûd *"İnsanlar için çıkarılmış..."* ayetini açıklarken der ki: *"Bu özellik, bu ümmete has bir özelliktir.* "Li"n-Nas" kelimesinin başındaki "lam", "uhricet" fiiline müteallıktır. Yani bu ümmet, demek, *"insanlık için insanların en hayırlı ve en çok yararlı olanı olunuz"* anlamındadır. Açıktır ki *"hayırlık"* kavramı "insanlığa faydalı olma" anlamını taşır. Onların ortaya çıkışlarından bu mânâyı anlamak, aynı şekilde onlar içindir. Yani bu ümmet, insanlığın ve onların faydasına olan her şeyi gerçekleştirmek için seçilmiştir.[135]

İmam Razi şöyle buyurur:

"İnsanlar için çıkarlımış..." ayetinin tefsirinde iki görüş vardır:

1- Bu ümmetin, her asırdaki neslin en hayırlısı olması; insanlığa faydalı oluşudur. İnsanlığın galip kesimi, üstün ve seçkin sınıfı, gündemden silinmeyen simasıdır bu ümmet. Onun değişmeyen ve kaybolmayan fârik alameti, ayırıcı özelliği budur.

2- "*İnsanlar için*" demek *"oldunuz, idiniz"* sözünün sonucudur. Bu takdirde anlam şöyle olur: *"Siz insanlar için ümmetin (insanların) en hayırlıları oldunuz (idiniz, olmakta devam edeceksiniz.)"*[136]

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Allah Rasulü:

"Siz insanlar için (Allah tarafından seçilip) çıkarılmış en hayırlı bir ümmet (cemaat) oldunuz" ayetini okudu, sonra şöyle buyurdu: "İnsanlardan bazılarının diğerlerine karşı hayırlı olanları şu kimselerdir ki İslam cemaatine, boyunları laleli esirlerle gelirler, nihayet o esirler İslam'a girerler."[137]

İbn-i Hacer, Ebu Hüreyre'nin (r.a.) rivayet ettiği hadiste *"İnsanlardan bazılarının diğerlerine karşı hayırlı olanları"* şeklinde geçen kısmın İslam ümmetini vasfedişi hakkında şöyle der:

"Bazı insanların diğerlerine karşı hayırlı davranmaları yani onlara karşı faydalı olmaları, onların hakka, gerçeğe dönmek için vasıtaları hazırlamak ve İslam'a geçişlerine vesile olmak şeklinde olur."[138]

Cemaat kuru bir kalabalık değildir. Bir ruh içinde hareket edebilen (nizam ruhu taşıyan) bir topluluk (bir önder etrafında inançlarını yaşatmak üzere ona biatlı toplum) Cemaatin teşekkülü bir RUH ve İÇTİMAİ BİR MİSAKTIR. Birlik ruhu önce fertte teessüs eder, böylece onu kibirden, darlıktan, egoizmden çıkararak genişletirse o vicdan, o nispette CEMAAT OLMAYA NAMZET olur. Bu birlik bir aileden tutunuz da CİHANGİR DEVLETE kadar gider. (M. Hamdi YAZIR – Hak Dini Kur'an Dili C. 1, sh.1010).

Cemaatle günde beş defa kılınan namaz GÜNDE BEŞ DEFA İLAHİ BİR MİTİNG YAPMAK demektir. Neye karşı ve neyi protesto için? ALLAH'ın İNDİRDİKLERİNE UYMAYANLARA KARŞI, HER TÜRLÜ PUTÇULUĞU PROTESTO İÇİN SAF SAF OLUP OMUZ OMUZA VEREREK namazda yalnız ALLAH'IN ÖNÜNDE EĞİLME var, Allah'tan başkasını büyük ve kurtarıcı tanımamak var; rütbe, amir, memur, varlıklı, yoksul, siyah, beyaz, güzel, çirkin... ayrım olmadan yapılan EVRENSEL BİR MİTİNGTİR....

Sadece cumadan cumaya veya beş vakiatta bedenen bir araya gelip, aynı kıbleye yöneldiği RUHEN ve BEDENEN BİRLEŞMEYEN, AYNI DÜNYA GÖRÜŞÜ ETRAFINDA KENETLEŞMEYEN, namaz dışı yaşayışında HAK YOLDA (=siyasi, ekonomik, kültürel, askeri ve hukuki tüm sahalarda) yürümeyen, Allah'ın ipine sarılamayan gruplar CEMAAT olamazlar. Onlar kuru kalabalıktan –mevcut ve hakim düzenlerin her gün oyuncağı ve mahkumu olmaktan kurtulup- öteye geçemezler. (50 yılında müslüman kardeşler hareketi, sh. 75-77, S. Havva).

"Müslümanım" diyen toplum, sakatlar topluluğu olmuştur. Gözü kör, kolları koparılmış, bacakları kırık, midesinin yarısı alınmış, burnu kesik... Sakatlar topluluğu. Kimi zekattan, kimi hacdan, kimi namazdan, kimi imandan, kimi sünnetten, kimi mirastan, kimi aile yaşantısından... sakat. Böyle bir toplum CEMAAT olamamıştır.

(CEMAAT- Mevlut ÖZCAN- 3 Şubat 1989 Milli Gazete) (ÇEVİREN).

[135] İrşâd-ul- Aklis-Selim ilâ Mezâyal-Kitab-il Kerim: 2/496.

[136] Mefâtih'ul Gayb (Tefsir-i Kebir): 3/27.

[137] Bu hadiste vurgulanmak istenen nokta şudur: *"Hayırlı olmak"* demek; esirlerin gaziler eliyle müslüman olması ve saadete ermesidir. Yani bu ümmetin hayırlı olması, diğer insanların imana ermemiş olanların ellerinden tutup, onların hakka ve saadete ermelerine vesile olmasıdır. Bu izzet yalnız İSLAM ÜMMETİNE has bir vasıftır. Bu ümmet, bu vazifeyi omuzlamak için gönderilmiştir. Bugünkü sefil hayatı yaşayıp, kafirlerin dünyaya bakışı ile hayatı değerlendirip şekillendirmek ve yaşam için gelmedi. İslam'ı bütün kurumlarıyla yaşamak ve yaşatmak için gönderilen bir ümmettir bu ümmet. Fakat cahili sermayenin kölesi durumuna getirilmiş bu ümmet, aslında dün, uğrunda her türlü varlığını feda ettiği ve bu uğurda çekinmediği İslam'a ve Allah'a karşı asi durumuna girmiştir. Umarız ki yine tarihi misyonunu üstlenip, geçmişteki makamını elde etsin. Bu ise, İslam'ın dinamik ruhu cihad şuuru elde edildiği gün gerçekleşecektir. Bugün bu şuurun sahiplerini görebilme şerefini taşıyoruz. Elhamdülillah... (Çeviren).

Yukarıdaki Ebu Hüreyre hadisinde sunulmak istenen diğer bir nokta, İslam ümmetinin, insanları (inanmayan kimseleri) zorla İslam'a sokmak istemesi anlamı yoktur. Dinin esaslarını ve inancını onlara zorla kabul ettirme anlamı da yoktur. İslam ümmeti, batılıların karşı çıktığı ve İslam'ın savunduğu mesut hayatın benzerini kendi ahlaki, hukuki ve ameli ölçüleriyle kurdukları hayata, onları –düşman olmalarına rağmen- davet eder. Bu en doğru ve en mükemmel bir temsildir, bir örnektir. Binaenaleyh bu ümmetin görevi; insanlığı topyekün böyle bir iyiliğe ve kurtuluşa davet etmektir. *"Böylece bu ümmet, insanların örnek alabileceği model bir toplum olmakta, kendisine kızılmasına ve istenmemesine rağmen istemeyenleri ve kızanları kendisine cezbetmektedir. Bu ümmetin iktidarı böyle kurulur. İç savaşı kazanmışların huzurunu yaşayan bu ümmet, iktidar mevkiinde olup iktidar olamayan zorbaları, göremedikleri ve fakat hakikat olan güçlerle İslam'a yöneltmiş olur. Ümmet bu safhadaki pozisyonunu elde edince, hayra muhalefetlerini gizlemiş olanların kalpleri İslam'a açılmış olur, merhameti ve bağışı bol olan Allah'ın rahmetini hak etmiş olur." (Çeviren) Sahih-i Buhari Kitab-ut Tefsir'den...)*

[138] Feth-ul Bari: 8/156.

Yukarıda arz ettiğimiz Kur'ani nasslar, lafız ve üslup açısından bazı ilginç konuları da ortaya koymuştur. Bu tür dikkat çekişler okuyucuyu cok meşgul eder. Bununla birlikte geniş açıklamalar verdir. Zira bu açıklamalar, sırf ilme ve edebi bir üslup içerisinde İslam ümmetinin varlığına ve varlık sebebine dair sonuçlar vermektedir.

"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz..." ayeti bize, bu ümmetin, dünyada inanç, kültür ve medeniyet üçlüsü üzerinde oluşmuş diğer ümmetlerle ve milletlerle kıyasla *"önder bir ümmet"* olduğu sonucunu vermektedir. Çünkü diğer ümmetlerde veya diğer bir ifade ile İslam dışı yaşayan ümmetlerde olmayan bir takım özellikler taşımaktadır. Bu da bir nizam ile beraber savunduğu hayata yönlendirme gücünü taşımış olmasıdır. En doğruya, Allah Teâlâ'nın va'dettiği garantiye yönlendirme... Allah'ın dinine davet ve İslam'ın rengine girme yarışı... Kur'an-ı Kerim bu ümmeti şu iki ana temel özellik ile vasfetmektedir.

"Allah'ın hoş görüp arzu ettiklerini emrediyor ve O'nun rızasıyla çatışan ve hoşlanmadığı her şeyi yasaklıyorsunuz." Evet, ma'rufu emredip münkeri yasaklamak, aslında iddialı ve mü'minin iman ve teslimiyetini açığa vuran bir çalışmadır. İslam ümmeti, her aşılmaz sanılan şartlarda dahi bu görevi yapmak borcundadır.

Hiç kimse, ma'rufu emr münkeri nehiy gibi her emirden daha önemli bir görevin önemini küçümseyemez. Bunu, ancak konu ile ilgili ayet-i kerimeyi hakkıyla anlamayanlar ileri sürebilir. Ayetin varmak istediği sonucu düşünmeden hüküm verenler ve onu derin bir anlayış, ince bir sezgi ile kavrayamayanlar, şüphesiz ki Allah'ın ihsanından nasibi olmayanlardır.

Kur'an-ı Kerim, bu ayet-i kerimeyi destekleyen bir başka yerde de şöyle buyurur:

"Böylece (sizi doğru yola ilettiği için) sizi (ey Muhammed ümmeti) vasat (orta yani ifrat ve tefritten uzak, mu'tedil, hayırlı, adil ve mümtaz) bir ümmet yapmışızdır, insanlara karşı (hakikatin) şahitleri olasınız, bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye..."[139]

Bir önceki ayette *"hayırlı ümmet"* diye vasfedilirken, bu ayette ikinci bir vasfıla tanıtıldığında *"orta bir ümmet"* diye adlandırılıyor. Hedefe varma noktasında iki ayet arasında bir çelişki yoktur. Çünkü hayırlı ümmet, hayatın akışında ölçülü ve itidale bağlı kalarak, amel ve düşüncesinde ifrat ve tefritten korunan ümmettir. Yine bu ayette İslam ümmeti, insanlara karşı *"şahitlik görevini"* yapmakla tavsif edilmişken, önceki ayette ma'rufu emredip, münkeri yasaklamak ile görevli olduğu ve bu nedenle gönderildiği bildirilmektedir. Her iki ayet arasındaki fark, lafızda ve ifade farklılığında olup, anlamda değildir. Zira insanlığa karşı şahitlik yapan kimselerin, onlara, onların menfaatına, kurtuluşuna neden olacak iyiliğin her çeşidini emretmesi, manen ölümlerine ve yok oluşlarına sebep olacak kötülükleri bildirip onları bu akibetten sakındırması kadar tabii bir şey olamaz.

ÜMMETİ ISLAHA ÇALIŞMAK ve EĞİTMEK, MA'RUFU EMR MÜNKERİ NEHİY GÖREVİDİR

Kur'an-ı Kerim'in İslam ümmeti kavramı hakkındaki açıklaması, bize bu ümmetin *"en hayırlı bir ümmet"* olduğunu, insanlar arasından seçilip çıkarılmış ve onlara karşı en faydalı davrananı olduğunu, Allah Teâlâ'nın arzularını savunan, arzu etmediklerini yasaklayan bir ümmet olduğunu bildirmekte, eşsiz bir dinin mesajını insanlığa ilan etme görevini yüklendiği yine bu ayetlerden anlaşılmaktadır. Fakat hiç kimse,. *"bu ümmetin kendisi ihmal edilmekte, iç ve dış eğitimi unutulmaktadır bu ayette"* gibi bir sonuç çıkaramaz. Şüphesiz ki insanlığı hakka çağıran bir ümmetin eğitimsiz ve bilinçsiz bir ümmet olduğu düşünülemez. Zira böyle bir ümmet, her şeyden önce davet görevini yapamaz. Bir taraftan kendini ıslaha çalışırken, öbür taraftan insanlığı hakka çağırmaktadır. Yani iç savaşını kazanmamış bir ümmetin dışa karşı savaş hakkı doğmaz. Bu zaten caiz de değildir. Davet ve tebliğ kusur ve yanlış kabul etmez.

Keza ayet, bu ümmetin kendi dışında yapmakla mükellef olduğu görevi, kendi içinde yürütmeyi de farz kılmaktadır. Hatta ayet bu görevi başaramamış yani ma'ruf ve münker görevini hakkıyla ifa edememiş ümmetin dışa açılmasına müsaade vermemektedir. Bu zaman sürecinden geçememiş eğitimsiz cemaatin, kendi dışındakilere zaten vereceği bir şeyi yoktur. Ma'rufu emr münkeri nehiy görevi eğitimsiz ve ilimsizlerin işi değildir.

Biri diğerinin tabii sonucu olan bu iki göre, ayetin kapsamında mevcuttur aslında.

Allâme es-Savî şöyle der:

"Ayetteki 'insanlar için' ifadesinde 'min' harfi değil, 'lam' kullanıldığını görüyoruz. Yani 'insanlardan çıkarılmış' şeklinde değil, 'insanlar için çıkarılmış' şeklinde anlam kazanması, bu ümmetin, dünyada tüm insanlığı hakka ve adalete davet etmesi, ahirette ise peygamberlere şahitlik etmesi açısından, hem kendisi hem topyekün mahlukat için bir rahmet ve hakka yöneltmede önderlik işareti vardır."[140]

Melâciyun şöyle buyurur:

"İnsanlar için çıkarılmış demek, peygamberlerin davelterine şahitlik etmeleri, kafirlere karşı cihad veya tüm inananlar için şahitlik görevini üstlenmek demektir."[141]

Allâme es-Savî'nin: *"Bu ümmet dünya ve ahiret hayatında, hem kendisi hem de tüm insanlık için rahmet ve menfaat kaynağıdır"* sözü, 'İslam ümmetinin ıslah ve davet denilen iki önemli sahada görev aldığının farziyetine işaret etmekte, bunun da "ma'ruf ve münker" kavramlarının, ümmetin bünyesindeki önemini ve farziyyetini

---

[139] el-Bakara: 143.
[140] Haşiyet-us-Savî alâ tefsiri'l-Celaleyn: 1/153.
[141] et-Tefsir-ul Ahmediyye: 124.

ortaya koyduğunu ispatlamakta olduğunu görmekteyiz. Melaciyyun: *"Kafirlere karşı cihad ve tüm inananlar için bir rahmet için çıkarılmış..."* sözü ile bu gerçeğe işaret eder."[142]

MA'RUF ve MÜNKER GÖREVİNİN KUR'AN-I KERİM'DEKİ GENEL HÜKMÜ

Münker ve ma'ruf görevinin kapsam ve sahasını açıklamamız için diğer bir ayetin izahına geçmemiz lazımdır. Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede İslam ümmetine şöyle emretti: *'Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki (onlar herkesi) hayra çağırsınlar. İşte onlar muradına erenlerin ta kendileridir."*[143]

Birinci ayette geçen "İnsanlar için çıkarılmış" ifadesi, bu ümmetin, ma'rufu emretmesi münkeri nehyetmesinden dolayı bütün insanlar arasından seçilip çıkarıldığına işarettir. Oysa bu ayette *"Hayra davetle emredilmesi, ma'rufu emredip münkerden nehyetmesi"* vasfıyla daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aslında bu üyet, *"insanlar için çıkarılmış"* vasfını kapsamına almaktadır. Çünkü bu ayet, ma'rufu emr münkeri nehiy görevini yapmakla yükümlü bu ümmetin, insanlar arasından çıkarılmış belli bir topluluk veya cemaat olduğunu özelleştirmek. Belki denilir ki emir *"mutlak"* olarak zikredilmiştkir. Ümmet içerisinde ehil bir cemaat bu görevi ifa edince diğerlerinden farziyyetin sorumluluğu düşer.

Allâme el-Alûsi şöyle der:

"Ayette geçen üç fiilin mef'ulü hazfedilmiştir' kaidesine uygundur ki ya yapılan işin ortaya çıktığını bildirmektir, yani bu ümmet (topluluk) –mükellef olmasa dahi- tüm insanları Allah'ın dinine davet eder. Çünkü bu, onun ayrılmaz vasfıdır. Allah Teâlâ'nın arzuladıklarını emreder, arzu etmediklerini yasaklamaya çalışır. Ya da yapılan işin bizzat ortaya çıkarılmasına niyet edildiği için zikredilmemiştir. Mesela Falan kimse Allah için veriyor, yani hakka davet etmekte, ma'rufu emredip münkeri nehyetmekte ve davet işini bizzat yürütmektedir." [144]

Âlûsi'ye göre ayet iki anlamdan birine muhtemeldir:

1- Ayette bu ümmetin, tüm insanlığa –istisnasız- ma'rufu emredip münkerden nehyettiğine dair bir işaret vardır.

2- Ma'rufu emredip münkerden nehyetmekten maksad, bu görevi yapan cemaat veya taife, gözönüne alınmaksızın ümmetin tümünün bu görevi yapan cemaat veya taife, gözönüne alınmaksızın ümmetin tümünün bu görevi yaptığına dair işaret vardır.

Binaenaleyh iki muhtemel mânâ taşıdığı görüşü varsa da, genel espri içinde mütalaa edildiğinde, her iki mânânın da kastedildiği ilahi murada daha uygundur. Şu bir kesin sonuçtur ki, Kur'an-ı Kerim, ma'ruf ve münker kavramlarını sağlam temellere oturtmuştur. Aynı biçimde bu görevin bu ümmet tarafından îfa edileceği kesin çizgilerle belirlenmiştir.

Ma'ruf ve münker görevinin, bu ümmetin temel görevi olduğu kesin olmasına rağmen, ne acıdır ki günümüzde çoğu insan Allah'ın dinini hâlâ tanımıyor ve İslam dini diye bir dinin de farkında değildir dense mübalağa yapıldığı sanılmamalıdır. Allah'ın bu eşsiz dini ve risaleti, tüm insanlara tebliğ edilip dünyanın en ücra köşesindeki insana ulaştırıncaya kadar, bu ümmetten bu görevin farziyeti kalkmaz ve kalkmayacaktır. (Zira bu ümmetin görevi insan ile İslam arasındaki engelleri kaldırıp, engelsiz bir tebliği sağlamaktır). Hiçbir mazeret ümmetten bu sorumluluğu düşürmez. Her sınıf insan bu farziyet karşısında sorumludur. İster hakkı tanıyıp teslim olmayan cahiller, ister haktan yüz çeviren zalimler veya hakkı tanıyıp iman ettikten sonra intikam alma mevkiinde olan herkes bu farziyet karşısında sorumluluk taşır.

Ümmetin bu mühim, mühim olduğu kadar mazeret kabul etmeyen görevini, belli bir topluluğun omuzuna yüklemek asla doğru değildir. Zira ümmetin, insanlığın belli bir kesimini Allah'ın azabından kurtarmaya çalışması, diğer bir kısmını kendi haline terketmesi, Kur'an-ı Kerim'in bakış açısına ters düşer. Mü'min de taşıdığı sorumluluktan asla kurtulamaz.

Şüphesiz ki Allah Teâlâ, ister fert, ister cemaat, kim olursa olsun dininin herkes tarafından öğrenilip amel edilmesini ister. Unutulmaya yüz tuttuğunda ma'ruf ve münker görevinin yeniden devreye sokulması ve devlete giden yolun açılması, yaygınlaşan münker ve İslam dışı her çeşit sistemlerin kökünden kazınması mü'minin asıl görevidir.

Fuhuş, ister fertte ister ailede isterse devlet çapında destek görüp yaygın hale gelsin, aleyhinde çalışıp ittifak etmek müslümanların görevidir. Münkerin –küçüklük veya büyüklük açısından değişmez- görüldüğü her yerde ezilmesi mutlak mânâda elzemdir. Zira münkerin olduğu her yerde, müslümanın savaş halinde olduğuna işaret vardır. Dinden soğutma veya uzaklaştırmaya matuf her çeşit çalışma demek olan fesad ile savaşmak farzdır. Bu, ister ümmetin bünyesinde olsun... ister fert ve cemaat arasında olsun... Tüm insanlık, fert, cemaat ve topluluklar... Allah'ın dinine itaat edip O'na boyun eğerek O'nun tüm yasalarına teslim oluncaya kadar... Evet, fesatla savaşmak her mükellef müslümana farzdır.

---

[142] Allâme es-Savî ve Melaciyyunun; "İslam ümmetinin peygamberlerin davetine şehadet edecekleri" şeklindeki tefsirleri şöyle bir yorum intaç eder: "İslam ümmeti şahitlik edecektir ki, geçmişte tevhidi mücadeleyi veren tüm peygamberler, Allah'ın vahyini her asırda içinde yaşadıkları kavimlerine ve milletlerine her türlü zor şartlara rağmen tebliğ etmişlerdir. Nasıl ki, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın dinini, içinde yaşadığı müşrik topluma –çekinmeden ve tüm risklerin altına girerek- tebliğ etmiştir. Fakat bunu inkar eden kafir ümmetler (emperyalist güçler) daima tarihteki bu soylu mücadeleyi yalanlayarak istikbalde uyanacak gençlikten gizleme cürmünü işlemiştir.

[143] Âl-i İmran: 104.

[144] Ruh-ul Maanî Alusî: 4/21.

Hal böyle olunca,. Kur'ani bir kavram olan ma'ruf ve münkerin ne kadar kapsamlı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Müslümanın gösterdiği her çeşit davranış, münker ve ma'ruf ölçülerine göre değerlendirilir. Küçük büyük her yapılan amel ve davranış, dine yaptığı ve yapacağı hizmetin her çeşidi ma'ruf ve münker ölçülerine göre değer kazanır. Bu nedenle İbnu'l-Arabi el-Maliki şöyle der:
"Ma'ruf ve münker büyük bir konudur. Dinin ilk basamağı, İslam'ın ilk temel düşüncesi olduğu gibi, sona erdiği düğüm noktasıdır."[145]
Yukarıda arzettiğimiz bölümlerde yaptığımız açıklamalar ışığında şu sonuca varırız. Bu kavram iki önemli görevi önümüze sermektedir:
1- Davet ve tebliğ görevi.
2- Eğitim çalışması.
Böyle bir sonuç, İslam ümmetinin yapmak zorunda olduğu böyle bir çalışma, düzenlemenin iki ayrı toplumda yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunlar:
1- İslam toplumu
2- İslam dışı toplum
Bu ayrıma göre yapılacak çalışma da elbette değişik iki çalışma biçimi olacaktır. Binaenaleyh İslam dışı bir toplumda yapılacak ma'ruf ve münker görevi şu sahalarda yapılacaktır:
a- Batıl düşünce ve ideolojilerin geçersizliğini açıklayıp mü'minleri bu ideolojilerden sakındırmak.
b- Fesad odaklarını tespit edip bu sahadaki fikir ve düşünceleri ortadan kaldırmak.
c- Güçlü bir davet sistemi kurup insanları İslam'a davet etmek, İslam ile insanlar arasındaki engelleri kaldırmak.
d- Batıl ile yapılan cihadda sabır ve sebatı öğrenip öğretmek.
e- Hakkı açıklamada gayret sarfetmek ve hak-perest olmak.
f- İ'la-yı kelimetullahı, yani Allah'ın eşya ve hâdisata ait hükmünü her türlü görüş, düşünce ve sistemin üstüne çıkarma cehd ve gayretini aşılamak ve tüm bunlar uğrunda maddi ve manevi varlığını feda etmek.
İslami bir toplumda ise bu görev şöyle icra edilmelidir:
a- Ma'ruf ve münker görevinin temellerini –yani yapılacak çalışmanın stratejini- sağlam esaslara oturtmak.
b- Rükünlerini güçlendirmek.
c- Zaaf sonucu çökmüş müesseseleri ıslah etmek ve fesadın tahribatını azaltmak.
d- Allah'ın yasalarını her türlü beşeri sistem ve düzenler karşısında yüceltmek (i'lay-ı kelimetullah) ve ehil olanlara müslümanların idarelerini teslim etmek ve tüm dünyada Allah'ın dinini galip duruma getirmek.

I. FASIL

DİNE DAVET

İSLAM'IN İÇİNDE DOĞUP GELİŞTİĞİ TOPLUMUN YAPISI

Allah'ın Rasulü Hz. Muhammed (s.a.v.) en şiddetli bir muhalefetin karşısına dikildiği bir toplumda İslam dinini tebliğ ettiğini söylemeye ihtiyaç yoktur sanırım. Çünkü bu dinin tabiatı ve nizam anlayışı, devrinin ve asrının yaşama sistemine ve özüne ters düşüyordu. Mesajın insanlara yaptığı etki, o günkü ve daha önce bilinen hayat telakkilerinden bambaşka idi.
Cahiliyye müşrikliğinin devlet olduğu dönemde, bu din ile karşılaşan her insan ani bir değişikliğe uğruyor ve bir gariplik içine giriyordu. İnkara kalkışıyor, reddediyor. Fakat bir türlü etkili olamıyordu. İlk defa bu yeni dini

[145] el-Ahkâm-ul Kur'an: 1/394.

duyanlar korkuyor ve çekiniyorlardı. Hatta yeni dinin etki alanına girmemek konusunda son derece titiz davranıyorlardı.
Nihayet cahiliye toplumunun ileri gelenleri, yiğit ve cesur kimseleri, azimlileri bu dine gönül açıp iman edince, ailelerinden ve kabilelerinden tecrid edildiler, yalnız bırakıldılar. Kendileriyle her türlü ilişki ve münasebet kesildi. Boykot ve nümayişler düzenlendi. Günler yeni dinin mensuplarına çeşitli gaileler yükledi. Onlar yeni bir eğitim döneminin ilk öğrencileri oldu adeta. Durumlar ve şartlar değişmeye yüz tuttu. İnsanlar Allah'ın bu yeni dinini tanımaya başladı. Tarihin akışını değiştirecek olan bu yeni insanlar yeni dinin savunmasında çelikleşen askeri oldular. İnsanlar dalga dalga, kabile kabile olarak bu dine girmeye başladı.
Böylece bu din adım adım insanların kalplerinde kökleşmeye başlayarak temel atacak duruma girdi.
Tarihte eşine rastlanmayacak şekilde fedakarlıklar gösteren Allah'ın Rasulü (s.a.v.) ile ashabı büyük bir cehd ve gayretle bu dinin savunuculuğunu üstlendi. Çölün o çekilmez şartlarına rağmen bir avuç insan, şanlı sahabi, şirk zulmü altında ezilen bu müstakbel toplumun ilk koruyucuları fakir kimselerdi. Sayı ve kuvvet bakımından düşmanlarına kıyasla çok geri idi. Fakat yeni din sayesinde elde ettikleri dinamizm ve aktif davranışları, onlara, ilk ortaya çıkışlarından itibaren üstünlük sağladı. Azimleri zayıflamadı. Düşmanlarına karşı sabır ve metanet göstermeye devam ettiler.
Evet... İşte beklenen ve özlenen nizamın ilk müjdeleri yeryüzünde görünmeye başladı. Allah'ın arzında İslam'ın gücü iktidar oldu.
14 asır önce tamamlanmış bu büyük inkılab *"ma'ruf ve münker"* çalışmasını temel olarak kabul etmişti. Yani ma'ruf ve münker bu inkılabın güvenilir ve yaygın tefsiridir. Bu evrensel inkılab incelendiği zaman üç sahada çalışma yaptığı görülür.
1- Davet ve tebliğ
2- İslam devletini kurma hedefi
3- Allah yolunda cihad
Müslümanın hayat boyu tahakkukuna çalışacağı bu üç saha, esasen ma'rufu emr münkeri nehiy görevinin bizzat kendisidir. Çünkü bu sahalarda yapılacak çalışma, Allah'ın arzu ettiği nizamın kuruluşu ve ona zıd olan her çeşit sistemin de ortadan kaldırılışını hedef alır. Bu sahalar dışında yapılacak her çalışma, ne Allah'ın dinine davet olur, ne de bu davet İslami bir davet olur. Yapılan cihad, cihad sayılmadığı gibi, tatbik edilecek hüküm de ilahi şeriatın hükmü olmayacaktır.
Şimdi bu üç temel sahadan genişçe söz etmek istiyoruz:
DAVET ve TEBLİĞ: Terim olarak ma'ruf ve münker görevi, çoğu kez davet ve tebliğ ile ilişkili olmadığı, ancak idare ve otoriteye muhtaç bir çalışma olduğu sanılır. Oysa geçmiş bölümlerde açıkladığımız gibi bu kavramlarla ilgili böyle bir şüpheye düşmenin yersiz olduğu görülecektir. Kapsam ve sahası itibariyle de böyledir. Kaldı ki ilim otoritelerinden naklettiğimiz görüşler böyle bir şüpheye de yer bırakmamaktadır. Çünkü dine davet ve onu tebliğ etmek, ma'ruf ve münker çalışmalarından biridir. Esasen *"ma'ruf ve münker bu kanalla yapılır"* dense daha doğru olur.
Bu görüşümüzü te'yid edecek başka açıklamalar arzedelim:
İbn-i Cerir et-Taberi'ye göre, Kur'an-ı Kerim'in *"en hayırlı ümmet"* diye vasıflandırdığı ümmet, ma'ruf ve münker görevini yürüten ümmet olarak anlaşılmıştır. Çünkü "ma'rufu emredersiniz" ifadesi Allah'a ve peygamberine iman eder ve onun getirdiği şeriatıyla hükmetmeyi emredersiniz demektir. "Münkerden nehyedersiniz", yani Allah'a şirk koşmaktan, peygamberi ve onun tebliğ ettiği şeriatını yalanlamaktan ve her çeşit şirk düzenlerine tabi olmaktan insanları men edersiniz' demektir."[146]
MELACİYYUN şöyle der:
"Ma'rufu emredersiniz" yani Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'e iman etmeyi veya Allah'a ve onun tüm kanunlarına itaat etmeyi emredersiniz, "münkeri nehyedersiniz", yani inkarcılıktan, tüm isyan ve günahlardan insanları men edersiniz.[147]
İmam eş-Şevkani: "Sizden, hayra davet eden, ma'rufu emredip münkerden uzaklaştırmaya çalışan bir ümmet 'cemaat' olsun, ayetini tefsir ederken şöyle der:
'Dehhak'tan gelen rivayete göre, 'ma'rufu emrederler, yani Allah'a ve O'nun Rasulüne iman etmeyi, Allah yolunda harcamayı ve Allah'a her halükarda itaati emrederler, şirk ve kafirlikten men ederler.'[148]
İslam alimlerine göre ma'ruf ve münker çalışmasının diğer bir yolu da şudur:
1- İnsanları Allah'a, Rasulüne ve kitabına davet etmek (yani bir davet müessesesi kurmak.)
2- Şirk, küfür ve peygamberliği inkar edip onun lüzumsuzluğunu savunanlara karşı kesin tavır takınıp onlarla savaşmak ve bu savaşın farz olduğuna inanıp süresiz cihad yapmak.
Tabiînin büyüklerinden olan Ebu'l-Aliye şöyle buyurur: *"Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği 'ma'rufu emretmek'ten murad, insanlığı şirkten kurtarıp İslam'a kazandırmak, 'münkeri nehiy' ise putlara, putçuluğa ve şeytanlara boyun eğip kul olmaktan insanlığı uzaklaştırmaktır."* [149]

---

[146] el-Câmi-ul Beyân fi-Tefsir-il Kur'an: 4/28.
[147] et-Tefsir-ul Ahmediye: 124.
[148] Feth-ul Kadir: 1/364.
[149] Câmi-ül Beyan fi-Tefsir-il Kur'an: 10/109.

PEYGAMBER'İN (S.A.V) 'MA'RUFU EMR-MÜNKERİ NEHİY GÖREVİNE MEKKE'DE BAŞLAMASI

Şu hususu anlamak, ilk planda sanırım en sıhhatli ve en güzel bir tespit olacaktır: "Acaba ma'ruf ve münker çalışması, yalnız, devleti ilgilendiren siyasi bir kadro çalışması mı, yoksa sadece bir davet işi mi?

Şimdi bu soruya cevap olmak üzere, yüce peygamberimizin tatbikatlarından bazı örnekler verelim:

Acaba Allah'ın Rasulü, ma'ruf ve münker çalışmasını, devlet olduktan ve hükümet kurduktan sonra mı, yoksa bundan önce mi başlattı? Şüphe yoktur ki Nebi (s.a.v.) bizim için örnek ve önder bir şahsiyettir. İslami çalışmalarımızda takip edeceğimiz yol, onu adım adım ve safha safha takip etmek olacaktır.

Şimdi sorumuza cevap olmak üzere, "ma'rufu emretme" ile ilgili olarak Rasulullah'ın (s.a.v.) tatbikatını bize bildiren ve A'raf suresinde geçen ayete değinelim. Çünkü A'raf suresi Mekki bir suredir. Ma'rufu emretme çalışması da gayri islam bir toplumda yani Dar-ül Küfür olan Mekke'de başlatılmış ve ilk defa burada tatbikata konulmuştur. Allah Rasulü Mekke'de kaldığı sürece Allah'ın dinine davet etti. Ma'ruf ve münker görevini yaparken devlet ve otorite halinde değildi. Böyle bir ortamda bu görevi yürütmek, ma'rufun emredilmesi için yalnız başına davet ve tebliğin yeterli olduğu anlamını taşımaz. Yani ma'ruf ve münker görevi yalnız tebliğ ile ifa edilebileceği şeklinde anlaşılmamalıdır. Mekke'de, ma'rufun böyle bir süreç içerisinde yapıldığını ve emredildiğini söylemek, belki bu görevin ilk defa davet ve tebliğ ile başladığını ifade eder. Sonra bunu siyasi merhale takip eder. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Habibim sen (güçlüğü değil) kolaylığı (sağlayan yolu) tut. İyiliği emret (yani urfu) cahillerden yüz çevir." [150]

Ayet-i kerimede geçen "urf" kelimes "ma'ruf" anlamında kullanılmıştır. Ma'ruf ise –yukarıda geçtiği gibi- bütünüyle Allah'ın dini ve şeriatı demektir. Allah'ın Rasulü, tabiatında ve yapısında İslam'ın tevhidi dünya görüşüne zıd müşrik bir toplumda bu görevi üstlendi. Tevhid'e çağrı böyle bir toplumda başlatılınca küfrün topyekün muhalefetiyle karşılaştı Allah Rasulü. Bu Mekke'de hak ve batılın ilk kavgası idi. İslam'ın dünyaya mesajını sunarken, her çeşit hakaret, acı söz yüzünden ve arkasından çekiştirme.. büyük bir saldırı... Çekişmeler, taarruzlar peşi peşine takip etti. Tehdit edegeldikleri ezalar ve işkenceler safha safha, ama sistemli bir şekilde devam etti. Acımasızca tüm fırsatlar değerlendirildi. (Aslında muhalefetsiz bir İslam da düşünülemezdi. Gayri İslami bir toplumda yaşayan müslümanlar, asr-ı saadetin bu mantığıyla hareket etmedikleri sürece, aslına uygun bir İslami hayat sunmuş olamazlar. Zira muhalefetsiz bir İslam olamaz. Şayet varsa böyle bir anlayış, onun ezeli düşmanları tarafından aşılanmış ve kendilerine zarar vermeyecek şekilde verilen bir anlayıştır. Küfre zarar vermeyen, tağutu reddedip ona dayalı her türlü akı tehlike kabul etmeyen bir anlayış İslami olamaz.)

İşte İslam'a muhalif olan böyle bir toplumda ma'rufu emretmek ve Allah'ın dinine davet etmek... Yaşanılan zaman ve mekan, davet fırsatı tanımazken bu daveti kesintisiz sürdürmek... Bütün bu safhalarda sabredip sebat göstermek... Evet bütün bunar, davetin, dinin yalnız bir kaç cephesiyle değil, aksine dinin tüm kurumlarıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Binaenaleyh daveti, dini tatbikattan ayırmamız ve ayrı düşünmemiz mümkün değildir.

İmam İbn-i Cerir et-Taberi şöyle buyurur:

"Allah Teâlâ insanları urf'e davet etme görevini peygamberine vermiştir. Arap dilinde 'urf ma'ruf demektir. Münasebetlerini kesen kimseye sıla-ı rahm yapmak, iyilikten mahrum bırakanlara iyilik etmek ve zulmedenleri affetmek ma'ruftur. Emrettiği her iyi amel veya davet ettiği her iyi iş de urf'dür. Allah Teâlâ böyle kimseye, ma'ruftan tamamen uzak bir anlam tahsis etmedi. Bu konuda söylenecek tek şey; ma'ruf olan her şeyi Peygamber'in (s.a.v) tebliğ etmesini emrettiğidir."[151]

Hâzin ve el-Begavî, "Urf'u emretme" kavramını daha öz olarak açıkladılar. Fakat bununla beraber "Allah'ın peygamberine gönderdiği dinin tamamını tebliğ etme" şeklinde de tasrih ettiler.

el-Hazin şöyle dedi: *"Urf'u emret" yani Allah'ın sana vahyettiği her şeyi emret, Allah'tan gelen vahyi vasıtasıyla bütün bunları anlatın kı bu da kanun koyucu olan Allah Teâlâ'nın emrettiklerinin tümüdür."*[152]

el-Begavi'nin lafzı da şöyledir:

"Urf'u emret, yani ma'rufu emret. Ma'ruf ise şeriatın bildirip emrettiği her şeydir."[153]

Allâme Âlûsi şöyle buyurur:

"Ata; 'urf'dan kastedilen anlam 'la ilahe illallah' kelimesidir. Fakat bu herhangi bir sebebe dayanmayan bir tahsisdir"[154] der.

MA'RUFU EMRETMEK, DOLAYISIYLA MÜNKERİ NEHYETMEK DEMEKTİR

Yukarıda arzettiğimiz ayet, kısaca ma'rufu emretmekle yetindi. Nitekim bazı hadis-i şerifler de ma'rufu zikretmeksizin sadece münkeri nehyetmeden bahseder. Bu tür bir lafız, bir inceliği ifade etmek içindir. Biri zikredilince, diğer hüküm kapsam dışında kalmaz. Çünkü bir ma'rufu emretmek, onun karşılığında bir münkeri kaldırmayı gerektirir.

El-Alkamî şöyle der:

---

[150] el-A'raf: 199 "Urf ve ma'ruf şeriatın ve aklın beğendiği şeydir. Zıddı münkerdir." (Çeviren).

[151] Câmi-ul Beyan fi-Tefsir-il Kur'an: 9/98.

[152] Lübâb-ut-te'vil Ala Maan-it tenzil: 2/27.

[153] Meâli-ut-Tenzil Ala hâmiş-il-Hâzın: 2/270.

[154] Rûh-ul Maâni: 9/147.

"Bir şeyi emretmek, onun zıddını nehyetmektir."[155]
Nebi (s.a.v.) bazı hadis-i şeriflerinde görüldüğü gibi, bir münkeri ortadan kaldırmayı emrederken, bir ma'rufu yerleştirmeye de işaret buyurmuşlardır. Molla Aliyyü'l-Kari bunun illetini şöyle açıklar: *"Bir münkeri nehyetmek, yerine bir ma'rufu koymak demektir. Çünkü bu bir mantık kaidesidir. Bir şeyi yasaklamak, arzu edileni emretmek ve onun yapılmasını arzulamak anlamına gelir."*[156]

RASULULLAH (S.A.V) MA'RUF VE MÜNKER GÖREVİNİ BİRLİKTE YÜRÜTTÜ

Konudan sarf-ı nazar ederek, A'raf suresinde geçen bir ayette, bu iki görevin nasıl birlikte ifa edildiğini görelim: *"(Onlar) nezdlerindeki Tevrat ve İncil'de (ismini ve sıfatını) yazılı bulacakları ümmi nebi olan resule tâbi olanlardır. O, kendilerine ma'rufu emrediyor, onları münkerden nehyediyor, onlara (nefislerine haram kıldıkları) temiz şeyleri helal, (helal kıldıkları) murdar şeyleri de (kan, domuz eti, faiz ve rüşvet) üzerlerinde haram kılıyor. Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor o (yani çetin teklifleri). İşte ona iman edenler, onu ta'zim edenler, ona yardım edenler ve onunla (onun nübüvvetiyle) birlikte indirilen nur'a (nübüvvet nuruna ve Kur'an'a) tâbi olanlar; onlar selamete erenlerin ta kendileridir."*[157]
Bu ayet-i kerime Rasulullah'ı (s.a.v.) üç göreviyle tanıttı:
1- Ma'rufu emredip münkerden nehyetmesi.
2- Temiz ve güzel şeyleri helal, pis ve murdar şeyleri haram kılması,
3- Ağır şeyleri ve sırtlarında taşınan zincirleri (ki bunlar ağır ve çetin tekliflerdir) kaldırması.
Görülüyor ki ayette geçen 2. ve 3. sıfatlar, birinci sıfat olan *"ma'ruf ve münker"* görevinin bir açıklamasıdır. Çünkü güzel ve temiz şeyleri helal kılmak, ma'ruf cinsinden, kötü ve murdar şeyleri haram kılmak, münker cinsinden bir çalışmla ve görevdir. Biri ma'ruf görevi, diğeri münker görevinin gereğidir. Ve her iki görev birlikte yapılmaktadır. Binaenaleyh ma'rufu emredip münkeri nehyetmeyi gerektiren ve bu görevin sonucu olan bu gibi emir ve yasaklar; insanın kendi adına uydurduğu ve ortaya kanun diye koyduğu ideolojik bid'atlar, modern hurafe ve gelenekleri terketmeye zorlar. Tevhidi çizgide ve Allah inancı dışındaki her türlü şirki ve putperest düşüncelere mahkum olup onlara ibadet ve saygı beslemekten insanı kurtarır. Gerçek hürriyetin Allah'a kul ve köle olmak olduğunu öğretir.
İmam İbn-i Teymiyye der ki: *"Allah Teâlâ, nebisi Muhammed'in (s.a.v.) diliyle her çeşit ma'rufu emretti ve her çeşit münkeri de yasakladı. Her temizi helal, her kötüyü haram kıldı. Böylece ma'ruf ve münker görevini farz kılmakla, her iyi şeyi helal, her kötü şeyi haram kılan Allah'ın son dininin kitabı tamamlanmış oldu. Nasıl ki temiz şeyleri helal kılmak, ma'rufu emretme hudutları içerisine giriyorsa, kötü şeyleri haram kılmak da münkeri nehyetme sahasına girmektedir. Çünkü temiz ve güzel şeyleri helal kılmak, Allah Teâlâ'nın helal kıldıklarıdır, haram saydıkları da Allah Teâlâ'nın yasakladıkları şeylerdendir. Evet, gerek ma'ruf, gerekse münker kabul edilen esaslar, ma'rufun genel esprisi içinde bulunan güzel ahlak ve davranışın kâmil anlamda uygulayıcısı Allah Rasulü'nün tatbik ettiği yöntemle ancak anlaşılır."*[158]

ALLAH RASULÜ (S.A.V.) MA'RUF VE MÜNKER GÖREVİNİ BELLİ BİR CEMAATA TAHSİS ETMEMİŞTİR

Ma'rufu emredip münkeri nehyeden ayetin siyakı[159] Rasulullah'ın (s.a.v.), bu görevi İsrailoğulları arasında da üstlendiğine işaret etmektedir. Fakat açıktır ki bu, Rasulullah (s.a.v.) onların dışında kalanlara iyiliği (ma'rufu) emredip münkerden uzaklaştırmaya çalışmadığına veya sahası olmadığına delalet etmez. İster Yahudi ve Hıristiyan olsun, ister müşrik ve münafık olsun, her kesimi İslam'a davet ettiği, ma'ruf ve münker görevini her sınıf insan arasında yürüttüğü muhakkaktır. Hatta ashabının eğitim ve öğretimine yardımcı olması, doğru ve sahih amelle yöneltmesi, onlara Allah'ın ayetlerini hatırlatması, güzel ahlak ve terbiye ile yetişmelerine özen göstermesi... Evet tüm bu gibi vasıflarla –daha önce arzedildiği gibi- *"İnsan unsurunu oluşturmak, ma'rufu emr-münkeri nehiy"* görevinin gereğidir. Bu çalışma, davetin başından sonuna dek devam eder. Davetçi, damarlarından akan kana aldırmadan, ruhunu bu yolda teslim edinceye kadar çalışmasını sürdürür. Bu nedenle müfessirler, ma'ruf ve münker çalışmasını sadece ayette geçen Yahudilere tahsis etmedi. Aksine her kesimde dallanan ve etkinliğini hissettiren bir çalışma olarak nitelediler.
Hafız İbn-i Kesir buna şu açıklamayı ilave etti: *"O, kendilerine iyiliği emrediyor ve onları kötülükten men ediyor"*. Bu, Allah Rasulü'nün önceki kitaplarda geçen vasfı olmakla beraber, yaşadığı asırda da aynı görevi yürütmeye ve aynı vasfı taşımaya engel değildir. Çünkü o, her zaman ve mekanda, her türlü zor şartlara rağmen hayrı (İslam'ı) emrediyor, şerden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Bundan daha önemlisi, hiçbir ortağı olmayan ve eşsiz olan tek Allah'a ibadeti emrediyor, onun dışındaki her türlü tağuta kulluk etmeyi yasaklıyordu. Bu hükümler, kendinden önceki bütün peygamberlere de bildirilmişti."[160]

---

[155] el-İklil ala Medarik-i Tenzil: 4/189.
[156] el-Mübin-ul Muin li Fehmi Erbain.
[157] el-A'raf: 157.
[158] Mecmuatur-Resâil İbni Teymiyye (el-Hisbe fil İslam, sh.64).
[159] el-A'raf: 158 (... Allah'ın size, hepinize gönderdiği peygamberine...)
[160] Tefsiru İbni Kesir: 2/253-254.

İmam el-Bagavi şöyle buyurur:
"O, kendilerine ma'rufu emrediyor, yani iman etmeyi ve Allah'a teslimiyeti emrediyor. 'Onları münkerden nehyediyor' yani Allah'a, yönetim ve teşriinde orta olmayı yasaklıyor. Ma'ruf; şeriat ve sünnettir. Yani Allah Rasulü'nün İslam'ı anlama ve yaşamasıdır. Münker ise şeriat ve sünnetçe onaylanmayan her şeydir. Ata şöyle der: 'Onlara ma'rufu emrediyor', yani her türlü İslam dışı hayat telakkilerini reddedip (insanları İslam ile vasıtasız olarak karşı karşıya getirmeyi) güzel ahlakı ve yakınları ziyaret etmeyi emrediyor. 'Onları kötülükten (münkerden) men'ediyor'. Yani putların hükümranlığını ve putçuluğun hayata hükmetmesini ve akrabayı siyaret etmeyi engellemekten men ediyor."[161]
Eş-Şeyh İsmail el-Hakkı hazretleri şöyle der: *'O, kendilerine ma'rufu emrediyor'. Yani Allah Teâlâ'nın her sahada tek hakim kabul edilmesini ve İslami ilkelere uyulmasını emrediyor. 'Onları münkerden nehyediyor', yani şeriatçe ve sünnetçe tanınmayan ve bilinmeyen her söz ve amelden nehyediyor."*[162]
İmam İbn-i Cerir et-Taberi ayetteki *"ma'ruf ve münker"* kavramlarını şöyle yorumluyor: *"Bu ümmi Nebi kendi tâbilerine ma'rufu emrediyor ki bu, Allah'a ve onun nizamına iman, emir ve nehiy konusundaki ölçülerine itaat zorunluluğudur. İşte bu, onun insanlara emrettiği ma'ruftur. Onları münkerden nehyediyor. Çünkü nehyettiği şey, Allah'a yönetim hakkı hususunda yasakladığı ortaklıktır. Allah'ın yasakladıklarından yasaklamaktır."*[163]
İmam Razi, bu iki kavram için geniş bir yorum getirmiş ve layık olduğu mekana oturtmuştur: "Ma'ruf ve münker çalışmasının genel anlamı ve ana hatlarıyla, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) şu eşsiz sözlerinde ifade edilmiştir: *"Allah'ın (c.c.) emrine (her sahayı kuşatan hükmüne) boyun eğip onu her türlü hüküm ve yasakların üstünde tutmak, saygı ve ta'zim göstermek ve Allah'ın mahlukatına şefkat ve merhamet etmek."* Bu, şu demektir:
"Şüphesiz ki varlık; ya zâtının varlığıyla vacip veya zatının varlığıyla mümkündür. Varlığı zatıyla vacip olan Allah'tır. Onun emir ve direktiflerini her çeşit emir ve buyruğun üstünde tutmak, izzet ve galibiyetinin kapısı önünde açık bir tavırla boyun eğip, her türlü ahval içinde yalnız ondan korkmak, onun en kamil sıfatlarla vasıflandırdığını itiraf etmek gibi daha şerefli bir mertebenin olmadığını bütün varlığıyla kabullenmek. O, bütün noksanlıklardan ve her türlü afetten uzaktır. Onun varlığında çelişkiler yoktur. Hükmünde benzeri ve ortağı da yoktur."
Zatıyla mümkün olan varlığına gelince; eğer o yaşamıyorsa, canlı değilse, diri değilse, kendisine diriliği ve iyiliği ulaştıracak ve onu diriltecek hicbir vasıta yoktur. Çünkü faydalanmak; hayatta olmak ve diri olma şartına bağlıdır. Bununla beraber, Allah'ın yaratıcı olması açısından bütün mahlukata ta'zin gözüyle bakmak ve onun eşsiz sanatını her türlü sanatın fevkinde görmek gerekir. Yaratılanlardan bir zerre olması nedeniyle, onu her türlü noksanlıktan uzak kabul edip inanmak, tek hakim oluşuna açık bir delil kabul edip, yine zerreyi var edemeyene kıyas etmeyip ona ta'zim göstermek vaciptir. Eğer yaratık hayvan cinsinden biri ise insan gücünün yettiği son sınıra kadar onun, Allah'ın eşsiz sanat eseri olduğunu kabullenmek ve her türlü saygının üstünde saygı göstermek yine vaciptir. Hadisin ortaya koyduğu saha geniş ve hudutsuzdur. Bu cümleden olmak üzere, anne-babaya saygı, yakınları ziyaret ve ma'rufu emretmek Allah'a saygıdır.
İşte bütün bu ve benzeri daha nice sayısız görevleri, Allah Rasulü (s.a.v.) *"Allah'ın emrine ta'zim ve yaratıklarına şefkat"* sözüyle formülleştirdi. Bu söz *"Ma'rufu emretme"* kavramını bütün yönleriyle toplayıcı bir ifadedir.
"O, onları münkerden nehyediyor". Evet, bu ifadeden maksat ve amaç; Allah'ın hakimiyetine gölge düşüren ve insan yönetimini dokunulmaz diye sembolleştiren putçuluk anlayışına ve onun sonucu demek olan her türlü İslam dışı zıtlı ve noksanlıklarla dolu olan hayat anlayışını reddetmekten, ilimsiz olarak Allah'ın zat ve sıfatları hususunda konuşmaktan, Allah'ın (c.c.) bütün peygamberlere gönderip ve vahiy devletinin anayasaları olan kitapları reddedip inkar etmekten, yakınları ziyareti terk edip anne-babaya itaatsizlik yapmaktan sakındırmaktır."[164]
Sözlerini ve görüşlerini naklettiğimiz İslam ulemasının vardığı sonuç şudur: *"Hiç şüphe yoktur ki Rasulullah (s.a.v.) insanları, bu hudutsuz kainat hakkında düşünmeye, onun yaratıcı ve yöneticisini tanımaya davet etti. Onlara Allah hakkında sağlam bir tasavvur ve tefekkür metodu verdi. Güzel ahlak ve yaşayışı öğretti. Allah'ın dinine inananlara, ona ibadet etmeyi ve şeriatına uymalarını emretti. Kendini de rûhen her çeşit sıkıntıdan arındırmaya ve hayatını ıslah etmeye önem verdi."*
İşte bu, Allah Teâlâ'nın övüp önem verdiği bir çalışmadır ki, Kur'an-ı Kerim'in *"ma'rufu emr-münkeri nehiy"* diye ifade ettiği *"davet ve eğitim"* safhasıdır.

MA'RUFU EMRETMEK, MÜNKERDEN NEHYETMEK VE İNZAR
"Allah'ın azabıyla uyarıp korkutmanın mânâ ve hikmeti"
Şu anda 'eğitim' konusundaki açıklamamızı burada kesiyor, Allah'ın dininin en sıhhatli bir metodla insanlığa nasıl arz edileceği, ma'ruf ve münker çalışmasının nasıl yapılacağı ve bu yolla dine davet etmenin nasıl olacağı hususunu açıklamak istiyoruz. Aslında bunu *"tevhide davet"* diye de adlandırabiliriz. Çünkü bu yol, şirk ve şirk

[161] Meâlimu-t Tenzil: 2/245.
[162] Rûh-ul Beyan: 1/270.
[163] Câmiu'l- Beyan: 9/53.
[164] Mefâtihu'l-Gayb: 4/309-310.

üzerinde kurulan her çeşit hayat nizamını reddeder. Tevhidi davetin üzerinde kurulduğu formül şudur: *"Kendisinden başka hiç bir kanun koyucusunun bulunmadığı, ancak tek Allah vardır. Önünde boşun eğilinen yegane mutlak hakim O'dur. Onun dışındakiler sahtedir, uydurmadır. (Onların reddi müslümanlar üzerine vaciptir) O'na ibadet edip, onun hükümranlığı karşısında dikilen müstekbirler dünya ve ahirette hüsran içindedirler, onların hiçbir nasibi yoktur. (Allah'ın salih kulları yeryüzünün haklı sahipleri, yöneticileri ve hakimleri olmaları farz olduğundan, onlara hayat hakkı yoktur. Onun için hakkın ve batılın mücadelesi kıyamete dek devam eder.)"*

Kur'an-ı Kerim, davetle ilgili bu önemli görevi, *"korkutma ve müjdeleme", "tebliğ etme ve hatırlatma"* diye adlandırdı. Oysa tebliğ ve davet açısından bu kavramlarla, *"ma'rufu emr-münkeri nehy"* kavramları arasında herhangi bir fark yoktur.

Kur'an-ı Kerim'in peygamberlerin davetleriyle ilgili olarak çokça bahsettiği bir terim de inzardır. Hatta Kur'an'da Peygamber (s.a.v.) hakkında: "Nezir" (korkutucu) veya *"Nezirun Mübin" (Apaçık bir korkutucu)* diye çokça kullanılan bir teriml olarak görüyoruz.

Allah Teâlâ ikinci veya üçüncü kez vahyi bu terimlerle göndermiştir. *"Ey bürünüp sarınan (Habibim) kalk, artık (kafirleri azab ile) korkut."*[165]

"*...Sen (Habibim) ancak bir münzirsin (eğri yolun sonunu insanlara haber verensin) her kavmin de bir hidayet rehberisin."*[166]

Aslında *"inzar"* terimi, kainatın yöneticisine karşı haddi aşmaktan ve isyanın kötü sonuçlarından tüm insanlığı sakındırmaktır. Fakat inzarla emredilmenin, yalnız bu zorlayıcı emirle ifa edileceği anlamı çıkmaz. Çünkü bu kavramın kapsadığı alan bundan daha geniştir. Öyle ki Allah Teâlâ insanları, doğruya ve hakka yöneltmek için tüm peygamberleri bu mühim vazife ile görevlendirmiştir. Şayet gönderildikleri ümmet içerisinde bu görevlerini ifa etmezler de hakka dönülüp vahiy yasasına göre hayat şekillenmezse, Allah'ın azabı, her çeşidiyle ümmeti ablukaya alır ve mukaddes cezaya çarptırılır.

O halde *"inzar"* kavramı için arzedilen bu tanımı düşünmek ve İmam İbn-i Teymiyye'nin bu terime getirdiği yorum ışığında, *"ma'ruf ve münker"* kavramlarıyla *"inzar"* terimi arasındaki manevi bağı ve ilişkiyi anlamak gerekir. İbn-i Teymiye der ki:

"İnzar kavramının ruhu ve özü, ma'rufu emredip münkeri nehyetmektir."[167]

Bu tanımdan anlaşılıyor ki, ma'rufun her çeşidini emretmek, münkerin her türlüsünü yasaklamak, tamamen *"inzar"* gibi davetle ilgili geniş kapsamlı bir kavramdır.

MÜ'MİNLERİN- MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ YASAKLAMA YOLUYLA DİNE DAVET ETME ÇALIŞMALARI

Allah'ın dinine inanmayanları, dine davet etme çalışması, gerçek anlamda hedef ve amacına ulaşması uzak bir ihtimaldir. Fakat dine inananlara gelince, eğer aralarında bir zaaf, bir kusur ve inançsızlıktan doğan bir gevşeklik varsa, evvela ıslah ve eğitime ihtiyaç var demektir. Yok eğer inandıklarını iddia etmelerine rağmen, bu toplumda dine karşı olumsuz tavır takınan bir kesim veya fert, Allah'ın ceza hudutlarını çiğniyor, yahut dinin temel esasları ve asli görüşleri konusunda bir şüphede iseler, bu cemaat ve fert de davet çalışması sahasına girer ve davete muhatap olurlar. İslami her toplumda böyle bir sınıfın bulunması, İslam davetine muhatap olmadığı veya olamayacağı söylenemez. Çünkü dine inandığını söylemesine rağmen, onu inkar edenlere cürümde iştirak ederek ortak olmuştur.

20. asır müslümanlarının sığındıkları, daha doğrusu sığınmak zorunda bırakıldıkları tağuti güçlere rağmen, İslami ıslah ve eğitime muhtaç oluşlarıyla birlikte, davet ve tebliğe ne kadar muhtaç olduklarını da görürsünüz. Çünkü bu ümmet bugün fiilen iki kısma ayrılmıştır.

Birinci Kısım: Ümmetin çoğunluğunu teşkil eder. Bu kısım, Allah'a, peygambere ve ahiret gününe inanır. Kur'an ve sünneti hayatının anayasası ve çalışmasının programı olarak görür. Fakat fikri ve ameli sahada istikrarsız ve tutarsız bir zeminde seyretmektedir. Böyle bir kesimin dine inanması için davete gerek yoktur. Ancak fikri ve ameli planda ıslaha muhtaçtır.

İkinci Kısım: Bu kesim Allah'ın dinine inanmaktan tamamen kopmamıştır. Fakat bu toplumdan biri ortaya çıkar da iman esaslarını hakim kılmak için teşebbüs etse, kararsızlık içine düşer, zihin ve kalplerinde depresyonlara maruz kalır. Böyle olunca da bunları topluma bağlamada ve toplumun bir organı olmada kitap ve sünnetin bir etkinliği olmaz. Ümmetin bir kesimini, sosyal bağlar, toplumsal gruplar arasındaki yaşayış ve ilişkilerin tabii sonuzları olan ırki yakınlıkların hakim olduğu birtakım gruplar oluşturur. Çoğu kez bu ilişki ve bağlar olmazsa, ümmet ve din ile hiçbir bağları kalmaz. Bundan daha kötüsü de, bu ümmetin bazı kimseleri, dine muhalif görünmemelerine rağmen, fakat din ve din kurumlarıyla alay etmede herhangi bir sakınca da görmezler. Bu konularda tereddüt etmedikleri gibi, herhangi bir utanma duygusu da kendilerini bu cürümlerinden men etmez.

[165] el-Müddessir: 1-2.
[166] er-Ra'd: 7

[167] el-Hisbe fil İslam: 71

Ne hukuka riayet ederler, ne de saygı gösterirler. Gayri müslim ümmetin dışındakilerin muhtaç olduğu gibi, bu kesimin de her şeye rağmen dine davet edilmeleri gerekir.
Kur'an-ı Kerim nazil olduğunda, ehl-i kitabın (Yahuudi ve Hristiyanların) maruz kaldığı fikri ve ameli fesat, günümüz İslam ümmetinin müptela olduğu fesattan daha korkunç idi. O günkü ehl-i kitap, Allah'ın dininden ayrıldı ve dine karşı ayak diretti. Halbuki Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderildikten sonra; şayet onun risaletine inanıp ümmetine iştirak etselerdi –geçmişlerine bakılmaksızın- gerçek kurtuluşa ereceklerdi. Çünkü onun gönderilmesiyle, bütün geçmiş şeriatler hükmen tatbikattan kaldırılmış oldu. Bu durum karşısında ehl-i kitabın yapacağı tek şey; İslam şeriatına ebediyyen boyun eğmek olacaktı. Zaten Hz. Muhammed'e (s.a.v.) tâbi olmalarını açıkça emreden ve dinlerinin temellerini oluşturan sahifeler, bu sahifeler idi. Fakat heyhat ki, nefisleri kendileri aldattı. Nebi'ye (s.a.v.) karşı kin ve düşmanlıklarını gizlediler. O'nun risaletine iman etmekten korktuklarından dolayı, mukaddes kitaplarında, Allah Rasulü ile ilgili haberleri değiştirerek, en büyük bir cinayet örneğini sergilediler. Bununla beraber Allah'ın dinine tâbi olmak ve onun sancağını (inanıp yaşamamalarına rağmen) taşıdıklarından dolayı da övünüp durdular. Hakikatte onlar dinden çıkıp tamamen din ile olan ilişkilerini koparmışlardı. Ancak içlerinden az bir kısmı inançlarında sebat edip onların sapıklıklarına katılmadı. Bu taife, yalnız hak üzere kalmakla yetinmeyip, başkalarını da ıslaha çalıştı. Peygambere karşı beliren menfi hareket ve davranışları da engelledi ve imansız kesimi iman etmeye davet etti. Kur'an-ı Kerim, onların yaptıkları bu ıslah hareketlerini ve davetle ilgili çalışmalarını şöyle övdü:
"Hepsi bir değildirler. Kitap ehli içinde ayakta dikilen (istikamet sahibi olan) bir ümmet (cemaat) vardı ki gecenin saatlerinde onlar secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, ma'rufu emrederler, münkerden vazgeçirmeye çalışırlar, hayır işlerinde de birbirleriyle yarış yaparlar. İşte onlar salih kimselerdendirler."[168]
Ayetin parmak bastığı gibi, ma'rufu emretmek, münkeri nehyetmek, davet çalışması ile ilgili bir konudur. Bu çalışmanın kafirler arasında yürütülebileceği gibi, mü'minler arasında da yapılacağı delalet yoluyla anlaşılmaktadır.
Ehl-i kitap arasında zikredilen bu mü'min cemaatin, yalnız ehl-i kitap mü'minleri olduğu anlaşılmaz. Zira *"sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına engel değildir."* kaidesi meşhurdur. Ayette adı geçen topluluğun, yaşadıkları kavimleri dışında herhangi bir kimseyi Allah'a ve peygamberine iman etmeye çağırmıyorlardı. Öyle ise bu mü'minlerden murat, yaşadıkları toplumları içerisinde davet görevini ifa eden her asırdaki toplumun inançlı yönetici ve davetçi kadrolarıdır. Bu nedenle müfessirler onların bu çalışmalarını her asra teşmil ederek, herhangi bir zorlamaya girmeksizin, ayetin anlatmak istediğinin, bu davetçi kadro olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir.
İmam İbn-i Cerir et-Taberi Al-i İmran suresinde geçen *"ma'rufu emrederler, münkeri nehyederler."* ayetini açıklarken şöyle der: *"Onlar Allah ve Rasulüne iman etmeyi, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiklerini kayıtsız ve şartsız tasdik etmeleri için insanları davet edip hakka yönelmelerini emrederler."* Münkeri nehyederler, yani Allah'ı inkar etmekten, Muhammed'i (s.a.v.) ve Allah tarafından kendilerine inen yasaları yalanlayıp reddetmekten insanları men ederler."[169]
Müfessir el-Cessas şöyle der:
"Bu, ehl-i kitaptan iman edenlerin sıfatıdır. Çünkü onlar Allah ve peygamberine iman ettiler. Hz.Muhammed'i (s.a.v.) tasdik etmeye insanları davet ettiler ve ona muhalif olanların çalışmalarını engelleyip yasakladılar. Böylelikle Allah Teâlâ'nın "siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz (inançlı ve davetçi bir yönetici kadrosusunuz.)"[170] diye vasfettiği insanlar ve cemaatler oldular.

MA'RUFU EMRETMEK, MÜNKERİ NEHYETMEYE ÇALIŞMAK, İLMİ BİR ÇALIŞMADIR

İslam'a davet etme görevi, sıradan bir çalışma değildir. Bazen va'z, nasihat, hatırlatma ve uyarma şeklinde bir takım yollarla davet yapılırsa da, bazen de özel ilmi bir çalışma isteyen yolla davet zorunluluğu ortaya çıkar. Delil ve ispat gereken ortamlara ihtiyaç duyar. Böyle durumlarda delil getirerek ilmi bir yöntemle dine davet ve hizmet, ma'rufu emr, münkeri nehy çeşitlerinden biri olarak karşımıza çıkmış olur. Demek oluyor ki: *"İslam'a hizmet yolları çok çeşitlidir. Hedef İslam'ı hakim kılmak olunca, yöntemin değişik oluşu, İslami çizginin dışına çıkılmış olmaz."*
Allah Rasulü'nün (s.a.v.) ma'ruf ve münker görevini Mekke'de üstlendiğini daha önce zikretmiştik. Mekke dönemi, dinin, insanın şirk anlayışıyla kıyasıya savaştığı dönemdir. Kuvvetli delillere dayanılarak din arzediliyordu. (Buna itikad savaşı demek daha doğru olur.) Demek oluyor ki Allah Rasulü, sadece dine inanmayı tavsiye etmekle yetinmiyor, arzettiği yeni dinin hak olduğuna dair deliller ileri sürdüğü gibi, inkarcıların yönelttiği sorulara cevaplar vermeyi de ihmal etmiyordu. Çünkü bu din, son din olması nedeniyle, peygamberin izinde yürüyenlere, tağut karşısında daima zafer elde edileceğini bildiriyordu.
Tahlilimizden anlaşılıyor ki, bu çeşit çalışma, çok geniş kapsamlı bir çalışmadır. İslam devletinin kuruluşunu hazırlayan ve tüm peygamberlerin üzerinde yürüdükleri insanlık tarihi kadar eski olan bir yoldur.

---
[168] Âl-i İmran: 113-114.
[169] Câmi-ul-Beyan fi-Tefsir-il Kur'an: 4/35.
[170] Cessas-Ahkâmu-l Kur'an: 2/42.

İmam er-Razi müfessirlerden şöyle nakleder:
"Örf ile emret" ayetini, *"hak dini açıkça ilan etmek ve delillerini açıklayıp bildirmek"* şeklinde anladıklarını söyler.[171]
İbnu'l-Arabi el-Maliki de şöyle der:
"Muhaliflerine karşı dinin galibiyetini delillerle ayakta tutmak ma'rufu emr münkeri nehyetmenin gereğidir."[172]
Konuya geniş açıdan bakıldığında görülecektir ki ma'ruf ve münker kavramları geniş sahalı iki temel kavramdır. Denilebilir ki *"Allah yolunda olma kaydıyla"* yapılan her çeşit çalışma ve sarfedilen her çeşit gayret bu kavramların sahasına girer. Zira insanları Allah'ın dinine davet etmek, peygamberin risaletini yalanlamak, şeriata muhalefet etmek, hüccet ve delillerle dini açıklamak vs... hükümler hep ma'ruf ve münker kavramlarının sorumluluk sahalarıdır. Şüphesiz ki Allah'ın dini, hak olan dindir. Topyekün dünya ve içinde yaşayan insanlığın saadetini tekeffül eden tek nizamdır. Bu nizam, asırlarca ayakta durması için milyonlarca can feda olmuş bir nizam... Uğrunda yapılan hizmeti zevk kabul etmiş bir ümmetin volkan gibi patlaması, bu nizamın haklılığına en büyük delil değil midir? İnsanlığın dini olması açısından tüm insanların minnet ve şükran duyması bir boyun borcudur. Her türlü gayret ve çaba onun için harcanmalı. Ne mutlu, bu eşsiz görevi hakkıyla yapana! Yazıklar olsun ondan gafil yaşayıp şahsi zevkini dinin fevkinde tutana! Öyle ki, bugünün insanı korkunç akibetini kendi eliyle hazırlamakta, fakat nefsinin mahkumu oluşu, ona bu kudsi görevi unutturmuşa benziyor. Sanki bu görevle mükellef değilmiş... Sanki farz değilmiş bu görev kendisine. Sanki Allah'ın nizamını omuzlayıp bu uğurda can verenleri sadece seyretmekmiş görevi...

II. FASIL

ALLAH YOLUNDA CİHAD

"ALLAH YOLUNDA CİHAD" KAVRAMININ ANLAMI

"Allah yolunda cihad" evrensel İslam şeriatına has bir kavramdır. Bu kavramla *"topyekün maddi-manevi varlığını Allah yolunda tüketmek"* kastedilmiştir. Çünkü Allah'ın dini, kendi uğrunda, canını, malını feda etmesini, en samimi ilişkiler içinde kudret, imkan ve gayretini sarfetmesini mü'minden ister. Dindar oluşu ve hizmeti bu yolla ancak gerçekleşir. (Zira din, gerçek mânâda inanan insan ister. Onun hedefi, insanı uyandırıp en üstün güç kaynağı yapması ile gerçekleşir. Tarih, bu galibiyetin müşahhas örnekleriyle doludur. İnanan insan için *tarih tekerrürden ibarettir* kaidesi değişmeyen bir kıstastır.)
Allah Teâlâ şöyle buyurur:
'Allah yolunda (nasıl savaşmak lazımsa öylece) hakkıyla cihad edin."[173]
"Emru bi'l-ma'ruf nehyu ani'l-münker" Allah yolunda bir cihaddır. Bu açıdan bakıldığında; *"Allah yolunda cihad"* kavramı gerçekten geniş sahalı bir kavramdır. Zira ma'rufu emr münkeri nehiş bütünüyle cihadı ifade eder. Bir ma'rufu emredip topluma yerleştirmek, bir münkeri yasaklayıp, toplumu bundan kurtarmaya çalışmak, hakikatte Allah yolunda cihad yapmak demektir.
Cihad konusunda Allame İbn-i Abidin şöyle der: *"Ma'ruf ve münker görevi, mücahidi her açıdan kuşatacak kadar geniş bir görevdir."*[174]
Dini kuvvet ve iktidar yoluyla galip hale getirmek, yeryüzünü fitne ve fesadın her çeşidinden temizlemek ve müslümanın gönül huzuru içerisinde Allah'a karşı her türlü ibadetini engelsiz olarak icra ve ifa etmesini sağlamak için ortamın İslam'a göre düzenlenmesi uğrunda yapılan her türlü çalışma, Allah yolunda cihadın açık görüntülerindendir.

---

[171] Mefatihu-l Ğayb: 4/347.
[172] el-Ahkâmu-l Kur'an: 1/122.
[173] el-Hacc: 78.
[174] Reddü'l-Muhtar Ala Dürri'l-Muhtar: 3/301.

Şüphesiz ki, kuvvet kullanmak, fitne kalmayıp, hakimiyet bütünüyle Allah'ın dinine ait oluncaya kadar, yeryüzünde hüküm süren fesadın (İslam'ı ortadan kaldırmaya yönelik her türlü çabanın) aleyhinde işbirliği yaparak ortadan kaldırmaya çalışmak, buna mukabil Allah'ın dinine, her türlü görüş ve felsefenin üstünde hükümranlık hakkı tanımak, çoğu kez karşı konulamayacak kadar caydırıcı bir yoldur.
Yeryüzü vahyin adaletine ve merhametine susadığı zaman... İnsanlar kardeşlerine karşı et yiyen yırtıcı kuş ve cesetler üzerine üşüşen kurtlara dönüştüğü zaman... Ümmetler ve nesiller, yine insan eliyle yazılıp beşer vicdanına tahakküm etmek için baskı unsuru kabul ettikleri kanun ve yasalarının zulmü altında inledikleri zaman... Allah'a kul olup gerçek hürriyeti bu yolda arayan ve sırf O'nun arzu ve direktifleri doğrultusunda, iman ve arzuları istikametinde hayatlarını düzenlediklerinden dolayı işkence edildikleri zaman... Evet, bütün bu neticelerle karşı karşıya bırakıldığı zaman mü'minin, fitneyi susturmaya kalkışmaması, adaletten yana olanların müdahale etmemesi, fitneye ve İslam düşmanlığına, bilerek veya bilmeyerek çeşitli yollardan destek sağlaması affedilmeyecek kadar büyük bir ihanet ve cürümdür.

ALLAH YOLUNDA CİHAD, MA'RUF ve MÜNKER GÖREVİNİN TABİİ SONUÇLARINDANDIR
Allah Rasulü, ashabıyla birlikte Mekke'de kaldıkları sürece yeni dini ilan etmedi, şirke karşı galip duruma getiremedi ve batılı yeryüzünden silip yok edemediler. Çünkü Mekke'nin şirki hükümet ettiği bu dönemde müslümanlar, kendilerini İslam'a göre inşa etmekte, bu uğurda yalnızlığın her türlüsüne göğüs gererek zulme kafa tutan birer mazlum örneğini sergiliyorlardı. Her çeşit eza ve cefaya düşmanca her türlü saldırıya hedef oluyor, buna rağmen şartların elverdiği oranda Allah'ın dinine göre hayat sürüyor ve bu hayata aralıksız insanları davet ediyorlardı.
Nihayet bilinen bu toplum, İslam devletini kurma olgunluğuna, kurduktan sonra da koruma seviyesine erişince, müşrik saldırı ve işkenceler son haddinde seyrediyordu. Allah Rasulü (s.a.v.) ashabıyla birlikte Medine'ye hicret ederek mazlumların devletini kurmasıyla, çalışan zulüm makineleri susmaya mahkum oldu.
Hicret, birinci dönemin yani işkence, bilenme ve İslam toplumunun inşa edildiği dönemin sonucu oldu.[175]
Medine'ye yerleşmekle Allah Rasulü, zulüm ve istibdadın aleyhinde kullanılmak üzere güçlü bir otorite elde etti. Artık iktidar olmuş İslam, fitnenin pençelerini, batılın hakimiyetini kırıyor, kulun kula olan kulluğunu kuvvet yoluyla sarsıyor ve gerçek hürriyeti va'deden İslam'ın adaletiyle hükmederek, Allah'ın arzını tağuti her türlü güçten ve cahiliyye tasallutundan kurtarmış oluyordu.
İşte böyle bir ortamda idi ki kuvvet yoluyla cihad emredildi. Kur'an-ı Kerim bunu *"Allah yolunda savaş"* diye adlandırdı. Bu öyle bir savaştır ki, Allah'ın arzusu ve onun yüce hakimiyetini istemek ancak bu yolla gerçekleşebilirdi. Evet bu savaş, ma'rufu emredip münkeri nehyetmek gibi temel bir görevin en önemli esaslarından biridir. Her ne kadar *"Allah yolunda cihad"* Medine'de meşru kılınmış ise de *"Ma'rufu emr münkeri nehy hükmünün"* emredildiği Mekke müşrik devletinde temelleri atılmıştır. Bu nedenle ma'ruf ve münker daha geniş kapsamlı olmuş olmaktadır.
İmam Şatıbi, *"el-Muvafakat fi-usul-iş-Şeria"* adlı ölümsüz eserinde şöyle buyurur:
"Ma'rufu emretme, münkeri nehyetme görevinin en önemli temel taşı olan cihad, Medine'de farz kılındı ise de Mekke'de ilan edilmiştir."[176]
"el-Muvafakat" eserinin şârihi Dr. Abdullah Dıraz Şatıbi'nin bu görüşüne şunu de ekledi:
"Hatta CİHAD, ma'rufu emr münkeri nehiy müessesesinin en yüce temelidir."[177]

CİHAD KONUSUNDA İLİM OTORİTELERİNİN AÇIKLAMALARI
Cihadın bir çok şartları ve belirlenmiş sınırları vardır ki bunlara riayet edilmeden cihad yapmak caiz olmaz. Şimdilik bu şartlardan söz etmeyeceğiz. Ancak bizi ilgilendiren husus, *"ma'rufu emr münkeri nehiy"* esasının, dine davet ve onu insanlığa tebliğ etmek, dine karşı savaş açıp, onunla insanlar arasına bir takım engeller ihdas ederek, barikat koyanlarla savaşmak ve dini bu tür engeller karşısında korumak, hükmedecek mevkiine getirmek ve de her türlü düşünce ve sistemin üstünde yer vermek için var olan gayreti sarfetmek gibi bir takım hayati önem taşıyan unsurları taşımasıdır.
Şimdi bu açıklamalarımızı destekleyen güvenilir İslam ulemasının görüş ve düşüncelerini arz edelim:
"Siz insanlar (insanların kurtuluşu) için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" ve "Onlara ma'rufu emredersiniz".
Bu esasa göre, *"Allah'tan gayrinin ulûhiyete layık hiç bir ilah olmadığına şehadet etmek, Allah'ın, insanlığa gönderdiği ve insan hayatını kuşatan her sahadaki emir ve nehiylerini birer kanun olarak kabullenmek, Allah'tan başka hiç bir hakimiyet ve otorite mercii olmadığı"* hakikatı uğruna topyekün inkarcılarla savaşmak

---

[175] Hiçbir dava, kendisine sahip çıkan insanları ve kadroları bilemeden, ölümü ve ölebilmeyi göze alma provasına sokmadan, inancını iktidar yapabilme cesaretini göstermemiştir. İslam'ın şanlı mazisinde tarih, bir defa şahid olduğu Peygamber'in (s.a.v.) bağlılarının kaydettiği zafer gibi ikinci bir defa kaydetmemiştir. Ancak bu, İslam'da zafersiz geçen günlerin olmadığı mânâsını taşımaz. Asr-ı Saadet, cihan tarihinde eşine bir daha rastlanmayacak bir zaman kesitidir. (Çeviren) "Ashab-ı Kiram, Mekke döneminde oluşan potansiyel, Medine döneminde enerjiye dönüşen kılıçlaşmış kahramanlardır." (İ.Süreyya Sırma'dan) (Çeviren).
[176] el-Muvafakat fi-usul-iş-Şeria: 3/50.
[177] A.g.e.

ma’rufun en büyüğüdür. *“Münkeri nehyedersiniz”,* yani Allah Teâlâ’nın hükümranlığına gölge düşürecek her türlü saldırıya karşı savaşırsınız. Münker, yalanlamaktır. Bu ise münkerin en çirkini ve en büyüğüdür.”[178]

Mütekellimin ulemasının büyüklerinden Kaffal, İbni Abbas’ın bu görüşünü destekleyerek şöyle der: *“Onların, kendilerinden önceki ümmetlere olan üstünlüğü, verdikleri soylu kavga ve cihad yollarının en kuvvetlisi olan ma’rufu emr münkeri nehyetmeleridir.”* Ma’rufu emretmek, bazen el ile, bazen dil ile, bazen de kalp ile olur. Bunların en kuvvetlisi ise savaş yoludur. Zira mü’min kendini bilinen bir tehlikenin kucağına atmaktadır. Ma’rufun en üstünü ise hak dini tebliğ, tevhid ve nübüvvete inanmaktır. Münkerin en çirkini, Allah Teâlâ’yı inkar etmektir.

Din yolunda cihad, mazlumlara yönelik en büyük zarara ve ölüme göğüs gererek, onlara İslam’ın adaletini götürmek ve onları ölüme götürecek korkunç akibetten kurtarmaya çalışmakla olur. *“Zira def’i mefasid celb-i menafiden evlâdır. Yani fesadı, bozgunluğu ortadan kaldırmak menfaatleri dağıtmaktan daha öncedir.”* Bunun için cihad, ibadetlerin en büyüğü olarak farz kılındı. Şeriatımızdaki cihad emri, ibadetlein en büyüğü olarak farz kılınınca, diğer şeriatlerdeki ibadetlerden daha kuvvetli bir ibadet olmuş olur. Bu nedenle dünyanın sulhu demek olan cihad gibi bir ibadet vasfını taşıyan İslam ümmetinin, diğer ümmetlere nisbetle üstün oluşuna da haklı bir gerekçe olmuş olur. İşte bu görüş, İbn-i Abbas’ın yorumunu haklı olarak desteklemektedir.[179]

İmam İbn-i Teymiyye şöyle der:

“Allah Teâlâ, bu ümmetin, tüm insanlık için en hayırı bir ümmet olduğunu beyan buyurdu. Çünkü tarihi bir ispattır ki, bu ümmet insanlığa her açıdan en büyük iyiliği yapmış ve en faydalı olanı takdim etme şerefine erişmiştir. İslam’ın mesajını dünyanın en ücra köşelerine götürmekle, hayatını insanlığa feda etmiş, onlara ma’ruf ve münker nedir öğretmiş olması bakımından, onlara bir kıymet ve sıfat kazandırmıştır. Bu ise, onların kemale ermelerine bir sebep teşkil etmektedir. İşte bu ümmet bu şanlı görev yaparken, Allah yolunda canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmediler. İnsanlığa takdim edilen kamil anlamda bir menfaat varsa sanıyorum ki, o da bu şekilde olur.”[180]

Aynı konuda İbn-i Teymiyye yine şöyle der: “*Şu açık bir gerçektir ki ma’rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmak ve bunu cihad yoluyla da tamamlamak, yapmakla emrolunduğumuz ma’rufun en büyüğüdür.”* Başka bir yerde de İmam Teymiyye: *“Allah Teâlâ mü’minlere, iman edip şer’i ölçülere göre amel etmeyi ve insanları da iman ve salih amel üzere hakka davet edip cihad etmelerini emrederek şöyle buyurdu: ‘(Dinine) yardım edenlere elbette Allah da yardım eder. Şüphesiz Allah güçlüdür ve emrinde yegane galiptir. Onlar (o mü’minlerdir ki) eğer kendilerine yer (yüzün)de bir iktidar olma imkanı verirsek dosdoğru namaz kılarlar, zekatı verir (sosyal dengeyi sağlar)ler, ma’rufu emrederken, münkerden vazgeçirmeye çalışırlar. (Bütün) işlerin akibeti nihayet Allah’adır.”*[181]

İmam İbni Teymiyye’nin delil olarak ileri sürdüğü Hacc suresindeki bu ayet-i kerime, iktidar mevkii, İslam devletini stratejik noktalarını ve otorite anahtarlarını ele geçirdikten sonra İslam ümmetinin yapmakla sorumlu olduğu görevin ne olduğunu belirlemektedir.” [182]

Bu noktaya ileride daha geniş bir perspektiften bakma imkanımız olacaktır inşaallah. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, ma’rufu emr münkeri nehyetmeye çalışmak, cihad konusunu ele aldığı gibi dine daveti de kapsamına alır.

İmam İbn-i Cerir et-Taberi şöyle buyurur:

“(Sizden bir cemaat olsun)” “(Onlar iyiliği emrederler)”. Yani Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Allah Teâlâ’dan alıp arz ettiği dine tâbi olup, Onun çizgisinde yaşamayı insanlara emrederler. (Münkeri yasaklarlar). Yani Allah’ı inkar etmekten, Peygamber’i (s.a.v.) ve kendisine gönderilen şer’i yasaların ve İslam düzeninin temel kitabı Kur’an-ı Kerim’i yalanlamaktan onları men ederler. Din Allah’ın dini olup insanlar, O’nun otoritesine boyun eğinceye kadar el ve dil gibi vasıtalarla onlara karşı cihad ederler.”[183]

Allame el-Kurtubi şöyle buyurur:

“Mü’minlerin özelliklerinin başında, ma’rufu emretmek, münkeri nehyetmeye çalışmak, bu vasıflarının da başında İslam’a davet edip bu uğurda cihad etmek gelir.”[184]

İmam er-Razi şöyle buyurur:

“Ma’rufun başı Allah’a iman, münkerin başı ise Allah’ı inkardır. Cihad ise imana teşvik etmeyi, küfürden uzaklaştırmayı gerektirir. Binaenaleyh cihad ma’rufu emr münkeri nehyetme görevine dahildir.”[185]

Allame Şemsü’l-Eimme es-Serahsi şöyle buyururlar: *“Allah’ın Rasulü cihadı, “dinin doruk noktası” diye isimlendirirdi. Zira cihad ruhunda ma’rufu emr münkeri nehyetme esası yatar. Bu ise İslam ümmetinin vasfıdır. Aynı şekilde cihad, derecelerin en yükseğine teşvik etmektir. Bu ise şehitliktir.”*[186]

---

[178] Câmiu-l Beyan fi-Tefsiri’l-Kur’an: 4/28.

[179] Mefatihu’l-Ğayb: 3/27-28.

[180] el-Hisbe fi’l-İslam: 64.

[181] el-Hisbe fi’l-İslam: (66 ve 85).

[182] Tüm ibaret ve muamelatın şer’i ölçülere tamamen uygun olmasının şartı, bu ümmetin evvela kendi iktidar ve otoritesini kurmasıdır. Çünkü davranışının kemale ermesinin şartı iktidardır, itkidar olma mecburiyetidir. Ayet, bu inceliği kuvvetli bir tonla vurgulayarak iktidar sözcüğünün diziliş manzumesi içinde önceliği tercih etmiştir. (Çeviren).

[183] Câmi-ul Beyan fi-Tefsiri’l-Kur’an: 4/27.

[184] el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’an: 4/47.

[185] Mefatihu’l Gayb: 4/523.

Şah Veliyullah ed-Dehlevi'nin görüşü:
Dehlevi'ye göre, İslam ümmetinin en hayırlı bir ümmet oluşu ve insanların hayrına çıkarılmış olması, Allah Rasulü'nün gönderildiği gaye ve maksadın gerçekleşmesi için, müslümanların tüm dünyaya dağılmaları, İslam'ın mesajını dünyanın her bölgesine iletip her sınıf insanı bu mesajdan haberdar etmeleri ve İslam, otorite elde edinceye kadar Allah yolunda cihad etmeleri şarttır.
Dehlevi'nin konu ettiği din, Allah'ın Rasulü'nün (s.a.v.) getirdiği ve geçmiş dinlerin hükümlerini yürürlükten kaldırmış olan en kamil din İslam'dır. Nitekim bu dine olan ihtiyaç da gerçek anlamda ortaya çıkmıştır. Çeşitli ümmetler, aralarında çıkan savaşlar ve boğuşmalar sonucu sahip oldukları dinlerinin ruhunu kaybetmiş, asılları gizlenmiş olup sadece bir takım gelenekler, ayinler ve dış görüntüleri bize kadar gelmiştir. Kendilerine gönderilen din ve şeriatın temel esasları hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Zulüm, batıl ve sapık yollara sapmışlar, haklı ve doğru yoldan sapmışlardır. Kendi elleriyle dinlerini parçalamışlardır. Doğru ile yanlışı, hak ile batılı birbirine karıştırmışlardır. Hak dine olan ihtiyaç aranır ve söylenir hale gelmiş, millet kendi arasında, birbirine düşman olmuş ve yeryüzü yeniden bozguna uğramıştır. Öyle bir zaman gelmiş ki, artık bu millete gönderilen hak dinin yolu anılmaz olmuş, insanlar nefsi arzularına uyup onları kanun ve anayasa yapmış, gerçek dinle ilgisi bulunmayan batıl inançların etrafında toplanmışlardır. Hak çiğnenmiş, zulüm ve batıl alkışlanmıştır.
ed-Dehlevi sözlerini şöyle sürdürür:
"Böyle bir durumda insanlar, zalim ve müstekbir idarecilere karşı kamil, sahih ve adil bir halifenin yönetimine kavuşturacak yeni bir peygambere şiddetle ihtiyaç duydu. Bütün insanlığı tek bir din üzerinde toplayacak önderin, bir takım davet ve tebliğ usullerine ihtiyaç duyacaktı. Bu usullerden olmak üzere, Allah Rasulü'nün cahiliye toplumunu İslam şeriatına davet etmesi, onları her türlü şirk pisliklerinden temizlemek istemesi ve İslam ile yeni bir toplumu inşa etmesini sayabiliriz.
"Cahiliye asrını tahlil eden tarihçiler, bu söylediklerimizin bütününün mevcut olduğunu tasdik ederler. Her türlü bozgunculuğun, cahiliye devrine nasıl hakim olduğunu, yazdıkları eserlerde uzun uzun anlatmışlardır." Sonra bu önder, davet ettiği bu cahil ve vahşi toplumu etrafında topluyor ve cemaatleştiriyor. Önceleri illegal olarak çalışıyor. Kuvvetli bir organize, disiplin ve takip içerisinde, ileride dünyayı İslam'ın ilkelerine göre yeniden inşa edecek (Hizbullahi müslümanlar ile yeryüzündeki tüm bozuk sistem ve düzenleri tarihin çöp sepetine atacak) cihad silahını kullanıyor ve İslam'ın ezeli düşmanlarını her karşılaştığı cephede yenik duruma sokuyordu. İnsanlar dalga dalga dünyanın bu yeni kurucularına katılıyordu. Allah Teâlâ bu şerefli ümmete hitaben şöyle buyurur: *"Siz insanlar için ortaya çıkarılan, ma'rufu emreden, münkerden nehyedip (insanları sakındıran) ve Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz."*[187]
Sonra ed-Dehlevi şöyle der:
"İslam gelmeden önce, yeryüzünde yaşayan bütün milletler, o gün iki büyük emperyalist imparatorluğun bayrağı ve hükümranlığı altında yaşıyorlardı. Bu iki emperyalist imparatorluktan biri İran, diğeri ise Bizans idi. Bu her iki millet ve devletin yeryüzünde meydana getirdiği tahribatı ortadan kaldırmak, hak dine yönelik saldırıları yok etmek üzere Allah (c.c.) İslam ümmetini görevlendirdi. Bu ümmetin görevi, ma'rufu emretmek, münkerden nehyetmeye çalışmaktı. Böylece bu her iki devlet, İslam milletinin eliyle tarihe karışacaktı. Allah Rasulü bu müjdeyi Hendek savaşında vermişti. Bu iki devletin yıkılacağını şöyle ifade buyurdular: 'İran ve Bizans krallıklarının bir daha kurulmamak üzere yıkıldığını gördüm'"[188]
"Böylece İslam'ın hak davası, yeryüzünde egemenliğini sürdüren bütün şer güçleri silip ortadan kaldıracaktı. Gerek cahiliyye araplarının ve gerekse bu her iki emperyalist devletin yeryüzünde bıraktıkları tüm kötülükler, kurumlarıyla birlikte tarihe karışacak ve geride gelecek olan 14 asırlık bir süre içerisinde nefes aldırtmayacaktı. Allah'ın Rasulü bu işe önce araplardan başlayarak yeryüzünü tüm tağutlardan temizleyecek, bunun yerine Allah'ın hükmü tatbik edilecekti."[189]
Gerek Peygamber'in (s.a.v.) gerekse halifelerin vazifesi; İslam dinini yeryüzünde hakim kılmaya çalışmak ve bütün dinlardan üstün kılmaktır. Yeryüzünde yaşayan insanları, gerek kendi arzusu ile gerekse zorla İslam'ın bayrağı altında toplamak için cihad yapmıştır. Burada zorla toplamaktan kasıt, inkarcılar içindir. Yahudi ve hristiyanlar için geçerli değildir. Halifeler, dinin esaslarını korumak ve yüce Allah'ın hükümlerini uygulamakla emrolunmuşlardır. Bu hususta Hz. Ebu Bekir (r.a.) bir hutbesinde şöyle buyurmuşlardır: *"Sizin varlığınızın devamı, yöneticilerinizin doğruluk ve hak üzere bulunmalarına bağlıdır."*[190]
Gerçekten bu ümmet, ancak zalim, batıl sistem ve yasaları tüm kurumlarıyla birlikte yok edip yerine Allah'ın yasalarını koymak, İslam dışı hayat ve felsefelere hak tanımamak ve İslam'ı bütün kurumlarıyla yerleştirmek için gönderilmiştir. Evet bu ümmet ancak böyle bir yolla yine tarihi misyonuna kavuşacaktır. Ameli, fikri ve iktisadi varlığını topyekün seferber ederse, yine destanlar yazacaktır. (Bu din, feda edecek can istemektedir. Gözüpek yiğit istemektedir. Kurban istemekte...)

---

[186] Şerh-u Siyeri-l Kebir: 1/19-20.
[187] Hüccetullahi'l-Bâliga: 1/118-119.
[188] Bu haber Hendek savaşında verilmişti. Hendeğin kazılmasında elindeki kazma ile vurduğu bir kaya parçasını parnçaladıktan sonra dönüp müslümanlara bu müjdeyi vermişti.
[189] Hüccetullahi-l Bâliğa: 1/118-119.
[190] Hüccetullahi-l Bâliğa: 1/118-119.

Öz olarak arzına çalıştığımız ümmetin bu görevi; Kur'an-ı Kerim'in, sünnetin, Allah yolunda cihad etmenin, ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin gereğidir.

III. FASIL

İSLAM DEVLETİ

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ YASAKLAMAYA ÇALIŞMAK KUVVET VE İKTİDARA MUHTAÇTIR

Allah Teâlâ, İslam ümmetine emir ve yasalarını teklif ettikten sonra, hayra yani İslam'a davet, ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışmayı hemen peşinden getirmiştir. Yani mükellefiyet ile birlikte emi ve nehiylere muhatap olma devreye girer. Böylece emaneti yüklenmiş olur. Âl-i İmran suresinin şu ayetindeki incelik, dikkatimizi çekmektedir:

"Siz, kendilerine apaçık deliller (ve yasalar) ayetler geldikten sonra parçalanıp ayrılanlar, ihtilaf ve ayrılığa düşenler gibi olmayın: İşte onlar(ın hali): En büyük azab onlarındır."[191]

Acaba ayette *"tefrika ve ihtilaftan nehyetme"* ile *"ma'rufu emredip münkeri yasaklama"* esasları niçin peşipeşine geldi? Bu husus, insanı, konu ile ilgili düşünce ve fikir yürütmeye sevk etmektedir. Çoğu kez de insanı bir takım sebep ve yönlere bakmaya zorlamaktadır. Fakat dikkatlerimizden kaçmayan en açık ve en belirgin husus, ma'rufu emr münkeri nehiy görevinin, davet ve tebliğe ihtiyaç duyduğu gibi kuvvet ve iktidara da ihtkiyaç duymuş olmasıdır. Zira kuvvet ve iktidar şüphesiz ki birlik ve ittifak halinde başarıya ulaşır.

Buna göre; şunu açıkça haykırabiliriz: *"Tefrikaya ve dağılmaya yüz tutmuş cemaat ve ümmetler Allah'ın arzında iktidar kurmaya layık olamaz"*. Allah böyle bir topluma yabanacı emperyalist güçleri musallat eder. Böylelikle o cemaat bu yabancı ve istilacı güçlere kul ve köle olur. Onların her türlü emir ve arzularına mahkum duruma düşer. (Artık bu yabancı güçler, başsız toplumların perde arkası yöneticileri olurlar da o toplumun fertlerinin bu perde arkası yöneticilerden haberleri olmaz. Sun'i sınırlarla çevrili toprak parçaları üzerinde köleliğe alıştırılmış böyle bir toplum ve millet, bu yabancı güçlerin egemenliğini, koruyuculuk ve himayeciliğini hürriyet ve bağımsızlık olarak kabul ederler. Siz onların sömürüldüğünü söylediğiniz takdirde, sizi fitneci, ayrılıkçı ve iç düşman olarak telakki eder. Zira bu toplum, yabancı gücün kültür istilasına uğramış bir toplumdur. Onların uyanışı adeta bir neslin değişmesi ve yeniden kendi kültürüyle irtibat kuruncaya kadar, yeniden bir kültür savaşı vermek kadar zor olacaktır. Beden yerli beden, kalp atışı yabancı atışı. Bu bedenin taze kana ihtiyacı vardır. Değiştirmedikçe değişeceğine inanmak kadar safdillik olmaz...)

Böyle bir toplumun uyanışını engellemek için, bu yabancı güçler daima her tedbiri almıştır. Onları mevcut sömürü düzenlerinin tasallutundan kurtaracak kendi kültürlerine ve inançlarına dayalı siyasal iktidarın

[191] Âl-i İmran: 105.

gölgesinde yaşama hakkından daima mahrum bırakmışlardır. Bu güçler tarafından kültürel ve ekonomik bağımsızlıklarına fırsat verilmez.
İşte ayet-i kerime bu gerçeğe işaret etmiştir. Bu da müslümanlara şunu ikaz eder: Eğer siz ma'rufu emredip Allah'ın arzu etmediklerini yasaklamak istiyorsanız; birleşiniz, bir araya geliniz, güç birliği, kültür birliği yapıp yardımlaşınız. Ülfet ve sevgi sizleri bir ceset haline getirsin. Bu cesedin bir organı şikayet ettiği zaman diğerleri onun şikayetini dinleme fırsatını elde etsin ki, birliğinizi parçalamaya yönelik her türlü iç ve dış saldırılara hedef olmayasınız. Allah da sizlere tekrar ümmet olma şerefini bahşetsin.
Fakat siz bu anlaşmayı ve her sahadaki ittifakı sağlamazsanız siyasi gücünüz zaafa uğrar, dağılır. (Sanki dağılmamış gibi. Tabii ki müellif bundan haberdar. Arz etmek istediği, genel bir kaideyi tarihe sunmaktır.) Binaenaleyh her türlü fikri ve ameli krizle karşı karşıya kalırsınız. Bu krizlerden sonra da artık birbirinize; ma'rufa tâbi olmayı münkerden kaçınmayı tavsiye etmeniz de güçleşir, hatta imkansızlaşır. Dininizin, yapmanızı emrettiklerini Allah'ın arzında yaşama fırsatını bulamayacak, anayasal icraatınıza imkan kalmayacak, tüm cahiliye düzenlerinin, önünüze diktiği engelleri, savaş yoluyla bile ortadan kaldırmak güçleşecek ve tağuti güçleri yok etmeye yönelik siyasi güç ve otoritenize kavuşma imkanını elde edemeyeceksiniz.[192]

---

[192] Müellifin parmak bastığı konuyu ve noktayı daha da açığa çıkarmak ve acı bir gerçeği su yüzüne vurmak için geniş bir açıklama zarureti ortaya çıkmış bulunmaktadır.Vereceğimiz açıklama, çeşitkli eserlerden tarama biçiminde olacaktır. Şöyle bir başlık yapmak uygun olacaktır:
İSLAM TOPRAKLARINDA YAŞAYA MÜSLÜMANLARARAS KÜLTÜREL, EKONOMİK, SİYASİ İŞBİRLİĞİ ve BLOKLAR
Günümüzde batının doğuya karşı takındığı tavır, eskinin değişik bir bakışından başkası değildir. Batı tek devlet tasavvurunu; AET, Avrupa Parlamentosu ve NATO teşkilatlarıyla tamamlamıştır. Tek gaye; Hristiyan kültürüne dayalı ve haçlı ruhunun temelleri üzerinde, batının menfaatlerini savunucu bir eda ile dünyayı "Siyasi açıdan birleştirme gayreti"nin sonucu kuvvetlinin zayıfı bir nakavt darbesiyle yere yıkıp dünyanın siyasal birliğini (sağlayıcı bir yöntem kullanarak küfür hakimiyetini) kurmaktır. (Arnold Toynbee, Medeniyet Yargılanıyor: 129-130).

Batı'nın İslam'la karşılaşması, henüz çocuk çağda iken, Arap İslam toplumunun kahramanlık dönemine rastlar. Müslümanlar, bu dönemde dünyada İSLAM'N HAKİMİYET ÇAĞINI yaşadılar. İslami bir devletin kuruluşunu başardılar". (A.g.e.:177).

19. yüzyılın başlarında batının başlattığı "sanayi devrimi ve asırlık İslam düşmanlığı" ilkesi hakimiyet sahnesine çıktı. Batı'nın İslam dünyası üzerine yoğun saldırıları, iki medeniyeti günümüzde yeniden karşı karşıya getirdi. Görülecektir ki bu, batı medeniyetinin bütün insanlığın büyük bir toplum halinde birleştirilmesini ve modern batı tekniği sayesinde kullanabildiği yerdeki, gökteki ve denizdeki her şeyin kontrolünü isteyen büyük hırsının bir parçasıdır." (A.g.e.: 179).

Onun için İslam ile batının çağdaş karşılaşması, geçmişteki ilişkilerinden yalnızca daha canlı ve içten olmakla kalmamış, batılı adamın dünyayı "batılılaştırma" eylemini açığa çıkaran bir olay olmuştur ki, iki dünya savaşını görmüş bir neslin tarihinde bu, gerçekten en ilginç ve en önemli olaylardan sayılmalıdır. Bu yüzden İslam, bir kez daha batı ile karşılaşıyor. Ne var ki bu sefer kozlar, haçlı seferlerinin en kritik dönemlerinden daha çok aleyhine; çünkü çağdaş batı ona karşı yalnız silah yönünden değil, aynı zamanda silah sanayiinin son derece bağlı olduğu "ekonomik hayat anlayışı (=homoekonomiko=ekonomik hayvan) konusunda da ve hepsinin üstünde ruhsal kültürde-medeniyet denilen ve kendi kendine dışa dönük ürünleri yaratan ve besleyen o deruni güçte de üstün..." (A.g.e.: 180).

Batının sakladığı bu çirkin yüzünün bizzat bir batılının ağzından yapılan itiraflar, aslında saklanmadığı, tarihin vesikaları arasında görememememiz için bilmem ki herhangi bir ispata ihtiyaç var mıdır? Ama ne yazık ki kültürümüzün kimliğini taşıyan entellektüellerimiz bu ihanet planını idrakten yoksundurlar. Batıyı batıdan daha çok savunan bir gençlik oluşmasında, batı hesabına çalışan bu aydınlar bir gün hesap vereceklerdir. Zira bir buçuk asırdır, batının bu hain perde arkası çirkin yüzünü genç nesilden saklayarak, hep güzel gösterdiler. Bu, aslında batı adına yapılan bir kültür istilasında başka bir şey değildi. Şayet yabancı emperyalist bir güç silah zoruyla bu ümmetin toprağını işgal etseydi, bundan daha idealini yapmazdı.

Bu devrin ihanet planlarını en güzel şekilde uygulayıp bir devran süren, sonra da yabancı emellerin kurbanı olduğunu anlayınca da taripin en büyük ihanet planına kurban giden cennetmekan Abdülhamit Han'ın ruhaniyetinden istimdad dileyen filozof Dr. Rıza Tevfik şöyle diyecekti:

"Nerdesin şevketli Sultan Hamid HAN
Feryadım varır mı bârigâhına
Ölüm uykusundan bir lâhza uyan
Şu nankör milletin bak günahına

Tarihler ismini andığı zaman
Sana hak verecek hey koca SULTAN
Bizdik utanmadan iftira atan
Asrın en siyasi padişahına

Milliyet dâvâsı fıska büründü
Rıdây-ı diyanet yerde süründü
Türkün ruhu zorla âsi göründü
Hem peygamberine hem ALLAH'ına"

Evet bu aydın kişi, istilacı güçlerin emellerine işte böyle hizmet ettiğini ifade ederek bir devrin ihanet planlarını böylece sergilemiş ve sonunda da itiraf-ı zünûb eylemişti. Oyun güzel sahnelenmişti batı tarafından. Çünkü bu, üç asırlık için yazılan senaryonun ürünü idi. Mevsim mevsim sahneleniyordu yapılmak istenen. Bıçak can damarını kesme hedefini iyice tespit etmiş ve koca bir ümmetin merkezi otoritesi çok hassas hesaplarla darmadağın edilmişti. Bir saat başsız kalması dahi fitnenin hakimiyeti diye nitelendirilen bu ümmet, yarım asrı aşkındır başsız ve biatsız bir toplum halinde yaşamaya mahkum edilmiştir. (Çeviren)

"Batının nihayet medreselerimizde yetişmiş Afgani'yi ve Abduh gibilerini de İngiliz efendileriyle birlikte aynı locaya kayıtlı yüksek dereceden bir mason olarak gösterdiği zaman da şaşırmıyoruz. Belgeler artık önümüze serilmiştir. Onların duyumsal entrikaları ortaya çıkarmıştır ki, sömürgecilik, hiç bir zaman siyasi ve hatta iktisadi çıkarlar için sahnelenmiş bir olay değildir. Sömürgecilik, İslam'ın temelindeki manevi ve sosyal gerçekliğe düşman bir kültür çatısının yükü olmuştur." (Cihad-es?Sufi: 66).

"Kolayca ispat edilebilir ki, İslam dünyasındaki modernist hareket doktrini ve siyasetini, doğrudan doğruya sömürgeci kuvvetlerden almış ve onların siyasetlerini ikmal etmiştir. İşte bu sebepledir ki, onların mirasçıları müslüman ülkelerde kafirlerin kurdukları yönetimlerin yüksek basamaklarında bulunmaktadırlar." (A.g.e.: 70).

İmam Râzi, bu ayetin iki açıdan kendinden öncekiyle bağımlı olduğunu söyleyerek şöyle izaha kalkışır: *"Birincisi: Sözün geliş ve üslubuna bağlı olması. İkincisi: Bu ayetin sadece ma'rufu emr münkeri nehiy hükmüne bağlı bulunmasıdır."*
Allame Seyyid Reşit Rıza, bu irtibatın birinci yorumunu uygun görmüş, fakat Razi'nin açıkladığı ikinci yönü tercih etmiştir."[193]
Şöyle ki: *"Allah Teâlâ ma'rufu emr münkeri nehiy görevini farz kılınca, bir şartla bu görevi ifa etmek mümkün olacaktır ki o da: 'Zulme ve azgınlığa karşı bu farziyeti yapabilme gücüne ve ehliyetine sahip olmaktır."* Bu güç ise, haktan ve dinden yana olan tüm inananların iman sevgisi ve kardeşliği üzerinde ittifak haline geçtikleri zaman elde edilmiş olabilir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ böyle bir ortamda bu işbirliğine talip olanları ayrılık ve ihtilaf fitnesinden korur. Bu tür ihtilafların önlenmesini sağlamak, bu farziyeti yerine getirirken zaaf ve çözülmelere düşmemeleri içindir."[194]
Allame Nizamüddin en-Nisâbûri de bu ilişkiye iki ayet-i kerime arasındaki alakaya bağlı olarak açıkladı. [195]
Şayet bu münasebet ve ilişkiden sarf-ı nazar etsek bile, ma'rufu emr-münkeri nehiy çalışmasının, her türlü bölünme ve ihtilaftan korunması ve bu hususta ümmetin saflarının birleşmesi için çok ciddi bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu, ayet manen bizi ikaz etmektedir.
İmam İbn-i Teymiyye bu hususu destekleyerek der ki: *"Ma'rufu emretmek, kaynaşma ve cemaatleşmeyi gerektirdiği gibi, ayrılık ve parçalanmaktan da men etmeyi gerektirecektir."*[196]
Gerçekten de ma'rufu emr, münkerden nehiy görevinin, istenen hedefe ulaşması ve tam isabeti, ancak müslümanların iktidar ve hakimiyet kurmalarına bağlıdır. Bunun da gerçekleşmesi için, ümmetin Kur'an'da ve İslam'da ittifak edip kaynaşması şarttır.
Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, *"ma'ruf ve münker görevi",* İslam ümmetinin sorumlu olduğu mücerret bir davet içinden ibaret olmayıp, aynı zamanda siyasi bir çalışmaya da muhtaçtır. *"Ma'ruf ve münker"* görevinin hakkıyla ifasından sonradır ki, İslam devletine giden yol açılacaktır. Daha açık bir ifade ile bu görevi hakkıyla ifa etmenin yolu; hem davet, hem siyasettir.
Geçmiş konularda bu görevin davet yönünü izaha çalışmıştık. Bundan sonra ise konunun siyasi yönünü ele almaya çalışacağız.
Allah Teâlâ bu ümmetin ilk ve en yüce nesli hakkında verdiği hükmü şöyle beyan buyurmuştur: *"Bu ümmet, siyasal iktidar gücünü ve anahtarını elinde tuttuğu müddetçe, ma'rufu emreder, münkerden nehyeder. Yani basiretli ve şuurlu bir anlayışla taşıdıkları sancağı ve insanlar arasında; inandıklarını yükseltmeye çalışmaları için hakka davet etmeleri şarttır. Yaşadıkları dünyada otorite ve hakimiyet kurmadan, gaye ve hedeflerine erişmeleri imkansızdır. Çünkü bu güç kurulmadan, sonucu elde etmeleri Allah Teâlâ'nın yasasına aykırıdır.*

Nihayet asrımızda toprak sömürü ve askeri işgal metodlarının emperyalistlere gayelerini gerçekleştirmekten daha çok zarar verdiği anlaşıldı. Bundan dolayı emperyalistlerin stratejisinde yeni değişmeler oldu. Toprak işgalini terk ederek bunun yerine kafa ve kalpleri sömürmeye yöneldiler. İşte kültür emperyalizmi adıyla bilinen şey budur." (Kültür Emperyalizmi. Hedef ve Metodları: 15).

"20. asırda kültür savaşının –her asında geçerli olduğu gibi- insan ve silah gücüyle yapılan savaştan daha tehlikeli olduğu anlaşılmıştır.

"Batı dünyası İslam dünyasını askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yenilgiye uğrattıktan sonra bir süre siyasal hegemonyası altında tuttu. II. Dünya Savaşı'nda siyasal özgürlüğe sahip halkı müslüman ülke sayısı bir elin parmakları sayısına bile ulaşmıyordu.

Emperyalist batı, onları öyle parçalara ayırmıştı ki, bu devletlerin birbirleriyle bağlantı imkanı ortadan kalksın ve bu devletler sürekli bir biçimde kendilerine bağımlı kalsın. Batı böylece teknolojik üstünlüğün verdiği avantajları da kullanarak bu devletleri birer koloni gibi kullandı. Kendi hakimiyetini sağlayan bütün şeylerin hammaddelerini dahi bu devletlerden alıp, teknoloji artıklarını bu devletlere verdi. Bazen bu devletlerde oluşturduğu koloni merkezleriyle, bazen de bu devletlerdeki yerli işbirlikçi uşakları eliyle emperyalist programını sürdürdü. Onlara enjekte ettiği pragmatist hukuk sistemleri ve kokuşmuş ahlak yapısıyla ruhlarını köreltmeye ve uşak nesiller yetiştirmeye çalıştı.

Fakat sevindirici bir durumdur ki son yıllarda batının emperyalist amaçlarının farkına varıp görebilen ve buna karşı İslam dünyasında ortak bir işbirliği kurulmasını amaçlayan çalışmalar su yüzüne çıkmıştır.

Aslında batı kendi emperyalist politikasını sürdürmek için bu birliği çok önceleri oluşturmuştur. AET vb. kuruluşlar ancak bu amaca yönelik kuruluşlardır.

İslam dünyasındaki çabalar ise şimdilik pek öyle iç aydınlatıcı değildir. Bunun nedenleri bir çok temele dayanır. Bir kere bunu engelleyen etken ideolojiktir. "İslam dünyası" dediğimiz bütünün karmaşık bir yapısı vardır. Bu, asırların emperyalist güçlerinin müştereken uyguladıkları planın sonucudur. İşte bu sonuçla ortaya çıkan İslam dünyasının, yeniden İslamlaşma hareketiyle özbenliğine kavuşması şarttır. Sosyalist ve kapitalist dediğimiz sistemlerden birinin peyki halinde bulunan devletler olduğu gibi, kendi içinde bütünlük dediğimiz devletlerden bir ikisi dışında sağlam bir temele oturmamışlardır. Birbirleriyle rekabet, hatta çatışma içinde bulunan ya da bulundurulan devletlerin sayısı az değildir. Bütün bunlar, İslam dünyası dediğimiz topluluğun birleşmesini bir güç haline gelmesini engelleyen etkenlerden birkaçıdır.

Bizim için önemli olan; kapitalist ya da sosyalist bloklardan birini tercih etmiş devletlerin bir güç birliği oluşturması ve birbirleriyle ilişkilerini yoğunlaştırması değildir. Aksine bu devletlerin ortak miraslarını, dünya nizamlarını ve uygulamadan kaldırdıkları kendi sistemlerini uygulamaları ve her türlü emperyalizme karşı bir dayanışma oluşturmalarıdır. Batı'nın koyduğu sistemleri ve kurumları çalıştırarak uygulamaya koymak, birleşmeye çalışmak ve bundan fayda beklemek safdillik olur." (İslam ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal işbirliği- Abdurrahman Kureyşî) Çeviren.

[193] Tefsir-ul Kur'ani-l Kerim (El-Menar): 4/48.
[194] Mefâtihu-l Ğayb: 3/21.
[195] Garâibu-l Kur'an ve Regâibu-l Furkan: 4/33.
[196] Mecmuâtu-r Resâili-l Kübra: 1/309.

Hac suresindeki ayet-i kerimede Allah Teâlâ, Peygamberin (s.a.v.) ashabı hakkında hüküm verirken, kendilerine hakimiyet ve iktidar yoluyla nimet vermeden, diğer amellerinin bir değer ifade etmeyeceğini açıkça beyan etmiştir.
"Onlar (o mü'minlerdir ki) eğer kendilerine yeryüzünde bir iktidar mevkii ve imkanı verirsek, namazı dosdoğru kılarlar, zekatı verirler, ma'rufu emrederler, münkeri nehyetmeye çalışırlar. (Bütün) işlerin akibeti (nihayet) Allah'a (râci)dir."[197]

İSLAM DEVLETİNİN KURULUŞ PROGRAMI VE STRATEJİSİ
Hacc Suresi'nin 41. ayet-i kerimesi bize *"İslam devletinin kuruluş felsefesini ve stratejisini"* bir temel esas olarak anlamamız ve kavramamız gerektiğini açıklamaktadır. Zira ayet, müslümanların, hakim vaziyete ve konuma geldikleri zaman yapmakla mükellef oldukları *"siyasi çalışmanın mahiyetini"* açıklamakta ve *"İslam'ın iktidarında"* varılmak istenen gaye, kurulan devletin taşıdığı karakter, yapacağı işler ve böyle bir iktidarın, üzerine oturtulduğu çalışma programı ve stratejisinin tespiti ve sürekliliği açıklanmaktadır. Bunun için de her türlü meşru zeminde alınacak tedbirlerin, sağlanacak vasıtaların ve bunların tatbikinin yöntemi ortaya konulmaktadır. Keza İslami hükümetin karakterini, yapacağı işleri, gelişmesini ve gayesini tahakkuk ettiren sebep ve vasıtaların, devletin ayakta kalması için emrine tahsis edilmesini de açıklamaktadır.
Daha doğru bir ifade ile bu veciz ayet –tam ve net bir ifade ile- mü'minlerin kurmakla görevlendirildikleri hükümetin asli görevlerini ilan etmektedir.
Hafız Ebu'l-Berekat en-Nesefi ve diğer bazı müfessirler ayetteki bu hususa şöyle işaret buyurmaktadırlar:
"Muhacirlerin hayat telakkileri üzerinde kurulacak hükümetin ve yeryüzünde kurulacak iktidarın, bu iktidarın yayılma politikasının ve din hakimiyetinin nasıl kurulacağını Allah Teâlâ haber vermektedir."[198]

MÜ'MİNLERİN FERDİ VE SİYASİ VASIFLARI
Hacc suresindeki bu ayet, yeryüzünde İslami iktidar kuracak mü'minleri dört görevle sorumlu tutmaktadır:
1- Namazı dosdoğru kılmak.
2- Zekatı vermek.
3- Dinin tasvip her şeyi emredip (insanları) ona davet etmek.
4- Dinin tasvip etmeyip yasaklanmasını farz kıldığı her çeşit kötülüğü yasaklamaya çalışmak.
İlk iki sıfat mü'minlerin ferdi davranışlarını (ahlaki formasyonlarını) tespit etmekte, son iki vasıf da siyasi ve sosyal davranışlarını belirlemektedir.
Allame Ahmet Mustafa el-Merağil bu ayet-i kerimeyi tefsir ettikten sonra, sözlerini şöyle noktalar:
"Onlar, takatleri miktarınca namazda yöneldikleri Allah'ın huzurunda bulunmayı arzu etmekle ruhları kemale eren kimselerdir. İhtiyaç sahiplerine ve fakirlere yardım etmekle de ümmete yardımcı oldular. İlim ve ahlaklarını yayarak diğer ümmetlerin, hakkı ve doğruyu bulmalarına vesile oldular. Yüce ahlak ve terbiyeye erişmeye engel olan her türlü zararlı cereyanları yasaklamaya çalıştılar."[199]
İmam İbn-i Cerir et-Taberi bu ayet-i kerimeyi şöyle yorumlar:
"Eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek" ifadesi *"kendilerini ülkelerden birine yerleştirirsek, müşriklere üstün gelirler ve oradaki müşrikleri (onların sistemlerini ve savunucularını) mağlup ederler. Bunlar Allah Rasulü'nün (s.a.v.) yüce ashabıdır"* anlamındadır. Allah (c.c.) onlar hakkında şöyle demek ister: *"Düşmanlarına karşı onlara yardım edersek Allah'a şirk koşanları mağlup ederler. Namazlarını şer'i hikmetine uygun olarak dosdoğru kılarlar, zekatı verirler.* Yani Allah Teâlâ'nın, servetlerinden vermelerini emrettiği zekat borcunu verirler. (Sosyal adaletin teminatı demek olan toplumun fakir kesimine ait maddi hukuku gözetirler. Böylece malzeme olarak kullanılan bu kesimi sömürme imkan ve fırsatını ortadan kaldırmış olurlar.)
"Ma'rufu emrederler", insanları, hakimiyet kayıtsız ve şartsız kendine ait olan Allah'a, O'na itaate ve mü'minlerin iyi gördüğü şeylere davet ederler. *"Münkerden nehyederler",* Allah'a ve O'nun düzenine ortaklık koşmaktan, O'na isyandan, iman ve hak sahiplerinin kötü gördüğü her şeyden uzaklaştırmaya çalışırlar."[200]

---

[197] el-Hacc: 41 (Önceki ayette zikredilen durum, muhacirlerle ilgili olunca, bu ayette sözü edilen vasıflar da aslında onlara ait olması gerekir. Fakat ayette istenen vasıf ve özellikleri sadece o günkü muhacirlere ait sanmak, ayetin kapsam ve sahasını daraltmak demek olur. Zira "sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına engel değildir" hukuki kaidesi meşhurdur. Binaenaleyh bu hükmü: "Bu vasıfların, İslam ümmetinin her asırdaki değişmez vasfıdır" şeklinde anlamak en doğru bir yaklaşımdır.
Bu nedenle ayetin yalnız siyakına bakan müfessirler, bu vasıfların muhacirler hakkında söz konusu olabileceğini ileri sürerler. Fakat ayete geniş bir perspektiften bakan müfessirler ise bu ayeti ümmetin aile-aile, fert-fert, herk kesime ait bir sorumluluk yüklediğini anlamışlardır.
Katade şöyle buyurur: *"Bu ayet, Nebi'nin (s.a.v.) ashabı hakkında nazil olmuştur".* İbni Abbas (r.a.) da: *"Muhacir, ensar ve tabiin hakkında nazil olduğunu ileri sürer".* İkrime: *"Beş vakit namaz kılanlar"* hakkında nazil olduğunu ileri sürerken, Hasan el-Basri (r.a.) ve Ebu'l-Aliyye: *"Muhammed'in (s.a.v.) ümmeti"* hakkında nazil olduğu kanaatindedirler. Ayetin vasfettiği bu ümmet, yeryüzünde iktidar mevkiine geçtiğinde namaz vb. ibadetleri, İslam devletinin verdiği geniş ve kamil anlamdaki hürriyetleri sayesinde dosdoğru yapacak ve şer'i ölçülere bağlı olarak da Allah'ın arzında yaşama hakkını elde etmiş olacaktır.b
İbni Ebi Naci'ye göre: "Ayette bahsi geçenlerin ulu'l-Emr yani İslam devletinin yöneticileridir. Ed-Dehhak ise: *"Allah Teâlâ, bu ayette zikri geçenlerin yeryüzünde hakimiyet ve iktidar kurumlarının şart olduğunu ileri sürdüğü kimselerdir."* der. (Ümmetin bu şarta bağlı kalması farzdır.) Kurtubi, bütün bu görüşleri arz ettikten sonra, bu son görüşü tercih etmiştir. (Kurtubi, el-Cami li-Ahkami-l Kur'an: 12/73.
[198] Medârikü't-Tenzil ve Hakayiku't-Tenzil ve Bahru'l-Muhit: 6/376.
[199] Tefsiru'l-Merâğî: 17/120.
[200] Câmiu'l Beyan Fi-Tefsiri'l-Kur'an: 17/115.

İmam Veliyullah ed-Dehlevi buna şu yorumu getirir:
"Namazı dosdoğru kılarlar, zekatı verirler". Ayetin vurgulamak istediği, İslam'ın temellerinin canlı ve dinamik olarak ayakta tutulması gereğine işaretti. *"Ma'rufu emrederler."* Bu ifade tüm dini ilimleri diriltme anlamında kullanılan genel bir ifadedir. *"Münkerden nehyederler".* Kafirlerle yapılan cihadı ve onlardan alınan cizye gibi hususları kapsamına alır. Çünkü kafirlikten daha şiddetli münker, onları öldürmek, onlardan cizye almak ve müslümanlardan suç işleyen kimselere tatbik edilecek şer'i ceza ve ta'zirden de daha kuvvetli nehiy yoktur."[201]
Müfessir Kurtubi, *"ma'ruf"* ve *"münker"* kavramlarından bahisle şöyle der: *"Ma'rufu emretme görevi herkesi ilgilendirmez. Şer'i hadler, devlet başkanı tarafından verilecek ta'zirler, hapis, serbest bırakma, mahrum etme ve uzaklaştırma gibi cezalar, ancak uygulama ile yükümlü lönetici kadro tarafından icra edilebilir. Her beldede salih, kuvvetli ve güvenilir bir kişi tayin edilir. Bu görevi bu kişi yürütür. Şer'i cezaları eksiksiz olarak, konulduğu maksada göre tatbik eder. Allah Teâlâ bunun için: 'Eğer onlara yeryüzünde iktidar (yasaları tatbik imkanı ve devlet olma fırsatını) verirsek namazı dosdoğru kılarlar."*[202]
İmam İbn-i Teymiyye ise bu konuda şöyle der:
"Emru bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker; ancak şer'i cezaların tatbik olunmasıyla tamamlanır. Bir hadis-i şerifte Allah Rasulü (s.a.v.): 'Allah Teâlâ, Kur'an ile karşı koyup, ortadan kaldırmadığı çok şeyi 'hükümet' vasıtasıyla karşı koyup ortadan kaldırır."[203] Şer'i cezaları tatbik etmek devlet reisi üzerine farzdır. Bu da, farzları terk edip haramları işleyene karşı verilecek cezaları tatbik etmekle mümkün olur."[204]
Kur'an-ı Kerim'in vasfedip ortaya sergilediği bütün deyimlerden; *"inananların hükümeti"* sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu hükümetin üyesi olan mü'minler Allah Teâlâ'ya itaat ederler, Kur'an-ı Kerim'de açıkça beyan ettiği şer'i hadlere riayet ederler. Ne şekilde ve hangi durumda olursa olsun, haddi aşmazlar. Hem de Allah'ın dinine davet eder, iman ve amel-i salih işlemeyi öğütlerler. İnsanların her çeşit (fikri ve ameli) şirke düşmesini engellerler. Dini ve dinle ittifak için her çeşit ilmi öğrenir ve yayarlar. Şeriatı tatbik ederler. Allah'ın emrettiklerini ihmal, nehyettiklerini işleyenleri cezalandırırlar. Bütün bunların da fevkinde, Allah yolunda cihad eder ve her doğruyu savunup –kötülüğün hakimiyetine son verip- iktidarlarını kuruncaya kadar sürekli çalışırlar. Yeryüzünün en ücra noktasına kadar tüm dünyaya Allah'ın dinini hakim kılmaya çalışırlar.

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMEYE ÇALIŞMA GÖREVİ, ŞERİATIN BÜTÜN YÖNLERİYLE TATBİKATINI GEREKTİRİR
Ulemanın, bu ayetin şerh ve tefsiriyle ilgili açıklamalarından naklettiğimiz bütün bu görüşler, dinin temeli ile ilgili bir takım prensipler ortaya koyduğu gibi bizi düşündürmeye de sevk etmektedir. Fakat bu İslam Devleti'nin yalnız bu mezkur prensiplerde ilahi şeriata uyması anlamına gelmez. Bilakis bütün yönleriyle dine uymak ve onu tatbik etmek, İslam devleti üzerine farzdır.
İyiliği emredip kötülüğü yasaklamaya çalışmak, -Kur'an-ı Kerim bu görevi, İslami iktidarı kuran ve kurmaya çalışanların en açık vasıflarından biri saymıştır- bundan önce de açıkladığımız gibi gerçekten sahası geniş bir tatbikattır.
Ma'ruf; tüm emir ve yasaklar konusunda İslam şeriatının emrettiği her şeyi kapsamına alır. Bu nedenle Muhammed Hatib eş-Şerbîni bu görevi, İslam devlet idarecilerinin diğer idarecilerden ayrıldıkları bir vasfı

---

[201] İzâletu'l-Hafa An Hilafeti'l-Hulefa: 1/23.
[202] El-Câmiu li-Ahkami'l-Kur'an: 4/47.
[203] İslam'da Hükümet- MEVDUDİ: sh:17 (NOT: Merhum Mevdudi bu hadisi verdikten sonra şöyle der: 'Anlaşılıyor ki, İslam, dünyada yapmak istediği ıslahat işinde vaaz edip, nasihat ve öğüt vermekle kalmamış, aynı zamanda bilfiil işi ele almış ve siyasi noktayı da ihmal etmemiştir. Hükümet ve siyaseti de işe karıştırmıştır.
Aynı şekilde dinin tumunması ve şeriat emirlerinin yerine getirilmesi cezaların icrası için de hükümete ihtiyaç vardır. Bu yolda çalışmak için, sadece cevaz vermekle iktifa edilmemiş, bu iş zaruri sayılmıştır.
Bazı kimseler yanlış düşünerek, bu meseleden hareketle peygamberin dünyaya çok bağlı kaldığı ve dünyayı istediği şeklinde yanlış bir anlayış sergilerler. Bu hatalı bir anlayıştır. Zira, dünyaya bağlanmak ve dünya sevgisi maksat olsaydı, o zaman, istekte bulunan şahıs "iktidar" ve "hükümet"i kendisi için istemiş olurdu. Allah'ın (c.c.) dininin yükselmesi ve ayakta kalması için istenen "hükümet" ve "iktidar" ancak ve ancak hakka bağlılık gereğinin ta kendisidir. Şahsi bir gaye için değildir. (Tefhimu'l-Kur'an c?11 sh.638).
İslam düşüncesine göre: "İslam ile devlet (hükümet) ikiz kardeş gibidirler. Bunlardan biri olmaksızın, ötekisi de kamil olmaz. İslam bir binadır, hükümet onun bekçisi. Temeli olmayan bina çöker, bekçisi bulunmayan yer de dağılır gider. (Kenz-ül Ummal) Hükümet fiili bir şekilde ortaya çıkmadıkça, "kanun"un bir parçası işlemez hale gelir. (Yani hükümet her hayat sisteminin kendini ayakta tutabilmenin teminatıdır.)
Bunun neticesinde de Kur'an-ı Kerim'in ortaya koymak istediği "içtimai yaşayış" vücut bulmaz. Ve işte bu nedenledir ki, "ümmet"in fukahası ittifakla imametin (=önderliğin, devlet reisliğinin) nasbını, "imam"ın tayin edilip seçilmesini farz bilmişlerdir. Bu hususta kusur etmek, ihmal göstermeyi de en büyük dini emri yapmamak gibi saymışlardır.
Allame İbn-i Hazm "el-Faslü Beyan el-Milel ve'n-Nihal" adlı eserinde şöyle der: *"Bütün ehl-i sünnet, mürcie, şia ve havaric hep bu hususta ittifak ederler ki, "iman" nasb etmek, imam tayin etmek farzdır. Bu imam adil olup, Hak Teâlâ'nın hükümlerini icra edip Resul-ü Ekrem'in (s.a.v.) getirdiği kanun ahkamına uygun bir şekilde halkın işlerini yürütmek, memleketi idare etmek ve siyasi işleri düzene koymak yolunu tutmuş bulunan böyle imama (ul-ül emre) itaat etmek yine farzdır."*
Şah Veliyullah Sâhib bu hususta şöyle yazmaktadır:
"Şahsında seçilme şartlarını toplayan bir halifa nasb ve tayin edip başa geçirmek müslümanlar üzerine farz-ı kifayedir. İş bu hüküm kıyamete kadar devam eder." (İzâletü-l Hafa, maksad: 1 Fasıl: 1) (İslam'da Hükümet-Mevdudi, sh: 17-18-19) (Çeviren).

[204] El-Hisbe Fil-İslam: 57.

olarak açıklar ve der ki: *"İyiliği emrederler." Yani Allah ve Rasulü'nün emrettiklerini... "Kötülüğü yasaklarlar", yani Allah ve Rasulü'nün yasakladıklarını yasaklarlar."*[205]
Bu açıklamadan anlaşılıyor ki, İslam devlet idarecilerinin özelliği, daima ma'rufu emredip münkerden nehyetmeleridir. Yani onlar *"ilahi şeriatı"* bütün yönleriyle tatbik ederler. Ne bir şey çıkarırlar, ne de bir şey ilave ederler. Şeriatı tatbikattaki yöntemleri ise, ilkelerine bağlı kalarak bir bütün halinde onu tatbik etmeleridir.

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMEK, İSLAM DEVLETİNİN GAYESİDİR

Gerçekte ma'rufu emretmek, münkerden nehyetmek, İslam devletinin üzerinde kurulduğu temeldir. Bu, görebildiğim kadarıyla onun istenen maksadıdır. İslam devleti bu yönüyle, diğer devlet ve hükümetlerden ayrılmaktadır. O, bu vasfıyla tatbik edilmeyip ihmal edilirse, asıl İslami yapısından çıkarılmış olur.
İbnü"l-Arabi el-Maliki der ki: *"Ma'rufu emredip münkeri nehyetmek dinin aslı ve müslümanların hilafet görevidir."*[206]
İmam İbn-i Teymiyye der ki: *"Dinin ve siyasi iktidarın tümü emir ve yasaktan ibarettir. Allah Teâlâ, peygamberlerini ma'rufu emretmekle görevlendirmiştir. Men etmekle görevli olduğu kötülük ise dinin yasakladıkları şeylerdir. Bu görev peygamber ve onun tâbileri olan mü'minlerin bariz özelliğidir."*[207]
Ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmak, İslam devletinin görevlerinden biri değil, belki onun tüm görevi budur demek daha doğrudur.b
İslam devletinin tüm vasıta ve imkanlarıyla gerçekleşmesi uğrunda seferber olduğu tek çalışma budur. Devlet bütün müessese ve kurumlarıyla buna boyun eğer.
İmam İbn-i Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim el-Cevziye aynı ifade ile derler ki: *"İslam siyasal iktidarlarından istenen tek şey; şeriatın onayladığı her emrini ifa etmek, yasaklayıp tasvip etmediği her şeyi yasaklamaktır."*[208]
İmam İbni Teymiyye bu görüşü şöylece açıklar:
"Siyasal iktidarların tümü, mü'minlerin emirliği gibi dinidir. Bunun dışındaki idari teşkilatlar, bakanlık ve meclislere ait bir takım yazışmaları yapan ister mesaj katipleri, ister ekonomik hesapları düzenleyen yazışma kurumları olsun, tüm idare şekilleri, cemaatlar arasında çıkan çarpışma veya benzeri hususlardaki tüm ihtiyaçların temini için vardır veya bunlar için ortaya çıkmıştır. Bu ve benzeri ihtiyaçlar için var olmakla beraber, İslam'ın siyasal gücü ancak ma'rufu emretmek ve kötülüğü yasaklamak için meşru kılınmıştır."[209]

"HİSBE TEŞKİLATI", MA'RUF ve MÜNKER GÖREVLERİNDEN BİRİDİR

Nasıl ki ekonomik, siyasal ve eğitim kurumlarıyla İslam devletinin, İslam şeriatına boyun eğmesi zorunlu ise, ümmetin dini, ahlaki ve İslami kaidelerin tatbikatını üstlenmiş kontrol mekanizması dediğimiz hisbe teşkilatının da bütün yönleriyle İslamileşmesi zorunludur.[210]
İslam ulemasının *"ma'rufu emr ve münkeri nehiy"* kavramı içinde bu teşkilatı zikretmesi değerini daha da yükseltmiştir.
Allame İbn-i Haldun şöyle der:
"Hisbe teşkilatı ise müslümanların idaresini üstlenmiş idareciye farz olan ma'rufu emredip münkerden sakındırmaya çalışması gibi, İslam'ın temel mekanizması içinde dini bir görevdir. Bu göreve ehil olan tayin edilir.Kendisine maaş bağlanır.Görevi ciddi yürütmesi için yardımcı elemanlar verilir.Kötülükleri araştırır.Kötü fiileri işleyenleri durumlarına göre terbiye eder ve ta'zir cezaları verir. Şehirde amme menfaatini temin için halka sorumluluklar yükler."[211]
İslam ulemasının açıklamalarına dayanarak *"hisbe idaresinin görevlerini"* üç kısma ayırmamız mümkündür.
1- Ümmeti dinen ve ahlaken ıslah etmek:
Mesela; halkı, namaz kılmaya yöneltmek, imam ve müezzinlerin görevlerini ifa etmede ihmalkar davranmamaları ve terketmemeleri için uyarmalar yapmak, ehliyetsiz kişilerin şer'i meselelerde rastgele görüş beyan etmelerini engellemek, halkı, mahrem kadınlarla oturmaktan ve onlarla karışık oturup gezmek gibi şeriat ve ahlakla çatışan davranışlardan men etmek.
2- Ölçü veya tartı konularında, eksik ölçüp tartmak, alışveriş veya fiat tanzimindeki kusurları gizlemek, yeme-içme, özürlü eşyayı ayıp satmak, yasak antlaşmalar, vurgunculuk (ihtikar) gibi hüküm sahasına girmeyen meseleleri çözmek veya mahkemelere sevk edip halli güç olan işlerin denetimini yapmak.
3- Umumi yolculuğu kontrol:
Mesela, onların içecek sularını temin, surlarını inşa etmek, gelen yolculara yardım etme ve gereken kolaylıkları çoğaltmak, trafik kurallarına riayeti sağlamak ve halkı bu tür kurallara uymaya icbâr etmek. Sahibine ve mala zarar vermemek cihetiyle balkonlu binaları yıkmak."[212]

---

205 Es,Siracu-l Münir: 2/553.
206 Ahkâmu-l Kur'an: 1/293.
207 el-Hisba fi'l-İslam: 37.
208 Et-Turuku-l Hükmiyye Fis-SiyasetiŞ, Şer'iyye: 217. El-Hisbe fil-İslam: 37.
209 El-Hisbe fil-İslam: 44-45.
210 HİSBE: Eskiden İslam devletinde fiatların ve benzeri İslami kaidelerin tatbikatını kontrolle görevli makam (Er-Raid: Hisbe Mad. sh: 567).
211 MUKADDİME (İbni Haldun): 225.
212 Daha fazla bilgi için (el-Ahkamu-s-Sultaniyye:231) ve daha sonrası Et-Turuku-l Hükmiyye Fi's-Siyaseti-ş-Şer'iyye: 215 ve daha sonrası.

Hisbe teşkilatı, hükümetin men ettiği bir işi yapmaz. Hükümetin hisbeye tayin ettiği memurlarına rağmen bu görevi yapmak aynı şekilde halkın da görevidir.
Devletçe yasaklanmış fiilleri işleyen herkesi hesaba çekmek halkın görevi olduğu gibi idarecilerin de sorumluluk sahasıdır. Ancak ilk planda hükümetin tayin ettiği hisbe teşkilatındaki görevlilerin bu vazifeyi yürütmeleri zorunludur. Başkalarına göre bu görev nafile mertebesindedir. Yani fahri bir görevdir.
Şimdi muhtesib ile mutetavvi (=fahri memur) arasındaki farkı belirtelim.
İmam el-Maverdi bu iki görevli arasında dokuz fark sayar. Şöyle ki:
1- Muhtesib, resmi memur olması nedeniyle farz işleri yaptırmakla görevlidir. Farz-ı kifayeler dahil nafile işleri yaptırma da fahri memurun görevidir.
2- Muhtesibin farz olan işleri yapması resmi görevidir. Görevini bırakıp başka işlerle uğraşamaz. Fahri memurun görevi nafile cinsinden olduğundan, onun yerine başka işlerle de uğraşabilir.
3- Muhtesib, duyulan zaruret üzerine tayin olunmuştur. Fahri memur ise bir zaruret ve arzu üzerine tayin olunmamıştır.
4- Muhtesib kendisini tayin edene cevap vermek ve direktiflerini yerine getirmek zorundadır. Fahri memur ise cevap vermek ve emirlere uymak mecburiyetinde değildir.
5- Muhtesibin, açıkça işlenen kötülüklerden, terk edilen iyiliklerden bahsetmesi gerekir ki, kötülüklerin kalkmasını, iyiliklerin yapılıp yayılmasını sağlayabilsin. Fahri memur ise bu çeşit kötülük ve iyiliklerden bahsetmekle, yapılmamasını veya yapılmasını başkasına emredemez.
6- Muhtesib, açıkça işlenen kötülüklerin yapılması, iyiliklerin yapılmaması halinde bir takım yardımcılar tutabilir. Kötülükleri yenmede, iyilikleri yapmada resmi görev yaptığından, yardımcılar alma yetkisi vardır. Oysa fahri memurun kendi sahasına giren konularda yarndım alması doğru değildir.[213]
7- Muhtesib, aleni olarak kötülükleri işleyenleri, suçlar için konulan cezaların sınırlarını aşmamak üzere tazir cezalarıyla cezalandırır. Fahri memur ise kötü işlere karşılık tazir cezaları veremez.[214]
8- Muhtesib, çalıştığı teşkilattaki görev karşılığı hazineden maaş alır. Fahri memurlar önlediği kötülükler karşılığında maaş alamaz. Çünkü yaptığı işleri karşılıksız yapar.
9- Muhtesib, dini hükümler dışında örfe ait hususlarda içtihadıyla hareket serbestisine sahiptir, inisiyatifini kullanabilir. Sokaklarda oturma, sokaklara saçaklar, balkonlar çıkarmak gibi hususlarda görüşü ne ise onu uygular. Bu yetki nafile işleri yapan fahri memurda yoktur.[215]
İslam devletinin yapısı ile ilgili verilen açıklamalardan şu netice ortaya çıkmıştır: *"Ma'rufu emredip münkerden nehyetme"* İslam devletinin yapıp yapmamakta muhayyer kaldığı bir görev olmadığı gibi, bu görevi yapanın sadece sevap kazanacağı terk edenin cezalandırılmayacağı bir çalışma da değildir. Aksine Allah Teâlâ'nın İslam devletine farz kıldığı bir görevdir. Bu farziyeti yerine getirmek, devletin sorumluluklarının en önemlisi ve görevlerinin en büyüğüdür. Bu görevi ihmale uğratacak ve İslam devletini ma'zur gösterecek hiç bir engel tecviz edilemez. Bu nedenle bu görev *"İslami karakteri, dinin renk ve boyasını"* tam anlamıyla yansıtan yegane çalışmadır.

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMEYE ÇALIŞMAK, İDARECİLERİN GÖREVİDİR

İslam devleti ancak ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmakla ayakta kalır. Dolayısıyla ülkede dinin emir ve direktiflerine göre hayatın tüm kurumlarını yerleştirmek ve dinle çatışan her türlü isyan ve cahiliye tortularını yok edip yasaklamak devlet başkanının görevidir. Devletin başı bu önemli görevi en ufak bir şekilde ihmal ederse, devlet kuruluş gayesini gerçekleştirmede kesinlikle başarılı olmaz. Bu nedenle İslam uleması der ki: *"Ma'rufu emretmek, münkerden nehyetmek, devlet başkanının görevidir."*
el-Emir Sıddik Hasan Han, *"hacc" suresinde geçenh ayet-i kerimeyi tefsir ederek şöyle der:*
"Bu ayette, Allah'ın yeryüzünde iktidar verdiği kimselere ma'rufu emredip münkeri nehyetmeye çalışmayı kabul etme ve bu görevi yapmaya da muktedir kılma hükmü açıkça belirlenmiştir."[216]
Ma'rufu emir, münkeri nehiy sadece bir görev değil, devlet başkanının da başkasına yükleyeceği bir sorumluluktur. Çünkü devlet başkanı, herkesten daha çok bu görevin önemini anlama kudretine sahiptir. Zira ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevi, kudret nisbetinde başarılı veya başarısızdır.
İmam İbn-i Teymiyye şöyle der: *"Otorite sahibi, başkalarına nispetle daha muktedirdir. Onların üzerindeki sorumluluklar, diğerinde yoktur. Şüphesiz ki sorumluluğun illeti kudrettir. Her insan kudreti nispetinde sorumludur."*[217]
İmam eş-Şevkani: *"Edâsına kuvvet ve kudreti olmasına rağmen, ma'rufu emredip münkeri nehyetme farziyyetini ihmal edenler, en büyük ve en şiddetli günahı işlemiştir,"* görüşünü ileri sürer ve şöyle der: *"Ma'rufu emredip münkeri nehyetmeye kimin gücü daha çok olduğu halde, görevi ifa etmezse, onun günahı şiddetli, cezası daha*

[213] Bu konuyu, ileride bahsedeceğimiz "vasıta ve yollar" konusunda daha geniş olarak ele alacağız.
[214] Bu konuya "Hadler ve Adabı" bölümünde genişçe temas edeceğiz.
[215] El-Ahkamu-s Sultaniye: 231.
[216] Fethu-l Beyan Fi-Makasıdi'l-Kur'an: 6/193.
[217] El-Hisbe Fi'l-İslam: 37.

büyük ve suçu daha korkunçtur. Bu hususta Allah'ın kesin delilleri gelmiş, bürhanları açıklanmış, mukaddes kitapları bunu dile getirmiş ve peygamberleri de kullarına tebliğ etmiştir."[218]
Şüphesiz ki halktan birinin ma'rufu emretme ve münkeri nehyetme farziyyeti konusundaki ihmalkarlığı, -başkasına nispetle güçlü ve otorite sahibi olduuğ halde- ihmalkar davranan devlet başkanının bu görevi yapması, başkasına kıyasla daha kolay ve daha hayırlıdır.

İDARECİLERİ ISLAHA ÇALIŞMAK, MA'RUFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMENİN GEREĞİDİR

İslam Devleti, katıksız dini yasalara ve din kurallarına dayalı bir devlettir. Binaenaleyh onu yöneten idarecinin de Allah'tan hakkıyla korkan takva sahibi, adil, ma'rufa tâbi ve münkerden kaçınan bir insan olması gerekir. Fakat bununla birlikte diğer insanlar gibi karar ve tatbikatlarında hata veya isabet edebilir. Bazen ma'rufu terkeder, münkeri işler. Gerçekten onun bozguncu olması, zulmetmesi ve doğru yoldan sapması imkanları başkasına nispetle daha çok olur.
Öyle ise, ma'rufu terk edip münkeri işlemeye başlayınca müslüman halkın ne yapması gerekir? Bu durum, cidden muğlak konudur. Şimdi bu konuyu en doğru bir şekilde çözümlemek ve bu nedenle evvela esas teşkil edecek bazı temellerin tespiti gerekir.
Ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma görevi, hükümet ve halkın birlikte sorumlu oldukları bir görevdir. Nasıl ki halktan bazı kimselerin şeriat kurallarına aykırı davrananları, devletin muaheze etmesi görevi ise, halkın da devlet yöneticilerini işleyecekleri cürümleri sebebiyle muaheze etmesi en tabii hakkıdır. Fakat bununla beraber halkı, İslam devlet yöneticilerine iyilikte bulunmak ve onlara saygılı davranmakla emrolunmuştur.
Bir hadis-i şerifte Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Kim Allah'ın yeryüzüdneki temsilcilerine (İslam devlet yöneticilerine) saygılı davranırsa, Allah da kıyamet günü ona iyilikte bulunur. Onlara hainlik eden, saygılı davranmayanları da Allah kıyamet günü alçaltır, onlara değer vermez."*[219]
Eğer halk idarecilere iyiliği emredip onları kötülükten men etmelerinden sorumlu ise –ki bunda hiçbir şüphe yoktur- idarecilerin, onlardan, kendi şahsiyet ve makamlarına halel gelmemesi açısından bu farizayı ifa etmeleri gerekir. Halkın bu ikazlarını dinlemeleri, halk içindeki saygınlıklarının yitirilmesine, onlar üzerindeki otoritelerinin zayıflayıp ayıplanmalarına hedef teşkil etmez.
Allah Rasulü (s.a.v.) aşağıdaki hadis-i şerifte halkın idarecisine karşı görevini nasıl yapacağını belirtmiştir:
"Ma'rufu emretme konusunda idarecilere yol göstermek isteyen kimse, bunu açıkça yapmaz. Elinden tutar kendisiyle tek başına görüşeceği bir yere götürür –eğer bu şekilde kabul eder- söyleyeceğini söyler. Yok bunu kabul etmezse, o zaman üzerine düşeni yapar."[220]
İdarecileri vaaz ve nasihatla düzeltmede hiçbir tereddüt yoktur. Bu tatbikat muhtelif asırlarda devam etmiş ve teamül haline gelmiştir. Bazen de güzel meyvesi de görülmüştür. Fakat ne zaman ki hisbe teşkilatı ve idarecileri ikaz teamülünün etkinliği ortadan kalkmışsa, idareci zulüm ve azgınlığı devam edip haddi aşınca devletin işleri çözülemeyecek bir mecraya dökülmüş ve böyle bir tatbikat, mücadeleye, ayaklanmaya ve sorunları artırmaya zemin hazırlamıştır.
İmam Gazali bu konuda şöyle buyurur:
"İdarecileri zorla men etmeye çalışmak, halkın kârı değildir. Yapacakları şey, iyilikle ve nasihatla ikazdır. Üçüncü mertebeye gelince (ki bu da sövme ve azarlamadır) onların kasalarındaki mallarını ele geçirmek üzere saldırıp mallarını hükümdarlara teslim etmek, giydiği ipekli elbisesinden iplikleri sökmek, halk içindeki saygınlığına halel getirip, otoritesini düşürecek şekilde evindeki içki kaplarını kırmak gibi hususlarda çeşitli görüşler vardır. Bu çeşit bir tatbikat mahzurludur. Böyle bir ortamda "münker karşısında susmak suretiyle nehyetmek" şeklinde tatbik olunan bir yöntemle yaklaşmak gerekir.
Burada iki mahzur aynı şekilde çelişmektedir. Bu hususta hüküm; münkeri nehyetmedeki aşırılığa ve idareciye yapılan saldırı nedeniyle otoritesinden azalan miktara göre, çözüm içtihada bırakılmıştır. Bu ise tespiti mümkün olmayan hususlardan biridir."[221]
Şüphesiz ki İslam devletinin başkanı, kendisine yapılan beklenmedik bir iyiliği hafif görür veya bir cahillik yapınca, dille yapılan nasihatin iyiliğe dönüşeceği devamlı bir münker işleyebilir. Aslında o genel olarak başarılıdır. Fakat idareci çok kere bununla yetinmez. İyilikleri ihmal etmeyi ön plana alır, kötülüklerle onları örter. İyilikleri yok etmek ve kötülükleri diriltmek için devletin vasıtalarını bu tatbikatın emrine verilmesini umar, vasıtaları da bunun için hazırlar. Kuvvet ve iktidarını, şerri desteklemede kullanır. Bunu yayar ve bununla zevk duyar. İyiliği zayıflatmak suretiyle dağıtır. Dini görevlerini yapmayı ihmal eder. Bu çeşit görevlerini ihmal edenleri ve şeriatçe yasaklanmış suçları işleyenleri muaheze etmez ve bunları işleyenleri de cezalandırmaz.

---

[218] Mecmuatu-r Resaili-n Nuriyye Cüz: 2 (Ed-Deva-ul Acil Fi-def-il Adüvvi- Sâil: 3).

[219] Müsned Ahmed b.Hanbe:5/49. Tirmizi'nin de şöyle bir rivayeti vardır: "Her kim, Allah'ın yeryüzündeki sultanına ihanet ederse Allah da ona ihanet eder." (Tirmizi-Ebvabu-l-Fiten Halifeler Babı Ter: C: 4 sh: 87).
[220] El-Müsned (Ahmed b.Hanbel) 3/40.
[221] İhya-u Ulum id-Din: 2/280.

Öyle ise müslüman bir toplumun kuvveti, idarecisinin ıslahında istihdam etmesi hakkıdır. Huzzur ve sukuneti teminde yahut böyle bir idareciyi değiştirip yerine salih idareciler getirmeye çalışma hususunda böyle bir hükmü tatbik etmeye devam etmek caiz olmaz mı?
Sanıyorum ki İmam Gazali, idareciyi temize çıkaracak bir tarafı kalmadığı, saygınlığını yitirdiği –yukarıdaki sözünden de anlaşıldığı gibi- ve işlediği kötülügüne karşı, kuvvet yoluyla aleyhinde hüküm vermenin gerekli olduğu böyle durumlarda fetva vermektedir.

İBN-İ HAZM'ın GÖRÜŞÜ

İbn-i Hazm ve el-Cessas'ın (R. aleyhima) bu konuda derinlemesine uzun araştırmaları vardır. Fakat bu iki araştırıcının araştırmalarını doğru bir yaklaşımla anlamaya çalışmamız ve maksatlarını tam anlamıyla elde etmemiz ancak bu konuda iki önemli hususa parmak basmak istediklerini düşündüğümüz zaman anlarız. O iki husus da şudur:
1-Ma'rufu emredip münkerden nehyetmesi için İslam devlet başkanına karşı silaha başvurma hususunda şeriatın hükmü.
2- Halktan bir cemaat ayaklanınca müslümanların takınacağı tavır.
Şimdi İmam İbn-i Hazm'ın bu konudaki görüşünü evvela özetleyelim:
"İslam ümmeti –hiçbiri hariç olmamak üzere- ma'rufu emretmek, münkerden nehyetmeye çalışmanın farziyeti üzerinde ittifak etmiştir. Fakat bu görevin keyfiyeti hususunda ihtilaf içindedir. Ashab-ı kiram'dan (r.a.) kadim ehl-i sünnetin bir kısım uleması ve onlardan sonra gelenlerden bazıları, "bu farziyetten maksat, sadece kalp ile olmasıdır. Eğer güç yeterse dil ile söylenebilir. Yoksa el ile, kılıç çekmekle ve hele hele silah kullanmakla asla ifa edilmez" der.
Ancak ehl-i sünnetten bu görüşü ileri sürenlerin çoğu, halk arasında adalet varlığını kaybedince bu yola başvurmayı kabul ederler. Şayet adalet var, fakat bunu yürüten de fasık biri ise müslüman halkın korkmadan adaletli bir yönetici ile silaha başvurması farzdır.
Ehl-i Sünnet mezhepleri, mu'tezile mezhebinin tümü, Harici ve Zeydiyye fırkasının tüm uleması, ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma ancak silaha başvurmakla hallolacaksa silah kullanmanın farziyyetine hükmederek şöyle dediler: *"Eğer halkın taraftar ve savunucuları İslami anlamda bir cemaat halinde ise ve münkeri ortadan kaldırma imkanı olup kazanacaklarından ümitsiz değillerse, bu yola başvurmaları kendilerine farz olur. Şayet kendileriyle savaşmaları umulamayan ve başarıyla kendilerini zayıflatacak güce sahip olmadıkları bir düşman içinde iseler, münkeri el ile değiştirmeyi terk hususunda ruhsat içine girmiş olurlar."*
İlk görüş taraftarlarından bazıları şöyle dediler: *"Böyle bir durumda, ayaklanma, kan akıtma, malları ele geçirme, namusa tecavüz ve olayın yayılmasında haramı mübah kılma anlamı vardır."*
Diğer bir grup ise buna şu cevabı verdi: *"Asla... Zira ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışan kimsenin haram hudutlarını çiğnemesi, haksız yere mal ele geçirmesi, kendisiyle savaşmayana taarruz etmesi helal değildir. Eğer bu cürümlerden bir tanesini işlerse, görevi dışında bir davranış içine girmiştir. Fakat şeriatın yasaklayıp onaylamadığı münkeri işleyeni öldürmesi –az veya çok da olsa- kendisine farz olur. Halkın, münkeri işleyenleri öldürüp, mallarını ele geçirmeleri ve bunları tahrip etmeleri haramdır. Bütün bunları işlemek, halkın değiştirmesi hakkı olmayan münker cinsinden bir tatbikat olur. Aynı şekilde münkeri değiştirmek ve ma'rufu emretme cinsinden ileri sürdükleri tatbikatın korkusu bir engel olacaksa, bu bizzat ehl-i harb ile yapılan cihad çeşidinden bir engel olurdu. Bu, müslümanın onaylamayacağı bir davranıştır.*
Şayet bu durum, Hristiyanların Müslümanların kadınlarına ve çocuklarına sövme, mallarını ele geçirip kanlarını akıtarak ve mahremlerine tasallut şeklinde ortaya çıkarsa, yapılan tasallutların varlığına bakarak, onlarla cihad etmenin farziyyeti hususunda müslümanlar arasında hiç bir ihtilaf yoktur. Şu haldre bu iki tatbikat arasında hiç bir fark yoktur. Binaenaleyh bu iki durumu böyle kabul edip tatbik etmek cihaddır. Kur'an ve sünnetin çözümüne davettir."
Yapılması gereken şu; az da olsa bir zulüm ortaya çıksa, İmam Gazali'nin bu konuda ileri sürdüğü görüştür.[222]
Devlet başkanı yaptığından men edilir. Eğer bundan vazgeçer de hakka döner, vücut veya vücut organları hakkındaki kısasa boyun eğerse, zina edene hadd tatbik edip, kazf (zina iftirası) ve içki içen için gerekli cezayı uygularsa, azledilmesine hiçbir yol yoktur. O, olduğu gibi meşru devlet başkanıdır. Azledilmesi helal olmaz.
Şayet görevlerinden birini ifadan kaçınıp şer'i ölçülere dönmezse azledilmesi ve hakkı tatbik edecek birinin devletin başına getirilmesi farz olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:
"... İyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın."[223]

---

[222] Belki bu böyle bir ifade ile doğru olmaz. İmam Gazali'nin bu mesele hakkında kabul ettiği önceki görüşünün aslına riayet etmek gerekir.
[223] El-Maide: 2 (Açıklama: Ayette geçen "birr" iyilik demektir. Aslı berr: "Kara, yeryüzü"dür. BAHR: Deniz mukabilidir. Sonra genişlik mânâsıyla "birr" hayırlı işde, genişlikte kullanıldı. Cenab-ı Hakk'a nispet olunduğu gibi bazen kullara da nispet olunur. (Berre'l-Abdü Rabbehü)= Kul Rabbine itaat etti, demektir. Buna göre "birr" Allah'tan sevap, kuldan itaat mânâsına gelir. İtaat de i'tikad ve amel olmak üzere iki nevidir. Birrul-Valideyn: Ana-babaya geniş hizmette ve iyilikte bulunmaktan ibarettir. "Ukûk" mukabilidir. "Birr" geniş hayır münasebetiyle doğru söz mânâsına da kullanılır. Haccın kabulu mânâsı da vardır ki, haccın Allah'ın sevabına mazhar olduğunu bildirir. Cennet, hayır ve fazilet, güzellik, çok iyilikte bulunmak, mutlak hacc... gibi mânâları da vardır.
Rûhul-Meani: Cenab-ı Hakka yaklaştıran her şey diye anlam verir: (Ebul Beka Külliyat)

Şeriatın yetkilerinden tek birini dahi ortadan kaldırmak caiz değildir. (Nerde kaldı şeriatı tüm müesseseleriyle ilga etmek caiz olsun)[224]

CESSAS'ın GÖRÜŞÜ

İmam Ebu Bekir el-Cessas'ın konu ile ilgili görüşü ise şöyledir: *"Ümmetin selef-halef hukukçuları ve alimlerden hiçbiri, münkeri terk etmeyen devlet başkanına veya isyankar bir topluluğa karşı silah kullanılamayacağı tezini müdafaa etmedi. Ancak bir takım kendini bilmez kimseler ve hadisi bildiğini sanan cahiller buna karşı çıkarak muhalefet ettiler.*

Bu kimseler, silah taşıma ve kullanma meşruiyyetine dair delil ortaya çıkınca, isyan eden bir toplulukla savaşmayı, ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevini silaha başvurarak yürütmeyi hoş görmedikleri gibi, ma'rufu emredip münkeri nehyetmeyi fitne olarak isimlendirdiler. Hem de Allah Teâlâ'nın: "... Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa siz, o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"[225] ayetinin hükmünü işitmelerine rağmen, isyan eden fırka ile savaşmayı hoş görmemeleri şâyân-ı hayrettir. Ayrıca ayetin lafzı, isyankar fırka ile kılıç ve benzeri silahlarla savaşı da farz kılmaktadır. Bununla beraber onlar, "*devlet başkanının zulüm ve haksızlık yapması, Allah'ın haram kıldığı birini öldürmesini münker olarak kabul etmediler. Münkeri nehyetmeye çalışmak, ancak devlet başkanının dışındakilere karşı yapılır. Bu da, silah kullanmaksızın sadece el ve sözle ifa edilir." zannına kapıldılar.*

Böylelikle bu zihniyeti taşıyanlar, bu ümmete muhalefet eden düşmanlarıyla aynı safta birleştiler. Çünkü bu kimselerin yaptıkları, İslam'a karşı isyan eden toplulukla savaşmaktan, zulüm ve haksızlık yapan devlet başkanının İslam'la çatışan davranışlarını men etmekten müslümanları vazgeçirmek demekti. Hatta onların bu tutum ve anlayışları yüzünden İslam milleti ahlaksız ve fasık idarecilere mağlup oldu. Mecusi ve her renkteki İslam düşmanları ümmetin kurduğu İslam binasında büyük gedikler açtı. Zulüm yayıldı. İslam'ın hükümranlığındaki ülkeler bir bir elden çıktı. Müslümanların hem dini hem dünyası elden gitti. Dinsizlik, tecavüz, putperestlik, Haramiyye ve Mazdekçilik gibi batıl mezhepler ortaya çıktı.

İşte bütün bu olanlar, İslam ümmetini, şeriatın arzu ettiklerini emretmeye, onunla çatışan her çeşit ideolojik batılları men etmeyi terketmeye ve zalim devlet yöneticilerine karşı hakkı ketmetmeye sevk etti."[226]

İmamu'l-Harameyn şöyle buyurur:

"O günkü devlet başkanı zulmeder, zulüm ve haksızlığı ortaya çıkar da, yaptıklarından men edildiği zaman vazgeçmezse, ehlü'l-hall ve'l-akd meclisi –silah kullanmak ve kendisine karşı savaş açmakla da olsa- bu devlet başkanını ittifaken görevden alırdı."[227]

İmam Nevevi bunu böylece arz ettikten sonra şunu da ilave etti:

"Her ne kadar bu şekildeki bir görevden el çektirme garip karşılanırsa da böyle bir tatbikat 'her şeyi alt üst eden bir ayaklanmanın doğuracağı kargaşa ve fesat, devlet başkanını görevden el çektirilmesiyle doğacak fesattan daha tehlikeli ve büyük olacağı' sonucunu doğuracağına hamledilmiştir."[228]

İmam Nevevi, İmamu'l-Harameyn'in ileri sürdüğü kesin görüşünü arz etmekle beraber –sahip olduğu görüşte yalnız bırakmadığı halde- bu görüşüne muvafakat da etmedi. İmam İbn-i Hazm, İmam Cessas ve muhakkikin ulemasından başkaları da –yukarıda arz ettiğimiz gibi- Nevevi'nin görüşünü desteklemektedirler. Fakat *"müslüman halkın ayaklanmasından doğacak huzursuzluk ve fesat, devlet başkanının görevden alınmasından*

Şah Veliyyullah-ı Dehlevi der ki: "Birr" insanın mele-i a'laya boyun eğmesini, Allah'ın ilhamına kavuşmada kendinden geçmesini, hakkın muradı içinde fani olmasını gerçekleştirmek (ve kendini olgunlaştırmak) üzere işlediği her bir ameldir. Üzerine dünyada, yahut ahirette hayır ve mükafat terettüp eden her bir ameldir. İnsan nizamının, üstüne kurulduğu medeniyetleri iyi ve yararlı bir hale getiren her bir ameldir. Allah'a ve Rasulüne itaati ifade eden, feyze engel perdeleri kaldıran her bir ameldir.

Ayette geçen "ism" –peltek se ile- lugatte günah demektir.Bu münasebetle şaraba, kumara, işkenceye, cezaya (yani günahın cezasına) da "ism" denilmiştir. İmam Rağıb'a göre: "ism" insanı sevaptan geç bırakan davranışların adıdır.

"ism": Şer'an ve tab'an kaçınılması vacip olan şeydir. Seyyid Şerif: "ism" ukûbete hak veren günahtır. Onunla ancak haram olan şeyler kast edilir. "Zenb" ile aralarında fark yoktur. "Zenb" bilerek ve bilmeyerek işlenen günah, "ism" bilerek işlenen ve faili cezaya hak kazanan günahtır. "esim" çok günahkar mânâsındadır." (Ebul-Beka-Külliyat) (Çantay Meal, sh. 155-156).

"İsm" insanın tağuta boyun eğmesini, onun arzusu içinde yok olmasını gerçekleştirmek üzere yapılan her çeşit çalışmadır. Şeytanın arzusuna göre kurulan her medeniyet tağuti medeniyettir ve temeli ism'dir. Bu çalışma ister fert planında olsun, ister hükümet ve devlet planında olsun, değişmez. (Çeviren).

[224] El-Milel ve'n-Nihal: 4/170-176.

[225] El-Hucurat: 9 (Açıklama: İlim iddiasındaki bazı kişiler hele hele batı ve doğu emperyalistlerinin İslam ülkelerine ve onların topraklarına müdahale etmesini ve üss kurmasını müdafaa edip fetva verecek kadar azmanlaşan modern fetvacılar, kimlerin yararına ve adına hizmet ettiklerinin farkında değillerdir. İslam şeriatının bu tür yardakçılar hakkındaki genel yargısı bellidir. O İslam ki müslümanların meşru imamına karşı isyan edenlerin öldürülmesini farz kılmış, savaşan iki müslüman devletin arasını bulmayı, İslam kurallarınca barış teklif edilmesini emretmiştir. İslam'ın çözümüne değil de tağut önünde muhakemeleşmeyi öneren ve çözüm isteyenlerle tüm mü'minlerin savaşması farzdır. İslam'ın çözüm formülüne evet deyip hakka dönünceye kadar bu savaş devam eder. Bugün İslam topraklarında hükümran olan emperyalizmin işbirlikçileri, kültür istilasına uğrattıkları İslam ümmeti içerisinde ne yazık ki samimi uşaklar bulmuşlar. Fakat görünen şu ki, batı doğu emperyalizmin, rüyasını bile görmekten korktukları İslam'ın dinamik ruhu cihad ilan edilmiştir. İsteseler de istemeseler de "bu akışı durdurmak gayri kimin haddine"... Allah nurunu tamamlayacaktır. Hizbullahi müslümanlar uyanmıştır. Dünyanın gerçek hürriyet savaşını veren Allah'ın askerlerinin İslam'la boyanacak atmosferin müjdelerini bize vermektedirler. Mesajlar gelmeye başlamıştır. (Çeviren).

[226] Ahkâmu-l Kur'an (Cessas): 2/40.

[227] Şerh-u Sahihi Müslim (Nevevi) 1/52 (Ehlü-l Hall Ve'l-Akd, İslam şura meclisidir. Devlet başkanını tayin ve görevden alma yetkisine sahiptir.)

[228] A.g.e.

doğacak fesattan daha tehlikeli olacağı ve ümmetin bünyesinde derin bir yara bırakacağı" ile ilgili görüş takdire şayandır. Kim bu delilin kuvvet ve üstünlüğünü inkar edebilir?

IV. FASIL

DİNİN YENİLENMESİ ve ÜMMETİN ISLAHI

ÜMMETİN İLERLEMESİNDE VE GERİLEMESİNDE SÜNNETULLAH'IN ROLÜ

Yeryüzünde hiç bir insan topluluğu yoktur ki tam anlamıyla düzenli ve emin olarak yüksek bir seviyede hayat sürdüğü görülmüş olsun. Hayat seviyeleri ne tam düzenli ne tam düşük. Ölüp ölmemek arasında standart bir hayat seviyesine sahiptirler. Durum böyle olunca, düzenli hayat sahiplerinin ve hayatlarını İslam'la birleştirmiş salih kimseleri, içinde yaşadıkları toplumda daimi ve hamiyetkâr bir şekilde ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmaları gerekir. Ancak bu yolla onlar, fesatçıyı ıslah ederler, eğriyi doğrulturlar ve insanları disiplin altına alırlar. Zalimin elinden tutup doğru yola getirirler. (Zira hayat İslam'la tabii seyrini takip eder.)

Şayet hakka daveti yüklenen bu salih kişiler görevlerinde kusur ederlerse kötülük yaygınlaşır, şer zararlı hale gelir, ümmetin tümü yok olmakla karşı karşıya kalır. Toplumda üstün ve faziletli yaşayışı yayıp, rezil ve kötü alışkanlıkları yok edenler, yeryüzünün tuzu ve dünyanın güzellikleri mesabesindedirler. Toplumun bu kesimi susup görevini yapmakta gecikirse ümmet ruh ve canlılığını kaybeder. Fertlerine bir çoban gözüyle bakıp onları koruduğu, onlardan her türlü kötülüğü uzaklaştırıp, her gün ahlakça kuvvetlendiği zaman bu ümmetin yıldızı parlar ve işte o zaman ilerler.

İyileri kötülerinden daha çok (Yani iyilerin hakimiyeti kötülerin mahkumiyeti demek olanlar) ve fesadın, hayatının belirli bir kesimi arasına sıkışıp kaldığı toplumun, dünyadaki hayatını Allah mesut kılar. Allah Teâlâ böyle bir topluma ilerleme ve yükselme fırsatlarını hazırlar. Fakat iş aksine olunca, yani toplumun kötü olanları iyi olanlarını mağlup etmiş ve iyi olanlar üzerinde hakimiyet kurmuş, fesat umumileşmiş ve kötülük toplum hayatının her kesimini istila etmişse Allah'ın bu toplum hakkındaki yasası, *"yavaş yavaş bu topluluğun dağılacağı, hakimiyetinin azalacağı ve her çeşit sıkıntıyla karşı karşıya bırakılacağı"* şeklinde tecelli eder.

Allah'ın, hakkında kesin olarak hükmetmiş olduğu bu sıkıntı ve anarşi, bazı beşeri güçlerle –askeri ve polisiye tedbirlerle- geçici olarak önü alınabilirse de, kendisine zulmetmiş (Allah'ın çözüm yolunu beğenmeyip, kendi kısır düşüncelerine kendilerini mahkum etmiş) bu zalim toplumun bütünüyle huzursuzluktan kurtulması kesinlikle mümkün değildir. Çünkü böyle bir toplumun huzursuzluktan kurtulması kesinlikle mümkün değildir. Çünkü böyle bir toplumun –beşeri hangi gücü devreye sokarsa soksun- kurtulamayacağını Allah Teâlâ'nın şu ayet-i kerimesi işaret buyurmaktadır:

"Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (toplumun bütününe de bulaşır ve hepsini perişan eder.) Hem bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin olandır."[229]

Zeynep binti Cahş Nebî (s.a.v.)'e: *"Aramızda iyi kimseler olduğu halde helak olur muyuz?" diye sordu da Allah Rasulü: "Evet, kötülük çoğalınca..."*[230] diye cevap verdi.

Ayet ve hadis *"Bir topluluğun iyileri kötülerle iç içe yaşar, salih kişiler zalimlerle aynı atmosferde yer alır, kötülere dokunmadan (sanki hiçbir fitne yokmuş, her şey süt liman, üstelik dini kisve giyenlerin kötülerin hakimiyetinde yaşamalarını sürdürmek için zaman zaman fetvalar da üretirse) kahhâr olan Allah'ın azabının bu toplumu –iyi kötü demeden- topyekün azapla kuşatacağını"* açıklamaktadır.

Görülüyor ki burada gelecek azab kesin olarak ifade edilmiştir. Fakat genel olarak durum böyle değildir. Bu konuya genişçe bir nazar atfetmemizde yarar vardır.

ISLAH EDENLER UMUMİ AZAPTAN KURTULURLAR

Toplumda bazı kimseler vardır ki, kendini ıslah etmekle yetinir, başkalarına karışmazlar. Mesela, kötülüklerden sakınırlar, fakat içinde yaşadıkları toplumda kötülüğe karşı sabreder ve kötülükle beraber yaşarlar.

Bunun aksine bazı kimseler de, aldığı terbiye ve sahip olduğu iyi hasletleri, yaşadığı toplumda yok olan bir sünnet, dirilen bir bid'at, mağlup edecek bir batıl, başkasının aleyhine kullanılacak bir hak, yaygınlaşan bir kötülük ve gizlenen bir iyilik karşısında seyirci kalmalarına ve müsamaha göstermelerine müsaade etmez. Böyle

---

229 El-Enfal: 25 (Açıklama: "Toplumun tüm fertlerini etkisine alan fitne diyebileceğimiz günahlar şunlardır: 'Dince onaylanmayan ahlaksızlıkların yerleşmesi'. Kadın-erkek karması hayat, dolayısıyla zinaya götüren tüm kapıların açılmış olması. Dinin emrettiklerini emretmek hususunda dalkavukluk edilmesi, birliğin parçalanması, dinde olmayan adetlerin din adına yapılması ve cihad emrinde tembellik gösterilmesi (Kaldı ki günümüzde bırakın tembelliği, tamamen terkedilmiş...) Bir hadis-i şerifte mealen: 'Kötülüklerin ve günahların işlendiği bir toplumun içinde bulunanlar, o günahları kaldırmaya güçleri yettiği halde bunu yapmazlarsa Allah, ölümlerinden evvel hepsini cezaya çarptırır". (Ebu Davud-Celil b. Abdullah R.A.) (Çeviren).

230 a) Sahih-i Buhari=Kitabu'l-Fiten ("Yaklaşan büyük şer yüzünden Araplara pek yazık olacak" hadisi) (Riyazus-Salihin c:1, Had. No: 187 Terc.)
b) Sahih-i Müslim=Kitabu'l-Fiten ve Eşratü-s-Saati.

kimseler Allah'ın emirlerini Allah Rasulü'nün ölçüleriyle yapar ve yapılacak amellerin bu ölçülerle yapılmasını emrederler. Kötülükten sakınır ve bunu aynı şekilde yasaklamaya çalışırlar.
Bazı ulema; *"Umumi azab salih kişilerden, asi olan ve olmayan her iki gruba da bulaşır"* görüşünü ileri sürdüler ki, bu doğru değildir. Doğrusu, içinde yaşadığı toplumu ıslana çalışmayan, sadece nefsini ıslaha çalışan kişiler umumi azaba çarptırılacak, ikinci kısma dahil olanları –yani hem kendilerini ıslah etmiş hem de başkalarının ıslahına çalışanları- Allah koruyacaktır.
Kur'an-ı Kerim azmış ve isyan etmiş ümmetlere azab gönderince, peygamberlerin ve onlara iman edenlerin kurtulacağını açıkça haber vermektedir:
"Nihayet biz Rasullerimizi ve iman edenleri selamete erdiririz. (Müşriklere azab çattığı zaman) böylece mü'minleri de, üstümüzde bir hak olarak kurtaracağız."[231]
Şüphesiz ki Allah Teâlâ, insanları ıslah etmek ve onlara doğru yolu göstermek için peygamberleri gönderir. Bu seçilmiş ıslahatçılar da, kavimlerinin işledikleri sapıklık, içine düştükleri şaşkınlık, çıkardıkları fesat, fitne, zulüm ve isyandan kurtarmak için devamlı ve çok kuvvetli bir mukavemetle karşı koyarak, Cenab-ı Hakk'ın kendilerine göndereceğini va'dettiği manevi yardım ve mühletlerden istifade ile bu gayenin gerçekleşmesine çalışırlar. Bu nedenle kavimlerinin tertipledikleri komploların kötü sonuçlarından Cenab-ı Hak kendilerini korur.
İşte bu ayet ve izahlar gösteriyor ki, hidayete vesile olanlar, salih kişi ve ıslah edenler (gerek tarikat ve tasavvuf ehli, gerekse ilmen uzmanlaşmış ve ruhi terbiyeyi de beraber yürütmüş olanlar olsun. Zira günümüzde tarikat ve ruh terbiyesini almadan toplumun ıslah edilebileceği iddiası içinde olanlar var. Bugün bu görüşün iflas ettiği en yetkili ilim otoriteleri tarafından ifade edilmiştir. Zira Allah Rasulü de ilim hayatını ruh terbiyesiyle beraber yürütmüştür. İşte bu vasıf ve karakteri taşıyanlar, her halükarda Allah'ın azabından kurtulurlar.
Hadis-i şeriflerde de, Allah Teâlâ'nın, zalimlerle beraber salihlere azab etmeyeceği kesinlikle ifade edilmiştir. Ancak bu salih kişiler ma'rufu emredip, münkerden nehyetmeye çalışmada ihmalkar davranıp, uydurma ve bid'atları değiştirmeye çalışmazlarsa cezaya çarptırılacaklardır.
Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurur:
"Hiç bir toplum yoktur ki, içlerinde günah işlensin, sonra bunu değiştirip yasaklamaya güçleri yettiği halde yasaklamamış da Allah Teâlâ oradaki bütün insanları azaba uğratmamış olsun."[232]
Diğer bir hadiste:
"Şüphesiz ki Allah Teâlâ, işlenen özel bir günah sebebiyle halkın tümüne azap etmez. Ta ki işlenen günahlar her kesimi istila ettiğini gördüklerinde –bunu yasaklamaya güçleri yettiği halde yasaklamazlar da- işlerlerse, Allah o toplumun tümünü azaba uğratır."
Yukarıda arz ettiğimiz hadis-i şeriflerden anlaşılıyor ki, Allah Teâlâ'nın azap ettiği kimseler; günah işleyenler, yasaklamaya güçleri yettiği halde münkeri men etmeye çalışmayanlardır.
Bozuk bir toplumda münkeri ortadan kaldırmakla görevlerini yapanlara gelince, bunlar, açıkça ortaya atılmışlar. Bu nedenle de Allah'ın azabından kurtulmuşlardır. Hadis bilgini İbn-i Ebi Hamza ve Allame Kurtubi de aynı görüşü savunmuşlardır.[233]

KUR'AN-I KERİM'DE "CUMARTESİ ASHABININ" KISSASINA GETİRİLEN YORUM

Yukarıda arz etmeye çalıştığımız hususlar, Kur'an'daki "*Cumartesi ashabı"* dediğimiz kavmin durumunu teyid ediyor. Allah Teâlâ İsrailoğullarına cumartesi gününde çalışmayı haram kıldı. Bugünü ibadete tahsis etmelerini emretti. Bu nedenle İsrailoğulları bugünde dünya işleriyle uğraşmadılar. Fakat bir kasaba halkı deniz kenarına gelerek konakladı ve Allah'ın emrine muhalefet etti. Cumartesi günlerinde balık avlamaya başladı. Kur'an-ı Kerim, kasabanın diğer halkından bir grup, onları bu yaptıklarından men edip kendilerine öğüt verdiğinde üçüncü bir grubun şöyle dediğini bize nakletmektedir: *"Allah'ın kendilerini (dünyada) helak edeceği veya (ahirette) çetin bir azab ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?"*[234]
Va'z eden ıslahçıların cevabı şu oldu:
"Rabbinize özür (dilemeye yüzümüz olsun) için. Umulur ki sakınırlar."[235]
Görülüyor ki kasaba halkı üç gruba ayrıldılar:
Birinci grup**:** Rabbinin emrine isyan etti ve Allah'ın yasaklarını çiğnedi.
İkinci grup: İsyankar gruba öğüt verdi. İşledikleri haramlardan onları vazgeçirmeye çalıştı.
Üçüncü grup ise: Allah'ın emrine itaatten ayrılmadı ama isyankar zalimleri men etmeye de çalışmadılar.
Kur'an-ı Kerim şu ifadelerle durumun seyrini sürdürür: *"Vaktaki onlar artık yapılan vaazları unuttular. Biz de kötülükten vazgeçirmekte sebat edenleri selamete çıkardık. Zulmedenleri ise yapmakta oldukları isyan ve günahları yüzünden şiddetli bir azab ile yakaladık. Bu suretle onlar serkeşlik ederek yasak edileni yapmakta ısrar edince kendilerine: 'Hor ve zelil maymunlar olun' dedik"*[236]

---
[231] Yunus: 103.
[232] Sünen-i Ebî Davud Kitabu-l Melâhim (Babu-l Emr ven Nehy) Tirmizi ve Nesaî aynı anlamda rivayet ettiler.
[233] Fethü-l Bari: 13/48.
[234] El-A'raf: 164.
[235] El-A'raf: 164.
[236] El-A'raf: 165-166.

Kur'an-ı Kerim, bu iki ayette iki önemli hususu açıklamaktadır:
Birincisi: Azan ve isyan eden bir toplumun muhakkak Allah'ın azabına çarpılacağı.
İkincisi: Öğüt verip münkeri yasaklamaya çalışan toplumu da Allah'ın koruduğu ve koruyacağıdır.
Binaenaley hükmümüzü şöyle koyabiliriz:
"Şüphesiz ki Allah Teâlâ bir toplumu cezalandırınca, ma'rufu emredip, münkeri yasaklamaya çalışma farziyyetini hakkıyla ifa edenler kurtulacaktır."
Kur'an-ı Kerim, cumartesi günü hürmetini çiğnemeyen ve bu günahı işleyenleri men etmeyen üçüncü bir grubun durumunun nasıl olduğu hususunu açıklamadı.
Ulemadan bazısı: *"Bu grup da aynı şekilde kurtulan gruba dahildir"*, dedi. Bir kısım ulema da: *"Bu grup, cezaya çarptırılan grup gibi Allah'ın azabına uğradı"* görüşünü ileri sürdü.
Bu son görüşü, ma'rufu emretmeye ve münkeri nehyetmeye gücü yetenlere işaret buyuran yukarıda verdiğimiz hadis-i şerifler teyid etmektedir. Hadis şunu ileri sürüyordu: *"Bir toplum görevlerini ihmal ettiği zaman, Allah'ın, hakkında takdir ettiği azap kendisine isabet edecektir."*
Allame eş-Şevkani şöyle der:
"Ma'rufu emredip, münkeri nehyetmeye ehil olan herkes, Allah'ın hüccetini ayakta tutmayı üstlenmez ve Allah'ın kullarına tebliğ etmeyerek bundan yüz çevirirse, o kimse, içinde yaşadığı toplumun, Allah Teâlâ'ya karşı işlediği günahların hepsinde ortak olmuştur. Dünyada ve ahirette, içinde yaşadığı toplumdan önce azabı hak etmiştir. Tıpkı Musa (a.s.) tâbilerinden cumartesi gününün kudsiyetini ihlal edenlerin kıssasında olduğu gibi... Allah Teâlâ ma'rufu emredip münkeri terk edenleri gazabıyla azab ederek bize örnek veriyor. Cenab-ı Hak günah işlemekle haddi aşanların işlediklerini işlememekle beraber, onları aşağılık maymunlar ve domuzlar olarak vasıflandırmaktadır. Çünkü bu vasıf taşıyanlar, Allah'ın hüccetini (Kur'ani hayatı ve tevhidi çizgiyi) insanlara anlatmaktan, ma'rufu emredip münkeri nehyetmeye çalışmaktan kaçındılar ve sustular.
Netice olarak, günah işleyenle onu işlemeyip işlenmesine rıza gösteren (yani İslam'ın yasakları çiğnendiğinde hiç ses çıkarmayıp susan ve iman gayreti taşımayan kimse) arasında hiç bir fark olmadığı gibi –içinde yaşadığı toplumdan bu günahı bütünüyle yasaklamaya gücü yetmemekle beraber- isterse bu günahın işlenmesine rıza göstermesin, yine de bu münkeri yasaklamayı terk eden kimse arasında da fark yoktur."[237]

SALİH KİŞİLERİN BAŞKALARINI ISLAH ETMEYE ÇALIŞMALARI FARZDIR
Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde Hak ile Batıl'ın mücadele hikayeleri çok tekrarlanmıştır. Bu gösteriyor ki hakka davet etmek hususunda insanlık iki gruba ayrılmıştır.
Birinci grup; ümmete her merhalede muhalefet edip aşırı gidenlerdir.
Diğer grup ise; kalpleri ve düşüncelerinin derinliklerinde depresyonlar meydana gelen, bu depresyonların amel ve düşüncelerine yansıdığı insanlara, sevgi ve samimiyetle yaklaşan kainatın rabbi olan Allah için ölüm-kalım düşüncesine sahip olup çeşitli zorluklar ve meşakkatlere katlanıp bu uğurda son derece gayret gösterip, bunları eğitmekle kendilerini sorumlu sayan ihlaslı gruptur. Fakat bu konumda olan grubun durumu, pek uzun süre sıhhatli deval etmez. Yükselen ışık yavaş yavaş sönmeye mahkum olabilir. (Yani yapılan ihlaslı çalışmalara menfi propaganda ile gölge düşürülür. Zaten bu, şeytanın ve onun izinde gidenlerin hedefledikleri çalışma programlarıdır. İhlaslı kişilerin yaptıkları bu çalışma; günümüzde ister dünya müslümanlarının siyasi, sosyal ve hukuki sorunları olsun, ister ekonomik bağımsızlıklar olsun, daima tağutun emrinde olan doğu ve batı emperyalizminin, kendi arzuları doğrultusunda şekillendirdikleri bilinen bir gerçektir. Umarız ki İslam'ın devrimci ruh ve dinamizmini aksiyoner sıfatını kazanmış istikbalin İslam gençliği, emperyalizmin İslam ümmeti için dirilişini engelleyen her türlü oyunlarını bozacaktır.) (Çeviren).
Nihayet münafıklar, ihlaslı mü'minlerin çalışma sahalarına nüfuz ederler. İslami görünümlerini korumakla beraber, inananları, Allah Teâlâ ile bağlantı kurmadan uzaklaştırmaya çalışırlar.
Allah Teâlâ peygamberlerinden (a.s.) bir kaçını zikrettikten sonra şöyle buyurur: *"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdikleri peygamberlerden, Adem'in (a.s.) zürriyetinden, Nuh (a.s.) ile beraber taşıdıklarımızdan, İbrahim (a.s.) ile İsrail'in neslinden hidayete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Onlara çok esirgeyici (Allah'ın) ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Sonra, arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. İşte bunlar da azgınlıklarının cezasına uğrayacaklardır."*[238]
Ayet-i Kerimede geçen bu nesil (kötü nesil) hak davete rezilce ve utanmadan da çağırıyorlardı. Fakat çoğu kez de böyle bir neslin varlığı, İslam ümmetine karşı mücadeleci hasımlardan daha tehlikelidir. Sadık mü'minlerin böylelerini ıslaha çalıştıkları, başkaları üzerinde bıraktıkları kötü izlerini silmek için gayret sarfettiklerine, zaman zaman tarih şahitlik eder.
Böyle bir neslin varlığından elem duymayan, imanı kendisini harekete geçirmeyip bu neslin ıslahına ve değişmesine çalışmayanların imanı çok korkunç ve büyük bir tehlikededir. Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurur:
"Benden önce Allah'ın, bir ümmete gönderdiği hiç bir peygamber yoktur ki, o peygamberin ümmetinden havariler ve sünnetine tâbi olup emrine uyan ashabı olmasın. Kıssa şu ki, sonra onların ardından,

---
[237] Mecmuatü-r Resâili-l Müniriyye: II. Cüz (I. Mektup: Ed-Devâul Acil fi-Defil-Adüvvis-Sâil) 203.
[238] Meryem: 59-60 (Ayet-i kerimedeki "half" seleften sonra gelen kötü nesil demektir. "Halef" ise iyi nesil anlamındadır. (Beyzavi).

yapmadıklarını söyleyen ve emrolunmadıkları şeyleri yapan bir takım kötü nesiller meydana çıkar. İşte kim bunlara karşı eliyle mücahede ederse, o mü'mindir. Kim onlara karşı diliyle mücahede ederse, o da mü'mindir. Ama bunun ötesinde imandan bir hardal tanesi de yoktur."[239]

BAŞKASINI ISLAHA ÇALIŞAN KİMSE KENDİNİ ISLAH ETMİŞTİR

Ahlaken çökertilmiş bozuk bir toplumda yaşayan kişi, -eğer salih bir insan ise- ayağının kaymasından korkar. Böyle bir tehlikenin yok edilmesi için tek bir çıkar yol vardır. O da kişinin sahibi olduğu tüm gücü ile içinde yaşadığı topluma karşı mukavemet göstermesi, şer ve rezilliğin karşıtı olan hayra ve fazilete davet etmesi, toplumun bünyesindeki yaraları kapatmaya ve üzerindeki gafleti atmaya çalışmasıdır. Aksi halde yapacağı en ufak bir ihmal, bu toplumun etkisinde kalması işten değildir. Şüphesiz ki beyinsiz takımın karakteri iyilere etki eder. İyiler de kendilerini fesattan kurtaramaz. Çoğu kez insan bu beyinsiz takımın sözlerini dinlemediği halde inanır, faydasız nasihatlerine ve geride eser bırakmayan hatıratını yâd etmeye bile meyleder. Böylelikle eyyamcı bir anlayışa sahip olar, toplumu ıslah edici çalışmalarını terk eder, ye'se düşer, kendisinden başka kimseye zarar vermez.

Bir insan münker önünde hezimete uğrayınca, onu ortadan kaldırmaya yönelik çalışmadan da yüz çevirir. Artık kalbinde nefrete yer kalmaması, kazandığı kötülükten uzaklaşmaya çalışmaması tabii hale gelir. Nihayet bu kötülüğü işlemeye alışır ve çıkmaza girinceye dek tedrici olarak bu kötülüğü adet edinir. Oysa daha önce bundan şiddetle nefret etmekte ve çok tiksinmekte idi.

İSRAİLOĞULLARININ İÇİNDEKİ SALİH KİŞİLERİN BOZULMASI, MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ YASAKLAMAYI İHMAL ETMEMELERİ YÜZÜNDENDİ

Allah Rasulü (s.a.v.) İsrailoğulları arasında günah ve isyanlar işlenip yayılmaya başlayınca, salih kişilerin bu günahları hoş karşılamadıklarını haber verir. Fakat bu salih kişiler, onların işledikleri münkeri gördüklerinde susmamaları için herhangi bir engel de görmediler. Sonra onlarla aynı yerlerde birlikte oturdular, senli benli olup birbirlerine karıştılar. Oysa günahlardan nefret ettirmeye iten bu tür davranışlar (aslında bu tür hassasiyet, mü'minin sahip olduğu bir üstünlüktür) mü'minlerin kalplerinden silindi. Artık aralarında münkeri yasaklamaya çalışacak bir kimse kalmadı. Böylece Allah'ın rahmeti onlardan uzaklaşınca lanetine uğradılar.

Ebu Davud'da geçen bir hadiste Allah Rasulü (s.a.v.) buyurdu ki: *"İsrailoğulları arasında bozgunluk şöyle başladı. 'Bunlardan birisi, günah işleyen diğer birisine rastlar. Be adam Allah'tan kork, yapmakta olduğun işi bırak, zira o iş sana helal değildir, der. Ertesi gün yine adama aynı halde rastlar. Böyle olduğu halde, o adamla yiyip içmekten ve onunla düşüp kalkmaktan çekinmezdi. Onlar öyle yapınca Allah Teâlâ bunların kalplerini birbirine benzetti. Sonra, 'İsrailoğulları içinde kafir olanlar, isyanları ve Allah'ın ceza sınırlarını aşmaları yüzünden, DAvud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlendiler. Onlar yaptıkları günahlardan birbirini men etmeye uğraşmazlardı. Bu ne çirkin bir şeydi. Bunlardan bir çoğunun, kafirleri dost tuttuklarını görürsün. Onların nefisleri, kendilerini ne fena şeye, Allah'ın gazabına götürdü. Onlar azapta daim kalacaklardır. Bunlar Allah'a, peygambere ve ona gönderilen Kitab'a inanmış olsaydılar, kafirleri dost etmezlerdi. Fakat onları çoğu fâsıktırlar,"* mealindeki ayeti okudu, sonra şöyle buyurdu:

"Hayır, ya ma'rufu emr ve münkerden nehyeder, zalimi zulmetmekten men eder, onu hakka çevirir ve hak üzerinde durdurursunuz, yahut Allah Teâlâ kalplerinizi birbirine benzetir, sonra sizi de İsrailoğullarını lanetlediği gibi lanetler."[240]

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETMEYİ İHMALLERİ YÜZÜNDEN İSRAİLOĞULLARININ KINANMASI

Kur'an-ı Kerim'in İsrailoğullarının ulema ve idarecilerini şiddetle kınamasının sebebi; Allah Teâlâ'nın, bu millete ümmetin ıslahında yüksek bir görev sorumluluğunu yüklemesi, fakat onların ise bu sorumluluklarını edada kusur etmeleri, neticede gözleri önünde Allah'a isyan eden insanları gördükleri halde ses çıkarmamaları, başkasının hukukuna tecavüz edip, helal ve haram arasını ayırmamaları ve kesin tavır takınıp batılları değiştirmeye çalışmamaları idi. Allah Teâlâ buyurur ki: *'Onlardan bir çoğunu görürsün ki, günah (işlemek) de düşmanlık (yapmak) da ve haram yemelerinde birbirleriyle sürat koşusu yaparlar. İşlemekte oldukları şey elbette ne kadar kötü!... Bari bilginleri, fakihleri onları günah söylememelerinden ve haram yemelerinden vazgeçirmeye çalışsalardı ya. Herhalde yapmakta oldukları bu (sanat) ne kadar kötü."*[241]

Müfessir Er-Râzi bu iki ayeti tefsir ederek şöyle der:

"Şüphesiz ki Allah Teâlâ İslam ümmetinin ehl-i kitaptan uzak kalmasını istemiştir. Çünkü onlar, sefil ve alçakları, halkı günah işlemekten men etmediler. (Yani bu, onların değişmeyen tabiatı haline geldiğinden, ehl-i kitaptan, İslam ümmetinin uzak kalması istenmiştir.)

---

[239] Sahih-i Müslim Kitabu-l İman Ma'ruf ve Münker bahsi (Terc. cilt:1, hadis no: 80).

[240] Ebu Davud: Kitabu-l Melahim Emir ve Nehiy babında rivayet etti. Tirmizi de aynı anlamda bu hadisi rivayet etmiştir. (Riyazüs Salihin Cilt: 1 Hadis No: 194, Tercüme). (241) El-Maide: 62-63.

[241] El-Maide: 62-63.

İşte onların bu tutumu bize, "Münkeri nehyetme görevini terk edenlerin, bizzat onu işleyenin makamında olduğu" gerçeğine işaret etmektedir. Allah Teâlâ yukarıdaki ayet-i kerimede iki grup insanı aynı ifade ile kınamıştır."[242]
Bu gerçeğe parmak basan yalnız Râzi ve benzeri müfessirler midir? Kur'an-ı Kerim'de münkeri terk edeni, onu işleyenden daha şiddetli olarak kınamıştır. Maide: 62. ayetinde "Ya mel'un" lafzı ile iktifa edilmişken, -(ki bu ayette münkeri işleyenler zikredilmektedir)- 63. ayette alim ve fakihlerden, münkeri işleyenlerin bu yaptıklarından vazgeçirilmesi istendiği haberi verilmektedir. Münkeri yasaklamayı terk edenler, "yasnaûn" fiiliyle anılmaktadırlar ki, eğer bunlar, yasaklama görevlerini hakkıyla yapsalardı, toplumda sefil bir grup türemeyecekti. Binaenaleyh münkeri nehyetmemek bir sanat olarak telakki edilmekte ve bu sanat sahipleri, Kur'an-ı Kerim'in –en yüksek tonuyla- itabına (=azarlanmaya) maruz kalmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'in mezkur iki ayette İsrailoğullarının alimlerine yönelttiği tenkitte, İslam ümmeti ve özellikle İslam uleması için bir ibret, bir öğüt ve büyük bir ders sergilenmektedir.
Ayet, görevini yerine getirip, sorumluluklarını yaparken ağır davranmak, ümmetin ıslahı demek olan bu görevi terk edip, bundan yüz çevrildiğinde İslam ümmetinin de –(İsrailoğullarının uğradığı akibet gibi)- Allah'ın gazab ve kınanmasına maruz kalacağını teyid etmektedir. Şüphesiz ki Cenab-ı Hak bir kimseye mücerred zatından dolayı düşmanlık beslemeyip, yaptığı iyiliklerine karşı buğz yapmadığı gibi, herhangi bir kimseyi de şahsını sevdiği için günahlarını hoş görmeyebilir. Bu nedenle gerçek ulema, bu ayette daimi olarak, kendileri için şiddetli bir azarlama olduğu görüşündedirler.
İmam İbn-i Cerir et-Taberi şöyle buyurur: *"Ulema şöyle diyordu: 'Kur'an-ı Kerim'de ulema için, bu ayetten daha şiddetli bir azarlama ve bundan daha korkunç bir ayet yoktur."*
Yukarıda arz ettiğimiz bu açıklama, Abdullah b. Abbas, Dahhat ve Ata'dan (R. anhum) rivayet olundu.[243]
Nebi (s.a.v.) bir defasında, İsrailoğulları'nın içtimai fesad ve helake uğradığını anlattıktan sonra ümmetine şunu vasiyet etti:
"Hayır vallahi! Ya ma'rufu emr, münkerden nehyeder, zalimi zulmetmekten men eder, onu hakka çevirir ve hak üzerinde durdurursanız, yahut da Allah Teâlâ kaplerinizi birbirine benzetir, sonra sizi de İsrailoğullarını lanetlediği gibi lanetler."[244]

İSLAM TARİHİNDEKİ "ASR-I SAADET" İSLAM ÜMMETİ İÇİN HER AÇIDAN EN YÜCE ÖRNEKTİR

Asr-ı Saadet dediğimiz İslam'ın kamilen hayata tatbikatı demek olan bu ilk asır, her açıdan İslam ümmeti için en üstün ve eşsiz bir hayat örneğidir. Çünkü bu asır, Allah'ın dinine hizmet ve tüm İslami ürünlerin gözle görülmesi açısından, geçmiş ve gelecek bütün asırların en hayırlısıdır.[245] Allah'a teslimiyet ve tevhidin bu asırda en büyük damgası vardır. Hak, bu asırda muzaffer idi. Batıl kovulmuş, hayır glemiş, şer arka çevirmiş, şeriatın onayladığı her şey katıksız hakim ve her açıdan durulanmış halde. Onaylamadığı her şey (münker) solgun ve yeniktir.
Nebi'nin (s.a.v.) en yüksek düzeyde dine davet görevini yürüttüğü gibi, "Bu din aynı şekilde gücümü en yüksek seviyede sarfederek bu ümmetin ıslah ve eğitimini üstlenmemi de benden istemektedir." buyurmuştur.
Peygamber'in (s.a.v.) vefatından uzun bir zamana kadar her şeyden arınmış bu temiz asrın ürünlerinin hayattaki canlılığını muhafaza ettiğine şahit olmaktayız. Sonra İslam ümmetinin binasından birer birer temel taşların düştüğü müşahade edilir. Diğer bir ifade ile ümmet, asırlar sonrası fesad boşluğuna yuvarlanarak en parlak hayat devresini sona erdiriyordu.
Kainat Efendisi'nin (s.a.v.) derin sezgisi bize şunu haber veriyordu: *"Sizin en hayırlınız benim asrımdır. Sonra onların peşinden gelenler. Daha sonra onların peşinden gelen, daha sonra onları takip eden asırda gelenlerdir".* İmran: *"Rasulullah (s.a.v.) kendi asrından sonra iki defa mı dedi, üç mü bilemiyorum"* demiş. Müteakiben:
"Onlardan sonra bir toplum gelecek ki, şahid çağrılmadıkları halde şehadet edecekler. Hıyanet edecekler. Emniyet olunmayacaklar. Va'd edecek yerine getirmeyecekler. Aralarında şişmanlık zuhur edecek." buyurmuşlar.[246]

---

[242] Mefatihu-l Ğayb: 3/138.
[243] Câmiu-l Beyan Fil-Kur'an: 6/170.
[244] Ebu Davud, Kitabu-l Melahim (Emir ve Nehiy babında rivayet etti).
[245] Merhum Akif, Fatih Camii'ni uzaktan seyrederken şöyle der:
Nümayan cephesinden Sadr-ı İslam'ın mealisi
O sadrın feyz-i enfasiyle güya bir yığın ahcar
Kıyam etmiş de, yükselmiş ve bir timsal-i nur olmuş,
Nasıl timsal-i nur olmaz? Şu pek sakin duran divar
Asırlar geçti hâlâ batılın piş-i hücumunda
Göğüs germektedir, bir kerre olsun olmadan bizar
Bu bir mabed değil, mabuda yükselmiş ibadettir
Bu bir manzar değil, didara vasıl mevkib-i enzar
Açıklaması: İslam'ın başlangıç devrindeki büyüklükler ve yükseklikler onun cephesinde parlıyor. Sanki bir taş yığını şahlanarak o yüce devrin feyizlerini ve yüksekliklerini canlandıran nurani bir abide olmuş. Şu sessiz, sadasız duvarlar, asırlardan beri batılın hücum ve sadmelerine usanmadan göğüs gerip durmuşken nasıl olur da nurun timsali sayılmaz? Bu bir mabed değil, ibadetlerin Mabuda yükselmiş şeklidir. Bu bir manzara değil, nazarların didar-ı hakka varmış kafilesidir. (Safahat-Fatih Camii Şiiri, sh.6) (Çeviren).
[246] Buhari –Fazail-u Ashab-il Nebi (s.a.v.) babında. Müslim-Sahabenin fazileti ve onu takip eden nesil babında rivayet etti. Yukarıdaki hadis metni Müslim'indir. (Müslim Terc. Cilt:10, Hadis No: 215.

Görülüyor ki İslam ümmetinin bu birinci asrı için takdir edilen fazilet, ne bir esasa ne de üstün tutulan bir tercihe göre takdir edilmiştir. Belki bu üstün övgüyü hak etmişlerdir. Şüphesiz ki onlar, Allah'ın din uğrunda büyük fedakarlıklar göstermede ileri gitmişlerdi. Ümmetin ıslahında, eğitiminde ve onlara nasihat etmede hiçbir gayreti esirgemediler. Eğer daha sonraki asırlarda onların bu özellikleri görülmüşse şüphesiz ki bu övgüye layık idiler.
Allame el-Kurtubi şöyle der:
"Şüphesiz ki Allah Rasulü'nün asrı, mahzâ fazilet idi. Çünkü etrafındaki bir avuç insan, kafirlerin çokluğu nedeniyle inançlarında garip kimseler idiler. Dinlerine bağlı, bu uğurda gelen eziyet ve işkencelere karşı sabrederlerdi. Bu ümmetin son nesli, dini dosdoğru yaşar, ona sımsıkı sarılır, şerrin, fasıklığın, kargaşanın, küçük ve büyük günahların ortaya çıkışında yegane hakim Allah'a itaat üzere sabrederse, aynı şekilde –(başlangıçta olduğu gibi)- onlar da garip kimseler durumuna düşecekler. İşte o vakit bu neslin yaptığı çalışmalar sadece İslam için olmuş olacak. Tıpkı bu ümmetin başlangıçtaki saf İslam neslinin yaptığı gibi."[247]

DOĞUŞUNDA VE NİHAYETİNDE İSLAM'IN GARİP KARŞILANIŞI
Nebi (s.a.v.) bu dinin, içinde doğduğu toplumca garip karşılandığı gibi, günün birinde tekrar başladığı gibi garip karşılanacağını buyurmuştur. Dinlerini sadık kalıp, dini Allah Teâlâ'nın muradına bağlı kalarak yaşayanları –bulundukları hal üzere direnenleri- kutlamış. Bu nedenlerle onlar içinde yaşadıkları toplumları içinde garip duruma düşmüşlerdir. (Yani ölçü, müslüman –hangi asırda olursa olsun- içinde yaşadığı toplumca garip karşılanmaya başlanınca, İslam'ı yaşamaya başlamış demektir. Öyle ise iyice garip olmaya devam etmelidir. Sahne sahne, gün be gün İslam'ın her bir esasının hayatına dayanak, rengini kendine renk seçmelidir. Her yönüyle Allah'ın boyasına bürününceye dek.)
Nebi'den (s.a.v.) rivayet edilir, şöyle buyurmuştur:
"İslam, garip başladı. Ve (günün birinde) tekrar başladığı gibi garip kalacaktır. Ne mutlu o gariplere!"[248]

İNKARCILARIN DİNİ GARİP KARŞILAMALARI
Günümüzde "dinin garip olması" demek, yaşadığı son asrında dinin, -Peygamber (s.a.v.) zamanında olduğu gibi- batılın hakim unsur ve satvet sahibi olduğu, sapık düşünce ve fikirlerin, uydurma sistem ve nazariyelerin tahakkümüne maruz kaldığı, cahiliyenin güçlenip hakimiyetini kurduğu ilk asrına dönmesi demektir. Fakat doğru fikrin taşıyıcısı ve buna davet edici makamında olanlar, daima azınlığı teşkil etmiş, toplumdaki varlıkları daima –ekseriyetçe ve sürü kalabalıklar tarafından- rahatsızlık kaynağı olarak görülmüş ve kabul görmemiştir. Böyle bir durumda insanlarla dolup taşan her şehir (genel olarak her yer) daima ahlaken çöker ve Allah'ı anmaktan uzaklaşır. Yeryüzünde din ile hükmedenler azalır ve rablerini unuturlar. En küçük bir yerde insanları aydınlatacak kamil bir insan aramak niyetiyle çıkıp, zor ve meşakkate katlanır da uzun süre yorulsan ve araştırsan dahi derde deva bir kimse bulamayacak kadar zor şartlarla karşılaşacaksın. İslam'a ışık tutacak ve onu bağrına basacak birini bulmak o kadar güçleşecektir. Eski bir Arap şairi şöyle der:
"İnsanlar ne kadar da çoğaldı. Hayır aksine ne kadar da azaldı. Allah şahittir ki, ben yalan söylemiyorum. Çok kişiyi görmek için gözlerimi açıyorum. Fakat hiçbirini göremiyorum."
Nebi'ye (s.a.v.) "bu gariplerin kim olduğu" sorulunca şöyle cevap verdiler:
"Halkı kötülüklere mağlup olmuş ve isyankarları itaat edenlerinden daha çok bir toplumun arasında kalan salih kişilerdir."[249]
İşte bu salih kişiler, cehaletin ve azgınlığın karanlığında hidayetin meşalelerini taşıyan Allah'ın kullarıdır. Dünyada insanları ıslah etmek ve ruhlarını terbiye etmek gibi önemli ve zor bir görevi üstlenmişlerdir. Batılın kabarmasından korkmazlar. Aksine hakkı, ortadan kalktığı zaman tekrar yerine koyup, onun hakimiyetini kurmaya çalışırlar. Hatta onları "peygamberlerin halifeleri" diye adlandırırsak, hak ve doğruluğun sınırlarını aşmış olmayız. Zira onlar, peygamberlerin üstlendikleri en mühim bir görevi yüklenmişlerdir. Yolunu kaybedenler, nebiler ve peygamberler vasıtasıyla doğru yolu buldukları gibi, onlar vasıtasıyla da hakkı ve doğruyu bulurlar. Bu nedenhle Allah Rasulü'nden (s.a.v.) rivayet edilen bir hadis-i şerifte "garipler" sözü şöylece açıklanmıştır.
"İnsanların (şeriat ve sünnetten) bozduklarını düzeltmeye çalışanlardır."[250]
Nebi'nin (s.a.v.) bu sözleriyle ifade etmek istediği bu salih kişiler, içinde yaşadıkları insanlar arasında yabancı garipler durumuna düşerler. Herkesçe garip karşılanır, düşünceleri hoş karşılanmaz, görüşleri yadırganır. Halk

---

[247] El,Câmi Li-Ahkam-il Kur'an: 4/172. "20. Asır, asr-ı saadetin mantığıyla cihadın müşahhas örnekleriyle renklenmeye başladı. Böyle umuyorduk. Dünyamız küfrün hakimiyet dengesinin bozulduğu anlarını yaşamaktadır. İslam'ın devrimci ruhunu taşıyan nesil, inancının devletini kurmadan cihadı bırakmak niyetinde değil. İslam gençliğinin, doğu ve batı emperyalizminin tılsımını bozduğu müşahede edilmektedir. Artık bu gençlik, niçin savaştığını, neyin uğrunda ölüneceğini ve sonuçta neyin ve nasıl gerçekleşeceğini hedeflemiştir. Hedefine şaşmadan gitmekte. "Çünkü müslümandırlar" sloganları: Allahu Ekber. Taktikleri: La İlahe; yani kırılışı putların, yani yıkılışı putlaşanların, yani silinişi (İslam ülkelerini işgal eden yerli ve yabancı emperyalist) işgalci güçlerin, yani atılışı (ümmet içindeki) anamalcıların, bankerlerin, feodallerin... Stratejileri: İllallah. Yalnız Allah'ın hükümranlığını tanımak, ancak Kur'ani hayatı savunmak. Kurban veriyorlar Kur'an yolunda her biri..." (Ashab-ı Uhdud'dan iktibasen-Çeviren).
[248] Müslim- Kitabu'l-İman, Terc. C:2, sh. 21.
[249] Ahmed b. Hanbel- Müsned: 2/177.
[250] A.g.e.: 4/73 (Tirmizi Kitabu'l İman, C: 4, Hadis No: 2764-2765. Terc.)

onların sözlerini, davranışlarını, iyiliklerini ve ahlaklarını garip bulur. Yolları tektir. Bu yolda kendilerine arkadaşlık edecek tek bir dostları yoktur. Buna rağmen, hayatlarının son anına kadar Allah'a güvenip dayanarak varacakları yere ulaşırlar. Bu ne büyük kurtuluştur.

Allame İbnü'l Esir *"din garibi"* hadisini şöylece açıklar: *"İslam, doğduğu asırda –o gün müslümanların azlığı nedeniyle- yanında hiçbir kimsesi olmayan tek başına kalan garip kimse gibi idi. Yine garip doğduğu güne dönecek. Yani son zamanda gerçek müslümanlar azalacak, garipler gibi olacaklar. Ne mutlu o gariplere! Yani İslam'ın doğuşunda yaşayan o garip müslümanlar nasıl ki cenneti hak etmişler, sonunda onların durumuna düşen garip müslümanlar da cennete girmeye hak kazanacaklardır. Bunların 'garipler' diye tercih ve tahsis edilmeleri, başlangıçta olduğu gibi sonuçta da inkarcıların eziyetlerine karşı sabretmeleri ve İslam'a bağlı kalmakta ısrar etmelerindendir."*[251]

Bu garipler her zaman –değişmez bir kural olarak- İslami her çizgide yürüyenlerin karşılaştığı tüm meşakkat ve akibetlerle karşılaşırlar. Bazen eziyetlere hedef, bazen acı söz ve darbelere maruz kalırlar. Hayat saadeti ve gönül rahatlığından mahrum, yakınları bile kendilerine düşman, hatta dost ve arkadaşlarından uzak, yalnızlıkla karşı karşıya kalınca da önlerine mayın tarlaları çıkar. Huzur duyacağa yeryüzü kendilerine dar gelir. Yaşadıkları vatanda garip, aileleri içinde yabancılar gibi yaşarlar. Çok defa da kahır, zulüm ve işkence çektirilerek, varlıklarından ve yurtlarından çıkartılarak hicrete zorlanırlar.

"Kabilelerden (yani bulundukları toplumlarından) koparılmak suretiyle yalnız kalanlar" hadisinde[252] geçen *"GARİPLER"* kavramının geniş anlamı bu ölçülerle ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Muhaddislerin açıklamalarına bakılırsa garipler, muhacirlerdir. Bu kelime tek başına doğru bir tasvirle *"gariplik, işkence ve zulüm"* olarak ifade edilmektedir. Bu kavramı, tarihin derinliklerinden bakarak izah edersek, göreceğiz ki, hak taraftarlarından ilk cemaatin üzerinde yürüdüğü yolu *"mahrem yol"* şeklinde tasavvur etmek mümkündür. Bu mahrem yol başlangıçtakilerin çizdiği yol olmakla beraber, onların izlerini sürdüren son nesil ise aynı yolun kurbanlarıdır.

İNSANLAR İÇİNDE DİNİN GARİP KALMASI

Dindarların, dini hayatı ihmal etmeleri, kafirlerin yuvarlandıkları batılınh akıntısına kürek çekip fitne uçurumuna düşmeleri, aynı şekilde dinin garip kaldığın ifade eder. Artık kafirin hakimiyet kurduğu bir ülkede –hükümran olmalarını sağlayan tüm kurumlarıyla yerleştiği için- fitnelere karşı mü'minin diretecek gücü, aksiyonu ve iman kuvvetinden söz edilemez. İslam'a karşı küfrün ve İslam dışı hayatın kurumlaştığı böyle bir toplumda, İslam ışığında toplumun sorunlarını çözecek fikir kadrosunu oluşturan ulemanın, ilim öğrenip İslam'ı yaşama gayretini güdenlerin sayısı azaldıkça azalır. Diğer bir ifade ile çoğunlukla dine mensup olanlar, kuvvetli dini tefekkür ve salih amel sahipleri azınlığa düşer. İşte böyle bir vehamet tablosu içinde sadık mü'minler, Allah için çalışanlar ve Allah'ın dini uğrunda cihad yapanlar, bizzat kendilerine uyanlar içinde garip duruma düşerler. Fakat Allah ve Rasulü yanındaki böyle bir gariplik, güzel ve mübarek bir garipliktir. Allah Rasulü'nün (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde bu çeşit garipliğin izahını görmekteyiz. Gariplerin kimler olduğu sorulunca: *"İnsanlar ahlaken çökünce, iman ve ahlak üzere sebat edenlerdir."*[253]

Diğer bir hadis-i şerifte *"gariplerin kim olduğu"* sorulunca şöyle cevap buyurdular:

"İnsanların, sünnetimden (İslami yasaları ve benim tatbikatlarımı yürürlükten kaldırmak suretiyle) bozmuş olduklarınu düzeltmeye çalışanlardır."[254]

Diğer bir rivayet de şöyledir:

"Sünnetimi yaşatanlar ve onu insanlara öğretenlerdir."[255]

Bazı muhaddisler bu hadis-i şerifi çeşitli yönlerden açıkladılar. Mesela İmam el-Evzai şöyle buyurur:

"İslam'a inananlar silinip gitmez. Fakat sünnete sarılanlar yavaş yavaş azalarak varlıkları yok olur. Hatta öyle bir zaman gelir ki bir ülkede ancak birkaç yerde sünneti yaşayan birkaç salih kişiye rastlanır. İşte bunlar garip kişilerdir."[256]

İmam İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye *"Gurbet"* kelimesini derinlemesine inceleyerek daha geniş yer vermiş ve şöyle demiştir:

"İnsanlar arasında müslümanlar gariptir. Müslümanlar arasında mü'minler gariptir. Mü'minler arasında ilim sahipleri gariptir. Bid'at ehli ve nefislerinin arzularını kanun yapıp bu arzularına uyanlar içerisinden ayrılıp

---

[251] En-Nihaye fi-Garibi'l-Hadis (ğarabe maddesi): 3/152.

[252] Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi: 1/398. İbni Mace'nin Süneni Kitabu'l-Fiten (İslam garip başladı babı). "Din gariptir": 20. asır dünyasında 1,5 milyar müslüman vardır. Öyle ise neden din gariptir? Dinin garip kalması ve küsmesi, ona söz ve hakimiyet hakkını tanımadığımızdandır. Ama bugün o garibe, garip bir şekilde özür dilercesine garabetlerini arz etmeye çalışan garipler zuhur etmiştir. Varsın bu garipleri tanımasınlar İslam'a garip kalanlar. Bir gün İslam'ın ilk gariplerinin, saltanatına son verdikleri o günkü emperyalistlerin düştükleri akibete düşerlerse gariplerin ne kadar geniş bir güce sahip olduklarını garipçe karşılayacaklar. Düşman istilacı kuvvetleri İslam ülkelerini zahiren işgal etmemiştir. Fakat kültür istilasına uğratmıştır. İşte asıl savaş da budur. Kafa ve gönülleri satın alma savaşı... Binlerce şehit verildi İslam, İslam'ın ülkesinde garip kalmasın diye. Bugün İslam, müslümanlardan uzaklaştırılarak yaşanmasına engel olmak gibi büyük bir ihanet çemberiyle karşı karşıyadır. Şuur Yarabbi! (Çeviren).

[253] Ahmed rivayet etti. (Medâricu's-Sâlikin: 3/122).

[254] Tirmizi-Kitabu'l-İman'da (İslam garip başladı, garip sona erecek adlı babda rivayet edildi.)

[255] Medâricu's-Sâlikin: 3/123.

[256] Keşfu'l-Kürbe fi vasf-ı ehli'l-Ğurbe (İbni Receb el-Hanbeli): 10.

sünneti yaşayanlar gariptir. Muhaliflerin işkence ve eziyetlerine sabrederek sünnetleri yaşamaya davet edenler, bu sayılanların en çok garip olanlarıdır. Fakat bunlar Allah Teâlâ'nın hakiki yakınlarıdır. Aslında onlar asla garip değildirler. Onların gariplikleri ancak çoğunluk arasında görünüş itibariyledir.
Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur:
"Eğer yeryüzünde bulunan (insan)ların (kafir yahut cahil ve arzuların uyanların) çoğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar tereddütten gayri bir şeye uymazlar, onlar yalan söyler (adam)lardan başka da (bir şey) değildirler."[257]
Ayeti vasfettiği yeryüzündeki "insanların çoğu" ifadesi, Allah'tan, peygamberlerinden ve dininden uzak yaşayan gariplerdir. Onların garabeti –ayette işaret edilen tanınmış kişiler de olsalar- vahşi ve ürkütücü bir garipliktir.
İbnü'l- Kayyim satırlarını şöyle sürdürüyor:
"Gariplik birkaç çeşittir: Halk arasında, Allah dostları salih kişilerin ve peygamberlerinin sünnetine sarılan ulemanın garipliği. Bu, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) övdüğü garipliktir. Bu gariplik bazen belli olmayan bir yerde, bazen belirsiz bir vakitte, bazen de bilinmeyen bir topluluk arasında olur. Fakat bu garipliğe erenler, Allah'ın hakiki taraftarlarıdır. Allah'tan başkasına kesinlikle sığınmazlar, peygamberi Hz. Muhammed'den (s.a.v.) başkasına mensup olmazlar ve onun mesajından başkasına kulak vermezler..."
İbnü'l-Kayyim incelemesinin özünü şöyle açıklar:
"Gerçek İslam (ki Allah Rasulü (s.a.v.) ile ashabının anladığı İslam'dır) ilk çıkışına kıyasla bugün en şiddetli yalnızlığını yaşamaktadır. Her ne kadar görünen manzara ve izleri ile tanınacak şöhrette ise de hakiki müslümanlık cidden gariptir.
Böyle bir İslami anlayışın taraftarları, halk arasında en şiddetli yalnızlığı yaşayan gariplerdir. Öyle ise Rasulullah'ın (s.a.v.) işaret buyurduğu tâbileri ve başkanlıkları, makan ve idare sahibi 72 fırka arasında bir tek fırka nasıl az ve garip olmaz? Bu fırkaların arkasından gitmek ancak Rasulullah'ın (s.a.v.) arz ettiği İslam'a muhalefet olmaksızın mümkün olmaz. Çünkü Rasulullah'ın getirdiği İslam'da, onların arzu ve zevkleriyle temelde bir çatışma vardır. Çalışma ve faziletlerinin sonu demek olan bu yeni icad ve şüphelerle uzlaşmaları, istek ve maksatlarının gayeleri olan şehvetlerini terk etmeleri mümkün müydü? Zira her biri kendi görüşünü begenmiş ihtiraslarının kölesi olmuş ve arzularının peşinden sürüklenmiş böyle bir toplum arasında, şeriatina uyma çizgisinde Allah'a bağlı kalan mü'miler nasıl garip kalmazlar?"
Bu konuda devamla İbnü'l-Kayyim şöyle der:
"İslam hakkındaki derin sezgisi, peygamberin sünnetini anlamadaki derin anlayışı, Kur'an-ı Kerim'i kavrayışından dolayı Allah'ın (c.c.) yaşattığı insan... Özünü istila etmiş sınırsız arzular, uydurma ve dalaletlerden kendisini koruduğu, Rasulullah (s.a.v.) ile ashabının üzerinde bulunduğu dosdoğru yoldan uzaklaştıranları kendisine tanıttığı mü'min, eğer arzu etsin... Evet mü'min, her yönüyle açık seçik böyle bir hayatı arzuluyorsa, cahilleri ve bid'at ehlini etkisi altına almaya alıştırsın. Onların kendisine karşı hücumlarına, kendisini hiç yerine koymalarına, insanları kendisinden nefret ettirmelerine ve halkı kendisinden uzaklaştırabileceklerini hesaba katarak alışık ve hazırlıklı olmalı. Nasıl ki önceki kafir selefleri Allah Rasulü'ne ve onun izinde yürüyenlere karşı her çeşit boykot ve hakaretleri yapmakta geri kalmadı.
Fakat onları hakka çağırırken savunup inandıkları şeyleri birden kötülemek, onların ayaklanmalarına, kendisi hakkında kötü niyet beslemelerine, tuzak kutup ileri gelenlerini ayaklandırıp aleyhine çevirebileceklerini de hesaba katmaları gerekir.
İşte inançları bozuk bir toplum içinde, dinini yaşayan böyle bir davetçi gariptir. Usulüne uygun namaz kılmamalarından dolayı usulüne göre namazınnı kılan kişi gariptir. Gidiş yolları bozuk ve sapık olan toplum içinde hidayet yolu İslam çizgisinden yürüyen mü'min gariptir. Hakka mensup olup hakkı savunduğundan dolayı batıla karşı çıkıp batıllara muhalefet yapan müslüman gariptir. Onlarla olan ilişkilerde bile gariptir. Zira mü'min, İslami ölçülerle ve oların arzularına muhalefet ederek onlara yaklaşır veya uzaklaşır.
Tek kelimeyle mü'min dünya ve ahiret hayatında daima gariptir. Haktan uzanacak sıcak bir dost ve yardımkcı eli bulamaz. Cahiller arasında yaşayan bir alim, bid'at ehli arasında kalan bir peygamber takipçisi, bid'atlere ve sapık arzulara davet edenler arasında Allah ve Rasulü'ne çağıran bir davetçi gariptir. Şeriatın onayladığı her emrini yaşayıp ve emreden kimse gariptir. Ma'rufu emreden bir toplum arasında, münkere ma'ruf, ma'rufa münker gözü ile bakan şeytani bir toplumu bu sapık anlayışından vazgeçirmeye çalışan İslam davetçisi gariptir."[258]

---

[257] El-En'am: 116 (İslam ve Demokrasi: Kendi arzularına uyanlar, geçmişte de günümüzde de Allah'ın vahyini beğenmeyip, kendi arzularına göre hareket edenler olarak bilindikleri bir gerçektir. Bu basit bir günah telakki edilmemelidir. Zira arzusuna uyanlar, hayatın da kendi arzularına göre şekillenmesini arzu ettikleri bir hayatı isterler ki, bugün bu demokrasi olarak ortaya çıkmıştkır.
Binaenaleyh bir takım müslüman aydınların "İslam, demokrasinin ta kendisidir" demeleri, kasıtlı değilse bile, en büyük bir gaflettir. Zira demokrasiler çoğunluğun ve kelle sayısının arzu ve isteğine göre şekillenen birer hayat anlayışıdır. İsterse bu çoğunluk, arzularının ve şehvetlerinin esiri olan bir topluluk olsun –değil mi ki bunların arzuları sonucu bir hayat ortaya çıkmıştır- İşte o, demokratik bir topluluktur. Ve günümüz insanlığı böyle bir anlayışın sonucu şekil ve renk kazanmıştkır. Bütün demokrasiyer Yahudi-siyonizm ideolojisinin temelinden kaynaklandığı için, dine dayalı toplumlar içindeki demokrasi heveslilerince derhal demokratik düzene geçilmesi şiddetle arzu edilir. Çünkü onlara göre İslami toplumlar çağdışı ve gerici toplumlardır. İslam'ın demokrasiye bakışı bellidir: Demokrasi her çeşit tağutun arzularına göre ortaya çıkışı nedeniyle "İslam dışı bir hayattır". İslami çizgiden geçmeyen her hayat anlayışı İslam dışı kafir düzenlerdir. Demokrasiler e İslam dışı, Kur'an-ı Kerim'in belirlediği "İnsan arzusunun şekillenişi" demek olduğundan tağuti düzenlerdir. (Çeviren).
[258] Medâricü'b-Sâlikin: 3/123-126.

"Dinin garipliği" ile ilgili verilen bilgiler, onu olumsuz görenlerin iddialarının geçersizliğini ve Nebi'nin (s.a.v.) yol göstericiliğinin ışığı altında eriştiği hidayet yolundan İslam ümmetini saptırma temayüllerinin boşa çıktığını açıkça ortaya koymuştur. Bu şartlar içerisinde Allah Rasulü'nün sünnetine bağlı kalmaya ve onu –her ne olursa olsun- yaşatmaya çalışanlara ne mutlu. Fakat sünnetin, Nebi'nin (s.a.v) hayatının muayyen bir cephesi şeklinde anlaşılması gözden uzak tutulmamalıdır. Zira sünneti Allah Rasulü'nün tüm hayatın programlaştıran şümüllü bir hayat programı olarak kabul etmek zorunluluğu vardır. (Çünkü en ekmel nizam olan İslam onun eşsiz varlığında yaşatılmıştır. O, İslam'ın müşahhas ve tek örneğidir).

Diğer bir ifade ile sünnet, Nebi'nin (s.a.v.) bütün yönleriyle davet ettiği iman ve amel nizamını temsil eder. Bir kimse bu nizamın tümünü kabullenip uymadığı müddetçe sünnete bağlı olduğunu asla iddia edemez. Onun getirdiği iman ilkelerine, yasal olarak inanır, hiç bir şüphe isnat edemez. Arzu ve şehvetlerin kirletmediği bir amel olarak yaşar.

İbn-i Receb el-Hanbeli şöyle der:

"Hasan, Yunus b. Ubeyd, Süfyan, Fudayl gibi ulemanın dedikleri gibi kamil sünnet, şüphe ve aşırı arzulardan uzak olan yoldur."[259]

FİTNENİN ÇOĞALDIĞI ASIRDA ALLAH RASULÜ'NÜN SÜNNETİNE BAĞLI KALMANIN EMREDİLMESİ

Hadis-i şeriflerde geçen *"dinin garip olma zamanı", "fitne zaman"* olarak adlandırıldı. Hikmet açısından bakıldığında görülecektir ki, insan fikri ve ameli yönden bu dönemlerde sınavdan geçer. Kör dimağlar ve basiretsizler bu fitnelerden kurtulmadıkça, bazı dönemlerde ise azim sahibi ve iman ehli ihlaslı kişiler bu fitnelerden emin olmadıkça fitne tehlikesi hüküm sürer. Kasırga ve fırtınalar gibi yayılarak her tarafı kasıp kavurur. Amel ve iman binası sarsılır.

Tarihe bakıldığında, İslam ümmetinin böyle fitne asırlarının çoğunu yaşadığı, dinin ve imanın çeşitli tehlike ve mihnetlerine maruz kaldığı görülecektir.

20. Asır İslam Ümmeti, aynı şekilde, ilhad ve dinsizliğin fikri, teorik, ahlaki, ibadet, medeniyet, kültür, sosyal ve siyasal yapısıyla tehdit edildiği korkunç fitneler merhalesinden geçmektedir. Bu sınavda başarılı çıkmanın tek yolu –dün olduğu gibi bugün de- Peygamber'in (s.a.v.) ve ashabının anladığı asr-ı saadet mantığına göre şekillenen İslam'a yeniden dönmektir.

Allah'ın Rasulü (s.a.v.) bir defasında bir hutbe irad etti, bir yerinde şöyle buyurdular:

"Benden sonra yaşayacak olanlarınız çok ihtilaflara şahid olacak. Böyle bir zamanda size düşen, benim ve hidayet üzere olan raşid halifelerimin tatbikatına sımsıkı sarılmanızdır. Bu tatbikat üzere kalmakta –ısrar ederek- dişlerinizi sıkınız. Sizleri, işlerin uydumasından –dinde olmayan asılsız şeylerden- sakındırırım. Şüphesiz ki her dinde olmayan şey bid'attır. Her bid'at ise sapıklıktır. Her sapıklık ise cehenneme götürür."[260]

Nebi (s.a.v.) bu hadiste, sünnete sarılma, sünnetleri yaşatma, fitnelerin hüküm sürdüğü asırlarda bid'atlerden kaçınıp onları yok etmeye teşvik etmekte ve Rasulullah'ın (s.a.v.) hayatını yaşama savaşını veren mü'min ve ihlaskar liderlerin bu gayretlerinin karşılığında çok çeşitli ecirlerle müjdelenecekleri haberi verilmektedir.

Bu müjdeleri açıkça bildiren iki hadis-i şerifi burada arzetmekle yetineceğiz:

1- Amr b. Avf El,Müzeni'den (r.a.) rivayet edilmiştir:

Rasulullah (s.a.v.) Bilal b. El-Hârise "Şunu bil" buyurdu da Bilal: "Neyi bileyim ya Rasulullah" Rasul-i Ekrem buyurdular ki: "Şunu bil ki, benden sonra sünnetlerimden, tatbikatı hayattan kaldırılmış birini kim tekrar yaşatırsa, ona sünnette amel edenler kadar –hiçbirinin sevabından hiçbir şey eksik olmaksızın- sevap vardır."[261]

2- "Ümmetimin (İslam'dan uzaklaşması demek olan) fesadı sırasında sünnetime yapışan kimseye bir şehid sevabı vardır."[262]

Bu hadisin başka bir rivayet şekli de şöyledir:

"Ümmetimin bozulması anında sünnetime bağlı kalan kimseye yüz şehit sevabı vardır."[263]

Yukarıda arzettiğimiz iki hadis, bir yönden sünnete uymanın ehemmiyetini açıklarken, diğer yönden de hadislerde şiddetle yerilen sapıklık ve fesad diye ifade edilen bid'atin kötülenme sebebine işaret etmektedir.

Şu bir gerçektir ki bid'at "dinin değiştirilmesi ve maksadından saptırılmasıdır". Binaenaleyh her ne zaman bid'at bir fırsat bulduysa dinin kökü olan sünneti tahribe yeltenmiştir. Afif b. Hâris es-Semali'den rivayet edilir: Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Bir bid'at ortaya koyan bir topluluk yoktur ki, onun karşılığında bir sünneti kaldırmış olmasın. O halde sünnete Rasulullah'ın (s.a.v.) tatbikatına sarılmak bir bid'atı kaldırmaktan daha hayırlıdır."*[264]

---

[259] Keşfu'l-Kurbe fi-Vasf-ı Hâl-ı Ehli'l-Ğurbe: 12.

[260] Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi ve İbni Mace (Mişkât-ul Mesâbih) Kitabü'l-İman (Kitap ve Sünnete Sarılma babı).

[261] İbni Mâce Mukaddimesinde: "Ölmüş bir sünneti diriltenler" babında, Tirmizi Kitabu'l-İlim: "Sünnete yapışmak bid'atten kaçınmak" babında, İbni Abdullah'ın birçok haberlerinde rivayet edilmiştir. Muhaddislerce bu hadis metruktur. El Münziri: "Hadisin sahih olduğuna şahitler vardır" der (Et-Terğib Ve't-Terhib: 1/52).

[262] Taberani rivayet etmiştir. Münziri bu hadisin isnadı hakkında: "Sıhhatinda bir zarar yoktur" demiştir. (Et-Terğib Ve't-Terhib: 1/44) Münavi bu hadisin isnadının hasen olduğu görüşünü ileri sürer. (Et-Teysir bi-Şerh-il Cami-is-Sağir: 2/454).

[263] Beyhaki rivayet etmiştir. (Et-Terğib Ve't-Terhib:1/44). Hasan b. Kutbeyn'in rivayet ettiği bu hadisi muhaddisler zayıf addetmiştir. Bak: (Lisan-ul Mizan: 2/246).

[264] Müsned-Ahmed b.Hanbel: 4/105.

Abdullah b. ed-Deylemi[265] şöyle buyurdu: *"Dinin ilk unutulacak olan kısmının sünnet olduğu haberi bana ulaştı. Din, sünnetin birer birer unutulmasıyla ortadan kalkar. Tıpkı ipin kat kat çözülüp yumağın azaldığı ve yok olduğu gibi."*[266]
Diğer bir rivayette şöyle buyurulur:
"Kim bid'atçıyı ağırlarsa İslam'ı yıkmak üzere yardım etmiştir."[267]
Sünnet, dün olduğu gibi bugün de gariptir. Ama her bid'atı parçalamak ve sünnete sarılmayı kendilerine görev olarak yükleyenler kurtulmuşlardır.
İmam ez-Zühri şöyle buyurur:
"İslam uleması daima şunu söyler: 'Sünnete sarılmak kurtuluştur.'"[268]

FİTNELERE KARŞI DURMAK, MA'RUFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMEK DEMEKTİR
Sünnet ehli, insanların, Nebi'nin (s.a.v.) insanlığa takdim buyurduğu İslam üzere sabit kalmalarında ısrar ederler. Hangi şatlarda olursa olsun, insanların sünnet çizgisinden sapmamaları için ona davet etmeyi şiar edinirler. Bu nedenle de sünneti layık olduğu mevkiye yerleştirmek ve insanlar arasında hakim unsur oluncaya dek tüm varlıklarını seferber etmişler, sahip oldukları tüm vasıtaları, İslam'la çatışan her çeşit fitne, batıl hareket ve saptırıcı cereyanlara karşı koymada kullanmışlardır.
Görülüyor ki arz ettiğimiz bütün bu çalışmalar, ma'rufu emredip münkerden nehyetme gibi İslam devletinin temel esasının geniş sahası içinde yer almaktadır. Böyle bir çalışma, devamlı olarak İslam ümmetinin himayesinde var olagelmiştir. Rasul-i Ekrem (s.a.v.) –bu ümmetin yaşayacağı son asırlarında aynı şekilde- ma'rufu emredip münkerden nehyetme görevini üstlenecek ve İslam'a karşı boyunlarını verip her çeşit fitneye karşı koyacak bir cemaatın varlığını bize haber vermiştir. Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Bu ümmetin nihayetinde bir toplum çıkacak ki, İslam'ın başlangıcındaki inanan ilk topluluğun elde ettiği ecrin benzerini elde edecekler. Onların özelliği; ma'rufu emretmeleri, münkeri nehyetmeleri ve her çeşit fitne ile savaşmalarıdır."*[269]
Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:
***"Ümmetimden öyle bir topluluk vardır ki evvelkilerin elde ettikleri sevaba nail olacaklar. Zira onlar şeriatın hoş görmeyip yasakladığı her çeşit kötülüğü kötü görürler."*[270]**

BU ÜMMET, DİNİ KORUYACAK BİR TOPLULUKTAN ASLA UZAK KALMAZ
Kainat, son olarak Allah Teâlâ'nın Hz.Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla gönderdiği din ile şereflenmiştir. O, peygamberlerin sonuncusudur. Allah Teâlâ dinini kıyamete kadar dipdiri olarak, tam bir vakarla, her çeşit şer cereyanlarından uzak kalmasını ister. Bu nedenle her asrın başında unutulmak üzere bulunan dinini yenileyip koruyacak bir müceddidi (=kafa ve gönüllerden silinmiş ve unutturulmak istenmiş dini yeniden yorum ve açıklamaları tabi tutarak arz eden müctehid İslam bilgini, arifi ve peygamber varisi birini) gönderir.
Peygamberimiz (s.a.v.) dinine tâbi olanlarının, dini ve ahlaki bir çok günah ve isyanlara gireceklerini, bu nedenle de geçmiş ümmetlerin işledikleri cürümleri işleyerek tarihin tekerrür edeceğini, fakat –bununla beraber- içlerinde, dini asli şekli üzere koruyacak, ümmeti iç veya dış her çeşit saldırı ve zararlı cereyanlara karşı savunacak, dine yönelik hücumlara karşı koyacak, dini asli şeklinden çıkarıp tahrif edecek davranışlara yönelik reformist yaklaşımları boşa çıkaracak İslam savunucusu bir cemaatin var olacağını da haber vermiştir. Bu cemaat, Allah'tan gayri hiçbir şeyden korkmaz. Allah'tan başkasına sığınmaz. Hiç bir emperyalist tahakküme boyun eğmez. Her cephede dini uğrunda savaşır. Taşkınlık başa gelince bütün varlığını feda eder. Kendisini aşağılayanları sıkıntıda bırakır. Kendisine muhalif davrananlara karşı hak uğrunda çarpışır. Nebi (s.a.v.) bu taife hakkında şöyle buyurmuştur:
"Ümmetimden bir taife Allah'ın emrini (Allah'ın yeryüzündeki yönetimini üstlenip) tutmakta devam edecektir. Onları aşağılayan veya muhalefet edenler kendilerine zarar veremeyecek. Nihayet Allah'ın emri gelincele kadar onlar insanlara karşı galip durumda olacaklar."[271]
İmam Buhari hadiste geçen taifeyi *"ilim sahipleri"* olarak kabul eder.[272] Fakat İmam Nevevi bu taifenin sahasına daha geniş açıdan bakar ve şöyle der:
"İhtimal ki bu taife muhtelif yerlerde yaşayan mü'minler arasında dağılmıştır. Bazıları yiğit savaşçılar[273], bir kısmı hadis ve fıkıh uleması, kimisi zühd (ve takva) ehli, kimisi de ma'rufu emreden, münkerden nehyeden

---

[265] Bu zat tâbiidir. Bazıları sahabeden kabul etmişlerdir. (Tehzibu't-Tehzib: 5/358).
[266] Sünen-id Dârimi: Mukaddime (Sünnete tâbi olma babı).
[267] Beyhaki "İmanın Şubeleri" konusunda bu hadisi mürsel olarak rivayet etmiştir. (Mişkâtü'l Mesabih: Kitab-ul İman, babı. Fil i'tisam bil-Kitabi ves-Sünneti).
[268] Sünenü'd-Dârimi: El Mukaddime (Sünnete tâbi olma babı).
[269] Beyhaki rivayet etti. (Mişkâtü'l-Mesâbih: Kitabu'l-Fiten): Bu ümmetin sevabı babı.)
[270] Müsned-Ahmed b. Hanbel: 4/62.
[271] Müslim "Kitabu'l-Emâre" de (Ümmetimden bir taife devam edecek babında rivayet etti). (Terc. c: 9, Hadis No: 1037).
[272] Buhari "Kitabu'l-İ'tisam" (Ümmetimden bir taife) babında rivayet etti.
[273] "Bugün doğu ve batı emperyalizmine karşı direnen "İslam savaşçıları" İslam'ın hakimiyeti için savaş provokasyonları içine girmişlerdir. Aslında bir bakıma –savaş istenmez- bu rahmettir. İslam'ın cihad ruhunun bilenmesine ilahi bir fırsattır. Ölüm korkusunu mü'minden kaldırıp, Allah için şereflice ölmeyi göze alabilmektir. Bir dava ki uğrunda ölünebiliyor, o davayı omuzlayan yiğit savaşçıların kanı boşa

zevattır. Bunlardan her birisi hayır ehlidir. Hepsinin bir yerde bulunması gerekmez. Bazen de yeryüzünün çeşitli kıta ve ülkelerine dağılmış olabilirler."[274]
Nebi (s.a.v.) diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurdular:
"Bu ilim (sünnet ilmi, İslam ilmi), kendisini yasaklayacak kimselere karşı, güvenilir kimselerce isyankarların tahrifinden, batıl ehlinin hilesinden ve cahillerin yorumlarından korunarak (gelecek nesle) taşınıp aktarılacaktır."[275]
Allah Rasulü (s.a.v.) bu görevi "dini yenilemek" diye adlandırdı ve şöyle buyurdular:
"Allah Teâlâ her yüz sene başında bu ümmetin dinini yenileyecek bir müceddidi muhakkak gönderir."[276]
Gerçekten bu müceddidler dini, ilk ve en doğru safiyeti üzere korumuşlar. Tıpkı fesadın ve dalaletin, topyekün ümmetin bünyesine yayılmasına müsaade etmedikleri gibi.
Tarih, Nebi'den (s.a.v.) önce gönderilen peygamberlere şehadet eder ki, bir kısım peygamberin, -eseri kalmayacak şekilde tariha karışıp- getirmiş olduğu ilahi talimatları yok olmuş. Bir kısmının ümmeti bu ilahi esasları tahrif ederek –hak ve batıl birbirinden ayırdedilmeyecek şekilde- birbirine karıştırmıştır. Fakat kainat efendisi Allah Rasulü'nün (s.a.v.) getirdiği İslam dini, kıyamete dek bilen ve temsil eden bir taife var olduğu gibi, asli şeklini korumak üzere de devam edecektir.
Her ne vakit fitne ateşi şiddetlenir, hemen u ateşi söndürmekte tereddüt göstermeyen ehlullahdan insanlar ortaya çıkar. Çok defa ma'rufu emredip, münkeri nehyetmeyi teşvik eden bu kişiler, bazen zaaf gösterir, fakat bu zaaf süresiz devam etmez. Toplumun vicdanını karartan ve bünyesine yerleşmiş bulunan her çeşit tahrifat ve uydurmaları, yalancıların hilelerini ve saptırıcı yorumlarını yok edecek mücahid, ihlaslı davetçiler ve dini asli şekli üzere koruyacak müceddidler ortaya çıkar.
Dini korumak için sahip oldukları bütün güçlerini seferber edenler var olacaktır. Velev ki bu gayretleri, içten ve dıştan veya onların temiz varlıklarını zahiren kirletecek yönde, kendilerine yönelik bir takım ağır sorumluluklar yüklese de, din adına bu tür ağır risklerin altına girmekten çekinmezler. Bugün bunları tanımamız zor olmakla beraber varlıkları bir gerçektir.
Ümmetin varlığı kendileriyle kaim müceddidlerin varlığı bu ümmet içinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki, her ne zaman bu ümmetin içinde fesat veya hak çizgiden sapmalar meydana gelmişse, ümmetin içinden yiğitçe ortaya çıkan ıslahçılar görev başına geçmiş, fesadın önüne set çekmişler, fesatçıyı ıslah etmişlerdir. Böylelikle bu ümmet büsbütün bağından kopmamış, 14 asır gibi uzun bir müddet içerisinde –velev bir merhale de olsa- dalalet üzerinde ittifak etmemiştir. Allah Rasulü (s.a.v.) bu hakikati şöyle belirlemiştir.
"Ümmetim dalalet (=matlub ve maksuda ulaştırmayan bir yola bağlanma)[277] *üzerinde birleşmez."*[278]
İslam'ın geçmiş tarihinde bu haber tasdik görmüştür. Bugün de gelecekte de bu tasdik devam ediyor ve edecektir de inşallah.

ÜMMETİ ISLAH ETMEK VE DİNİ YENİLEMEK, TÜM İSLAM ÜMMETİNİN SORUMLULUĞUDUR

Şüphesiz ki İslam ümmeti içinde –en nazik dönemler ve zor şartlar içinde de olsa bütün bu zorluklara rağmen- ümmetin ıslahı ve dini koruyuculuğu gibi hayati bir görevi üstlenen müceddidlerin varlığı kesintisiz devam etmiştir. Fakat acaba ümmetin ıslahı, kendi içindeki her ferde mi farz, yoksa muayyen bir taifenin bu görevi üzerine alması mı gerekir? sorusuna Kur'an-ı Kerim şöyle cevap verir: *"Mü'min erkekler de, mü'min kadınlar da birbirlerinin velileri (dostları ve yardımcıları)dır. Bunlar (insanlara) iyiliği emrederler, (onları) kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekatı verirler, Allah ve Rasulü'ne itaat ederler. İşte Allah onları rahmetiyle yarlıgayacaktır. Çünkü Aziz'dir (va'd ve va'dini yerine getirmekten hiçbir şey onu acze düşüremez) Hakimdir (her şeyi yerli yerinde, hikmetle yapandır.)"*[279]
Ayet-i Kerime, ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma görevi ile ümmetin ıslahı görevinin, ümmetin hiç bir kesiminin hariç kalmaksızın, hiç bir taifeyi hedef almaksızın, topyekününe farz olduğuna parmak basmaktadır. Çünkü Kur'an-ı kerim, mü'minlerin kendi aralarında ma'rufu emredip, münkerden nehyetmeye çalışırlarken görmek ister. (Yani Kur'an'ın hedefi böyle bir toplum oluşturmaktır. Binaenaleyh bu merhaleyi elde edinceye kadar mücadele ile sürdürür bu hedefini...) Zira bu merhale, onların en sıhhatli bir halde olduklarının ve en önemli çalışmayı yürüttüklerinin bir delilidir. Bu vasıfla üstünlük kazanmayan fert, İslam toplumunun hasta birer unsurudur.
İmam Gazali şöyle buyurur:

---

gitmez. Şanlı Afgan cihadı ve diğer tüm İslam ülkelerindeki (!) için için kaynayan cihadi kıpırdanmalar... Evet dünyanın dengesi İslam'ın lehine bozulmakta..." (Çeviren).
[274] Şerh-u Sahih-i Müslim: 2/143 (Terc. c:9, sh: 141/5335/).
[275] Beyhaki-Mişkât /Kitab-ul İlim bahsinde rivayet etti.)
[276] Ebu Davud Kitabu'l-Melahim Müstedrek: 4/522'de rivayet etti.
[277] El-Mu'cem-ul Vasit: cilt: 1, sh.545 (Dalalet maddesi)
[278] Tirmizi-Fiten babında (cemaatın lüzumu konusunda rivayet etti). İbni Mace Fiten babında (Sevad-ı A'zam=Büyük karaltı) konusunda rivayet etti.
[279] Et-Tevbe: 71.

"Ayet-i Kerime, mü'minleri, 'ma'rufu emrederler, münkerden nehyetmeye çalışırlar' diye açıkça vasfetmiştir. Ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma görevini terk eden kimse ise bu ayette vasfedilen mü'minlerin dışındadır."[280]
Allame Abdülkadir Udeh şöyle demektedir:
"İslam hukukçularının tümü, ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma görevinin, ümmetin bir kesimine değil, tüm fertlerine vacip olduğu hususunda ittifak içindedirler."[281]

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERDEN NEHYETMEYE ÇALIŞMA İLE HAKKI TAVSİYE ETME ARASINDAKİ FARK

Kur'an-ı Kerim, *"hakkı ve sabrı tavsiye"* şeklinde ümmetin ıslahı için yapılacak çalışmayı, aynı şekilde ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma kavramı ile açıklamıştır. Hatta bu çalışmayı, iman ve amel-i salihten sonra, ümmetlerin ve milletlerin kurtuluş vesilelerinden saymıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:
"And olsun asra ki, muhakkak insan kat'i bir ziyandadır. Ancak iman edenlerle güzel güzel amel (ve hareket)lerde bulunanlar, bir de birbirlerine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler böyle değil (onlar ziyandan müstesnadırlar)"[282]
"Hak" kelimesi bütün bağlarıyla dini kapsar, *"sabır"* ise din üzere sebatı ifade eder. Hakkı ve sabrı tavsiye etme ifadesi ise dine bağlı kalınıp, dini çizgiden sapmadan hakkı ve sabrı tavsiye etmekten ibarettir. Fesadın yayılmaması için ümmetin dini çizgide sebat edip, bu savunmayı daima canlı ve diri tutması gerekir. Böyle olunca fesat ortaya çıksa da ümmet içinde yaygınlaşmaz, durum gerginleşmez, cehalet hakimiyetini kaybeder. Aksi halde fesat hakimiyet altına alınamayacak boyutlara ulaşır.
Dini çizgide sebat edilmesi sonucu, ümmeti ıslah edecek yollar açık olacak, *"hakkı ve sabrı tavsiye ilkesi"* güçlü bir savunma ile korunduğu sürece –bu ilkeye yönelik tehlike ne kadar da büyük olsa- ümmetin hak çizgiden sapması önlenebilecektir. Şayet bu savunma sistemiyle ümmet kesin tavır takınmaz da bu güç ortadan kalkarsa, fesat zararlı bir unsur halinde hakim olur, cehalet her tarafı hakimiyetine alır, her cins hastalık zararlı hale gelir. Durum, gün geçtikçe vehamet derecesine ulaşır ve tüm ıslah yolları kapanır. Akibet, ölüm ve tarihten silinmekle noktalanır.
Halbuki İslam, toplum içinde iyiliğin kuvvetlenip geliştiği, şerrin zayıflayıp tamamen kuruduğu bir ortamın varlığını ister. Bir insan şer'i ölçüye muvafık bir çalışma gayretine girdiği zaman, her adımında toplumun arkasından takip ettiğini, kendisiyle uyuştuğunu ve kendisine yardım ettiğini hissedip görecektir.
Bunun aksine bir suç işlediği zaman içinde yaşadığı toplumca yadırganır, herkes tarafından hor görülür ve toplum içinde büyük bir muhalefetle karşı karşıya bırakılır. Ma'rufu emretme gibi önemli bir görev kendisine, ikinci hatta son plana atılacak kadar önemsiz gelir. Münkeri irtikab etmek, onun için bir engel olmaktan çıkar, peşipeşine gelen çıkmazlara hedef olmaktan kurtulamaz.
Oysa İslam Ümmeti iyilik ve takva üzere yardımlaşmak, güneh ve düşmanlık üzere yardımlaşmamakla emrolunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:
"İyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun..."[283]
Ümmetin hak üzere oturması için Kur'an ve Sünnet'in işaret ettiği yol, sorumluluğu daima fertlere yüklemiş olması, faziletin korunması için tüm fırsatların hazırlanması, rezalet ve ahlaksızlığı yok etmek için tüm gayretlerin harcanmasıdır.
Bu yolun birinci şıkkı için kalplerde sevgi tohumu yeşerecek, ikinci şık da kalpte dostluk ve beraberliği sağlamadığı için kin ve nefret tohumu ekecektir. Bir münker işlemesi nedeniyle kişi toplumdan atıldığında, fertler onu, münkeri işlemekten men edip hak çizgiye gelinceye kadar elinden tutacaklardır.
Şüphesiz ki yardımlaşma, yalnızca kişiyi ıslah etmek üzere yapılan yardımdan ibaret değildir. Bununla beraber onu düştüğü isyan yolundan vazgeçirmek ve men etmek de yardım çeşitlerinden biridir. Bu nedenle Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"(Ey mü'min! Mü'min) kardeşin, ister zalim olsun, ister mazlum olsun, yardım et! buyurmuştu. Birisi:*
-Ya Rasulullah! Şu mazlum kişiye yardım edebiliriz. Fakat o zalime nasıl yardım ederiz! diye sordu. Rasul-i Ekrem:
-'Zalimi de zulmündün men edersin' diye cevap verdi."[284]

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETME İLE "NASİHAT ETME" ARASINDAKİ FARK

Kur'an veya Sünnet, *"ma'rufu emredip münkerden nehyetme"* kavramını "toplum içinde nasihat etmek" sözü ile de açıklamıştır. "Nush" kelimesi çok geniş bir sahayı kapsar.
Lugat anlamı: Allah için yapılan va'z ve nasihat ve bir şeyi katıksız yapıp güzelleştirmek gibi anlamları vardır.

---

[280] İhya-u Ulûmi'd-Din: 2/240.
[281] Et,Teşriu'l-Cinai el-İslami: 1/495 (Terc. c: 2, sh.13).
[282] El-Asr: 1-3.
[283] El-Maide: 2.
[284] Buhari-Mezalim ve kısas bablarında rivayet etti. (Tecrid. C:7, Hadis no: 1088).

İbnü'l-Esir şöyle buyurur:
"Nasihat kelimesi bir cümle ile; 'bir kimseye hayır ve iyilik dilemek' demektir. Bunu başka bir kavramın bu şekilde bir tek kelime ile ifade etmesi mümkün değildir."[285]
"Nasihat" sözcüğü imana daveti, ahlakı ıslah, tüm fikri ve ameli terbiye gibi sahaları içine alacak kadar geniş kapsamlıdır.
İslam, tüm tâbilerinden *"nasihat savunucusu"* olmak üzere mesafe kat etmeyi ister. Öyle ki toplumun her ferdi, başkasına nasihat edecek ve onu ıslah edecek. Hakim mahkumun, mahkum da hakimin ıslahına çalışacak. Zengin fakirin zayıf taraflarına elini uzatacak, fakir zenginin hasta taraflarını münasip lisanla düzeltmeye çalışacak. Alim cahili hatalarından dolayı uyaracak. Cahil ise alimin ayıplarını gösterecek. Böylelikle tüm ümmetin içinde bir *"nasihat" "iyilik hususunda yardımlaşma"* ve bununla birlikte *"Bizzat kendini ıslah etme imkanı"* doğacak, meydana gelen böyle bir atmosfer her tarafı kuşatacaktır.
Eğer ümmetin bu nizami havasını bozan bir fesat ortaya çıkarsa, başkası bu ümmetin ıslahından sorumlu tutulmaz. Çünkü her ferdi başkasına nasihat edici, onun hayır ve ıslahını isteyici makamındadır. Nefsinin terbiye ve eğitimine önem verdiği gibi, müslüman kardeşlerinin de ıslahına önem vermesi bir borçtur.
Temimü'd-Dari'den rivayet edilir ki Nebi (s.a.v.) şöyle buyurur:
"Din; nasihat etmektir. Biz kime diye sorunca şöyle cevap verdiler. Allah'a, kitabına, peygamberine, müslümanlar yöneticilerine ve tüm müslümanlara..."[286]
Bu hadis-i şerifte Nebi (s.a.v.), beliğ ve kısa bir ifade ile, ahlaki değeri yüce duygular açısından, imanın insan ruhunda ancak dinin hakimiyetiyle gelişebileceğini beyan etmiştir.
Yukarıda arz ettiğimiz nasihatın ifade ettiği iki yön vardır:
1- İnsanın, imanla, inancıyla, kendini ıslah etmek ve eğitimiyle ilgili yönü.
2- Davet, tebliğ, ümmetin harici ve dahili hayatında müslümanın yapmakla sorumlu olduğu eğitim (nefis tezkiyesi)nin önemi ile ilgili yönü.
Özel açıdan bakıldığında hadis bize, Allah'ın dininin tüm –emir ve yasaklar dediğimiz- direktifleri doğrultusunda hareket etmemizi teklif etmektedir. Bu nedenle muhaddisler (hadis uzmanları) bu hadisten çok şeyler anlamışlar. Hadisin şerhini yapan geçmiş ulemanın sözlerinin ışığında İmam Nevevi'nin açıklamalırın özetle sunalım:
"ALLAH'A NASİHAT: Bundan maksat, Allah'a iman etmek, şirkten uzak durmak, sıfatlarında küfre girmemek, O'nu, bütün kemal ve celal sıfatlarıyla vasfetmek, O'nu noksanlığın her çeşidinden tenzih etmek, O'na itaat etmek, O'na isyandan kaçınmak, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, O'na itaat edenlerle dostluk, düşmanlık edenlere düşmanlık yapmak, küfredenlerle cihad etmek, nimetlerini itiraf ederek şükretmek, her işte ihlas ve samimiyet göstermek.
Evet böylece Allah'a nasihat demek; bütün bu saydığımız vasıflara davet ve teşvik etmek, bütün insanlara veya insanlardan bu görevi hakkıyla yapanlara saygı ve sevgide bulunmak demek oluyor.
ALLAH'IN KİTABINA NASİHAT: Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olduğuna, insanların sözlerinden hiç birinin ona benzemediğine, insanlardan hiç kimsenin onun benzerini meydana getiremeyeceğine iman etmek, sonra ona ta'zimde bulunmak, tecvid ve usulüne riayet ederek, okurken harflerine riayet ederek huşu ile okumak, onun yasalarına vakıf olmak, beraber tatbik etmek, Kur'ani ilimleri temsillerini anlamaya çalışmak, nasihatlerinden ibret alarak sergilediği acayip manzaraları hususunda düşünceye dalmak, muhkem ayetleriyle amel etmek, müteşabih olanlarını ise tasdik etmek, umum ve hususu, nasih ve mensuhunu araştırmak. Tek kelime ile Kur'ani ilimleri (özel araştırma enstitüleri kurarak, devlet düzeyinde ilgilenerek ve büyük mali destek ile) neşretmek ve tüm insanlığı yeniden Kur'an'a (Kur'an'la bütünleşerek) davet etmek.
RASULULLAH'A (s.a.v.) NASİHAT: Onun peygamberliğini tasdik ederek, getirdiği tüm şer'i düzene iman etmek, emir ve yasaklarında ancak ona itaat etmek, hayat ve ölümünde ona müzaherette bulunmak, ona (davasını hayata hakim kılmada) yardım edenlerle dostluk, onun getirdiği şer'i düzene düşman olanlara düşmanlık etmek, O'na ta'zimde bulunmak, onun tatbikatını yaşatmak, davet ile şeriatını yaymak, şeriatına yönelik her çeşit ithamı etkisiz hale getirip, onun ilimlerini öğrenmek, mânâlarını araştırarak öğrenmek ve başkalarını bunları öğrenmeye davet etmek, okuyup öğretirken bu anlam ve ilkelerine saygılı ve hürmetkar davranmak, terbiye ve nezaket sınırları içerisinde okumak, bilmediği bir esası hakkında konuşmamak, ona mensip olan ulemaya hürmet ve ta'zimde bulunmak, onun ahlak ve yaşayışıyla ahlaklanmak, ehl-i beytini ve ashabını sevmek, sünnetinde olmayan bir esası uyduran (bid'atçı)ların ve ashabına dil uzatıp, ileri geri konuşanların (en azından) yanlarından uzaklaşmak gibi hususlardır.
MÜSLÜMANLARIN YÖNETİCİLERİNE NASİHAT: Hak uğruna onlara yardım ve onlara itaat etmek, haktan sapmaları halinde onları uyarmak, unuttukları şeyleri veya henüz duymadıkları müslümanların haklarını, yumuşaklık ve nezaketle ihtarda bulunmak ve bildirmek, onlara karşı çıkmamak (tabii ki müslüman olan devlet yöneticilerine) ve halkın –Allah'a itaat etmeleri şartıyla- onlara itaat hususunda gönül birliğine varmasıdır.

---

[285] en-Nihaye fi-Ğaribi'l-Hadis vel-Eser: 4/148.
[286] Müslim-Kitabu'l-İman bölümünde rivayet etti. (Terc.-şerhi. cilt: 1, sh: 298, Hadis no: 95).

HATTABİ, ulû'l-emrin arkasında namaz kılmayı, onunla birlikte cihad etmeyi, rivayet ettiklerini kabul etmeyi, idare hususunda onlara itaat etmeyi ve kendilerine hüsn-i zanda bulunmak gibi hususları... nasihatten kabul etmiştir.
TÜM MÜSLÜMANLARA NASİHAT: Bunlar müslüman halktır. Bunlara nasihatten maksat; din ve dünyalarına faydalı olan şeyleri kendilerine göstermek, din ve dünyalarıyla ilgili bilmedikleri hususları öğretmek, söz ve fiille bu hususta kendilerine yardım etmek, ırz ve namuslarını korumak, erkek-kadın gayr-i meşru beraberliği hazırlayan yolları tıkamak, onlara karşı kin ve hased beslememek, kendisi için dilediği iyiligi onlar için de istemek, kötü gördüğünü onlar için de kötü görmek, onların mallarını, ırzlarını ve diğer şahsi durumlarını müdafaa edip sözlü ve fiili olarak korumak, kendilerini yukarıda zikrettiğimiz şeylerle ahlaklanmaya teşvik etmek ve itaatlere olan gayretlerini canlandırmak..."[287]
Nebi'nin (s.a.v.) bazen ashabından *"nasihat üzere biat"* istemesi müslümanlara nasihat etmenin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Onlardan özel misak alırdı. Cerir . Abdillah'dan (r.a.) rivayet edilir: *"Ziyad, Cerir b. Abdillah'ı: Ben Peygamber'e (s.a.v.) her müslümana nasihat etmek üzere biat ettim' derken işitmiştir."*[288]
Bu açıklamalarla, ümmeti ıslah edip ona her halükarda nasihat etmenin ulaştığı ehemmiyetin derecesini takdir etmemiz mümkün olacaktır. Bununla beraber bu önemli çalışmayı ifa etmenin; bir takım sınırlandırmaların gerekli kıldığı şartlar, usul ve adabı vardır. Çalışmak için kullanılması caiz olan ve olmayan vasıtaları vardır. Bu tür konuları açıklarken konu ile ilgili geniş atıflar yapacağız inşaallah. Bunların varlığı –aslında- ümmetin ıslahına bağlıdır. Binaenaleyh ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma gibi geniş kapsamlı ve önemli bir görevin şartları, sınırları, vasıtaları, yolları, bu görevi yapanların sıfat ve ahlakının ne olması gerektiğinin dereceleri açık bir şekilde anlatılacaktır.

V. BÖLÜM

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETMENİN ŞARTLARI

GİRİŞ

Ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevinin varlığı şüphesiz ki herhangi bir asra, bir topluma ve bir millete tahsis edilemez. (Diğer bir ifade ile bu görev asır ve toplumla mukayyed değildir. Yani iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmenin modasının geçtiği veya geçeceği hiç bir asır yoktur ve olamaz. Kötülüğün hiç bir zaman fayda verdiği, namustan fedakarlık yapmanın medeniyet gereği, deyyusluğun kalkınma şartı olduğu tarihin hiç bir sürecinde, mevcut iddiayı doğruladığı görülmemiştir. Onun için İslam, hangi asırda olursa olsun modası geçen bir düzen değildir. Onu, kanun olarak gönderen Allah (c.c.) kendi yarattığı varlığın ihtiyaçlarına, normal işleyiş ve seyrine göre bir rahmet olarak gönderdi. Birileri ortaya çıkıp da, *"Yok efendim, artık göksel kanunlarla, çöl bedevilerinin yaşayışını modern asra tatbik etmek geriye doğru dönüştür..."* derse çağlar üstü İslam hukukuna göre kafir statüsüne girer. Zaten İslam devletinin kuruluş gayesini hedefleyen ma'ruf ve münker kavramlarının hikmet-i teşriyyesi de budur. Kafirler, egemen güçler ve tağut hoşlanmayacak diye müslümanların bu görevden vazgeçmeleri dinden irtidaddır. Aslında bu görevin bir saat tatili demek, tüm kafir güçlerin bir saat dünyada hakim olmasını istemek demektir.
Hangi hal ve şart olursa olsun, bu görevi en ufak bir şekilde ihmal etmek caiz değildir.
İmam Gazali şöyle buyurur:
"Ma'rufu emredip münkerden nehyetme görevini –hangi şartlarda olursa olsun- kesinlikle terk etmemek gerekir."[289]
Fakat bununla beraber İslam hukukçuları bu görevin bir takım şartları olduğunu ileri sürmüşlerdir.
Bu şartların bazıları üzerinde icma', bazılarında ihtilaf ortaya çıkmıştır. İmam Gazali, bu şartlardan beş tanesini sayar.
1- Teklif, 2- İman, 3- Adalet, 4- Velayet veya vali tarafından bu hususa mezun olması[290], 5- Kudrat[291] Bunlardan iman, adalet ve velayet veya izn-i imam denilen üçünü *"sıhhatinin şartları"* diye adlandırmamız mümkündür.

---

[287] Nevevi, Şenh-u Sahih-i Müslim: 1/54. (Tecr., şerh. C:1, sh: 299-300-301).
[288] Müslim Kitabu'l-İman'da rivayet etti. (Terc. şerh. C: 1 Sh.302).
[289] İhya-u Ulûmi'd-Din: 3/381.
[290] Gerçekte İmam Gazali "velayeti" ma'rufu emredip münkeri nehyetme şartlarından saymadı. Ancak ma'rufu emredip münkerden nehyetme işini yapanın, devlet başkanı ve vali tarafından bu hususa mezun olmasını şart koştu. Fakat şu açıktır ki, bu görev valinin izniyla sahih olunca, valinin kendisine nasıl sahih olmaz. Bu nedenle bazı ulema "velayeti" ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin şartı olarak kabul etmiştir. Geniş açıklaması gelecektir.

[291] İhya-u Ulûmi'd-Din: 3/374-384 (Bu şartları İmam Gazali İhya'nın 374. sahifesinde zikrettiği "hisbe" konusunda saydı. Gazali bu teşkilatı "ma'rufu emredip münkerden nehyetmenin tümünü içine alacak kadar geniş bir teşkilattır" diye tarif etmişti.
Allame el-Mâverdi (Ahkâm-üs-Sultaniyye:272) adlı eserinde ise: "Hisbe, ma'rufu emretme görevi terk edildiği ve münkeri nehyetmeden vazgeçildiğinde devreye giren bir teşkilattır" şeklinde tarif eder.
Şüphesiz ki "hisbe teşkilatında" ma'rufu emretme, münkerden nehyetme görevi vardır. Fakat hisbe bu mekanizmanın bir koludur. Aslında hisbe ümmetin dahili ıslahıdır. Oysa ma'rufu emredip münkerden nehyetme görevi davet, tebliğ, cihad ve siyaset konularıyla birlikte ümmeti ıslah etme gibi sahası geniş olan bir mekanizmadır. Hisbenin şartları arasında ma'ruf ve münker görevi kadar mühim değildir. Fakat hisbe de bu mekanizmanın bir kolu olunca onun şartları da –ma'ruf ve münker gibi önemli bir görevin şartları gibi- kabule layıktır. (Çeviren).

Nasıl ki teklif ve kudreti de *"Vücubunun şartları"* olarak kabul ettik. Bu şartlardan ilk üçü, ma'rufu emredip münkerden nehyetme şartlarıdır ki bunlar olmadan sahih olmayacağına delalet eder. Son ikisi ise vacip olan haller ve bu hallerde sorumluluğu mükellefeten saldıran durumlara işaret etmektedirler.
Şimdi burada bu şartların hangi sınıra kadar kabul görmesi mümkün? İşte bu noktaları beliremek için kısa da olsa bunları açıklamak gerekir.

MA'RUFU EMR MÜNKERİ NEHİY GÖREVİNİN SIHHAT ŞARTLARI

1- İMAN: Ma'rufu emredip münkerden nehyetme şartlarının ilki, *"iman"*dır. Mü'min tek başına bu görevi yapar. İmam Gazali bunun şart oluş yönüne şöylece işaret eder.

"Ma'rufu emretmek, dine hizmettir. Dini inkar edip, dine düşman olan bir kimse dine nasıl hizmet edebilir?"[292]

Ma'rufu emredip, münkeri nehyetmek dine hizmet ve onu himaye olunca, mü'minlerin tek başına da olsa herkesten daha çok bu hizmete ehil olmaları ve sorumluluğunu taşımaları gayet tabiidir.

Buna inanmayanlara gelince, zaten onlar bu görevi yapmaya ne yetkilidirler, ne de bunu yerine getirmek için peşine düşerler. (Zira bu görev yapılmış, yapılmamış, onların sorunu değildir. Gölge etmesinler, başka ihsan istenmez onlardan.)

Allame Şehpid Abdülkadir Udeh; "Gayri müslimlerin ma'rufu emredip münkerden nehyetme sorumluluğundan istisna edilmiş olması, İslam'ın onlara karşı beslediği müsamahasına bir delildir" görüşünü ileri sürer ve şöyle der:

"... Zira ma'rufu emredip münkerden nehyetmek demek; İslam şeriatının, yapmasını emrettiği veya insanların yapmasından hoşlandığı namaz, oruç, hacc ve tevhid gibi hususları emretmektir...

Münkerden nehyetmek ise şeriatla çatışan her çeşit inanç ve ameli yasaklamaktır. Mesela Hristiyanlıktaki teslis inancı, Hz. İsa'nın (a.s.) asıldığı ve öldürüldüğü gibi hususlar bu sahaya girer.

Binaenaleyh, müslüman olmayan bir kişiye, ma'rufu emredip münkerden nehyetme görevini yüklemek; onu, müslümanların dediklerini demeye ve inandıklarını inanmaya zorlamak olur ki, bu da onun dini inancını hükümsüz, İslami inancı zorla kabul ettirmek, yani dinlerini terk etmeye zorlamak olur. Bu ise, İslam şeriatının yasakladığı ve 'dinde zorlama yoktur' diye belirttiği hükme açıkça ters düşer.

Şu halde inanç hürriyetinin himaye altına alınması gayesiyle İslam hukuku, bu görevin sorumluluğunu sadece müslümanlara yüklemiştir."[293]

2- ADALET: Bazıları bu şarta çok önem vermiştir. Dolayısıyla ma'rufu emredip de münkeri nehyetmeye çalışanların herkesten önce ma'rufu kendilerine emredip münkerden kaçınmalarının şart olduğunu ileri sürdüler.

Ma'rufu yapmayıp münkerden kaçınmayanlar, elbette ki başkalarına iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma hakkını elde edemezler. Kur'an-ı Kerim, insanlara iyiliği emredip de kendilerini unutanları en şiddetli bir şekilde yermektedir. Bu hususu şöyle dile getirir: Allah Teâlâ: *"İnsanlara iyiliği emredip de kendinizi utunur musunuz?"*[294] buyurdu. Diğer bir ayette ise:

"Ey iman edenler, yapamayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapamayacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğz (u davet etmiş olmak) bakımından Allah indinde büyüdü."[295]

Kendilerine öğüt vermeyen vaizlerin vasıflandığı ve son derece kınandıklarını bildiren hadisler de çoktur. Buna kıyas yoluyla delil getirirler. Şöyle ki: *"Uyuyan kimsenin başkasını uyandırması doğru değildir. Başkasını doğrultmak, doğruluğu bulmanın sonucudur. Başkasını düzeltmek, düzelmenin ifadesidir. Şüphesiz ki sonuç, asıl olmadan bulunmaz. Yani her sonuç bir asıldan doğmadır. Başkasını düzeltmek, düzelmenin zekatıdır. Nisab bulunmayınca hangi şeyden zekat verilir? (Ağaç doğrulmadan gölge nasıl doğrulabilir?"*[296]

İmam Gazali buna şöyle cevap verir:

"Derler ki, bütün akli deliller hayal mahsulüdür. Gerçek olan şudur ki: Fasık da olsa ma'rufu emretmeli münkeri yasaklamaya çalışmalıdır. Bunun delili şudur: 'Ma'rufu emredip münkeri nehyedenin, her yönden masul olması şart mıdır? Eğer şarttır, derseniz bu hüküm icmaa aykırı olduğu gibi, aynı zamanda da ihtisab kapısını da kapamaktır. Çünkü sahabe bile masum değildir, nerde kaldı diğerleri..."[297]

Ma'rufu emredip münkerden nehyedenler için takva ve salâhın (kendini düzeltme) şart olduğunu ileri sürenler, bu sözleriyle davetçinin, büyük veya küçük her çeşit günahtan masul olduklarını kastetmezler. Ancak bilinen, fazilet ve ahlakla süslenmeleri en azından büyük günahlardan kaçınmaları gerekir. Fakat İmam Gazali aynı şekilde buna da cevap verir ve içki içenin cihada iştirak ettiğini –muhtelif asırlarda da fiilen savaşa iştirak etmiştir- ve zina edenin öldürmekten men etme hakkı vardır. Bu şart fâsittir. Bu şu demektir: Kötülüğü işlememek başka, başkasını kötülüğü işlemekten men etmek başka şeydir. Bu iki durum arasında benzerlik vardır demek doğru değildir. Şu takdirde günahkar şöyle der:

---

[292] İhyâ-u Ulûmi'd-Din:2/274.
[293] Et-Teşriu'l-Cinai: 1/497.
[294] el-Bakara: 44.
[295] Es-Saf: 2-3.
[296] İhyâ-u Ulumi'd-Din C.2, sh. 777. Terc.
[297] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/275 (Terc. C.2, sh.777).

"Adam dese ki benim iki vazifem vardır: Birisi kötülüğü yapmamak, diğeri de kötülükten men etmektir. Bunlardan birini yapamıyorsam, diğerinden beni kim men edebilir? Bu yönden isyan ediyorum, öte yönden de mi isyan edeyim? derse buna ne cevap veririz? Kötülükten men etmek bana borç olduğuna göre, bu borç benden nasıl düşer? (Zira şarap içmediği müddetçe şarap içmekten men etmek vaciptir, icerse bu borç sâkıttır, denemez. Zira başkasına emredip, onu nehyetmek, kendisinin âmir olup nehyedilmesi için şart değildir.)"[298]

İmam Gazali bu meselede "genel bir kaide" koymakta ve şöyle demektedir: *"Başkasını ıslah, kendini ıslah için değildir. Nitekim kendini ıslah etmesi, başkasını ıslah için olmadığı gibi. Bunları da oruç ve sahur gibi birbirine bağlamaya çalışmak tahakkümdür."*[299]

Gerçek şu ki, ma'rufu emredip münkeri yasaklamak, müstakil bir farizadır. Bu farizanın edası için kendinden önceki görevlerin edası şart koşulmaz. Her fariza şeriatın farzlarından biridir. İster yerine getirilsin ister getirilmesin, vakti gelince edasını gerektirir.

Bu münasebetle Allame Ebu Bekir el-Cessas şöyle der:

"İnsan bazı farzları terk edince diğerlerinin farziyeti kendi üzerinden kalkmaz. Şu bir gerçek değil midir? Namazı terk eden kimseden oruç ve diğer ibadetlerin farziyyetleri kendisinden kalkmaz. İşte bir kaç ma'rufu yapmayıp münkerlerden bazılarını yasaklamayan kimsenin durumu da bunun gibidir. Yani topyekün ma'rufları emredip münkerlerden nehyetme farziyyeti kendinden kalkmaz."[300]

Fâsık vâizin meselesi dışındaki durum ise, başka açıdan bakıldığında üzerinde düşünmek gerekir. Şöyle ki: Halk herhangi bir kimsenin sözünü kabul etmesi için, yaptıklarının sözlerini tasdik etmesi gerekir. Yani ameli, sözlerini yalanlıyorsa kabul görmez. Bunun aksine çoğu kez fasık vaizin yaptığı va'z boşa gitmez ama etkilemez de. Eğer fasık kesinlikle bilse ki ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışması hiç bir şekilde fayda vermeyecek, o halde bu farizayı yerine getirmesi gerekir mi? İhmalden dolayı cezalandırılacak mı yoksa muaf mı tutulacak?

İmam Gazali şöyle der:

"Cevaben deriz ki: 'İnsanlar fasık olduğunu bildikleri için, va'z u nasihat yolu ile yapılan iyiliği emir, kötülüğü yasaklamanın tesir edemeyeceğini bilen kimsenin, va'z etmesinin hiç bir faydası yoktur. Çünkü böyle bir tatbikat, tesirsizdir. Onun fasıklığı, sözünün etkisini kaybettirmiştir. Sözünün etkisi olmadığı yerde konuşmanın gereği de kendisinden kalkmıştır. Fasıklık, ma'rufu emretmenin etkisini kaybettiği için, farziyyetini de kaldırmış olur."[301]

Bu görüş va'zın yalnız sözle olan şekli hakkındadır. Bir de ma'rufu emredip münkerden nehyetmenin diğer bir yolu daha vardır ki, o da ma'rufu yerleştirip münkerin tümüyle kökünü kazımak da *"kuvvet kullanmak"*şeklidir. Bu yolu deneyecek kişinin salih ve günahtan sakınan (vera' sahibi) biri olması şart değildir. Fasık veya asi, gücü yeterse bu görevi ifa ederken kuvvetini kullanması gerekir.

İmam Gazali şöyle buyurur:

"Kuvvet (silah vb.) yolu ile kötülüğü önlemeye gelince, burada da adalet şart değildir. Fasıkın gücü yettiği zaman, içkiyi dökmek, çalgı aletlerini kırmak ve benzeri kötülükleri önlemesinde hiç bir mahzur yoktur. İşte bu hükmün açıklanmasında en insaflı yol budur."[302]

Ma'rufu emredip münkeri nehyeden için salâh ve takvayı şart koşanlar –daha önce geçtiği gibi- Kur'an-ı Kerim'den iki ayeti delil gösterdiler.

Bu ayetler hakkında İmam Gazali şöyle der:

"Bu hususta delil olarak ileri sürdükleri ayetlere gelince, bu ayetler, ma'rufu emrettikleri için değil, ma'rufu terk ettikleri için aleyhlerinde bir delildir. Şöyle ki; ma'rufu emretmeleri bilgi sahibi olduklarına delildir. Alime verilecek cezaya gelince, daha şiddetlidir. Kuvvetli bilgisi nedeniyle artık hiç bir mazereti yoktur. Böyle bir mazereti ileri de süremez."[303]

Bu hususda Said b. Cübeyr'in (r.a.) söylediği şu söz, insan fıtratına ve gerçeğe ne kadar da yakındır:

"Şayet va'z u nasihati, hiç bir yönden kusurlu olmayan yapacaksa, kimsenin ne ma'rufu emretmesi ne de münkerden nehyetmesi gerekir."[304]

Said b. Cübeyr'in bu sözünü Malik b. Enes işitince:

"Doğru söylemiştir. Günah ve kusuru olmayan kim vardır ki?"[305]

Bu sorunun fıkhî yönüdür. Kişinin sözünün fiiline uygun olmasına gelince, bunun kesinlikle hiçbir önemi yoktur. Hâfız İbn-i Kesir şöyle buyurur:

"Bazıları, günah işleyenin, başkasını kötülükten men edemeyeceği görüşüne sahip oldular ki, bu zayıf bir görüştür. Doğrusu ise bilen kimse, kendisi yapmasa da ma'rufu emreder. İrtikâb etse de kötülükten men eder.

---

[298] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/275 (Terc. C.2, sh.778).
[299] A.g.e..
[300] Ahkâmu'l-Kur'an: 2/40.
[301] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/276.
[302] A.g.e.
[303] A.g.e.,
[304] İhyâ (Terc. C.2, sh. 777).
[305] Tefsir-u İbni Kesir: 1/85.

Fakat –bu durumda- basirete muhalefet, bildiği halde günah işleyip, taatı terk ettiğinden dolayı kınanır. Zira bilen, bilmeyen kişi gibi değildir."[306]

Konuştuklarına ameliyle muhalefet ettiği hususlara, insanları davet etmek, dinle alay etmenin en kötüsüdür. Çünkü bu, dinin şerefine dil uzatmak, onun azamet ve kudsiyetine kötülük etmek demektir. Binaenaleyh fasıklık yalnız iman zaaflığına delalet etmez. Aynı zamanda sahibini ölçüsüz ve etkisiz konuşmaya da iter. Kur'an-ı Kerim, yapamayacağını söylememeyi, sözlerinde meleklerin, amellerinde şeytanların ortak olduğu münafıkların izinde gitmemeyi mü'minden ister.

Şuayb (a.s.) Allah'ın peygamberlerindendi. Dinini insanlara tebliğ ederdi. Fakat onlara, nehyettikleri şeyleri işlememelerini, aksi halde kendilerini ögütlemeyen bir vaiz ve söylediklerini yapmayan bir sözcü durumunda olacaklarını da açıklıyor, üstelik de dinlenmeyeceklerini ve davetlerini kimsenin kabul etmeyeceklerini haber veriyordu. Allah Teâlâ Şuayb'ın (a.s.) lisanıyla şöyle buyurur:

"Ey kavmim, dedi, ya ben Rabbim'den (gelen) apaçık bir bürhanın üzerinde isem (peygamberlik) ve O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmiş ise. (Buna) ne dersiniz?Size ettiğim yasağa rağmen kendim size muhalefet etmek istemiyorum ki. Ben gücümün yettiği kadar ıslahtan başka bir şey arzu etmem. Benim muvaffakiyetim ancak Allah'ın yardımıyladır. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim."[307]

Nebi (s.a.v.) va'z edip de öğüt almayan vaizin kıyamet gününde cehenneme atılacağını şöyle haber verir:

"Kıyamet gününde bir kimse getirilip Cehennem'e atılır; bağırsakları karnından dışarı fırlar ve o halinde değirmen çeviren merkeb gibi döner. Cehennemdekiler onun yanına toplanırlar ve:

-Be adam, bu ne hal, senin burada ne işin var? Bize iyiliği emreden, kötülüğü işlememizi engelleyen sen değil miydin? derler. O da:

-Evet, iyiliği emrederdim; fakat onu yapmazdım. Sizleri kötülük işlemekten men ederdim de onu kendim yapardım, der."[308]

DEVLET BAŞKANI VEYA İZNİ

Bazı ulema *"ma'rufu emr münkeri nehy görevinin herkesçe yapılamayacağını ileri sürerek, bunu ancak devlet başkanı, vali veya bunlarca izin verilip görevlendirilenler yapabilir"* dediler.

Evvela şuna bakalım; ma'rufu emredip münkerden nehyetme göreviyle; yalnız idareci ve yöneticiler mi, yoksa aynı şekilde bütün toplum da bu görevle sorumlu mudur?

Şüphesiz ki İslam devletinin temelini oluşturan bu görev, bazen kuvvet kullanmaya bile ihtiyaç duyar. Fakat bu, umumun iştirak etmediği anlamına gelmeyeceği ve onların bunu yapmayacağını ileri sürerek, ancak iktidar ve otorite sahibi birinin yürütmesi gerektiğini söylemek doğru değildir. Zira bu görüş, zorbacı bir idarecinin ve halka zulmeden bir yöneticinin huzurunda hak ve adaleti sağlamaya çağıranları öven açık hadislere ters düşer. Bu hadisler şunlardır:

1- *"Cihadın en üstün olanı zalim bir yöneticinin yanında hakkı söylemektir."*[309]

2- "Şehidlerin efendisi Abdulmuttalib'in oğlu Hz. Hamza ile zalim devlet başkanına iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalıştığında devlet başkanı tarafından öldürüler kimsedir."[310]

İmam Nevevi şöyle der:

"Ulema şöyle dedi: 'Ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışma görevi yalnız devletin tayin ettiği memurlara mahsus değildir; müslümanlardan biri de bu görevi yapabilir."

İmamu'l-Harameyn: *"Buna delil müslümanların icmaıdır",* der. Filhakika gerek asr-ı saadette gerekse diğer asırlarda bu iş için tayin olmayanlar, iyiliği emreder, kötülükten men ederlerdi. Müslümanlar da onların bu yaptıklarını onaylar ve kabul ederlerdi. Bu görevle meşgul olanların işine karışıyorlar diye onları ayıplayıp azarlamazlardı."[311]

Kur'an-ı Kerim Hacc suresinde mü'minleri şöyle vasıflandırmıştır: *"Onlar (o mü'minlerdir ki) eğer kendilerine yeryüzünde bir iktidar mevkii (siyasal iktidar) verirsek dosdoğru namazı kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. (Bütün) umurun akibeti (nihayet) Allah'a (râci)dir."*[312]

Ayetin açıkça işaret ettiği gibi, ma'rufu emr münkeri nehy görevi yalnız müslüman yöneticilere tahsis edilemez. Ayette geçen "mü'minler" ifadesi genel olup her müslümanı kapsar. Hiç bir kimse bu görevi yapmaktan men edilemez.

Ömer b. Abdülaziz bu ayet hakkında şöyle der:

"Dikkat edilirse ayet yalnız yöneticilerle ilgili olmayıp; fakat aynı zamanda yönetilenlere de hitap etmektedir."[313]

---

[306] Tesfir-u İbni Kesir.
[307] Hûd: 88.
[308] Buhari ve Müslim rivayet etti. (Riyazü's-Salihin. C:1, Hadis no: 196, sh.240).
[309] Ebu Davud Kitâbu'l-Melâhim (Ma'rufu emr münkeri nehy babında zikretti).
[310] Tirmizi ve Hâkim rivayet etti: İsnâdı sahihtir. (et-Terğib ve't-Terhib: 2/4).
[311] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/51 (Terc. sah. c: 1/280).
[312] el-Hacc: 41.
[313] Tefsir-u İbni Kesir: 3/226.

Şimdi düşünelim, ma'rufu emredip münkerden nehyetme çalışması –idarecinin izni olmaksızın yapılması- caiz mi, değil mi?
Gerçekten ma'rufu emredip münkerden nehyetme görevi için Vali'nin iznini gerekli görenler, bununla bu mühim vazifenin düzenli yürütülmesini kastediyor ve şöyle diyorlar: "Eğer ma'rufu emredip münkerden nehyetme izni herkese verilirse, çalışma düzeni ve organize diye bir şey kalmaz. O zaman da fesat ve bozukluğun yapacağı tahribatın, yapılacak ıslahtan daha çok olmasından korkulur. (Zira toplumun her bir ferdi kendi başına birer buyruk olur. Fesad da böyle bir ortamda iktidarını kurar, küçülmüş ve bölünmüş güçleri çabucak yener. O zaman da kurulması hasretle beklenen İslam toplumunun kuruluş tarihi durmadan gecikir. Günümüz İslam ümmetinin hazin manzarası budur billahi" Çeviren).
İmam Gazali bu şarta muhalif olmakla beraber şöyle der:
"... Fakat etrafında dolaştığı işlere nispetle günah olduğu bilinebilen ve içtihada muhtaç olan hususlarda halkın, içtihada dalıp hükme varma meselesine gelince, bozdukları, düzelttiklerinden daha fazla olacağı için, hisbenin bu işe müdahale edebilmesi için vali tarafından tayin edilmesi görüşü kuvvet kazanmıştır. Çünkü böyle olmasa, bazen diyanetinde ve bazen de bilgisinde kusuru nedeniyle ehil olmayan herhangi bir kimse bu işte büyük kusurlar meydana getirebilir."[314]
Allame Şehid Abdülkadir Udeh şöyle der:
"Devlet başkanı veya yöneticilerin iznini şart koşanlar aslında, ma'rufu emredip münkerden nehiy görevinin düzenli ve organizeli bir şekilde yürütülmesini arzu edenlerdir."[315]
Ma'rufu emredip münkerden nehyetme hükmünün geçtiği tüm ayet ve hadisler mutlaktır. Bunun için ulema bu şarta itibar etmedi. Bunu fâsid gördüler.
İmam Gazali der ki: *"Birçokları bunu şart koştu ve gelişigüzel bu salâhiyeti herkese vermediler. Halbuki bu şart fâsittir. Çünkü arzettiğimiz ayet ve hadisler, kötülüğü görüp de susanın asi olduğunu açıkça ifade etmektedir. Nerede ve ne halde olursa olsun, gördüğü kötülüğü men etmek herkese borçtur. Bunu imamın (devlet başkanının) tasarruf ve idaresine verip hususileştirmek, asılsız bir zorlama olur."*[316]
Biraz önce zalim devlet yöneticisine karşı hakkı "Yani İslam'ı" söylemeyi yücelten bazı hadisler naklettik. İmam Gazali bu hadislere işaretle şöyle buyurur:
"İmama karşı söylenmesi caiz olan bu gibi hak sözü başkalarına da söylemek için imamdan izin almaya niçin ihtiyaç olsun?"[317]
Bu hususa bir İslam alimi şunu ilave eder:
"Selef-i salihinin, münkeri işleyen yönetici ve idarecileri reddetmeleri hususundaki adetlerinin aynı tarz üzere devam etmiş olması, onların iznine gerek duymadıklarının kesin ve açık delilidir. Hatta emredilen ma'rufu, vali veya yöneticiler kabul ederlerse ne âlâ, şayet kendilerine yapılan iyiliği emre karşı kızarsa, onların kızmaları da ayrıca münker bir davranıştır. Bunu reddetmek vaciptir. Bu yöneticinin inkar edeceği hususlarda ondan nasıl izin istenebilir?"[318]
Gerçek anlaşılmıştır ki, ma'rufu emr münkeri nehiy görevi, yalnız müslüman idarecilere tahsis edilemez ve bunun için izinleri şart koşulamaz. Belki buna müheyya olan her müslümanın yerine getirmesi vaciptir.
Allame Sa'du'd-Din et-Taftazani şöyle buyurur:
"İslam'ın saadet asrında ve ondan sonraki asırlarda da müslümanlar –hiç bir kimseden zor görmedikleri gibi, herhangi bir idareciye de bildirmeden- devlet yöneticilerine iyiliği emrediyor ve onları kötülükten men etmeye çalışıyorlardı. Bundan da anlaşılıyor ki, bu görev yalnız yönetici kadroya tahsis edilmiş olmayıp, aynı zamanda tebaadan herhangi birinin sözlü ve ameli olarak ifa etmesi caizdir."[319]

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETME GÖREVİNİN VÜCÛB ŞARTLARI

1- TEKLİF: Ma'rufu emr münkeri nehiy görevini yapacak olan kimsede aranan ilk şart, dince mükellef olmasıdır. Zira mükellef olmayan kimse sorumluluk taşımaz ve şer'i görevlerin sorumluluğundan istisna edilir. Bu demek değildir ki mükellef olmayan çocuk, ma'rufu emredip münkerden men etmeyecek. Ancak görevi ihmal veya terk ettiği zaman günahkar olmayacak demektir. Fakat görevi yapınca da ecir kazanmış olacak. İmam Gazali bu şartlar ilgili şunları söyler:
"... Mükellef olmayan bir kimseye emretmek borç değildir. Biz vücubun şartlarını anlatıyoruz. Bunda şart yok ki vücub olsun. Bir işin mümkün ve caiz olabilmesi için ise, akıl şarttır. Hatta erginlik çağına yaklaşan (mürahik)

---

[314] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 29281
[315] et-Teşriu'l-Cinai: 1/501 (...Yoksa "izn"i olmayanların böyle bir görevi yapamayacağını söylemek istemiş değillerdir. Binaenaleyh, herhangi bir kişi, içki meclisiyle karşılaştığında onların kadehlerini kıracak ve içindekileri dökecek olursa, yahut bir zina fiiline ancak "öldürmek"le engel olunabileceğine inanır da zâniyi öldürürse, devlet başkanı veya yöneticiler tarafından izin verilmemiş olsa da "öldürme" veya malı "heder etme" fiilinden sorumlu değildir. Çünkü bu fiil İslam şeriatının açık hükümleriyle yasaklanmıştır ve ma'rufu emreden kişiye bu yetki verilmiş bulunmaktadır. Bununla beraber fail, yönetici veya başkana muhalefetten veya güvenlik kuvvetlerinin emirlerini küçümsemekten "tazir"le cezalandırılabilir.) (Terc. 2/25) (Çeviren).
[316] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/276-277 (Terc. 2/781).
[317] A.g.e. (Terc. 2/782)
[318] A.g.e. (Terc. 2/782).
[319] Şerhu'l-Makâsıd. Taftazani: 2/180.

bir çoçuk, iyiyi-kötüyü ayırdedebilecek seviyede olduğu için, mükellef olmasa bile, münkeri men etmek, içkiyi dökmek ve çalgı aletlerini kırma hakkı vardır. Bunu yaparsa mükafatını alır ve mükelelf değil diye ona kimse engel olamaz. Çünkü bu hareket, namaz ve diğer ibadetler gibi Allah'a yakınlıktır. Çocuk da buna ehildir."[320]

2- KUDRET: Ma'rufu emr münkeri nehyetmeye çalışanda aranan ikinci şart kudrettir. Zira bu görevi, ancak gücü yeten kimse yapabilir. Nebi (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Sizden biri bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle. Dili ile de değiştiremezse kalbiyle onu çirkin hissetsin. Bu seviyeye düşmek, imanın en zayıf derecesidir."[321]

Görülüyor ki münkeri yasaklamak kuvvete bağlı görülmekle, vücub kudretle gerçekleşmektedir. Bu yolla yapamıyorsa, işlenen münker karşısında gür sesle bağırmalı. Buna da gücü yetmezse, onu sadece kalbiyle çirkin görmelidir.

Ebu Bekir el-Cessas buyurur ki:

"Allah Rasulü (s.a.v.) kötülüğü yasaklamaya çalışmayı; -şartların elverdiği nispette- bu üç açıdan ele almıştır. Hadisin seyrine bakıldığında el ile (yani gücüyle) yasaklanamayan münker dil ile yasaklama yolu, buna güç yetiremeyince sadece kalp ile nefretten öte bir müdahalenin olmadığı görülmektedir. (İşte hadisteki bu sıralama, münkeri yasaklamada şartların tanıdığı veya tanımadığı güce işaret vardır.)"[322]

GÜÇSÜZLÜĞÜN KISIMLARI

1- HİSSİ ACİZLİK: Şimdi çeşitli açılardan bakalım:

Güçsüzlüğün kısımları nelerdir? Bu kısımların dince hükmü nedir? Açıklayalım:

Birinci kısım: İslam hukukçularının ifade ettiği *"hissi acizlik"*tir. Yapısı zayıf, ma'rufu yerleştirmekten ve münkeri yok etmekten aciz olacak kadar kuvvet yoksunu kimsenin, ma'rufu emredip münkeri men etmesi gerekmez. İmam Gazali buyurur ki:

"Herhangi bir kötülüğü el veya dil ile yasaklamaktan aciz olan kimseye kalbi ile ona buğzetmek düşer."[323]

2- İLMİ ACİZLİK: Ma'ruf ve münker bilgisinden mahrum bir kimse, birincisini emr, ikincisini men etmekten sorumlu değildir. Allâme Abdülkadir Udeh, *"hissi acizliğe ilmi iaciliği de dahil etti.*" [324]

Görülüyor ki *"ma'ruf"* ve *"münker"* kavramlarının sınırı cidden geniştir. Her müslümanın bilmesi gereken dinin hükümlerini kapsadığı gibi, bu hükümleri anlamak ve bunları basiret, gayret, dikkat ve düşünce gibi süzgeçlerden geçirerek tanımak gibi sahaları da kapsar. Ma'rufu emredip münkerden nehyetme, ancak kişinin bu iki kavram hakkında sahip olduğu bilgi ve kültürü ile mümkün olur. Çünkü çok kere, iyiliği ve dine hizmet etmeyi istediği halde, kişiyi davet edip onu bu davete hazırlarken haddi aşarsa, dine zararlı olmuş olur. Bundan dolayı ulema, halkın, ancak bilinen ve tanınan ma'rufları emredip, şöhret derecesine ermiş (!) münkerleri yasaklayabileceğini açıklamışlardır. İnce içtihadi meseleler ise ilim ehline bırakılmıştır.

İmamu'l-HARAMEYN der ki:

"Bir mesele hakkında dini hükmü idrak ve anlayışta, halk ve ulema eşit duruma düşerse, cözüm ve söz hakkı ulemanın olur. Halk ise ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışır. Meseleyi anlamakta, içtihad ihtiyacı ortaya çıkarsa, emredip nehyetme yetkisi halka değil, içtihad ehline düşer."[325]

İmam Nevevi de şöyle der:

"Bu vazifeyi ancak bilen kimseler yapar. Emir ve nehiylerin çeşitli olmasıyla görev yapanların dereceleri de değişik olacaktır. Şayet yapılacak emir namaz, oruç, vs. gibi herkesin bildiği vaciplerden, nehiy ise zina ve içki gibi meşhur yasaklardan olursa, bunları emir ve nehiyde bütün müslümanlar müşterektir. Fakat çok az tesadüf edilen fiil, kavil ve içtihadda ve ince meselelere dair ise halk tabakasının gerek ispat, gerek nefi suretiyle bu işe müdahale hakları yoktur. Bu defa mesele yalnız ulemaya ait olmuş olur. Ulema dahi ittifak edilmiş meselelere dair emir ve nehiyde bulunurlar. İhtilaflı meseleler hakkında bir şey diyemezler."[326]

İmam Gazali bunu şöyle açıklar:

"Avamın yapacağı ma'ruf ve münker, ancak bilinen açık hususlarda olması gerekir."[327]

TEHLİKE KORKUSU

Kişinin –ma'rufu emredip münkerden nehyetme görevini yapınca- kendisine isabet edecek bir kötülükten korkması da güç ve kudretinin olmadığını ifade eder. O takdirde bu kişiden farzın sorumluluğu kalkar.

İmam Gazali der ki: *"Vücubun kalkması için yalnız hissi acizlik yeterli değildir. Bir de bir kötülüğün kendisine geleceğinden korkmalıdır ki bu, acizlik anlamınadır."*[328]

---

[320] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/274 (Terc. 2/775) (Açıklama: Evet bilfiil men edip kötü işi bozmakta bir çeşit velayet ve saltanat aranır. Fakat bu da iman kuvvetinde vardır. Müşriki öldürmek, şirkin sebeplerini iptal etmek ve silahını almak gibi zarar göremeyeceği yerlerde bir çocuk da bunu yapabilir. Kötülükten men etmek, küfürden men etmek gibidir. (Terc. 2/776).

[321] Müslim-Kitab-ul İman babında (Ma'rufu emr münkeri nehy imandandır) rivayet etti.

[322] Ahkâm-ul Kur'an: 2/36.

[323] İhya: 2/280.

[324] et-Teşri-ul Cinai: 1/498.

[325] Şarhu'l-Makasıd: 2/281.

[326] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/51 (Terc. Şerh: 1/280),

[327] İhya: 2/281.

Muhaddis İbn-i Battal der ki:
“Nasihat takat nisbetinde gerekir. Nasihat eden kişi nasihatının kabul göreceğini bilir ve kendisine bir kötülüğün gelmeyeceğinden emin olursa, nasihat etmesi vaciptir. Bir kötülük geleceğinden korkuyorsa nasihatı terketmede ruhsat vardır.”[329]

KÖTÜLÜĞÜN ÇEŞİTLİ YÖNLERİ

İmam Gazali İhyau Ulumi'd-Din gibi kıymetli eserinde kötülüğün ve eziyetin çeşitli yönlerini ve farklılıklarını derinlemesine incelemiş ve tetkik etmiştir. Biz burada onun bu geniş tedkikatının hülasasını arz edeceğiz.
Gazali bu konuda şöyle der: *“Kişinin kendisi, akrabası ve dostları için istedikleri arzuları dörttür:*
1-İlim, 2- Sıhhat ve sağlık, 3- Servet, 4- Mevki ve makam. Bu dört şeyden iki husus sevilmez ve hoş görülmez.
1- Kazanılanın elden çıkması.
2- Umduğuna kavuşamaması.
(Demek ki, zarar, mevcudun kaybolmasında veya istediğinin eline geçmemesindedir. Çünkü beklediği şey, eline geçmesi mümkün olan şeydir. Mümkün ise, olmuş gibidir. Onun imkanını kaçırmak, kendisini kaybetmek gibidir.)
Buna göre mekruh ikiye dönüşmüştür:
“1- Umduğu ve beklediği şeyin kaybolup eline geçmemesinden korkmaktır. 2- Bu korku, ma'rufu emredip münkeri terk etmek için bir ruhsat olamaz”. Sonra Gazali istenen bu dört yöne misaller veriyor.
1- Öğretimden mahrum kalır ve hocası kendisine kızar da bir daha ders vermez, korkusuyla ma'rufu terk etmek.
2- Sağlık nedeniyle ma'rufu terk etmek. Gelen doktor, ipek elbise giyiyor veya altın-gümüş işlemeli eyere biniyorsa, şayet buna üzerindeki münkeri terk etmesi için nasihatta bulunursa, doktor kızıp kendisine bakmaz korkusuyla ma'rufu emredip münkeri yasaklamaktan vazgeçmek.
3- Mal ümidi sebebiyle ma'rufu emretmeyi terk etmek. Devlet başkanına, adamlarına ve kendisine maddi yardımda bulunanlara karşı gelecekte bu yardımı yapmazlar korkusuyla ma'rufu emredip münkeri yasaklamaktan vazgeçmek.
4- Mevki ve makam. İleride yardım ve mevki beklediği kimselere, bu yardımı yapmaz ve bu mevkii vermez veya verdirmezler korkusu ile ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevini terk etmek.”
Gazali bu misallerden sonra şöyle der:
“Bütün bunlar, ma'rufu emretme sorumluluğunu kaldıramazlar. Zira bunlar mümkün olmayan ziyadeler kabilindendir. Bu gibi fazlalıklara zara adi vermek mecazdır. Esas zarar, eldeki varlığın gitme korkusudur. Bundan hiçbir şey istisna edilemez. Ancak ihtiyacın davet ettikleri şey müstesna. Bunların kaybolmasında, münker karşısındaki susmanın zararından daha büyük mahzur ortaya çıkar.”
Gazali istisnanın bu yönünü yukarıda verdiği misallerle açıklamakta ve şöyle demektedir:
“Mühim dini meselelerin cahili olup da bunları öğrenmek için bulunduğu yerde de ancak bir alim olursa, başka tarafa gitmesine de gerek yoktur. Kendisine ma'ruf emredilip münker nehyedilen kimse, bu alime itaat edip ondan okuması ve sözlerini dinlemesine vesile olacak imkandan men edilirse, bir yandan dinin mühim meselelerini öğrenmeyip cahil kalmak üzere sabretmek mahzurlu, bir yandan münker karşısında susmak mahzurlu. Bu takdirde birini diğerine tercihe mecburdur. Bu da münkerin son derece çirkin oluşu ve dinin mühim meseleleriyle ilgili olan ilme şiddetli ihtiyaca göre değişir.”
Sıhhat konusuna gelince, nasıl ki insan helake götürücü bir hastalıktan dolayı doktora muhtaç oluyorsa, sıhhat de doktorun tedavisini gözetir. Tedaviyi geciktirmesinde süretli bitkinlik, hastalığın uzaması ve ölüme sürükleme durumu olduğunu bilir.
Mala gelince, bu da kazanmak ve bir şey istemekten aciz olan kimse gibidir. Ne kuvvetli bir tevekkül ruhuna sahip, ne de bir kişiden başkasına infat etmekte. Şayet ma'rufu emrederse rızkı kesilir, onu elde etmede fakirleşir ve haram kazancı aramaya koyulur veya açlıktan ölür korkusu olursa, aynı şeklide –içinde bulunduğu durum şiddetlense dahi- münker karşısında susma ruhsatına sahip olamaz.
Makam ve mevki elde etme düşünce: Kötü bir kimse kendisine eziyet eder, kötülüğünü önlemek için devlet başkanından (veya onun vekillerinden) bir mevki olmadığı müddetçe, kendisini bu adamın şerrinden kurtaramaz. Devlet başkanı da ipek elbise giyen veya içki içen bir adamdır. Ancak kurtulma çaresi de buna sığınmaktan başka bir yolun olmamasıdır. Şayet ona *“içki içme”* veya “*ipek elbise giyme”* diye kendisini, işlediği bu dini yasaktan men etse, o da kendisine bu fırsatı vermeyecek ve bu mevkii elde edemeyecektir. Bu sebeple o, kötü insanın kötülüğüne katlanıp duracaktır.
Gazali bu misalleri verdikten sonra şöyle der:
“İşte bütün bu hususlar ortaya çıkıp kesinleştiği zaman, ma'rufu emretmede istisna uzak değildir. Fakat bu hususta içtihad etmek –kalbine danışıp neticeye varıncaya kadar- muhtesibin (ma'rufu yapanın) kendisine bırakılmıştır. Mahzurlardan birini diğerine göre ölçüp tartarak, heva ve arzu ile değil, din gözü ile bir yönünü tercih eder. Şayet dinin ölçülerine göre susmayı tercih ederse, onun bu susmasına “mudara” denir. Eğer arzu ve hevesinin ölçülerine göre susmayı tercih ederse buna da müdahene (=yağcılık) adı verilir. Bu da insanın iç

---

[328] A.g.e.: 2/280.
[329] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/54 (Terc. Şerh: 1/301).

dünyasına ait bir davranış olup, ancak ince düşünce ölçüleriyle anlaşılır. Fakat her şeyin iç yüzünü bilen Allah'tır. Dini düşünce ve amele sahip herkes kalbini kontrol etmeli ve Allah Teâlâ'nın, kalbinde geçeni bildiğini, arzusuna göre mi, yoksa dini çizgide mi yürüdüğünü bileceğini anlamalıdır. Her kim iyilik veya kötülük cinsinden ne yapmışsa, onu Allah katında hazır bulacaktır. Allah hiç bir kimseye zulmetmez."

Sonra İmam Gazali ikinci kısmı ele alır ve şöyle der:

"İkinci kısım ise elde olanı kaybetmektir. Bu, hoş görülmeyen bir davranıştır. İlim hariç diğer dört hususta susmak caizdir. İlmin hariç tutulmasının sebebi, çünkü ilimden bir şeyin kaybolmasından korkulmaz. İnsanın, başkasından zorla ilim söküp almaya gücü yetmez.

Fakat sıhhat ve selamete gelince, bunların kaybedilmesi dövülmekle olur. Şiddetle dövüleceğini bilen kimseye – ma'rufu emretmek müstehab bile olsa- ma'rufu emretmesi gerekmez. İnsanı acındıran dayakta hüküm bu olduğuna göre, kesip kırmakta ve ölüm korkusunda ruhsat evveliyetle ortaya çıkar.

Servet korkusu: Evini yıkıp yağma edeceklerini veya elbisesini soyup alacaklarını anlayınca –aynı şekilde- ma'rufu emretme vücubu kendisinden kalkar. Fakat müstehap hükmü devam eder. Çünkü dünyalığın verip dinini almasında mahzur yoktur.

Gazali bu konuda "külli bir kaide" koyar ve şöyle der: "*Dayağın ve evin yağma edilmesinin de az ve çokluk bakımından dereceleri vardır. Malın bir tanesini almak gibi. Hafif bir tokadın vurulmasının verdiği acı da böyledir. Ama hızlı vurmasında had vardır. Bu da içtihada konu olan "dövmeye benzer" esasına kıyas edilerek had vurulur. Buna göre değer taşır. DIndar olan, mümkün olduğu kadar dini yönünü tercih etmelidir."*

Makam ve mevki: Bu konuda iki husus düşünülür: Birincisi, *"İnsanlığını kaybedecek, başı açık, yalın ayak şehir içerisinde dolaştırılmak gibi bir durum ile karşılaşacaksa, insanlığını korumak şer'an memur olduğu bir vazife olduğundan, ma'rufu emretmekten kaçınıp, susmasında ruhsat vardır.*

İkincisi, sırf mevki ve yüksek mertebedir. Değerli elbise ile dışarı çıkmak ve vasıtalarla dolaşmak gibi. Şayet ma'rufu emr, münkeri nehyettiğinde, adi elbiselerle yaya olarak, alışkın olmadığı bir biçimde gezdirileceğini bilirse, bunlar öyle bir takım meziyetlerdir ki, bunları korumak makbul bir şey değil, fakat mürüvvetini korumak makbuldür. İşte bu gibi tehlikeli durumlarda ma'rufu emredip münkeri nehyetme görevini terk etmek uygun olmaz.'

Gazali bu geniş açıklamalardan sonra konuyu şöyle noktalar:

"Umumi emirler, ma'rufu emretmenin kuvvetli bir vacip olup, ona karşı susmanın son derece büyük bir tehlike olduğuna ve olacağına delalet etmektedir. Bunun asıl büyük tehlikesi, dinin mahzurlu kabul ettiği tehlikedir. Mal, can ve servetin büyüklüğü şer'an sabit olmuştur. Fakat mevkiin meziyeti haşmet, süslenme dereceleri ve halkın övgüsünü isteme gibi şeyler o kadar tehlikeli değildir."[330]

DİN UĞRUNDA KINANMAK DAVAYI KAYBETMEK ANLAMINI TAŞIMAZ

Ma'rufu emredip münkeri nehyetmek mü'minin görevidir. Bu görevi yaparken hiçbir kimsenin kınaması, azarlaması ve kızmasından korkmaz. Aslında bu, davayı kaybetmek ve mağlubiyeti kabullenmek değildir. Kur'an-ı Kerim bunları, *"Allah'ı sevenler ve Allah'ın da kendilerini sevdiği kimseler"* olarak vasfetmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki:

"Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse Allah –mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı onurlu ve zorlu, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği- bir topluluk getirir ki onlar Allah yolunda savaşırlar ve hiç bir kınayanın kınamasından (dedikodusundan) çekinmezler..."[331]

Hafız İbn-i Kesir bu ayeti şöyle yorumladı:

"Yani onları Allah'a itaatten, şer'i cezaları tatbik etmekten Allah'ın düşmanlarıyla savaşmaktan ve ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışmaktan hiç bir güç geri çeviremez. Hiç bir kuvvet onları tuttuğu yoldan men edemez. Hiçbir kimsenin kınaması onlara etki edemez ve hiç kimse de onları davalarından azledemez."[332]

Ubade İbn-i Sâmit'ten rivayet edildi. Şöyle dedi:

"Biz, Rasulullah'a (s.a.v.) nerede olursak olalım, hakkı söylemek ve Allah uğrunda kimsenin kınamasından korkmamak üzere biat ettik."[333]

Ebu Zerr'den rivayet edilen diğer bir hadis yukarıdaki hadisi desteklemektedir:

"Dostum Allah Rasulü (s.a.v.) bana şu iyi hasleti yapmamı tavsiye etti. Bana: 'Allah yolunda kimsenin kınamasından korkmamayı, acı da olsa hakkı söylememi' vasiyet etti"[334]

Allame Kurtubi: "*Müslümanar, İbn-i Abdi'l Berr'in, 'Gücü yeten her kimsenin, münkeri değiştirmesi vaciptir. Eğer onu değiştirmeye gücü yetmezse, eziyet ve işkenceye uğramayacak kadar kınamak (ve nefret etmek)le yetinir. Şüphesiz ki onun bu davranışı münkeri değiştirmeye de engel olmamalıdır' görüşünde icma etmişlerdir"*[335] der. İmam Gazali der ki:

---

[330] İhya-u Ulumi'd-Dir: 2/282-284.
[331] el-Maide: 54.
[332] Tefsir-i İbni Kesir: 2/70.
[333] Buhari, Kitabu'l-Ahkam (Devlet Başkanı ve halk nasıl biatlaşır) babında. Müslim Kitabu'l-Emarat (idarecilere Allah'a itaat etmeleri halinde itaat, isyanları halinde itaatın haram oluşunun vücubu) babında rivayet etti.
[334] İbni Hibban sahihinde (et-Terğib ve't-Terhib): 2/11 rivayet etti.
[335] el-Câmiu li-Ahkami'l-Kur'an: 4/48.

"Eğer kınayanın kınaması, fâsıkın gıybeti, sövüp sayması, kötü sözler söylemesi ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevi terk edilseydi, ma'rufu emretmenin vücubu ortadan kalkardı. Zira ma'rufu emr, hiçbir zaman bunlardan ayrılmaz."[336]

BAŞKASININ ZARARINDAN KORKMAK

Ma'rufu emr münkeri nehy farziyetini bizzat üstlenen kimseye dokunacak zarardan bir takım sonuçlar arz ettik. Fakat akrabasına ve yakınlarına zararı dokunacak korkusu ile ma'rufu emr, münkeri yasaklamayı terk etmesine gelince, durum nasıl olur?[337]

İmam Gazali şöyle der:

"(Serveti bulunmayan bir zahidin servet sahibi akrabaları olur. Bu zahid, benim neyimi alır diye devlet başkasına ma'rufu emr, münkeri nehyetmeye kaykışır ve devlet başkanına da zahidden intikamını almak için) yaptığı bu ma'ruf ve münker görevinden akraba ve komşularına eziyeti dokunacaksa bu görevi terk eder. Çünkü münkere karşı susmak, mahzurlu olduğu gibi, müslümanlara eziyet vermeye sebep olmak da mahzurludur. Şayet mal ve canlarına zararı dokunmayacak, fakat zarar, kendilerine kötü sözler ve sövme suretiyle dokunacaksa, bu kadar şey için, bu görevi terk etmek biraz düşündürür. Burada da durum, 'men edilerek münkerlerin, büyüklüğü ve söylenen mahzurlu sözlerin kalbi rencide edip etmemesi ve şahsiyetine olumsuz yönde yahtığı tesir nazar-ı itibara alınır' şeklinde ortaya çıkar."[338]

GALİB ZANNA GÖRE ACİZLİĞİ REDDETMEK

Bu açıklamalardan anlaşılmıştır ki, ma'rufu emr, münkeri neytetme farziyyeti, insanın bu görevi yapmaktan aciz olmasıyla kalkar. Bu acizlik ister cismi, ister ilmi olsun aralarında fark yoktur. Zira bunun çıkış noktası, zarar korkusu veya bilginin tesir etmeyişidir. Fakat acaba acizliği reddedip mazeret kabul etmeyen husus nedir? Mücerred galip zann, acizliğin reddine yeterli midir, yoksa hakkında kesin bir bilgi olması da gerekir mi ki onun farziyyeti –bu kesin bilginin elde edilmesiyle- kalksın?

İmam Gazali bu soruya *"zarar korkusundan dolayı sözünün aciz oluşu"* babında cevap vermiş ve şöyle demiştir: *"Zann-ı galibe göre kötülük gelme ihtimali zayıf ise ma'rufu emrin farziyyeti kalmış. Yalnız bir ihtimal, ma'rufu emretmenin vücubunu kaldırmaz. Çünkü bu ihtimal, her ma'rufta daima vardı."*[339]

Diğer bir yerde bizzat aynı konuda, ma'rufu emretmenin vücubu, ancak zarar bilinince düşeceğini söyler ve buradaki *"bilgi"* kavramını şöyle açıklar: "Kastettiğim bilgi, zann-ı galiptir. Öyle bir zann ki, kendisine zarar vereceği bu kadarcık bir zan nedeniyle bilindiği takdirde, suyu terk edip teyemmüm etmenin caiz oluşu gibi. Binaenaleyh durum böyle bir noktaya gelince, ma'rufu emretmeyi terk etmekte ruhsat vardır."[340]

AZİMET YOLU

Yukarıda zararın varlığı ve yokluğu durumunda yapılacak muamelenin tüm yönlerini arz ettik. Yine ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin farziyyeti, bu görevi yapanın, şeriatın meşru saydı bir zararın gelmesinden korkması halinde kalkacağını da ifade ettik. Fakat bu, bir kimse bu farziyeti yaparsa uğrayacağı eziyet ve işkenceden korkmaz, hoşlanılmayan bir şeyin kalkmasına önem vermez, bir kusur işleyip de günaha dönüşecek bir tehlikeden üzülmez ve buna aldırmaz demek değildir. Şüphesiz ki bu farziyyeti yerine getirmek bu yönüyle caiz değildir. Bu şartlar içerisinde böyle davranmak aynı şekilde dince ruhsat tanınan bir davranıştır. Vazifenin ıskatına bir engel gibi görmek doğru değildir.

Canın veya malın tehlikeye girme korkusu ile ma'rufu emr münkeri nehiy görevini terk etmek, ancak şeriatın zayıf imanlılar için tanıdığı bir ruhsattır. Fakat azimet yolu ve bunun da üstünü, Allah'ın dinini gerçek anlamda ilan edip, onu yerleştirme azminden dönmeksizin, sahip olduğu tüm varlığını kişinin feda etmesidir. Hz. Ömer'in (r.a.) rivayet buyurduğu hadis-i Nebevi bu hakikate şöyle işaret eder: *"Ümmetin, İslam'ın yaşayacağı asrında, kendisini idare eden yöneticilerinden bir takım habsı yöntemleriyle şiddetli saldırılara (fikri ve ameli olarak) maruz kalacaktır. Allah'ın dinini tanıyıp, diliyle, eliyle ve kalbiyle cihad eden, bu saldırılardan kurtulmuştur. Bu kişi yarışmayı önde götürendir. Allah'ın dinini tanıyıp, diliyle, eliyle ve kalbiyle cihad eden bu saldırılardan kurtulmuştur. Bu kişi yarışmayı öde götürendir. Allah'ın dinini tanıyıp tasdik eden ve tanıyıp susan da*

---

336 İhya-u Ulumi'd-Din: 2/284.

337 İmam Gazali bu soruyu şöyle sürdürerek, meseleyi biraz daha açar: "Kendi hakkına nispetle bu daha düşüktür. Zira kendinin eziyetlenmesi başkasının eziyetlenmesinden daha mühimdir. Ancak diyanet bakımından ise kendi emr-i ma'rufu ile çocuklarının ve yakınlarının eziyet görmesi daha mühimdir. Çünkü insan kendisi hakkında müsamaha edebilir. Bazı haklardan feragat ederek, bazı eziyetlere katlanmak suretiyle fedakarlıkta bulunabilir. Fakat bunu başkaları namına yapmaya hakkı yoktur. Bu vaziyet karşısında çekinmesi gerekir. Zira o isyan yolu ile, onların haklarını çiğnetecekse, dövülme ve mallarının yağmalanması gibi, bu takdirde va'z-u nasihat doğru olmaz. Çünkü bir kötülüğü önlemesi, başka bir kötülüğün açılmasına vesile olur..." (Terc. İhya. C:2, sh: 798).

338 İhyâ-u Ulumu'd-Din: 4/350.

339 A.g.e: 4/281-282 (Umumi hükümlere göre vücub asıldır. Ancak ilim veya zann-ı galip ile kötülük beklenen yerlerde emr-i ma'ruf görevi kalkar, denebileceği gibi, asıl olan da budur. Ma'rufu emretmenin vacip oluşu, zararın gelmeyeceğine dair ilim veya zann olduğu zamandır. Aksi halde vacip değil de denebilir, fakat ma'rufu emretmeyi gerekli kılan umumi hükümlere nazaran birinci şık daha doğrudur.) İhyâ-u Ulumu'd-Din Terc, 2/793).

340 A.g.e.

kurtulmuştur. Ancak susup kurtulan kişi, iyilik yapanı görünce sevinir, batıla hizmet edene ise buğz eder. Bu kişi de bu meziyetklerini kalbinde gizlemek üzere (son sırada yer alarak) kurtulmuştur."[341]

Hakikatte, hakkı açıkça ilan etme yolunda canı ve malı feda etmek, sanıldığı kadar basit ve kolay bir iş değildir. Bu, kuvvetli bir sevgi,. derin bir ihlas, sadık bir azim, eşsiz bir gayret isteyen bir cihaddır. Fakat şu da bir gerçektir ki azim sahipleri ve ihlas erleri derece ve makam bakımından Allah katında en yüce kişilerdir. Nebi (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Bildiği hak sözü söylemekten insan korsunun men edemediği kişiyi ve cihadın en üstününü size haber vereyim mi? Ashab, buyur ya Rasulullah! deyince Rasul-i Ekrem (s.a.v.) buyurdular ki: 'Zulüm ve haksızlık yapan devlet başkanının yanında hakkı söylemektir'"*[342]

Bundan önce geçen Nebi'nin (s.a.v.): *"Şüphesiz ki cihadın en üstünü zalim devlet başkanının yanında hakkı söylemkektir"* diye buyurduğu sözü şu anlamdadır: *"Hak sözü söyleyen kişi, Allah katında hak ettiği ecir ve sevap, çarpışıp da uğradığı tehlike ve karşılaştığı musibet miktarına göredir. Ama 'zalim devlet başkanına karşı hak sözü söylemek'* ifadesine gelince, İmam Hattabi bunu şöyle bir ilmi açıklama ve yoruma tabi tutar:

"Bu sözün, cihadın en üstünü olması ancak şu sebepledir: *"Bir kere düşmanla çarpışan kişi, korku ve ümid arasında tereddüt içinde olur. Düşmana karşı galip mi mağlup mu olacağını bilemez. Halbuki devlet başkanının elinde 'istediğini zorla yapma güç ve otoritesi' vardır. Ma'rufu yapan, hakkı konuşup kendisine iyiliği emredince, onun varlığını yok etmeye kalkışın ve öldürebilir. İşte bu, ölüm korkusunu yenerek ve göz göre göre öleceğini bilerek hakkı söylediğinden, cihad çeşitlerinin en üstünü olmuş olur"*[343]

Allah'ın ma'rufu emr ve münkeri nehy gibi mühim bir görevi omuzlarına yüklediği ve bizzat kendi kendisini ıslah etmesini emrettiği bu ümmetin, sadakat, şecaat, şehamet ve harp meydanlarında hakkı ilan gibi vasıflarını bize aktaran asil, şerefli ve parlak bir tarihi vardır. Bu ümmetin içinde, münker karşısında susan, imanının sönüklüğünden ma'rufu açıklamaya gücü yetmeyen korkaklar görsek de azim sahiplerini batıla meydan okuyup, kılıçların gölgesinde hak uğrunda şehit olanların varlıklarını da görmemezlikten gelemeyiz. Bu da gösteriyor ki, bu ümmet, özünde canlılığını ve bekasını sürdüren hayatiyet cevherini hala taşımaktadır. Bir gün bu ümmet topyekün varlığının özü demek olan bu ruhu kaybederse: Evet, fedakarlık, cihad uğrunda ölüm ve ölümsüzlüğe susama ruhu... İşte bu ruhun kaybedilişi bu ümmetin tarihinde en meş'um gün olacak. Allah'ın rahmet kanalları kesilmiş olacak. Kendisiyle ölümü arasında bir engel kalmayacak. Bir düşüş ki, kalkışı olmayan en aşağılara düşüş...

Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Ümmetimi zalime karşı korkarak: 'Ey zalim' dediğini görürseniz, düzelmesinden ümit kesilmiştir"[344]

Şüphesiz ki nefs ve mal sevgisi genel olarak ma'rufu emr, münkeri nehy yolunda en büyük engeldir. Kendini esirgeyip tutmayan var mı? Mala doyan kimse var mı? İnsan kalbi kendisine gösterilen hayal karşısında heyecanlanır, korkar. Eğer batıla batıl derse –özellikle elinde iş yapabilme, çevirebilme imkanı varken- ve zulme karşı inancını haykırsa, özellikle de bunu güçlü ve galip durumda söylerse, kendini tehlikeye maruz bırakmış olur. Cismen ölümden kurtulsa da, çoğu kez iktisadi çöküntü ve ölümden kurtulmuş olamaz. Zira iktisadi çöküş ve ölüm, bazen cismen ölmekten daha şiddetli ve daha büyük bir mağlubiyet olur.

Fakat mü'min korku ve sabırsızlık gibi, ölümün kucağına atacak davranıştan kendini korur ve gözetir. Şayet o, böyle bir duruma düşüyorsa bu, imanının zayıflığından kaynaklanıyordur. Çünkü hayat ve hayatın tüm sebepleri Allah Teâlâ'nın kudret elindedir.

İnsanın hakkı ilan ederek elde etmesi ve yenilmiş olarak dönmesi, hayatının ve rızkının bir beşerin olduğuna delalet eder. Veya tam olarak Allah'a güvenmiyor, en azından ona hakkıyla tevekkül etmiyor, bu nedenle Rasulullah (s.a.v.) ma'rufu emredip münkeri nehyederken canlarımız ve mallarımız karşısında korkmaksızın emretmemizi emretmiştir. Zira bu, dinimizin farz kıldığı ve imanımız hükmettiği bir emirdir.

Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdular:

"Ey insanlar! Allah'a dua etmeden önce, iyiliği emredip kötülükten nehyediniz. Yoksa dualarınız kabul olmaz. Ondan mağfiret dilemeden önce (yine) iyiliği emir, kötülükten nehyediniz. Aksi halde Allah sizi bağışlamaz. Şüphesiz ki ma'rufu emr münkeri nehiy ne rızkı geri çevirir, ne de eceli yaklaştırır."[345]

DİĞER BİR TAKIM ZARARLARIN MEYDANA GELMESİNDEN KORKMAK

Ma'rufu emr münkeri nehiy görevini yapan kimse –bu görevi yapmaya kadir de olsa- kendisine yönelecek bir takım sonuçlara düşme hususunda düşünmesi ve kulak vermesi gerekir. İzleyeceği yöntemle ilgili gerekli tedbirleri mütalaa etmelidir. Zira bu hususlar gözetilmezse, bir ma'rufu yerleştirmek için yapacağı çalışma, diğer bir ma'rufun ortadan kalkmasına, bir münkeri ortadan kaldırırken de ondan daha büyük bir münkeri yerleştirme durumuna düşürmemesi bakımından çok önemlidir.

---

[341] Beyhaki- Mişkatü'l-Mesâbih (Kitabu'l-Edep: Ma'rufu emr münkeri nehy babında) rivayet etmiştir.

[342] Ahmed b. Hanbel-Müsned: 3/19. Tirmizi (Cihadın en üstünü...) babında. Tirmizi (Nebi'nin ashabının kıyamet gününde nasıl olacakları) babında rivayet etti.

[343] Mealimü's-Sünen: 4/350.b

[344] Hakim rivayet etmiştir. "İsnadı sahihtir" demiştir. (et-Terğib ve't-Terhib): 4/11.

[345] Asbehani (et-Terğib ve't-Terhib): 4/9-10. Hz. Ali (K.Veche)'nin bu anlamda bir hutbesi vardır. (İbni Kesir: 3/74) tefsirine bakınız.

Allame İzzüddin İbn-i Abdi'l-Melik, münkeri nehyetme farziyyetinin bazı şartları olduğunu söyler ve bunları şöylece sıralar:
"Galib zannına göre bir kimse, münkeri nehyederse kendisine bir zarar gelmeyecek ve bir münkerden dolayı yanılarak nehyettiği münkerlerin de artmayacağı kanaatına varması."[346]
Ma'rufu emr münkeri nehiyden dolayı kötü bir davranışa cevap verme diye bir olay ortaya çıkınca iki durumla karşılaşılır:
1- Bu görevi yapanın bir zarara uğraması.
2- Kendisini zarara sokmaması.
Fakat burada suçsuz bir adamın öldürülmesi gibi diğer bir zarar ortaya çıkmakta veya münkeri vb. suçları işleyen daimi ve ısrarlı olarak fazlalaşmaktadır.
İkinci kısma gelince; yani çirkin bir fiilden vazgeçirme olayı: Ulema, bu durumda, ma'rufu emr ve münkeri nehiy farziyyetinin terkedilebileceği üzere icma etmişlerdir.
Birinci şıkkın üzerinde daha önce genişçe durmuştuk. Ancak bu konuyu sıhhate kavuşturmak için burada özel bir açıdan konuya bakmamız iyi olacaktır.
Allame Sa'dü'd-Din et-Taftazani der ki:
"Ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevinin şartlarından biri de; 'bir mefsedet ve zararı uzaklaştırmak, bir münker veya benzerinden daha çok evladır" Bu hüküm cevaz değil, vücub ifade etmektedir. Hatta şöyle dediler:
"Ma'ruf görevini yapan kişi, dövülme ve benzeri bir şekilde dayak yemek suretiyle kesin bir mağlubiyet değil de öldürüleceğini bilirse, görevi terk etmesi caiz olur. Fakat susması hususunda ruhsat vardır."[347]
İmam Gazali şüphesiz ki bu davanın böyle genel bir açıdan bakışla sıhhat kazanamayacağı görüşünü ileri sürer.
Allah yolunda kendini feda etmek, şüphesiz ki şehitliktir. Şehitlik ise mü'minin kalbinin arzuladığı en yüce ve satın alınamayan en pahalı bir mertebedir. Fakat her halükarda mü'minin kendini feda etmesi, dinine bir fayda dokunacak mı, dokunmayacak mı? Buna dikkat etmesi gerekir. Hiç bir kârı olmadan kendini ölüme atmak, övülmüş ve sevap takdir edilmiş bir ölüm değildir.
Gazali der ki: *"Ma'rufu yapanın, müdahalesiyle bir münkerin ortadan kalkmasına karşılık, bir zarara uğrayacağını bilmesidir. Mesela içki kadehini atıp kırması ve içkiyi dökmesi veya elindeki değneğini, kızarak ve sertçe elinden alıp o anda kırması böylece bu münkerden onu uzaklaştıyor, fakat sonra da karşılığında kendisinin dayak yiyeceğini biliyor. İşte bu şekilde davranması ne vacip ne de haramdır, belki müstehaptır."*[348]
Gazali, konuya bundan sonra derinlemesine bakarak geniş bir şekilde ele almış, bu vadideki sözünü naklederek layık olan mevkiye oturtulduğunu görmekteyiz. Gazali der ki:
"(Ebu Abide diyor ki: 'Tehlike demek, yaptığı bir kötülükten sonra başka bir işilik yapmamak ve bu hal üzere ölmek demektir. Öldürülünceye kadar kafirlerle cihad caiz olduğuna göre, öldürülünceye kadar emr-i ma'ruf etmesi caizdir. Fakat düşmana saldırmasında bir fayda sağlanamayacağını bilenler, kendilerini öldürtmekten başka bir şeye yaramayacağından, bu, haram olup kendini tehlikeye atmaktır ki, tehlike ayetinin şümulüne girer. Bu gibi fedailik, öldürülünceye kadar öldüreceğine ve düşmanın kalbine korku salacağına inanan kimseler için caizdir. Yani adamın böyle yapmasıyla diğerlerinin de Allah yolunda şehadet mertebesine ulaşmak için hayatlarına hiç kıymet vermediklerini görüp maneviyatlarını sarsmak gayesini taşırsa, bu saldırış caizdir).
Bunun gibi münkerin kaldırılmasında, yapacağı ma'rufun bir etkisi olacaksa, kendini darbelere ve ölüme hedef yapması caiz olduğu gibi müstehabdır da. Veya kötülerin gönüllerine dehşet salmakta, iyilerin maneviyatını takviye etmekte bir tesiri varsa tehlikeli de olsa caizdir. Fakat zalim bir adamın elinde kadeh, bir elinde kılıç vardır. Ona "kadehi at" dersen, kadehi içecek ve kılıç ile de boynunu koparacak. Bu gibi kimseye ma'rufu emretmeye kalkışıp kendini tehlikeye atmak caiz değildir. Çünkü bu, doğrudan doğruya bir intihardır. Oysa istenilen, din adına bir fayda sağlamak ve bu uğurda can feda etmektir. Hiç bir fayda olmadan kendini tehlikeye atmak elbette mânâsız bir davranıştır. Hatta bu gibi ma'rufu emretmek haramdır. Ma'rufu emretmenin müstehab olması, ancak münkeri işlemez imkanı olduğu veya hiç olmazsa bir yönden faydası ortaya çıktığı zamandır. Bu da ancak, o münkeri irtikab edenin şahsına münhasır olmalıdır. Şayet, akraba, yakınları ve arkadaşlarını da içine alacak bir dövülme olayına ma'ruz kalacağını bilirse, ma'rufu emretmek caiz değil, belki haramdır. Bir kötülüğü düzeltelim derken daha kötü bir tamın münkerlerin ortaya çıkmasına vesile olur. Münker bir şeyi kaldırmaktan maksat bu değildir. Hatta ma'rufu emretmekle bir kötülüğün önleneceğini ve fakat buna karşılık başka bir kötülüğün doğmasına sebep olacağını anlarsa, ma'rufu emretmek kişiye helal olmaz. Çünkü maksadı; mutlak olarak, şer'an münker olan şeyleri kaldırmaktır. Yoksa Zeyd veya Amr gibi muayyen kimselerden birtakım hususları kaldırmak değildir.
Düzeltilen münkerlerin dereceleri arasında bir ayrım yapmak da mümkündür. Mesela, bir adam başkasına ait olan bir koyunu kesip yemek istediği zaman, onu bu işten men ederseniz ve yerine bir adam kesip yiyeceğini anlarsanız, onu bu münkerden nehyetmek yanlış olur. Çünkü buna mani olmanın kârı, zararından büyüktür. Fakat bir insanı öldürmesindense ona mani olup yalnız malını almasıyla başbaşa bırakmak daha evlâdır.

---

[346] Mebârik-ul Ezhar Şerh-u Meşarik-il Envar: 1/50.
[347] Şerhu'l-Makasid: 2/180.
[348] İhyâ-u Ulûmi'd-Din: 2/280 (Terc: 2/790).

Bütün bunlar üzerinde içtihad edilmesi gereken ince meselelerdir. Ma'ruf yapan kişi, bütün bu hususlarda içtihadına uymak zorundadır.[349]

İmam İbnü'l-Kayyım bu problemi güzel bir sonuca kavuşturmuştur. Bu meseleye değişik açılardan baktıktan sonra şu güzel nokta ile düğümlemektedir:

"Neb'nin (s.a.v.) bu ümmete bir münkeri kaldırmasını emretmesi demek, Allah ve Rasulü'nün sevdiği ve onayladığı bir ma'rufu yerleştirmesi demektir. Fakat bir münkeri kaldırmak, diğer bir münkerin ortaya çıkmasına sebep olacaksa, bu kaldırılan münkerden daha kötüdür, caiz değildir". Münkeri nehyetmenin dört derecesi vardır:

1- Bir münkerin kaldırılıp yerine bir ma'rufun yerleşmesi,
2- Münkerin tümü nehyedilmiyorsa azaltılması,
3- Benzeri bir münkerin yerleşmesi,
4- Kendisinden daha kötü olan bir münkerin yerleşmesi.

İlk iki derece meşrudur. Üçüncüsü içtihad konusudur. Dördüncüsü haramdır.

Bilahare İbnu'l-Kayyım bu konuyu genişçe ele alır ve şöyle der: *"Günahkar ve fasık birtakım kimseleri satranç oynarken gördüğün zaman onları bu münkerden nehyetmen, bilgisiz ve basiretsizce bir yaklaşım olur. Ancak onları, ok atmak ve at yarışı vb. gibi Allah ve Rasulü'nün tasvip buyurdukları birtakım meşru eğlencelere çevirmen, yapacağın en iyi ma'ruftur.*

Şayet günahkâr birtakım insanların oyun, eğlence, musiki, ıslık çalmak ve el çırpmak gibi bir yerde toplandıkları görülürse, yapılacak iş onları bu işten vazgeçirip Allah'a itaat etmeye çağırmaktır. Maksat da budur. Yoksa bulundukları durumda bırakmak, bundan daha büyük bir münkeri ortaya çıkarmaktan daha hayırlıdır. Zira onlar meşgul oldukları durumdan başkasıyla oyalanacak değillerdir.

Yine bir adamın birtakım mizah ve benzeri kitaplarla meşgul olduğunu görürsen, şayet münkerden nehyetmen, bu kişiyi bid'at, sapık ve sihir kitaplarını okumaya yönelteceğinden korkarsan, onu okuduğu ilk kitaplarıyla başbaşa bırak. Çünkü onu daha büyük bir münkeri işleme durumuna düşürme ihtimali vardır.

Şeyhu'l-İslam İbn-i Teymiyye'nin (Allah ruhunu takdis ve kabrini nurlu kılsın) şöyle dediğini işittim:

Tatar istilası sırasında idi. Bazı arkadaşlarımla birlikte içki içen bir cemaata uğradık. Arkadaşlarım onları bu münkerden nehyetti. Ben de kendilerine 'Allah içkiyi haram kıldı. Çünkü içki Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkor' dedim. Halbuki içki içmeleri, onları insan öldürmekten, birbirlerinin zürriyetine sövmek ve mallarını almaktan vazgeçirmişti. Öyle ise onları kendi hallerine bırakın' dedim"[350]

ETKİSİ OLMASA DAHİ, MA'RUFU EMRETME ÇALIŞMASINI RUHEN TAKVİYE ETTİĞİ SÜRECE TERK ETMEMEK GEREKİR

Çok kimseler var ki ma'rufu emr, münkeri nehiy görevini ifa ederken bir zarara uğrar veya başka bir münkeri meydana getirse bile korkmaz. Ama ma'rufu emretmesi ve münkeri nehyetmesinin bir yarar sağlamayacağını ve bir fayda elde edilmeyeceğini bilse dahi böyle bir ortamda da bazı alimler, ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin vacip olduğu görüşündedirler.[351]

İmam Nevevi, *"İnsanlar kabul etmese dahi, mü'min ma'rufu emr ve münkeri nehy görevinden sorumludur' der ve şöyle devam eder: İslam uleması der ki: Ma'rufu emr, münkeri nehiy görevi mükelleften kalkmaz. Çünkü mükellefin görevi, yaptığı emir, sadece görev olduğu için onu yapacaktır. Hatırlatma ve ikazın mü'minlere fayda vereceği ise ayetle sabittir. Emir ve nehiy görevinin sorumluluğunu taşıyan kimseyi daha önce tarif etmiştik. Muhatabın kabul etmesinin şart olacağı söz konusu değildir. Nasıl ki Allah Teâlâ'nın 'Peygambere düşen, ancak tebliğdir' buyruğunun buna bir misal olduğu gibi..."*[352]

İmam Nevevi'nin sözünden anlaşılıyor ki ma'rufu emr münkeri nehiy görevi, kesinlikle fayda vermese dahi cumhur-i ulemaya göre vaciptir. Fakat bu doğru değildir. Şüphesiz ki ulema genel olarak bu görevin –bir kötülükten veya zarardan korkmuyorsa- ancak faydalı bir etki bıraktığına güvenmek şartıyla müslümana vacip olduğunu söyler. Eğer onu bir oyalanma olarak görürse, görev sorumluluğu (vücubiyeti) kalkar.

Allame İzzüddin Abdulmelik: *"Yapılan münkerin etkili olduğunda galip zann varsa abes değildir"* esasını, ma'rufu emr, münkeri nehyin şartlarından sayar"[353]

Fakat İmam Gazali; *"Faydalı olmayacağı kanaatına varan kişinin ma'rufu emredip münkeri nehyetmesinin şart olduğunu kabul etmez, ama müstehap olduğunu söyler. Çünkü ma'rufu emr görevi –faydasız da olsa- İslam'ın savunulmasi ve şiarıdır. Müslümanlara dini yaşamayı hatırlatır, görüşünü arz ettikten sonra şöyle der: 'Müslüman, münkeri nehyetmenin fayda vermeyeceğini bilir de korkmazsa, faydasız yere ma'rufu emretmesi vacip olmaz. Ancak İslam'ı koruma alametlerini açığa vurmak ve insanlara dinin emir ve direktifini hatırlatmak bakımından müstehaptır."*[354]

---

[349] A.g.e. : 2/280.
[350] A'lâmu'l-Muvakkin: 2/15-16.
[351] et-Taşriu'l-Cinai: 1/498 (Üçüncü Ta'lik).
[352] Şerh-i Sahih-i Müslim: 1/51.
[353] Mebârıku'l-Ezhar fi-Şerh-i Meşârik-il Envar: 1/50.
[354] İhyâ-u Ulûmi'd-Din: 2/280.

Bazı ulema, Gazali'nin görüşüne dayanarak bizzat bunun delil olduğunu savunarak, böyle şartlarda ma'rufu emretmeyi müstehap kabul ettiler. Çünkü *"dinin varoluş alametlerini"* açıkça ilan edip onları hatırlatmak, ma'rufu emr münkeri nehiy gayelerinin en önemlilerindendir. Bu maksadın gerçekleşmesi için yapılacak çalışma ve gayret abesle (boş yere) meşgul olmak değildir.

Allame Taftazani aynı görüşü paylaşarak, ma'rufu emr münkeri nehyetmenin, dinin değerini yücelteceğine şüphesi olmadığını ileri sürer. Fakat bazen de dine zararlı olabileceğini, dolayısıyla her halükarda farz olduğunu söylemenin doğru olamayacağını söyler. Taftazani ma'rufu emr münkeri nehyetmenin şartlarından bahsederken der ki: Kendisini ilgilendirmeyen şeylerle meşgul olmaması ve abesle iştigal etmemesi için, ma'rufu emretmenin kesin olarak etkisiz olacağını bilmemesiyle birlikte iz bırakmanın bile caiz olması, şayet *"dini yüceltmek için etki etmese bile vaciptir"* dense;

Deriz ki: *"Evet, ama olur ki insanı zelil kılar."*[355]

TESİR İMKANININ ARAŞTIRILMASI

Ma'rufu emr münkeri nehyetmenin etkisi ve etkisizliği ile ilgili yukarıdaki sözle *"emredilince ma'rufun ortaya çıkışı, nehyedilince de münkerin yok oluşu veya bunun aksi bir sonuç"* istenmektedir. Fakat diğer bir açıdan meseleye bakmamızda yarar vardır. O da şudur: Şüphesiz ki müslümanın –ma'rufu emr münkeri nehiy çalışması peşin bir tesir ortaya koymasa bile- etkisinin nereye varacağını hissedemediği bu görevini sürdürmesi gerekir. Bu etkinin, bundan sonra ma'rufu emretmeye ve münkeri terk etmeye bir sebep olması ihtimalden uzak değildir. Bizzat ma'rufu ihmal etmesi ve münkeri irtikab etmesini, kendisine sevap kazandıracak ihlaslı bir çalışma olarak kabul etmeyebilir. Hatta bunu din ve şeriatın hükmüne göre bir hata ve günah olarak görebilir de. Fakat nasihat ve ıslah sözünü kabul etmemesi, onun azminin sağlamlığından ve kuvvetli görüşünden değildir. Bu tutum, olsa olsa ancak yararlı bir davranışı reddetmekten ibarettir. Bu nedenle –bu davranış zayıf bir ihtimal de olsa- çalışmasını sürdürmesi, istikbale uzanan hayatını güzelleştirmesi, umulmadık bir sonuç doğurabilir.

Duruma bu açıdan bakıldığında ma'rufu emr münkeri nehiy çalışmasının tesirini gerçek bir değerlendirme ile takdir etmek ve bunun ehemmiyetini –o anda peşin bir etkisi görülmese de- tam bir şuurla hissetmek mümkündür.

Bu açıdan İmam Muhammed eş-Şeybâni bu meseleyi derinlemesine anlamış ve tam anlamıyla İslam ümmetinin ruhiyatını inceleyerek şöyle demiştir:

"Ma'ruf ve münker görevini yapan kişiye -içinde yaşadığı toplum tarafından ölümle karşı karşıya bırakılsa dahi- devamlı, sürekli ve sebatla çalışmak düşer. İçinde yaşadığı cemaat onun ölmesiyle parçalanmaz. Burada cematten kasıt, İslam davetçisinin emrettiklerine gönülden inanan müslümanlardır. İslam toplumu bunu açığa vurmasa bile, onun bu yaptığına kalben teslim olmalıdır."[356]

Gerçekte müslümanlar arasında ma'rufu emr münkeri nehiy görevini ifa ederken iki çeşit sonuç elde edilir:

1- Yapılan ma'rufun etkisinin daha ilk anda görülmesi.

2- Etkisinin bir süre sonra görülmesi.

Birinci sonuç ma'rufu emr görevinin birtakım engellere rastlamadan ifası, bazı gayretlerle oluşturulan özel şartların sonucudur. Bu özel hallerde halk, fert veya cemaatler halindedir. Yaşadığı vasatta genelde iyilikten uzak, kötülüğe daha yönelik bir atmosferde yaşamaktadır. Kötülüğü terk etmeye, iyiliği kabul etmeye ruhen müsait değildir. Genellikle iyiliğe (dinin tasvip ettiklerine, dindarlığa, müslümanca yaşamaya) ve iyilik adına bir kelime dahi olsa işitmaya, duymaya kulakları kapalıdır. Alıştıkları şey, nefsin güzel gösterdiği kötülüğü duymak ve sonuçlarını görmektir.

İşte böyle durumlarda iyiliğin ortaya çıkması, kötülüğün de kaybolması mümkün olduğu gibi, insanın bir ma'rufu diriltip bir münkeri de yok etmeden, kendine dönüp ma'rufu emretmesi umulur. (Bu, onun paslanmış kalbinin derinliklerindeki iman kıvılcımı sayesinde olabilir. Zira insan hiçbir zaman bir şeye inanmaktan uzak kalmaz.)

İkinci sonuç ise, bu özel şartların sona ermesi, o zaman da ma'rufu emr münkeri nehiy görevini yapan kimse için –topluma ister ferd, ister cemaat halinde olsun- doğruya yöneltecek düşünme ve hatırlatma fırsatları daha da çoğalacaktır.[357]

Böylelikle bu sonuç, genel bir şekilde müslüman ferdin veya müslüman bir toplumun varlığında cidden faydalı bir düzenleme meydana getirecektir.

---

[355] Şerhu'l-Makasıd: 2/281.

[356] Şerh-u Siyeri'l-Kebir: 3/239-240.

[357] Hakkı bulma fırsatlarını, insanlığa arzeden yegane nizam İslam'dır. Asırlarca bu sağlanmıysa, devlet dizgininin ve siyasi gücün İslam ümmetinin elinde olmasındandı. Tevhid nizamı İslam, tağutu hezimete uğrattığı tüm tarihi dönemlerde insanlık huzur içindedir. Dünyanın dengesi İslam'la düzelmiş, küfürle bozulmuştur. İslam bize "Eğer dünyanın en ücra köşesindeki insan, İslam davetini duymamışsa ümmetin topyekün günahkar olacağını" telkin etmiştir. Mücahid S. Havva der ki: 'Allah Teâlha yeryüzünde O'nun hakimiyetine boyun eğdirilmesini müslümanlar üzerine farz kılmıştır. Yeryüzünde bir karış veya tek bir kafir bile İslam'la hükmeden müslümanların hakimiyetinin dışında kalmayacaktır. Müslümanların gücü yeterli olduğu halde Allah'ın hakimiyetine boyun eğmeyen bir karış toprak veya bir tek kafir kalsa, müslümanlar onun için Allah'ın huzurunda sorumludurlar. Yeryüzünde Allah'ın hükmüne boyun eğdirmelerini farz kılmıştır. Müslümanlar, kafirin kaçtığı hakikatin en azına boyun eğmesi için onu mecbur tutacaklar ve istediği dinde kalma serbestiyetini de kendisine tanıyacaklar. Biri çıkıp İslam'ın dışında olan bir şeyle bazı insanların boyun eğdiklerini iddia edebilir. Ona deriz ki: "Allah'a boyun eğmek, ancak Allah'ın istediği yoldan gitmekle olur. Bu yolu da Rasulullah (s.a.v.) bize göstermiştir." (Çeviren).

Şayet müslümanlardan bir fasık, insanlığı ıslah edenin veya dine davet eden davetçinin boynunu vurmaya kalkışırsa, kendisine nasihat eden, karşılıklı iyi ilişkiler kurmaktan çekinip sert bir düşman olduğu halde şefkatli davranan bu davetçinin insani muamelesi karşısında vicdan azabından kurtulamayacak ve dine olan temayülünden dolayı duyduğu bu derin hissin doğrultusunda davetçinin davetine icabet etmekten uzak duramayacaktır.
Şayet davetçi, din adına yaptığı bu insanı muamele ve arzudan vazgeçmezse, umulur ki bu ıslah çalışması ona, hakkı kabul etme kabiliyetini kalplerinde taşıyanlardan daha çok fayda verecektir. Velev ki bu kişi onlarla günah ve isyanda ortak olsun.
İslam tarihi –bir defa dahi olsa- ma'rufu emr münkeri nehiy görevinin, herhangi bir asırda gerçek anlamıyla ifa edilip de tüm ümmetin bu çalışmanın temiz meyvelerini ve iyi sonuçlarını elde etmediğini kaydetmemiştir. Bu nedenle muayyen bir zaman veya imkan tanımayan özel bazı şartlarda ma'rufu emr çalışması etkisini ortaya koymayınca, gelecekteki çalışmaya zemin hazırlamaya fayda sağlayacağını hatırdan uzak tutmamak ve bunu gözardı etmemek gerekir. Zira bugün bunun etki edemeyişi, yarın meyve vermesinden ümit kesmek anlamına gelmez. Hatta bugün başlanan çalışma –uzun bir müddet sonra meyvesinin ileride alınacağı- boş bir çalışma olarak görülebilir.
Anlaşılıyor ki fayda ummadığı bu ve benzeri durumlarda ma'rufu emr münkeri nehiy farziyetini ifa etmeyi herkes arzu edip rağbet göstermektedir.
Mekanın daraldığı, hayatın çekilmez hal aldığı ve şartların bozulup, Allah'ın dinine bağlanmak zor bir sınava dönüşünce, müslümanların yapacağı iş ve takınacağı tavır; dinlerini ve inançlarını korumaları o an için yeterlidir. Ma'rufu emredip münkeri nehyetmi gibi bir yükün altına girmeleri doğru olmaz. Hatta ileri gelen kesim dahi buna riayet etmezlerse –kendilerini aşan yüklerin altına girip işin içinden çıkamazlarsa- kendilerine, varlıklarına ve güçlerine zulmetmiş olurlar.

YAPILDIĞI ANDA ETKİSİ OLMASA BİLE, MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETMENİN ÖNEMİ

Peygamber'den (s.a.v.) rivayet olunan hadis-i şerifler de bu tezimizi desteklemektedir. Bu hadislerden anlaşılmaktadır ki, genellikle her şeyin bulunduğu ortamda kişinin, ma'rufu emr münkeri nehyetmeyi bırakıp kendisiyle başbaşa kalıp (yukarıda açıklandığı gibi inanç ve dininin esaslarını korumak üzere) oturmazı caiz olur. Yine hadislerin ortaya koyduğu diğer bir esas da; toplumdan koparak onun bozulmuş karakterlerini düzeltmekten kaçınanların, hakkı kabul etmeye kabiliyetli olan kalplerin bir gün hakka dönmelerine vesile olmaları için ıslah ve hatırlatma görevini sürdürmelerinin övülmüş olmasıdır.
Şimdi burada evvela, etkisi olmasa bile, ma'rufu emr münkeri nehiy farziyetinin kalktığını açıklayan üç hadis-i şerif arzedelim:
1- "Birbirinize iyiliği emrediniz ve fena şeylerden birbirinizi men ediniz. Hatta (el mü'min!) insanlar arasında cimriliğe boyun eğildiğini, nefsani arzulara uyulduğunu, dünyanın (dine) tercih edildiğini ve her görüş sahibinin (içtihad ehli ve müçtehid sünnet takipçilerini değil de) kendi görüşünü beğendiğini (ve seyirden başka da bir iş kalmadığını) gördüğün zaman artık sen kendi başının çaresine bak ve halkı bırak." (Ardınızdan gelecek olan) öyle günler var ki o günlerde (dinin emirlerine uymak hususunda gösterilen) sabır, bir ateş parçasını elde tutmak gibi (çetin)dir. O günlerde (dinin ahkamı ile) amel edenlere, sizin amelinizi işleyen elli kişinin sevabı kadar sevap verilecektir."[358]
Bazı rivayetlerde: *"Gücünün yetmediği bir iş gördüğün zaman"* ilavesi vardır.[359] Yani fesat, gücünün yetmediği ve karşı koyamadığın seviyeye ulaşınca, ma'rufu emredip münkeri nehyetme çalışmasını bırakman caizdir.
2- "Abdullah b. Amr (b. El Âs)'dan (r. anhuma) rivayet edilmiştir ki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"İnsanların elekten geçirilerek iyilerin gittiği, kötülerin kaldığı, ahidlere sadakat ve emanetlere riayetlerin bozulduğu, ihtilafa düştükleri (Resul-i Ekrem s.a.v. parmaklarını birbirine geçirererek) ve 'şöyle oldukları' yakın bir gelecekte haliniz nasıl olacak? buyurdu. Sahabiler: Ya Rasulullah! Anlattığın duruma erinişce nasıl yapalım? diye sordular. Rasul-i Ekrem (s.a.v.): '(Hak olduğunu) bulduğunuzu tutarsınız. Münker gördüğünüzü terk edersiniz. Kendinize ait şeylere (şahsınız ve ailenizi ilgilendiren işlere) yönelirsiniz ve başkalarının işini terk edersiniz."[360]
3- Enes b. Malik'ten (r.a.) şöyle soruldu:
"Ya Rasulullah! İyiliği emretme, kötülüğü nehyetme görevini ne zaman bırakalım?
Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle cevap verdiler:
'İsrailoğullarında ortaya çıkan durum içinizde de çıktığı zaman. Biz, İsrailoğulları içinde ortaya çıkan durum ne idi? diye sorduk; buyurdular ki: Devlet idaresi ve yöneticilik (yaşça) küçük (ve tecrübesiz) olanlarınızın eline geçer, zina ve fuhuş (yaygınlaşarak) büyüklerinize bulaşır ve ilim de (karaktersiz ve aşağılık olan) rezilleriniz (dilinden verilip öğretildiği kimseler) de olur."[361]

---

[358] Tirmizi-Kitabu't-Tefsir (Maide Suresi) (Terc: 5/172) Ebu Davud, Kitabu'l-Melahim (Emir ve Nehiy babı).
[359] İbn-i Mace, Ebvabu'l-Fiten (Emir ve Nehiy Babı) (Terc: 10/238),
[360] Ebu Davut, Kitabu'l-Melahim (Emir ve Nehiy babı).
[361] Ahmed b. Hanbel- Müsned: 3/187 İbni Mace-Ebvâbu'l-Fiten (Emir ve Nehiy babı) (Terc: 10/240).

Bu hadisler bütün açıklığıyla bizi uyarıp aydınlatmaktadır ki bu şartlar içinde ve buna benzer durumlarda ma'rufu emr münkeri nehiy, vacip veya mendup değil, ancak mübah olduğu hatırdan asla uzak tutulmamalıdır.
Allame Cessas hadisi açıklarken dedi ki: *"Yani –Allah (cc) en iyisini bilir ya- ma'rufu ve münkeri kabul etmeyip görüş ve arzularına tâbi oldukları zaman, insanları kendi hallerine bırakmakta serbestsin."*[362]
İkinci hadise gelince; Sünen-i Ebi Davud'un Hintli Şârih eş-Şeyh Muhammedn Eşraf-ul Azim Âbâdî der ki: *"Hadis, kötüler çoğalıp iyiler güçsüz duruma düşünce ma'rufu emr münkeri nehiy görevinin terkedilebileceği hususunda bir ruhsattır."*[363]
Allame Taftazani üçüncü hadisi yoruma tâbi tutarak şu neticeyi çıkarır: *"Hadis, fesadın devamlı ve sürekli olup ma'rufu emretmenin faydasız hale gelmesiyle şartın yok olması anında, vücubun kalkacağına delalet etmez."*[364]
Şayet fesat ve şer hakim duruma gelip, insanın kendisi hariç, din ve inancını koruyamayacak bir çaresizliğe uğrar ve insanlarla ilişkileini kesmek mecburiyetinde kalırsa, bu görevi terk etmesi caizdir. Çünkü imanı korumak, her şeyden öncedir. Bir şeyden dolayı terk edilmez ama her şey onun için terk edilir. Bu durumda ma'rufu emr ve münkeri nehiy vücubiyeti düşer. Fakat ümmeti ıslahı için Allah'ın (c.c.) gönderdiği seçkin insanlar, yalnız farz ve şahsi görevlerin edasıyla yetinmezler. Aksine bunların da ötesinde doğacak muhtemel durum ve şartları da hesaba katarlar. Yalnız kendi çıkarlarını değil, başkalarının durumu da kendilerini ilgilendirir. Hem insanlardan uzak yaşamak, hem de alakayı kesmek kendilerine caiz olduğu halde buna rıza göstermezler. Çünkü eğer meydandan çekilip kaçarlarsa, -asıl kahramanlar kendileri iken- ma'ruf lehine söylenecek bir tek kelime dahi söylenemeyeceği gibi, münker aleyhinde de hiçbir ses yükselmez. Şüphesiz ki insanın, dinini korumak üzere, fitnenin hakim olduğu zamanda yaşadığı toplumla ilişkisini kesmesi caizdir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Bu da gösteriyor ki mücerred iman, münkeri ortadan kaldırmaya yeterli bir güç değildir ve olamaz da. Fakat hakkı yüceltmek ve batılın hakimiyetini yok etmek için Allah yolunda cihad etmek, Allah yanında münkeri değiştirmekten daha üstündür. Nebi'nin (s.a.v.) mübarek hadislerinden üç tanesini burada arz edelim:
1- *"Ebu Hüreyre'den: Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Yaşayan insanların en hayırlısı Allah yolunda atının dizginini tutup onun sırtında uçan, düşman sesi veya düşmana hücum naraları işittikçe at üstünde rüzgarlaşan, öldürmeyi ve ölümü, ümid edilen yerlerinde arayan adamdır. Yahut şu tepelerden birinin üstünde veya şu vadilerden birinde koyun sürüsünün içinde bulunup namazını kılan, zekatını veren ve eceli gelinceye kadar Rabbine ibadet eden insanlara hayırdan başka bir şey yapmayan kimsedir."*[365]
Bir kimse bu hadis, *"Allah yolunda cihad eden, tepelerden birine sığınıp bir yerde ayak üstü durup ibadet eden kişinin durumuna"* işaret ettiğini sanmasın. Şüphesiz bu –bilindiği gibi- zulümdür. Allah ve Rasulü yanında bir geçerlilik ifade etmesi mümkün değildir.
Diğer bir hadis-i şerif de bu anlamda varid olmuştur. Bu hadis birinciden daha veciz olmakla beraber, cihadın mekan bakımından daha üstün ve derece açısından yüce olduğunu açıklamaktadır. Sonra imanı korumak üzere dünya sevgisinden uzaklaşmayı ve insanlardan ayrı yaşamayı önermektedir. *"Ebu Said-i Hudri'den (r.a.) şöyle dediği rivayet olunmuştur. (Bir kere Rasulullah'a s.a.v.):*
-Ya Rasulullah! Hangi insan daha üstündür? diye soruldu da Rasulullah (s.a.v.):
-Canıyla ve malıyla Allah yolunda cihad eden mü'min buyurdu. Sonra kim? diye sordular. Rasulullah:
-Vadilerden birinde (uzleti tercih eden) mü'mindir ki o, Allah'tan korkar da insanları şerrinden dolayı rahat bırakır buyurdu.[366]
2- *"Kuvvetli mü'min (iman ve kültür açısından) Allah (c.c.) katında zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevgilidir. Her ikisinde de hayır vardır."*[367]
İmam Nevevi bu hadisin izahında der ki:
"Kuvvetli mü'minden" murad, ahiretle ilgili işler hakkında tam bir şuur, sarsılmaz bir azim ve kesin bir karar gücüne sahip olan uyanık mü'mindir. Bu vasfı taşıyan kimse, cihadda düşmana karşı herkesten önde olur, cesaretle bunu ister ve ona koşar. Hiç kimseden çekinmeden iyilikleri emretmek ve kötülükleri yasaklamak görevini tam bir ciddiyetle ifa eder. Bu uğurda karşılaştığı eziyetlere sabreder, Allah Teâlâ'nın zatına iman

---

362 Ahkâmu'l-Kur'an: 2/38.
363 Avnu'l-Ma'bud: 4/217.
364 Serhu'l-Makâsıd: 2/180.
365 Müslim-Kitabul İmare (Cihad ve Ribat babı) Terc. 9/85-5280. İbni Mâce-Fiten babları (uzlet babı).
366 Buhari-Kitabu'l-Cihad (imanların en hayırlısı Allah yolunda malıyla canıyla cihad eden mü'min babı)
Müslim-Kitabu'l-imare
Ebu Davud, Tirmizi ve Nesei (cihad bablarında)
İbni Mace-Fiten bablarında rivayet etmiştir.
NOT: "Buradaki münzevi hayat (bir köşeye çekilerek yaşanan hayat) hakkındaki Peygamber'in tebliği bir hakikat telakki edilerek toplumdan ayrı, dağ başında yaşama olduğu zannedilmemelidir. Çünkü her mü'min aynı yola başvursa, İslam'ın cemaat anlayışına tamamen aykırı olmuş olur. (Bir vadide uzleti tercih) tabiri umumi ahlakın bozulduğu zamanlarda İslami esasları koruma esasına dayanarak evinde veya mesai hayatında münzevi bir yaşama tarzının tercih edilmesinin hayırlı olduğunu temsilden ibarettir. Bununla beraber İslam'da din ve devletin himayesi namına ümmetin tesanüdünün en açık alameti olan cihada iştirak etmenin en açık bir üslupla emrolunması, hadisin hedeflerinin birinci gayesidir.
Nevevi, fitneden emin olma şartiyla halk ile içiçe olmanın inzivadan hayırlı olduğu hususunda Cumhur-u ulemanın ittifakını zikreder. (Tecrid-i Sarih: c: 8, sh.255) "Gelmiş geçmiş bütün peygamberler, sahabe, tabiin, ulema ve salihler hep insanlarla beraber yaşamış, ümmetin uçuruma yuvarlanmaması için adeta birer engel durumuna gelmişlerdir". (Müslim şerhi c:9, sh:85). (Çeviren).
367 Müslim- Kitabu'l-Kader (Kadere iman ve ona boyun eğme babı) İbn-i Mace Mukaddime (Kader babı).

uğrunda çektiği meşakkat ve zorluklara katlanır. Namaz, oruç, zikir vs. ibadetler hususunda çok istekli, bunları yapmakta ve korumakta gayretlidir"
"Her ikisinde de hayır vardır" cümlesinden maksat ise; "Kuvvetli olan mü'min ile zayıf olan mü'min imanda ortak olmaları nedeniyle ikisinde de hayır vardır, ancak zayıf olan mü'min yukarıda zikredildiği gibi, iman kuvvetine sahip olmamakla beraber, ibadetler bakımından da kendisinde hayır vardır"[368]
3- *"İnsanlar arasına karışıp, onların eziyetlerine katlanan mü'minin ecri, insanlara karışmayıp ve eziyetlerine sabır göstermeyen mü'minin ecrinden daha büyüktür".*[369]
Hadis, "İnsanlara karışıp dinin mesajını onlara duyurmak, yasakladığı tüm şerleri kaldırıp onların dünya hayatlarını İslam'la renklendirmeye sebep olanların fazileti açıklanmakta ve bunun, insanlara karışmayıp yahut onlara karışıp da eziyetlerine sabır göstermeyenlerin ecrinden daha çok olduğunu hükme bağlamaktadır."[370]
Yukarıda verdiğimiz hadislerden ve ulemanın çıkardığı yorumlardan anlaşılmaktadır ki, durumlarını ıslah etmek için ortamın müsait (tebliğ şartları ve zemini) olmadığı bir toplumda ma'rufu emredip münkerden nehyetmek gerekmez. Fakat bununla beraber bu görevi tatil etmemenin, yabana atılmayacak bir fazileti ve büyük bir önemi vardır. Bu da yapılacak çalışmanın topluma ma'rufu yerleştirmek (dini ihtiyaç haline getirip, toplumun kültür seviyesini ve dini hayatı pratiğe aktaracak ve kabul edecek duruma getirmek) ve münkere de hayatında yer vermeyecek bir anlayışa matuf olması gerekir. Bu çalışma bugün etkisini göstermezse yarın göstermesi kuvvetle muhtemeldir. Fakat bu konuda yapılacak çalışma tümden ihmal edilirse, ıslaha götürecek ümit sebepleri ortadan kalkmış olacak ve toplum topyekün (cehalet silahıyla) yok edilecektir.

MUTLAK KUDRET
Yukarıda açıkça ifade etmiştik ki ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmanın, mü'min için etkisiz olacağı şeklinde alametler belirince, yahut bir zarardan çekinip korkunca yahut da bir fesat ortaya çıkacağı kesinleşince farziyeti kalkar. Fakat iki durum ortadan kalkınca da o zaman *"mutlak kudret"* İmam Gazali'nin ifade ettiği çizgide olur ve bu durumda mü'minin hisbe görevini yerine getirmesi gerekir. Gazali şöyle der:
"Muhtesibin, kötülüğün, el ve dil ile ortadan kalkacağını bilmesidir. Eğer bu kötülüğü ortadan kaldırmaya gücü yetmezse kalbiyle buğzedip onu çirkin görmesi vaciptir. İşte bu da bizzat mutlak kudrettir."[371]

EL VEYA DİL İLE MA'RUFU EMRETME VE MÜNKERDEN NEHYETME GÜCÜNÜN BULUNMAYIŞI
Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki ma'rufu emredip münkerden nehyetmenin farziyetleri eşittir. Kişi bu farziyeti el veya dil ile yerine getirmek ister. Bunlardan her biri taşıdıkları sorumlulukları ancak kudret ve güç taşıma imkansızlığı ile düşer. Bu nedenle de el ve dilin görevleri sona erer. Allame Ebu Bekir el-Cessas buyurur ki:
"Bu sorumlulukların sona ermesi, birtakım merhalelere ihtiyaç duyar. Şöyle ki:
1- İmkan ve şartlar elverdikçe kötülüğü el ile (sahip olduğu her türlü maharetini kullanarak) değiştirmek.
2- Eğer buna imkan yok da yani el ile kötülüğü ortadan kaldırmaya başlayınca kendinden korkuyorsa, diliyle önlemeye çalışması gerekir. Şayet meşru mazeret gösterip diliyle bunu yapamayacağı ortaya çıkarsa, söylediğimiz gibi, işlenen münkeri kalbiyle çirkin görmesi gerekir."[372]
Kadı İyaz, ma'rufu emredip münkeri nehyetmenin izahı hususunda son derece tatmin edici bir yorum getirmiştir: Davetçinin galip zannına göre, şayet el ile kötülüğü (genel anlamda) kaldırmak, kendisinin öldürülmesinden daha korkunç bir kötülüğe sebep olacak veya bu münkeri yasaklaması nedeniyle başkası öldürülecek olursa, el ile yapmaktan vazgeçer, va'z ve korkutmak yöntemiyle dili devreye sokarak yetinir. Şayet dil ile kötülüğü engellemeye çalışmasından da korkarsa, o zaman kalbiyle hoş görmememek suretiyle bu görevini yapmış ve meşru sahaya girmiş olur."[373]
Allame el-Münavi, münkeri nehyetme konusunda varid olan hadis-i şerifi şöyle açıklarr:
"Şayet kendisine zararın geleceği zannıyla, eliyle münkeri nehyetmeye gücü yetmiyorsa, diliyle yani yardım dileme, azarlama veya şartına riayetle şiddetli ve sert davranmak gibi sözle nehyeder. Fitne korkusu, canından korkma, bir organının veya malının yok olma endişesi gibi bir engelin varlığı nedeniyle buna gücü yetmiyorsa, sadece kalbiyle nefret etmesi yeterlidir."[374]

KALB İLE MÜNKERİ NEHYETMENİN CAİZ OLUŞU VE DOĞRU OLMAYAN YÖNÜ
Münkeri üç yolla yasaklayan hadis-i şerifin arzettiği ilk iki yol yani el ve dil yoluyla nehyetme üzerinde genişçe duruldu. Fakat kalb ile münkeri nehyetmek ise kalben ondan hoşlanmamak ve çirkin görmektir. Bu yöntemle

---
[368] Şerh-u Sahih-i Müslim: 2/237.
[369] Ahmet b. Hanbel-Müsned: 2/43. İbni Mace-Fitne babları (belaya karşı sabır babı). Tirmizi, Kıyametin sıfatları babı, Müslim, şerh C: s: 9/85 (Terc.).
[370] Sübül-üs-Selam Şerh-u Buluğ-il Meram: 2/28.
[371] İhyâ-u Ulûmi'd-Din: 2/280.
[372] İhyâ-u Ulûmi'd-Din:: 2/280.
[373] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/51.
[374] et-Teysir Şerh-ul Cami-is-Sağir: 2/418.

münkeri nehyetme, ancak ilk iki yolla mümkün olmayınca bu yolu seçme hürriyeti vardır. Mesela, el veya dil ile münkeri nehyetme gücünü taşıyan bir kimse, mücerred kalb ile çirkin görmesi, onu sorumluluktan kurtarmaz.
Allame el-Kurtubi, İbn-i Abdi'l-Berr'den, müslümanların şu icmaını nakleder:
"Bu yolun dışında başka çıkar bir yol bulamayan kimsenin kalp ile çirkin görmesi, üzerindeki sorumluluğun kalkması için yeterlidir."[375]
Hadiste geçen münkeri nehyetme merhaleleri konusunda Aliyyu'l-Kari şöyle der: *"Kim bu merhaleleri (hadisteki sırasına göre) kudreti olmakla beraber değiştirirse günahkarlardan olur. Kim de kudreti olmamakla beraber bu sıralamaları terkeder veya faydasından çok bunu zararlı olarak görürse, o zaman münkeri nehyetme görevini kalb yoluyla yapma durumuna düşer ve bu kişi de mü'minlerden olur."*[376]
İbn-i Hacer el-Heysemi bundan daha açık bir ifade ile şöyle der: *"İmkan ve şartlar elverdiği sürece, her çeşit yolla münkeri ortadan kaldırmaya çalışmak gerekir. Münkeri ortadan kaldırma imkanı olan kimse va'zla yetinemez. Dil ile nehyetme imkanına sahip olan da kalb ile çirkin görme yoluna başvuramaz."*[377]
Mü'minin, münkerden söz edemeyeceği ve ameli bir şekilde münkeri ortadan kaldıramayacağı bir takım durum ve şartlarla karşılaşması mümkündür. Fakat münkeri kalp ile çirkin ve hoş görmemeye hiçbir mazeret yoktur. Çünkü kalben nefret etmek, münkeri nehiy merhalelerinin en sonuncusudur. Eğer kalp münkeri çirkin görüp ondan tiksinmezse, bil ki ondan, iman harareti ve neşesi silinmiştkir. Bu nedenle hadisin diğer bir rivayetinin son cümlesi şöyledir: *"Artık bunun da ötesinde (yani münkeri kalp ile çirkin görmenin ötesinde) hardal tanesi kadar iman yoktur."*[378]
Gösterişsiz ve sorumsuz olarak, günahı çirkin görüp ona buğz eden kimsenin, onu işleyenlerden de kaçınması gerekir. İnsanın, bir kimse ile ilişki kurup da onun etkisinde kalmadan yaptığı işi çirkin görmesi kesin olarak mümkün değildir. Bu nedenle kalp ile yapılan nehiyle beraber şerlilerin şerrinden de kaçınmak gerekir.
Allame el-Cessas buyurur ki:
"Onlardan ayrıldığını açığa vurup şerlerinden kaçındıktan sonra, münkeri yasaklamayınca kendilerine karşı susması caizdir."[379]
Buna ilaveten de mü'min, -münkeri ortadan kaldıramayınca- bu acizliğine razı olması gerekmez. Aksine eğer ortadan kaldırma imkanı doğarsa bunu eliyle kaldıracağını temenni etmeli ve zararı def edip münkere rıza göstereyi adet edinmemelidir. Hatta bir daha geri gelmemek üzere, gücü yeterse münkerin tamamen ortadan silinmesi için devamlı bir şekilde gayretini açığa vurmalıdır.
Münkerin kalp ile nehyi konusunda Allame el-Münavi der ki: *"Onu kalbi ile çirkin görür. Gücü yetince de onu kökünden kazımaya azmeder."*[380]
İbnu Hacer el-Heysemi:
"Kalbiyle münkeri çirkin görür. Söz veya fiil ile onu ortadan kaldırmaya imkan bulursa tamamen yok etmeye azmeder." der.[381]
VI. BÖLÜM

MA'RUFU EMREDİP MÜNKERİ NEHYETMENİN YOL VE VASITALARI

MÜNKERİ YASAKLAMANIN VASITALARI VEYA HİSBENİN DERECELERİ

İslam ümmeti içinde, emredip münkeri yasaklama görevini yerine getirmek için başvurulacak yol ve vasıtaların neler olduğunu belirlemek cidden mühimdir. Yani Allah'a, Rasulü'ne ve ahiret gününe inanmış bir toplumda münkeri ortadan kaldırıp yerine ma'rufu yerleştirmek için, insanın kullanması caiz olan ve olmayan vasıtalar neler olmalıdır? İmam Gazali bu soruya genişçe cevap vermiştir. Fakat sorunun cevabını *"hisbenin dereceleri"* şeklinde ifade etmiştir. Bunun yanında Şehid Abdülkadir Udeh *"münkeri önlemenin vasıtaları"* diye adlandırmıştır. Şimdi burada İmam Gazali'nin sözlerini kısaca hülasa edeceğiz. Gazali'ye göre "hisbe"nin sekiz derecesi vardır. Şöyle ki:

---

[375] el-Cami-üs-Sagir li-Ahkâm-il-Kur'an: 4/48.
[376] el-Mübin-ül-Muin li-Şerh-il-Erbain: 189.
[377] Fethu'l- Mübin li-Şerhi'l-Erbain: 220.
[378] Müslim-Kitabu'l-İman'da: (Münkeri nehyetmek imandandır babında).
[379] Ahkâmu'l-Kur'an: 2/38.
[380] [0] et-Teysir bi-Şerhi'l-Cami-is Sağir: 2/418.
[381] Fethu'l-Mübin li-Şerhi'l-Erbain: 220.

1- Taarruf: Yani, münkeri araştırıp mahiyetini öğrenmeye çalışmayı kastediyoruz bu kelimeyle. Bir de "tecessüs" vardır ki, bu yasaktır. Bir kimsenin komşusunun evine kulak verip içeride nelerin olduğunu anlaması gerekmez.
Evet, kendisi hiç soruşturmadan iki adil şahidin haberine dayanarak, içeride işlenecek münkeri önlemek için müsaade istemeden birinin evine girebilir. (Yani mesken masuniyetine riayet etmeden içeri girmek, bu kötülüğü önlemek için olmuş olur.)
2- Ta'rif: Bazan cahil, cahilliği nedeniyle münkeri önde tutar. Sonra onun münker olduğunu anlayınca terk eder. Öyle ise sert davranmadan, yumuşaklıkla münkeri ta'rif edip tanıtmak gerekir.[382]
3- Va'z ve nasihat ve Allah'ın (c.c.) azabı ile korkutmak suretiyle nehiy yapmaktır. Bu da bir davranışın münker olduğunu bilerek veya o hareketin münker olduğunu bildikten sonra üzerinde ısrar eden kimseye karşı yapılır. Bu gibi kimselere va'zu nasihatte bulunmak ve onları Allah Teâlâ'nın azabıyla korkutarak, konu ile ilgili korkutucu haberleri açıklamak, eskilerin adet ve davranışlarını ve takva ehlinin ibadetlerini bunlara anlatmalıdır. Bütün bunlar şiddet ve sert yöntemlerle değil, tatlılık ve yumuşaklıkla yapılmalıdır.
4- Söz ile haşin davranmak, hakaret etmek ve ağır konuşmaktır. Bu dereceye, tatlılıkla yapılan yasaktan ve yapılan ısrar belirtileri ortaya çıkıp aciz duruma düşüldüğü zaman geçilir. Biz sert ve haşin konuşur derken, sövüp sayar, zina isnadı yapar ve yalan söyleyebilir şeklinde kastetmiyoruz.
5- El ile değiştirip bozmaktır. Bu da çalgı aletlerini kırmak, içkiyi dökmek, adamın sırtındaki ipek elbiseyi çıkarmak şeklinde olur. Bu, bazı günahlar hakkında düşünülürse de bazılarında düşünülemez. Dil ve kalp ile işlenen günahı bu yolla nehyetmek mümkün değildir. Günahların kendisini alakadar eden bâtınî azalar ile yapılan günahlar da böyledir.
6- Tehdit ve korkutmak: Bu derecenin edebi, yapamayacağı şey ile korkutup tehdit etmemektir. Ama *"bu işi terket, yoksa kafanı kırarım"* gibi sözlerle korkutulabilir. *"Evini yağma ederim, çocuğunu döverim"* gibi sözler veya buna benzer sözler sarfetmek doğru değildir. (Şayet bu sözü yapmak azmiyle konuşuyorsa, bu haramdır. Şayet böyle bir azmi yoksa, konuştuğu yalandır. (İhya: 2/815).
7- Silah çekmeksizin el ve ayakla dövmektir. Bu da münkeri önleyecek derecede olmak üzere, zaruret şartıyla fertler için caizdir. Münker önlenince dövmekten vazgeçmek gerekir.
8- Bizzat kötülüğe gücü yetmeyip, silahlı bir gücün yardımına muhtaç olmasıdır.[383]

VA'Z VE NASİHATLE TOPLUMU ISLAH ETME YÖNTEMİ

Ma'rufu emr münkeri nehiy için başvurulacak bu çeşitli vasıtaları iki kısma ayırmamız gerekir:
Birincisi, va'zla ıslah etmek.
İkincisi, kuvvet kullanarak ıslah etmek.
Yani davetçi evvela va'z, nasihat ve yumuşaklıkla ıslah etmeye çalışır. Eğer bu yolda sarfettiği gayret başarıya ulaşmazsa kuvvet yoluyla ıslah etmek vacip olur. Birinci yolun etkisiz oluşu ortaya çıkmadığı müddetçe ikinci yolla ıslaha kalkışmak caiz olamaz.
Allah Teâlâ yüce Kur'an'da şöyle buyurur:
"Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle dövüşürlerse (savaşırlarsa) aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz(e devam) ediyorsa siz, o tecavüz edenle, Allahın emrine dönünceye kadar savaşın. Binnetice eğer (Allah'ın emrine) dönerse artık adalet (le hareket) edin. Allah şüphesiz ki adil olanları sever."[384]
Ayet-i Kerime'de müslümanların, bir ihtilaftan dolayı savaşan iki grubun arasını hakla (İslami ölçülerle) ıslah etmeleri emredilmektedir. İki taraftan biri hakka boyun eğmemekte diretirse, zulme uğrayan tarafın himayesi için zulmedene karşı savaşmanın farz olduğu hükmü ortaya çıkmaktadır.[385]
Allah Teâlâ evvela ıslah için çalışmayı emretmiş sonra savaşı. Bu nedenle İslam uleması, va'z ve nasihat yolu ile ıslah olmaları umulduğu müddetçe kuvvet kullanmanın caiz olmadığı görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir. Allame el-Cessas buyurur ki:
"Allah Teâlâ savaştan önce hakka daveti emretti. Şayet hakka dönmemekte diretirlerse kendileriyle savaşılır."[386]
Allame ez-Zemahşeri ise:
"Islaha kolay yolla başlar, fayda vermezse zora başvurur."[387]
İbn-ul Arabi el-Mâliki:

---

[382] Gazali şu yorumla bu noktayı vuzuha kavuşturur: "Bir adamı cahillikle itham etmek, ona eziyettir. Her işinde ve özellikle şer'i meselelerde cehaleti çok az kimseler kabul eder. Bunun için hiddetli kimseler cehalet ve hataları üzerine ikaz edildikleri zaman, hemen öfkelenirler ve cehalet perdelerinin açılmaması için, bile bile hakka karşı direnir dururlar. İnsan tabiatı, mahrem yerini örtmekten daha ziyade cehaletini örtmeye meyleder. Çünkü cehalet insanda manevi bir çirkinlik ve yüzkaralığıdır. Sahibi daima kınanır." (İhya –Terc. cilt: 2, sh:810) (Çeviren).
[383] İhyâ-u Ulûmi'd-Din: 2/289-292.
[384] el-Hucurat: 9.
[385] Es-Sâbûni Tefsir-ul Ahkâm: (c:2, sh:494) de şöyle der: "Mü'minlerin arasını düzeltmek farzdır. Ortaya çıkacak anlaşmazlıkların önlenmesi için aralarını bulmak farzdır. Tecavüz sulh yoluyla önlenemediği takdirde kılıç (silah) kullanmak farzdır. İslam'ın birliğini korumak ve mustaz'aflardan zulmü defetmek için mütecavize karşı koymak (beş vakit namaz gibi) farzdır" (Çeviren).
[386] Ahkâm-ul Kur'an: 3/493.
[387] el-Keşşaf: 1/224-225.

“Allah Teâlâ savaşmadan önce (problemlerin) sulh yoluyla halledilmesini emretti. (Şayet bu yolla müslümanlar arası problemler halledilmezse) yapılan zulüm ve isyana, savaşla karşılık verilmesi ortaya çıkmış ve böyle arzu edilmiştir.”[388]
Kurtubi de: *“Münkeri nehiy görevini yapan kişi, imkan bulduğu zaman söz ile ortadan kaldırsın. Ceza vermek veya öldürmek yolu ile münkeri nehiy, tek çıkar yol ise yapsın. Şayet öldürmeksizin ıslah etme imkanı varsa, öldürme yolu meşru değildir.”*[389]

KUVVET YOLUYLA ISLAH ETMEK HERKESİ KAPSAYAN BİR GÖREV MİDİR?

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, söz ile ıslah etmeye çalışmak, kuvvet kullanmak yoluyla ma’rufu emredip münkeri nehyetmekten önce gelir. Bu nedenle bu görevi yapmak her müslümana caizdir. Hatta ma’rufu hatırlatıp münkerden kaçındırmak suretiyle şeriatle hükmetmek kendisine farzdır. Fakat kuvvet kullanma konusuna gelince, acaba şeriat kuvvet kullanmaya kadir olana müsaade vermiş mi, yoksa yalnız idareci ve devlet başkanına mı bu yetkiyi vermiştir?
İslam uleması bu hususu derinden derine araştırmış ve etraflıca incelemiştir. Şimdi bu konudaki görüşlerini özetleyerek arz edelim.
Allame el-Kurtubi der ki: *“El ile ma’rufu emretmek İslam devlet yöneticilerine, sözle ma’rufu emretmek ulemaya, kalb ile emretmek zayıf insanlara yani halka düşen bir görevdir.”*[390]
Kurtubi’nin, ulemadan naklettiği bu açıklama genel bir kaide olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da şu anlama gelmektedir: *“Kuvvet ve iktidar sahibi İslam devletinin, kuvvet yoluyla ma’rufu (İslam yasasına göre emredilen her fiili) yerleştirmesi ve münkeri (İslam hukukunun yasakladığı İslam’la çatışan her çeşit suz ve günahı) ortadan kaldırması farzdır.”*
Aynı şekilde tebliğ, ıslan ve irşad görevini ifa edebilen din ulemasının, müslümanları ma’rufu işlemeye teşvik etmeleri ve onlara münkerin kötülüğünü açıklamaları farzdır. Fakat mevcut şartlar içerisinde bu görevi yapmaktan mahrum kalanların, ancak ma’rufu sevmeleri ve kalpleriyle münkerden nefret etmelerinden başka yapacakları bir şey yoktur.
Ulemanın görüşünden çıkan bu sonuçtan, bazı kimseler, kendilerini günaha sokacak *“yüz kızartıcı bir suç işleyebilecekleri”* hükmünü kesinlikle çıkaramazlar. Zira elinde hüküm ve otorite yoktur ki büsbütün bu konuda sükût etsin. Kaldı ki o günahın ortadan kalkması için son gayretini sarfetmedikçe susması caiz değildir. Çünkü İslam, bir münkeri görüp onu yumuşaklık, şefkat ve merhamet beslemek suretiyle ortadan kaldırmayı (ince bir siyaset yöntemini kullanarak) her fertten istemiştir. Fakat bunda muvaffak olamadığı zaman, kuvvet kullanarak mevcut münkeri ortadan kaldırabilecekse kuvvete başvurması meşru olur.

MÜNKERİ ORTADAN KALDIRMAK İÇİN KUVVET KULLANMAK

Ma’rufu emredip münkeri nehyetmeye çalışma konusunda kuvvet kullanmanın iki yönü vardır:
Birincisi; eğer münker kuvvete başvurularak ortadan kalkmaya ihtiyaç gösterirse –içki dökmek, eğlence ve şarkı aletlerini kırmak gibi- kuvvete başvurularak ortadan kaldırılır.
Diğeri ise; münkere karşı değil, münkeri işleyene karşı kuvvet kullanmak. Zinadan men etmek için zina suçunu işleyeni dövmek, vazgeçmezse kendisini öldürmek gibi.
Birinci görüş hakkında İmam Gazali der ki:
***“Eğlence aletlerini kırmak ve içkileri dökmek, içtihada başvurmaksızın bunların niçin kırıldığı, gerçekten anlaşılmaya sebep olacaksa imamdan izin istemeye ihtiyaç yoktur.”*[391]**
Kadı İyaz şöyle der: (“Bu hadis, münkerin ortadan nasıl kaldırılacağı hususunda hüküm koyan bir ölçüdür”). Münkeri değiştiren kimseye düşen görev; sözle olsun veya fiilen olsun, onu ortadan kaldıran her vasıtaya başvurmasıdır. Mesela, batılın her çeşit aletini kırar, içkiyi ya bizzat kendisi döker veya onu dökecek birine emreder. Gaspedilen malları ya kendisi onu gaspedenden alarak sahiplerine geri verir, yahut imkanı varsa başkasına emrederek bunu yaptırır.”[392]
Hafız İbn-ul Kayyım el-Cevziyye şöyle der:
***“İçki kaplarını kırmak veya içki tulumlarını yere çarpıp (parçalamak) hususunda asla tazminat yoktur.”*[393]**
İmam Gazali Şafii Mezhebindedir. Fakat Kadı İyaz Maliki mezhebindedir. Hafız İbnu’l-Kayyim, Ahmed b. Hanbel mezhebine mensuptur. Bu her üç İslam âlimi kendi mezheplerini temsil ederler.

---

388 Ahkâm-ul Kur’an: 2/224.
389 el-Câmiu li-Ahkâm-il-Kur’an: 4/49.
390 el-Camiu li-Ahkâm-il Kur’an:
391 İhyâ: 2/277 (Zalim yöneticiye karşı hak sözü söylemek cihadın en üstünüdür. Nitekim hadis açıktır. İmama karşı söylenmesi caiz olan bu gibi hak sözü başkalarına karşı söylemek için imamdan (devlet başkanından) izin almaya ne lüzum vardır? İşte çalgı aletlerini kırmak ve içki dökmekte de hüküm aynıdır. İdarecilerden müsaade almadan, eskilerin devamlı onlara öğüt vermeleri, onlardan müsaade olmaya gerek olmadığının kesin bir delilidir. Hatta emredilen ma’rufu vali ve yöneticiler kabul ederlerse ne âlâ; şayet kızarlarsa, onların kızmaları münker bir harekettir, bunu reddetmek vaciptir) (İhyâ-Terc: 2/7827 ‘Çeviren).
392 Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/51 (Terc: 1/282).
393 et-Turuk-ul Hükmiyye fi-Siyaset-iş-Şer’iyye: 256.

Hanefiler ise bu hususda kafir ile müslüman arasını ayırırlar ve şöyle derler: ***"Yok edilen münker, eğer müslümanın mülkiyetinde ise, ister kafir ister müslüman olsun, onu yok edenin, bedelini tazmin etmesi gerekmez. Çünkü haram şeylerin müslüman nazarında hiçbir değeri yoktur. Fakat yok edilen münker kafirin mülkiyetinde ise, onu ortadan kaldırıp yok eden, ister kafir, isten müslüman olsun, yok ettiği şeyin kıymetini tazmin etmesi gerekir. Allâme el-Kâşâni şöyle buyurur:***
"İçkiyi döküp domuzu öldüren müslümanın ödemekten kurtulması için, fiili işleyen ister müslüman ister zımmi olsun değişmez. (Yani bunların bedelini tazmin etmeleri gerekmez.) Şayet içkiyi döken veya domuzu öldüren bir müslüman veya zımmi ise –Şafii'nin aksine- bize göre bedelini tazmin eder."[394]

MÜNKERİ İŞLEYENE KARŞI KUVVET KULLANMAK

Yukarıda münker olan bir fiile karşı kuvvet kullanma keyfiyeti hakkında söz ettik. Şimdi ise münkeri işleyene karşı kuvvet kullanma hakkında ulemanın görüşünü arz edelim:
Allame Şehid Abdülkadir Udeh şöyle der:
"Cani, cinayeti işlerken görüldüğünde –kim olursa olsun- işlediği suçtan kuvvet yoluyla men edilir ve bunu engellemek için gerekli kuvvet kullanılır. İşlenen suç, ister hırsızlık gibi fertlerin hukukuna tecavüz, ister içki içmek ve zina yapmak gibi toplumsal haklara saldırı şeklinde olsun, değişmez. Böyle bir savunma 'umumi mânâda meşru müdafaa hakkı' adını alır."[395]
Allame Ebu Bekir el-Cessas'ın bu konuda geniş ve derin bir açıklaması vardır. Bu açıklama delil ve ispatlarla sınırlandırılmış olup, mânâ ve muhtevasına halel getirmeden mühim bazı bölümlerini burada nakledelim:
"Ma'rufu emr münkeri nehiy esasının iki durumu vardır:
Biri, münkeri ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı durum.
Diğeri, münkeri değiştirip onu ortadan kaldırmanın mümkün olduğu durum. Eliyle münkeri ortadan kaldırma imkanına sahip olana bu görev farzdır. El ile kaldırmanın da bir takım şekilleri vardır. Mesela:
Münkeri kaldırmanın bütün yolları denendikten sonra, iş kılıç çekme ortamına ve münkeri işleyeni öldürme sınırına kadar gelmişse bunu yapması gerekir. Bu durum, kendisine kastetmeyi veya başkasını öldürmeye niyet eden veya malını alma niyetini güden yahut bir kadınla zina etmeye kesin olarak niyet eden ya da buna benzer bir cürüm işleyeceği kesinlik kazanmış, sözle veya silah kullanmadan kendisiyle çarpışarak işlediği münkerden vazgeçmeyeceği bilinirse –Rasulullah (s.a.v.)'in şu hadisine istinaden- öldürülmesi gereken kimsenin durumuna benzer. Allah Rasulü (s.a.v.) bu hadiste şöyle buyurur: ***"Kim bir münker görürse onu eliyle ortadan kaldırsın. Şayet onu ortadan kaldırmak eli ile değil de –artık çare- bu münkeri işleyeni öldürme şartlarını hazırlamışsa, onu öldürmek kendisine farz olur."***
Birinin malını gasp eden bir adam hakkında, İbn-i Rüstem, Muhammed'den şunu nakletmiştir: ***"Onu öldürmek sana caizdir. Ta ki metaı alıp onu sahibine veresin. Eve giren hırsız hakkında Ebu Hanife'nin hükmü de böyledir. Senin dişini söküp çıkarmak isteyen bir adam hakkında da Ebu Hanife: 'Halkın sana yardım etmeyeceği bir yerde ona rastladığın zaman onu öldürmen gerekir'. 'Halkın malından aldıkları vergi ve gümrük kaçakçıları hakkında da hüküm, yukarıda söylediğimiz gibidir'. Onların kanları mübahtır. Onları öldürmek müslümanların görevidir. Gücü yeten her bir müslümanın, böylelerini ikaz etmeksizin ve sözlü olarak kendilerine yaklaşmaksızın öldürmeleri görevleri gereğidir. (Onlar hakkında uygulanan böyle bir muamele son olarak yapılan bir muamele olduğu için) durumları açıkça gösterir ki, artık onların bunu bilmelerine rağmen kendilerine yapılan ikazları –bilinçli olarak- kabul etmeleri, gayri kabildir. Kendilerine karşı münkeri yasaklama görevini yapmak isteyenlerin ikazlarından yüz çevirirler, hatta işledikleri münkerlerinden vazgeçmeleri de mümkün değildir."***
"Büyük günah işleyip de bunlarda ısrar eden ve bunları açıkça işleyenler hakkında hüküm de, işledikleri münkeri elleriyle değiştirmeleri mümkün olduğu halde değiştirmemelir nedeniyle, yukarıda arzettiğimiz gibi kendilerine öldürme cezası tatbik edilir."
Arzettiğimiz bu hükümler, Allah Teâlâ'nın ***"...O tecavüz edenle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"*** **ayetine dayanır. Ayette kendileriyle savaş emredildi. Allah'ın emrine dönünceye kadar kendileriyle savaşın devam edeceği emredilmekte. Ta ki münker işlemekten ve haka tecavüzden vazgeçsin.[396]**

BİR ŞÜPHENİN ORTADAN KALDIRILMASI

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, ister kendini isterse başkasını savunmak, yahut fert ve toplumu himaye etmek için münkeri ortadan kaldırma görevini ifa etme mecburiyetine düşünce, (ve de yapılan tüm ikazlara rağmen vazgeçmeyenleri, İslam'ı koruma ve kollamaya engel olan ve vazifesini iskata sebep olan kim olursa olsun) karşı çıkanı öldürmek mü'minin görevidir.
Fakat bu noktada biri şöyle bir soru sorabilir:

---
[394] Bedâi-üs-Sanai fi-Tertib-iş-Şerai: 7/176.
[395] et-Teşrî-ül-Cinaî: 1/86.
[396] Ahkâm-ul-Kur'an: 2/37-38.

Şüphesiz ki İslam insanı, kendini, malını ve ırzını müdafaa hakkıyla başbaşa bırakmıştır. Yine başkasının malını ve ırzını korumakla da sorumlu tutmuştur. Bu hükümle kendisine ve başkasına yönelik her türlü tecavüz ve saldırıy yok etmek için karşı çıkmak da meşru kılınmıştır. Şimdi burada bu tür bir müdafaa hakkı ile ma'rufu emredip ve münkeri nehyetme arasında bir fark var mı yokmu sorusu karşımıza çıkmaktadır.

Evet, şüphesiz ki fark vardır. Bir kere müslümanın, kendini ve başkasını meşru müdafaa hakkı dinin ölçüleriyle sınırlıdır. Fakat ma'rufu emredip münkerden nehyetme sahası, bir çok açıdan daha geniş kapsamlıdır:

Birincisi *"özel meşru müdafaa"* diye isimlendirilirken, ikincisi *"umumi meşru müdafaa"* statüsüne girer.

Mesela, bir kadına kaçırma niyetiyle saldıran kişi "saldırgan" diye nitelendirilir. Burada kadının kendisini savunması "özel meşru müdafaa"dır. Fakat kadın kendi rızasıyla adama varır da o da kadını kaçırırsa bu davranışları münkerdir. Bu da münker olması itibariyle –değerlendirilerek- önlenmelidir. İşte bu da *"umumi meşru müdafaa"* konusuna girer.

Yine bir kişili öldürmeye çalışanın davranışı "saldırı" olarak değerlendirilir. Buna karşı yapılacak müdafaa, özel meşru müdafaadır. İntihara teşebbüs edenin fiili münkerdir. Buna engel olmak, "münkere engel olmak ve onu ortadan kaldırmak" statüsüne girer.

Kısaca şeriatın kabul etmediği ve önlemeye imkan verdiği her çeşit fiili ortadan kaldırmak, münkeri değiştirmektir. Bu, ister müdafaa ister başka şekilde olsun.[397]

HALKIN KUVVETE BAŞVURMA ŞARTLARI

Bu açıklamalardan şu netice ortaya çıkmaktadır: "Kuvvete başvurarak münkeri ortadan kaldırmaya çalışmak, herkesin hakkıdır şüphesiz. Fakat bunun da şartları vardır. Şimdi bu şartlara temas edelim:

A- Münkerin o anda mevcut olmasıdır:

Münkeri ortadan kaldırmak için halkın kuvvet kullanması, ancak münkeri işleyeni gördükleri zaman meşru olur. İleride meydana geleceğinden korktuğu bir münkeri şimdiden önlemeye kalkışması doğru değildir. Günah işlendikten sonra onu men etmeye kalkışmak da böyledir. Ancak münkeri işleyen va'z ve nasihat yoluyla aydınlatılabilir.

İmam Gazali buyurur ki:

"Ma'siyetin üç hali vardır:

1- Kendi kendine zarar vermek için bir organını kesmeye kalkışmak. Böyle bir suça karşı şer'i ceza veya ta'zir uygulanır. Bu da herkesin değil, İslam devletinin görevidir.

2- İşlenen günah küçük olup bizzat sahibinin işlemesi. İpek giymek, yanında çalgı ve şarap bulundurmak gibi. Daha büyük veya benzeri başka bir ma'siyeti ortaya çıkarmadığı müddetçe imkan nispetinde bunu önlemek vaciptir. Bu suçu önleme hususunda fertler de halk da yetkilidir.

3- Vaziyete bakarak bir kötülüğün yapılacağını tahmin etmektir. Mesela, oda donanmış, içki içmek için masalar kurulmuş, kadehler hazırlanmış vaziyette. Artık içki içileceği tahmin ediliyor. Fakat henüz içki gelmemiştir. Bu şüphelidir. Belki bir engel nedeniyle içki içilmeyecektir. Bu durum karşısında herkesin saldırıp ortalığı dağıtması ve buna niyet edenlere karşı kuvvet kullanması caiz değildir. Ancak va'z ve nasihat yolu ile ikaz edilebilir. Şiddet kullanmak vurup kırmak fertler için caiz olmadığı gibi, yöneticiler için de caiz değildir. Ancak devamlı olarak burada içki içildiği biliniyorsa, bu defa da ma'siyeti işlemek için bütün sebepleri hazırladı ve kötülüğü işlemek için herhangi bir sebep dolayısıyla bekliyor demektir. (Kadınları görebilmek için, kadınlar hamamının etrafında dolaşan gençler gibi. Her ne kadar etrafın geniş olması sebebiyle bunlar yolu daraltmıyorlarsa da, bu maksatla toplanan gençleri, şiddet vb. yöntemler kullanmak suretiyle buradan dağıtmak caizdir. Zira buralarda bulunmak da ma'siyettir.)"[398]

Allame İbn-i Nüceym, "ta'zir" konusundaki incelemesinde şöyle der: "Dediler ki: Suç işleme anında her müslümanın müdahale hakkı vardır. Fakat suç işlenip bitirildikten sonra ona müdahale hakkı devlet başkanına geçer, halkın yetkisi sona erer."[399]

Bu husus fıkıh kitaplarında şöyle delillendirilir:

"Fuhuşla meşgul halde iken faile müdahale edip önlenirse, bu, önleyenin tabii hakkıdır ve gayet normaldır. Çünkü, münkerden nehiydir. Herkes de bununla görevlidir. Münker fiilini bitirip ayrılmışsa faili yakalayıp kaba kuvvet kullanarak şahsına müdahale etmek münkerden nehiy değildir. Çünkü geçmiş bir durumdan nehyetmek düşünülemez ki ta'ziren cezalandırılsın. Böyle bir durum devlet başkanına intikal eder."[400]

İslam hukukçuları, münker bir fiilin işlenip sona ermesinden sonra, kuvvet kullanmanın cinayet olacağını, böyle bir fiili işleyenin sorguya çekileceğini açıklamışlar ve şöyle demişlerdir: "Münkeri işleyip bitireni cezalandıran kimseye ceza vermek muhtesibin hakkıdır."[401]

---

[397] et-Teşri-ul-Cinaî: 1/511-512.
[398] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/284 (Terc: 2/799).
[399] el-Bahr-ur-Râik Şerh-u Kenz-id-Dakaik: 5/42.
[400] A.g.e.
[401] A.g.e.

Bunu bir misalle açıklayalım:
Bir kimse diğerine hücum eder, silahını çeker de onu öldürürse veya diğeri kendini korumak için onu öldürmesine karşı bir şey gerekmez. (Çünkü İslam'da kendini koruma hakkı, meşru müdafaa hakkına girer.)
Bu açıklamalar gösteriyor ki, münkeri değiştirip ordana kaldırmak için kuvvet kullanmak, münkeri işleme anında caizdir.
"Bir adam diğerine karşı silah çeker de onu dövüp ayrılır, sonra dövülen (silah çekilen) de döveni (silah çekeni) dövüp öldürürse kendisine kısas tatbik edilir."[402]
Bu hukuki kaide ise *"münker işlendikten sonra kuvvet kullanmanın caiz olamayacağını"* ortaya çıkarmaktadır.
B- Zaruret miktarınca kuvvete başvurmak:
Halkın, ma'rufu emredip münkeri nehiy yolunda kullanacağı kuvvet zaruret miktarıncadır. Bu miktarı aşmak caiz değildir. İmam Gazali'nin (r.aleyh) el ile münkeri değiştirmenin metodlarından biri olarak: "Münkeri değiştirip ortadan kaldırmak için ihtiyaca göre müdahale yapmak gerekir"[403] şeklindeki açıklaması görüşümüzü desteklemektedir.
"Bir kimse bir yer gasp etse, gâsıbı oradan çıkarmak için elinden tutup da ortadan çıkarmaya çalışan kimse çıkarırken ayak ve sakalından tutarak gaspedilen yerden çıkarması caiz olmaz."[404]
"Münkeri nehyederken, kullanılacak kuvvetin sınırını aşmak cinayettir. Kırılmaksızın dökülmesi kolay iken, içkiyi dökmek için kırdığı içki kabının bedeli, şer'an kırandan alınır ve tazmin etmesi gerekir. Fakat eğer kırmaktan başka bir çıkar yol bulamazsa kırması caizdir."[405]
Aynı şekilde birinin evine bir hırsız girse, ev sahibi bağırdığı takdirde, hırsızın çıkıp eşyasını götüreceğini anladığı halde onu öldürürse kendisine kısas gerekir. Fakat kendisine bağırmakla asla çıkmayacağını anladığı zaman öldürürse hukuken cezalandırılmaz. "[406]
Gazali bu hususta Umumi bir kaide ortaya koyar ve şöyle der: *"Halktan bir kimsenin ancak önleme yetkisi vardır. O da münkeri ortadan kaldırmaktır. Bu yetki aşılınca, ister geçmiş bir suça verilen ceza olsun, ister onu takip eden bir suçtan men etmek olsun, bu yetki İslami yönetimde idarecilere geçer, halkın yetkisini aşar."[407]*

MÜNKERİ YASAKLARKEN FİTNE VE FESADA SEBEP OLMAMAK

Ma'rufu emredip münkeri nehyetmede, ancak ma'rufu yerleştirip münkeri ortadan kaldırma ümidi olup herhangi bir fitne veya fesada dönüşmekten korkulmadığında kuvvete başvurmak doğru olur. Düşman tarafından yapılan baskın hallerinde münkeri ortadan kaldırmak için kuvvet kullanmak, önemli boyutlara ulaşacak bir tehlike oluşturmaz. Fakat bu maksat için silah çekmek çok kere fitneyi ayaklandırır. Bu nedenle İmam Gazali, ihtiyaç hasıl oluncça münkeri işleyeni dövmeyi herkesin tabii hakkı olarak görür. Fakat fitneden emin olunmadıkça da münkeri işleyene karşı silah kullanmak caiz değildir.
Gazali hisbenin sekiz derecesini sayarken, yedinci derecede şöyle der: "Yedinci derece de silah kullanmadan el ve ayakla dövmektir. Bu da yalnız münkeri ortadan kaldıracak derecede olmak üzere zaruret şartları içerisinde caizdir. Münker önlenince el ve ayakla dövmekten vazgeçmek gerekir. Şayet silah kullanmaya ihtiyaç duyulur ve bu yolla kötülüğü önlemeye kadir olacaksa fitneyi uyandırmayacak derecede silah vb. şeylerle yaralamak caiz olur."[408]

MÜNKER İŞLEYEN TOPLUMA KARŞI KUVVET KULLANMAK

"İslam devletinde bir kimsenin, münker işleyen birine karşı kuvvet kullanması caiz midir?" sorusunu geçmiş konularda cevaplandırmıştık. Şimdi karşımıza, -bu soruyu takip eden- diğer bir soru çıkmaktadır. O da, "Bir kimse tek başına karşı koyamayacağı münker işleyen bir fert veya gruba karşı bir takım yardımcılar toplayıp işlenen münkeri ortadan kaldırmak için kuvvete ve silaha başvurması caiz midir?" sorusudur. Öyle ki böyle bir tatbikat sonucu münker kalkacak ma'ruf da yerleşecek. Fakat bununla beraber fitne ve fesadı da peşinden sürükleyeceğinden korkulmaktadır. Durum nasıl olacaktır? İmam

---

[402] el-Bahr-ur-Râik Tekmilesi: 302.
[403] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/290.
[404] A.g.e.
[405] A.g.e.
[406] Tekmilet-u Bahr-ir-Râik: 302
[407] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/291
[408] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/291 (... Mesela: Kötü bir insan bir kadınla gayri meşru halde çalgısını çalmaya devam ediyor. Arada ırmak veya duvar gibi bir engel varsa, okunu eline ve adama: "Bu işten vazgeç, yoksa seni öldürürüm" der. Şayet vazgeçmezse öldürmemek şartıyla ayaklarına nişan almak suretiyle atar ve bu hususta da tedrice riayet eder. Bütün bunlar kötülüğü önlemek içindir. İmkan nispetinde kötülüğü önlemek vaciptir. Burada Allah hakkı ile kul hakkı arasında fark yoktur...) (İhyâ-u Ulumi'd-Din: Terc: 2/816) (Çeviren).

Gazali der ki: ***"Yardımcılar toplanıp silah kullanmaya gelince, bu da umumi bir fitneyi peşinden sürükleyecekse bu hususta görüşler vardır."[409]***

Gazali bu safha hakkında bizzat şöyle der: "Münkeri ortadan kaldırmak için bazen insan silah kullanıp birtakım yardımcılar toplamaya ihtiyaç duyar. Eğer münkeri yok etmek için ihtiyaç duyulursa savaşmak kendisine caiz olur". İşte Gazali hisbenin derecelerinden sekizincisi ve sonuncusunda konu ile ilgili olarak şu sonucu verir:

"Münkeri önlemeye bizzat gücü yetmeyip, silahlı bir kuvvete muhtaç olmasıdır. Çok kere de münker işleyen fasık da yardımcılar isteme durumuna düşer. Bu durum ise karşılıklı adamlarını toplayıp silah kullanarak bir savaşa götürür. İşte böyle bir durumda devlet başkanının müsaadesine ihtiyaç olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır.

Bir kısmı ***"Fertler bu hususta yetki sahibi değildir. Çünkü böyle bir yetki, fitnenin uyanmasına, fesadın yayılmasına ve ülkenin topyekün yok olmasına neden olur demişler. Diğer bazıları da 'hayır! Devlet başkanının müsaadesine ihtiyaç yoktur, dediler ki, bu da en uygun kıyastır. Zira fertler vasıtasıyla ma'rufu emretmek caiz olduğundan, bunun birinci dereceler ikincilere, ikinci dereceler de üçüncü derecelere ve derken durum dövüşmeye kadar uzanabilir. Dövüşme de yardımlaşmayı davet eder. Binaenaleyh ma'rufu emredip münkerden uzaklaştırma sebeplerinin sahasını daraltmaya gerek yoktur. Bunun sonucu, isyanları önlemek için Allah'ın hükümranlığı uğrunda ordunun müdahalesine kadar gider. Biz fertlerin toplanıp kafirlerden herhangi bir grupla çarpışmalarını caiz görürken, fesat çıkaranları yaptıklarından men etmek için onlarla dövüşmeyi neden caiz görmeyelim? (Kafiri öldürmekte bir sakınca olmayıp, bu uğurda ölen şehid olduğu gibi, savaşa kalkışan fasıkı öldürmekte de bir sakınca yoktur. Hakkıyla ma'rufu emredip münkeri nehyeden kimse de bu uğurda zulmen öldürülürse şehittir.)***

Netice olarak, hisbe konusunda ma'rufu emretmenin bu dereceye ve böyle bir ortama varması çok ender rastlanan durumlardan olduğu için kıyas kanununu değiştirmez."[410]

Gazali'nin ileri sürdüğü bu görüşe bütünüyle katılmamız mümkün değildir.Şüphesiz ki bir İslam devletinde yaşayan halk , İmam Gazali'nin tecviz ettiği bu geniş yetkiye dayanarak halkın karşı karşıya gelip kuvvete başvurmağa başlaması,emniyeti ortadan kaldırır,her tarafa anarşiyi yaymaya neden olur.Çok kere de bizzat devlet,yaygınlaşan bu ortama karşı koyamaz olur.

Şu duruma göre birisi şöyle bir soru bize yöneltebilir: ***"Münkeri ortadan kaldırmak için ferdin bir diğerini (münkeri işleyeni) öldürmesi caiz olunca , bizzat aynı amaç için münker işleyene karşı cemaatin silaha başvurması nasıl caiz olmasın?"***

Bu sorunun cevabını verebilmemiz için iki hususun gözden uzak tutulmaması gerekir:

1- Yukarıda da arzettiğimiz gibi herhangi bir fitne veya karışıklığın meydrana gelmesinden korkuluyorsa, ma'rufu emredip münkeri nehyetme uğrunda bir kimsenin diğerini öldürmesinin caiz olamayacağıdır.

Bu kaidenin ışığı altında soruya bakıldığında görülecektir ki, cemaatin bulunduğu statü ile ferdin statüsü değişiktir. Münkeri ortadan kaldırmak için, cemaatin cemaatle çarpışmasından doğacak fitne korkusu ferdin fertle çarpışmasından doğacak fitne korkusu ile denk tutulamaz. Aksine bir cemaatin diğer bir cemaatle çarpışmasından doğacak fitne korkusu –mantıki olarak herkesin kabul edeceği gibi- fertlerin çarpışmasından doğacak fitne korkusuna nispetle yüz derece fark ortaya çıkaracaktır. Cemaati ferde itibar etmek doğru olmaz.

2- Kendisinden kurtulma imkanı bulamayınca, ma'rufu emredip münkeri nehiy uğrunda ferdin bir başkasını öldürmesinin kesin olarak caiz oluşu. Görülüyor ki bunun caiz oluşu, zaruretin şart koşulmuş olmasıdır. Fakat normal durumlarda; iş, savaşa, silah kullanmaya ve hükümeti yıpratmaya kadar varınca ulemanın bu konudaki açıklamaları ve değişik görüşleri karşımıza çıkar.

Ulemanın bu açıklamalarını aşağıya zikrediyoruz:

İbnu'l-Arabi el-Maliki: ***"Kaba ve sert davranmanın gerektiği haller hariç, münkeri ortadan kaldırmak için ferdin silah kullanması caiz değildir. Aynı şekilde birini öldürmeye kalkışanı, yaptığı haksızlığından kurtarmak için onunla çarpışan kimse gibi silah kullanılmadığı zaman daha büyük bir kötülük ortaya çıkmasından korkulursa silah kullanmak caizdir der",*** **fakat normal durumlarda İbnu'l-Arabi sorunun hükmünü şöyle açıklar:**

"Eğer silah kullanmak ve çarpışmaktan başka bir şeye gücü yetmiyorsa, onu kendi haline bırakır. Çünkü silah kullanmak devlet başkanının yetkileri dahilindedir. Hem halk arasında silah kullanmak, ma'rufu emredip münkeri nehyetmekten daha çok bazen fitneye çıkış kapısı, bazen de fesat ve bozgunculuğa dönmeye zemin hazırlamış olur."[411]

İmamü'l-Harameyn şöyle der: ***"Silah çekmeye ve savaşa sebep olmamak şartıyla, sözle vazgeçirilemeyen büyük günah sahibini, devletin tebaası fiilen o günahtan men edebilir. Durum savaşa dönüşecekse, devlet başkanına havale edilir."[412]***

---

[409] İhyâ-u Ulumi'd-Din:2/291-292.

[410] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/292.

[411] Ahkâm-ul-Kur'an (İbnül Arabi: 1/122).

[412] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/52 (Terc: 1/283).

Allame ez-Zemahşeri şöyle der:
***"Savaş yoluyla münkeri kaldırmaya, devlet başkanı ve onun temsilcileri daha layıktır. Çünkü onlar, siyaseti ve siyasi malzemeyi herkesten daha iyi kullanmayı bilir."*[413]**
Ma'rufu emredip münkeri nehiy için fertlerin silah çekmesi ihtilafa konu olunca, nerde kaldı ki cemaat için caiz olsun. Fakat zaruri hallerde nasıl ki fertlerin kuvvet kullanarak münkeri ortadan kaldırması caiz ise aynı şekilde cemaatler için de caiz olur. Mesela, yol kesici bir grubun köye hücum etmesi karşısında tüm köy halkının onlara karşı koyması ve onları köyden çıkarması caiz olmakla beraber, eğer zaruret varsa onları öldürmesi bile caizdir.
Yukarıda arzettiklerimizin ışığı altında, *"münkeri işleyen bir topluluğa karşı başka bir topluluğun silah kullanması caizdir"* dememiz mümkündür. O halde bir cemaatin silah kullanabilmesi için şu şartların ortaya çıkması gerekir:
1- Durumu hükümete bildirmek mümkün olmadığında,
2- Herhangi bir fitnenin meydana gelmesi ve bu fitne atmosferinin etrafa yayılmasından korkulmaması,
3- Silah kullanılmadığında daha büyük bir münkerin meydana gelmesinden korkulması.
Bununla beraber şüphesiz ki böyle bir planın benzeri daima istisnai hallerde olur. Bize göre tercih edilen tatbikat; normal hallerde ma'rufu emredip münkeri nehiy konusunda bir cemaatin, diğer bir fert veya cemaate karşı kuvvete başvurmasının caiz olmadığıdır.

VII. BÖLÜM

MA'RUFU EMRETME VE MÜNKERİ NEHYETMENİN

1- SINIRLARI
2- USUL VE KAİDELERİ

Şüphesiz ki müslümanların ıslahı, eğitimi, ma'rufu emredip münkerden nehyetmeye çalışmaları çok mühim ve hassas bir çalışmadır. Aynı şekilde bu çalışmanın bir takım sınırları ve belli kaideleri vardır. Gerçekten bu esaslara riayet etmeden böyle bir çalışmayı başarmak, zor olmakla beraber en güzel ve en verimli bir görevdir de. Bununla beraber, bu belli sınırları bırakıp, usul ve kaidelerinden sarf-ı nazar edildiğinde, ma'rufu emrederken münkeri işlemeye, münkeri ortadan kaldırırken ma'rufu yok etme yanlışlığına düşülebilir. İşte aşağıdaki bölümlerle, bu durumlara düşmemek için bu önemli görevin sınırlarından, usul ve kaidelerinden genişçe söz edeceğiz.

MA'RUFU EMRETME İLE MÜNKERİ NEHYETME ARASINDAKİ FARK
Aslında "ma'rufu emr" ile "münkeri nehiy" kavramları arasında hiç bir fark yoktur. Hakikatte ma'rufu emretmek münkeri nehyetmek, münkeri nehyetmek de ma'rufu emretmek demektir. Fakat bu iki kavrama, nazar-ı dikkatle bakıldığında aralarında fark ortaya çıkacaktır. Böylelikle ma'rufu emretmeyi "olumlu bir amel", münkeri nehyetmeyi ise "olumsuz bir amel" diye ifade etmek mümkün olacaktır.
Müslümanlara nasihat etmek, onları eğitmek, ıslah edip onlara dinlerinin esaslarını öğretmek, kendilerine din sevgisi aşılamak, zor durumlarda ve benzeri şartlarda yardımlaşmak gibi hususlar ma'rufu emretme sahasına girer. Fakat münkeri nehyetmek ise müslümanları, itikad ve amel cinsinden dünya ve ahirette zararlı şeylerden sakındırma çalışmasıdır.[414]
MA'RUFU EMRETMENİN FARZİYETİ VE MÜBAH SAYILMASI
Ma'rufu emredip münkeri nehyetmek ne zaman müslümana farzdır? Ne zaman mübah veya yalnız mendup olur? Ma'rufu emretme konusunda İslam uleması der ki:

---

[413] el-Keşşaf: 1/225.
[414] Bu münasebetle burada bir açıklama yapmak gerekir. Çünkü bazı kimseler ma'ruf ve münker kavramları arasındaki inceliği tefrik edemiyorlar. Fakat İmam Gazali'nin genişçe temas ettiği bir fark vardır. Şöyle ki: "Münker" 'ma'siyet' kelimesinden daha kapsamlıdır. Mesela, bir kimse bir çocuğun veya delinin içki içtiğini gördüğünde onun içkisini dökmesi gerekir. Aynı şekilde bir delinin, deli bir kadınla veya bir hayvanla zina ettiğini gördüğünde, onu bu fiilinden men eder. Bu şekilde işlenen bir fiil, insanlar arasında açıkça işlense bile fuhuş sayılmaz. Hatta böyle bir fiili açıktan değil de gizli yapsa dahi yine mani olunması gerekir. Delinin işlediği bu fiile "ma'siyet" denmez. Çünkü asi olmadan ma'siyet olmaz. Çocuk ile deli mükellef olmadığından, onlara asi denemez. Fakat "münker" ifadesi şer'an inkar ve men edilmiş bir iş olması bakımından buna münker denir. Bu bakımdan "münker' kelimesi "ma'siyet' kelimesinden daha genel ve geniş kapsamlıdır. Küçük ve büyük günahları "münker"' kelimesinin kapsamına aldık. Artık ma'rufu emr münkeri nehiy büyük günahlara mahsus değildir. Hatta küçük günahlardan oldukları halde hamamda mahrem yerini açmak, yabancı kadınla bir arada bulunmak ve yabanca kadınlara bakmaktan men etmek de vaciptir. (İhya: 2/285).

“Ma’rufu emretmek emredilen şeye tâbidir. Eğer emredilen şey farz ise onu emretmek farzdır. Eğer emredilen şey mendup ise onu emretmek mendup olur.”[415]

MÜNKERİ NEHYETMENİN FARZİYETİ VE MÜBAH OLUŞU

Münkeri nehyetme konusunda Allame Ebu’s-Suud şöyle der: “Münkerin her çeşidini nehyetmek farzdır. Çünkü şeriatın hoş görmediği (yasakladığı) her şey haramdır.”[416]

Fakat Allame Ebus-Suud’un ileri sürdüğü görüş kabule şayan değildir. Doğrusunun, ma’rufu emretme ve münkeri nehyetme hükmünün bir olmasıdır. Nasıl ki ma’rufun bir çok dereceleri var. Gereğine göre bunları emretmek farz veya müstehaptır. Aynı şekilde münkerin de bir takım dereceleri var. Bazı durumlarda münkeri nehyetmenin farziyet, bazı durumlarda ise müstehap hükmünün cereyan ettiği görülür. Bu önemli noktaya molla Aliyyü’l-Kâri şöyle işaret eder:

“Münker haram cinsinden bir fiil ise onu men etmek farz, mekruh cinsinden bir köttülük ise onu men etmek farz değil, müstehaptır. Ma’ruf ise tâbi olduğu hükme göredir. Farz ise onu emretmek farz, müstehap ise emredilmesi müstehap olur.”[417]

AYIP VE KUSURLARI ARAŞTIRMAMAK

Yüce şeriatımız tecessüs (ayıpları araştırmak)dan men etmiştir. İnsanların ayıplarını dışa vurmayı caiz görmemiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki: “...Birbirinizin kusurun araştırmayın” [418]

Rasulullah (s.a.v.) buyurur ki: “Devlet başkanı insanlar hakkında şüpheye düştüğü vakit onları ifsad eder.”[419]

Diğer bir rivayette Allah’ın Rasulü:

“Şüphesiz insanların ayıplarının (açığa çıkması için) peşine takıldığın zaman onları bozmuş olursun.”[420]

Münker işleyen birini –açıkça işlemesi müstesna- muahaze etmek doğru değildir. Abdullah İbn-i Mesud’a: “Falan adam sakalına şarap damlattı” diye haber verilince: “Ayıpları açığa vurmaktan men olduk. Fakat açıktan bir şey işlesin onu (hemen) hesaba çekeriz” buyurdu.[421]

İslam Hukuku, bir kimse işlediği suçu, içinde bulunduğu topluluk içinde alenen yapmayıp, toplumun her kesimine yayılmaması için yaptığını gizler ve suç haddi aşmazsa Rasulullah’ın (s.a.v.) şu hadisine dayanarak durumu hükme bağlanmıştır:

“Şu pisliklerden kim görür, karşılaşırsa, Allah’ın örtüsünden münasip bir örtü ile örtsün. Kim o pislikleri açığa vurup perdeyi aralarsa, Allah’ın kitabında onun hakkındaki cezasını uygularız.”[422]

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, işlediği hatasını örtüp de onu açıktan yapmayan kimse şeriatın emrine uygun davranmış olur. Fakat açıktan suç işleyen ise diğer bir suçu irtikab etmiş demektir. Bu nedenle İslam uleması der ki: *“Ma’rufu emr münkeri nehyetme görevini tahakkuk ettirmek için halkın kendi aralarında fısıldaşıp gizli konuştuklarını ifşa etmesini istemek doğru değildir. Aynı şekilde evine girmekle adamın gizlice işlediği suç, evinde ‘dinleme hırsızlığı’*yapması hariçten bilmek istemesi ve işlediği günahı anlamak için komşusunun evinde cereyan eden bir iç olayını öğrenmek istemesi de doğru değildir. Zaten evinde günah işlediği doğrulanan kimse Allah katında sorumludur. Ma’siyet evine münhasır kaldığı sürece, herhangi bir kimsenin müdahale hakkı olamaz.

Bu konuda tarihte Hz. Ömer (r.a.) ile bir adam arasında geçen vak’a anlatılır. Şöyle ki: *“Hz. Ömer (r.a.) adamın birinin evine pencereden içeri girer ve adamı istenmeyen bir halde yakalayarak: ‘Bu yaptığın nedir?’ diye adama çıkışınca, o da: ‘Ey mü’minlerin emiri! Ben Allah’a bir açıdan isyan ettiysem, sen üç açıdan günah işledin’ diye cevap verince, Hz. Ömer (r.a.): ‘Nedir onlar?’ diye sorunca, adam: ‘Allah Teâlâ: Gizli kusurları araştırmayın (Hucurat:12) buyurdu. Sen araştırdın. Allah Teâlâ: ‘Evlere kapılardan giriniz’ (Bakara:189) buyurdu. Sen pencereden girdin. Allah Teâlâ: ‘İçinde bulunanlara selam verip onlara ünsiyet etmeden başkalarının evine girmeyiniz’ (Nur: 27) buyurduğu halde, sen selam vermeden içeri girdin, dedi. Bunun üzerine tevbe etmek şartıyla Hz. Ömer (r.a.) kendisini bıraktı.”*[423]

Kaval, utar ve benzeri çalgı aletlerinin ve sarhoşların kendi aralarında alışıp kullanageldikleri edeb dışı sövme sesleri, evin dışındaki kimselerce –münker belirtileri olduğu açıkca- anlaşılır, evin duvarlarından dışarı taşarak sokaktaki halk tarafından işitilmekle beraber, Allame el-Maverdi’ye göre eve girmek caiz değildir. Onu ayıp görerek münker görevini dışarıda yapması gerekir. Gizli işlenen ma’siyetin emarelerinin dışarıya taşması içerde

---

[415] Mebâriku’l-Ezhar Şerh-u Meşâriki’l-Envar: 1/51.
[416] İrşâdü’l-Akl-is-Selim: 2/489.
[417] el-Mübinu’l-Muin li-Fehm-i Erbain: Sh:189.
[418] el-Hucurat: 12
[419] Ebu Davud, Kitabu’l-Edeb (Tecessüs babın)da rivayet etti.
[420] A.g.e.
[421] A.g.e.
[422] a) İmam Malik el-Muvatta –Kitabu’l-Hudud (yaptığı zina fiilini bizzat itiraf eden) babında rivayet etti. (c3/43).
[423] İhyâ-u Ulumi’d-Din: 2/285.

işlendiğinin ortaya çıktığı şüphesiz. Fakat münkeri nehiy için gizli işlenen ma'siyetleri ortaya çıkarmak caiz değildir."[424]
Fakat İmam Gazali bu görüşün aksini savunur. Ona göre bu emareleri ortaya çıkan bir münkeri ayıp görmek yeterli olmayıp, işlendiği eve girerek içki kadehlerini kırmak ve içkiyi dökmek lazımdır. Buna ilaveten de şöyle der Gazali:
"... Yükselen sarhoş naralarını sokaktakiler duyduğu zaman münkeri nehyedebilir... Bazen şarap kapları ve çalgı aletleri koltuk ve etek altlarına gizlenebilir. Fasık bir kimsenin eteğinde böyle bir şey görüldüğü zaman, özel bir alamet belli olmadıkça, eteğinin altında ne olduğunu anlamak için açtırıp bakmak caiz değildir. Onun kötü bir insan olması, koltuğunda taşıdığı şeyin içki olduğuna delalet etmez. (Zira onun da başka maddelere ihtiyacı vardır. Sirke veya benzeri başka bir şey de olabilir. Artık bu gizlediği helal bir şey olsa onu gizlemezdi deyip delil olarak ileri sürülemez. Çünkü gizlemenin daha pek çok sebepleri olabilir. Şayet şarap kokusu veriyorsa, işte bu düşündürücüdür. Fakat en doğrusu, ona müdahale etmektir. Çünkü bir yandan gizlemesi ve bir yandan şarap kokusu zan ifade eder. Bu hususlarda zan, ilim gibidir. Ud da böyledir. Üzerinde ince bir bez bulunduğu zaman şekliyle tanınır. Şeklin delaleti, koku ve sesin delaleti gibidir. Delilleri belli olan şey gizli sayılmaz. (Bizler, Allah Teâlâ'nın gizlediklerini gizlemekle, açığa çıkan kötülükleri de inkar ve reddetmeye memuruz)."[425]
İmam Gazali'nin ileri sürdüğü bu görüş bize, bu konuya doğru yaklaşma nasibini bahşetmiştir. Şüphesiz ki kişiyi ilgilendiren şahsi işlerinden birine müdahale etmek doğru değildir. Fakat emareleriyle ortaya çıkan ve tüm halkın farkına vardığı herhangi bir amel şahsi sayılmaz. Onu nehyetmek farzdır. Aksi halde ma'rufu emr münkeri nehiy görevi hakkıyla yerine getirilmiş olmaz. Hatta bu ma'rufu emr ve münkeri nehiy kanunu tatbik edilmesine rağmen hâlâ günah işlenip yaygınlaştığını ve suça hürriyet derecesinde üstünlük tanındığını ifade eder.
Münker işlendikten sonra onun nerede işlendiği bilinmezse, el-Maverdi'ye göre bunu araştırmak, izlemek ve mesela *"falan adam zina edecek veya öldürmek için köyden birini alıp dağa çıkardı"* şeklinde kesin bir haber ortaya çıkınca acilen müdahale etmek caizdir. Bu durumda gevşek ve tedbirsiz davranmak caiz değildir. Çünkü bu kişi haramı çigneyip zina edecek ve haksız yere adam öldürecektir.[426]
Bütün bu açıklamalardan anlaşılmıştır ki, *"ayıp araştırmamak"* ma'rufu emr münkeri nehyetmenin en mühim adabındandır. Ancak geniş kapsamlı (bir operasyon) olmamak kaydıyla bazı zamanlarda bu yola başvurmak caizdir. İmam Gazali: *"Bizler, Allah Teâlâ'nın gizlediklerini gizlemekle karşımıza çıkan kötülükleri de münker görüp red ile emrolunduk"*[427]
Gazali ilaveten şunu söyler:
"Tecessüs (ayıpları araştırmak) demek, tanımaya vesile olacak emare ve delilleri aramaktır. Tanıma delilleri kendiliğinden ortaya çıkmış ve tanıyıp anlama ifade etmişse gereği ile amel olunur. Fakat bu hususta bilgiye vesile olacak emareleri araştırmaya müsaade yoktur"[428]
Bu meseleyi çözmede, genel bir kaide olması bakımından İmam Gazali'nin görüşü ne kadar da haklıdır.

İHTİLAFLI OLMAYAN MÜNKERİ YASAKLAMAK

İhtilaflı olmayan münkerin men edilmesinin caiz olduğu bir gerçek. İçtihada konu olan yerlerde işlenen münkerleri men etmeye kalkışmak doğru değildir. Gazali bunu hisbenin şartlarında zikretti:
"Münker olduğu içtihada lüzum göstermeden bilinmiş olmasıdır. Münker olduğu, içtihada konu olan hususlarda men'e kalkışmak yoktur."[429]
Gazali'nin bu konuda ileri sürdüğü görüşlerini şöyle özetleyelim:
"İçtihadın cereyan ettiği hususlarda, ne Hanefilerin Şafiileri, ne de Şafiilerin Hanefileri kınamaya hakları yoktur. Evet bir Şafii başka bir Şafii'yi hurma suyu içerken görse, bu konuda içtihad farklılığı ortaya çıkar. Ancak bu kişinin men edileceği ve yaptığının münker olduğu ortaya çıksa onu red ve men edebilir. Çünkü hiç bir müctehid, başka bir müçtehidin sözü ile amel edemeyeceği gibi, hiç bir mukallid de, taklid ettiği ve uyduğu mezheb imamının sözünün dışına çıkamaz! Çıkar diyen kimse yoktur. Alimlerin en üstünü sayarak 'imam' diye kabul ettiği bir mezheb imamına bağlandıktan sonra, hoşuna gidenleri başka taraflardan alamaz. Her yönden ona uyması lazımdır. (Uyduğu imama muhalefeti münker bir harekettir ve bu muhalefeti sebebiyle günahkardır)"[430]
Ma'rufu emredip münkeri nehyetmek için devletin tayin ettiği kimse, hukukçuların ihtilaf edegeldikleri münkerleri insanlardan nehyetmeye kendi rey ve içtihadıyla hareket etmesi caiz mi değil mi? Verdiği emir hukukçuların emrine aykırı düşebilir mi, düşemez mi?
Allame Ebu'l Hasan el-Maverdi der ki: *"Şafii hukukçuları bu konuda iki değişik görüşe sahip oldular."*
Birinci grup: *"Münker görevini yapan kimse, kendi görüşü ile amel eder ve halkı münkerden men edebilir"* dedi.
İkinci grup ise: *"İhtilaflı işlerdeki içtihad ortak bir haktır. Muhtesib kendi içtihadına göre başkasını icbar edemez. (Yani ihtilaflı işleri kendi rey ve içtihadına veya mezhebinin görüşüne göre emir ve yasak edemez. Böyle*

---
[424] el-Ahkâmü's-Sultaniyye: 243.
[425] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/285.
[426] el-Ahkâm-üs-Sultaniyye: 243.
[427] İhyâ-u Ulumi'd-Din: 2/285.
[428] A.g.e. 2/286.
[429] A.g.e. 2/286.
[430] A.g.e.: 2/286.

olursa ihtilaflı olan bir husustaki içtihad herkese şumullendirilmiş olur. Bu nedenle ma'ruf ve münker yapacak şahsın, hakkında ittifak edilen kötülükleri bilmesi yeterlidir. İçtihad ehli olması aranmaz.)"[431]

Bu ikinci görüş, bize göre en doğru ve tercih edilecek olan görüştür. Çünkü şeriatımız, ihtilaflı işlerde Cumhur-i ulemanın (çoğunluğun) görüşüne uymamız elbette bize kolaylık göstermiştir. Bir kişinin kendineg öre doğru bulduğuyla amel etmesi hakkıdır. Fakat başkasını buna zorlaması hakkı değildir. Kaldı ki bu, Allah Teâlâ'nın geniş tuttuğu sahayı daraltmak ve insanlara gereğinden fazla sorumluluklar yüklemek anlamını taşır.

Allame Aliyyu'l-Kâri bu konuda hakka en yakın olanı ve şeriatın ruhuna en bağlı olan görüşü arz ederek şöyle der: *"İhtilaflı olan işlerde münker yapmak yoktur. Binaenaleyh her müçtehid isabet etmiştir. Veya isabet eden bir kişidir. Ancak hata eden bizce malum değildir. Çünkü hadiste varid olduğuna göre*[432] *içtihad konusunda onlar ve onların içtihadlarına uyanlar günahtan vârestedirler."*[433]

El-Kâri şunu da ilave eder:

"Doğru olan görüşe göre, başkasını kendi mezhebine zorlaması hakkı da yoktur. Bu hususta müçtehid veya mukallid arasında bir ayrıcalık yoktur. Zira sahabe ve tâbiin arasında ihtilaf eksik olmamıştır. (Ama hepsinin çalışmasında hakkı bulma gayesi vardı.)"[434]

BİD'ATLARI YASAKLAMAK FARZDIR

İçtihad mahalli, şeriatın cüz'i bir kısmında cereyan eder. Fakat dinin asıllarında ve temel ilkelerinde içtihada yer yoktur. Bir kimse dinin inanç esaslarıyla ilgili ileri geri konuşup sataşırsa, bu kimseyi görmemezlikten gelmek caiz değildir. Aksi halde sanki bu, içtihada konu imiş gibi olur. Hemen ona karşı çıkıp yaptığından men etmek gerekir.

İmam Gazali meydana gelen bu çeşit ihtilaflara Bid'atler adını verdi ve bu konuda şöyle dedi:

"Tüm bid'at kapılarını kapatmak ve bid'at ehlini bid'atlerinden –hak üzere olduklarına inansalar bile- men etmek gerekir"[435]

DİNE AYKIRI KİTAPLARI YASAKLAMAK

İmam İbnü'l-Kayyım, Kur'an ve sünnete aykırı olan bir kitap yazmak, yayınlamak ve halk arasında dağıtmayı caiz görmez. Şeriatımız bu tür bir kitaba el koyup onu yok etmeye izin vermiştir. Şöyle der:

"Muhtevasında Allah Rasulü'nün tatbikatı olan sünnete aykırılık taşıyan hiçbir kitabın yazılışına izin yoktur. Hatta bu çeşit kitapların yakılması ve yok edilmesi hususunda izin verilmiştir. İslam ümmetine karşı bunlardan daha zararlı bir cürüm işlenemez."[436]

İbnü'l-Kayyım daha da ileri gider ve şunu ilave eder:

"İçinde yalan ve bid'at bulunan her çeşit kitabın yok edilip ortadan kaldırılması farzdır. Böyle kitapları ortadan kaldırma hareketi, oyun ve çalgı aletlerini, şarap kaplarını kırmaktan daha iyi ve daha faydalıdır. Çünkü bu tür kitapların zararı diğer cürümlerin zararından daha büyüktür."[437]

İbnü'l-Kayyım bu hususu şöyle noktalar:

"Sapık kitapların yakılması ve yok edilmesi karşılığında hiç bir şey temin edilmez."[438]

Umulur ki modern dünyamızda düşünce hürriyetini savunan modern düşühce taraftarları, insanlığı nükleer bir savaştan daha fazla yok eden bu tür kitapların bulunduğu etkin mevkiini görür ve bunları düşünmenin bile insanlığa karşı korkunç bir meydan okuma ve kin kokan bir taassub olduğunu anlayacaklardır.

Gerçekten İslam ümmetinin maslahatı açısından bakıldığında, kitap konusu çok önemli bir konudur. Bu ümmetin düşüncesinde meydan okuyan bir cemaat olduğunda şüphe yoktur. İslam'ın omuzlarına yüklediği en mühimi de, Dünya İslam Birliği olmaksızın, düşmanlarına karşı bu meydan okuma görevinin imkansız olduğu ve olacağıdır.

Ümmetin, akli bir irtidada veya fikri bir anarşiye karşı koyması için, ümmetin fikir birliği içinde olması şarttır. İttifakı bugünkü dağınık manzara içinde aramak mümkün değildir. Hayat felsefesine olan inancı zayıf ve fikri müesseseleri güçsüz olduğu sürece, bu ümmet, bilim ve teknikte kendisiyle rekabet halinde (olan) doğu ve batı emperyalizmine karşı koyamaz.

Tarih şahittir ki, bu ümmetin varlığına sebep olan temel düşüncesi, İslam dışı yabancı ideoloji ve felsefeler karşısında her ne zaman zayıf düşürülüp boyun eğdirildi ise, o ideolojilerin potasında erimiştir. (Günümüz İslam dünyası bugün bu ideolojik çerçeveden kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesini vermektedir. Fikri, siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri bağımsızlık savaşı. Bu bağımsızlıklar, tarihin kaydettiği İslam'ın hükümran olduğu dönemlerin bağımsızlığı gibi olmak mecburiyetindedir.) Allah'ın dinine çağıran davetçileri ve hakkın sancağını

---

[431] el-Ahkâmü's-Sultkaniyye: 231-232.

[432] Amr b. As Rasulullah'tan (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittiğini bize rivayet etmiştir: "Hakim hükmedeceği zaman içtihad eder ve isabetli bir hüküm verirse, onun için iki ecir vardır. Hükmedeceği vakit içtihad eder, fakat hata ederse, buna da bir içtihad ecri vardır" (Buhari-Müslim rivayet etmiştir) Riyazü's-Salihin Terc: 3/354. Hadis No: 1888 (çeviren).

[433] el-Mübinu'l-Muin li-Fehmi Erbain: 190.

[434] A.g.e.: 190.

[435] İhya: 2/287.

[436] et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyaset-iş-Şer'iyye: 254.

[437] A.g.e.:256.

[438] A.g.e.: 254.

taşıyacakları olduğu sürece bu ümmetin karşısında kafirler, facirler ve dinsizlik olacaktır. (Yani İslam ve onun imanı, iktidar mevkiinde olduğu sürece düşmanları olacaktır. Ta ki İslam ve müslümanlar kendi içerlerinde erir, kendilerine benzeyinceye kadar –Kur'an ifadesiyle- razı olmazlar.)
Kur'an ve Sünnete aykırı kitaplara karşı böyle menfi bir tutum içine girmek, ümmet içinde filizlenen ihtilafı yumuşaklık, münakaşa ve anlayış havası içinde gidermemek ve sert bir tutum içinde aleyhinde bulunmak anlamına gelmez. Aksine böyle bir tutum, ümmeti hak çizgide sabitleştirmek, dinine ve inancına sıkıca sarılması için tüm gayreti sarfetmek anlamını taşır. Aynı şekilde bu, ilmi ve fikri araştırmalara gerçek anlamıyla dönüşü hedef alan fikri münakaşaları men etmek manasına da gelmez.
Kur'an ve Sünnete aykırı olarak telif edilen kitaplara karşı tutumunu arzettiğimiz İbnu'l-Kayyım el-Cevzi, bu tür kitapların yok edilmesi ve bunlara ilmi reddiyeler yazmak yalnızca mübah değil, hatta zamanın ve şartların gereğine göre böyle bir çalışmanın hem mübah olduğu görüşünü ileri sürer ve şöyle der:
"Fakat birbirine muhalif mezheb ve görüşlerin iptali ile ilgili kitapların yazılmasında bir sakınca yoktur. Mevcud halin gereğine göre bazen farz, bazen müstehab, bazen de mübah olur"[439]

YAKINLARA MA'RUFU EMREDİP, ONLARI MÜNKERDEN NEHYETMEK
Yakınlara ma'rufu emredip onları kötülüklerden men etmek farz ve aynı zamanda mühim bir görevdir. Fakat bu görevin de riayet edilmesi gereken adab ve belli sınırları vardır. Şimdi bu konumuzda, baba-anne, çocuklar ve karı-koca arasında yapılan ma'rufu emr ve münkeri nehiy görevinin sınırlarını zikredeceğiz. Çünkü yakınlar ve akrabalar hususunda, başka bir kesimde bulunmayan hassas ve dikkatli ilişkiler söz konusudur.
Şeriatımız çocuklardan büluğa erenle ermeyen arasını hassas çizgilerle ayırmıştır. Bu nedenle ma'rufu emr münkeri nehiy konusunda her birine yönelik davranışlarda anne-babanın konumu da değişiktir.

BÜLUĞA ERMEYEN ÇOCUKLARA, MA'RUFU EMREDİP /ONLARI/ MÜNKERDEN MEN ETMEK
Büluğa ermeyen çocuğa iyiliği emredip onu her çeşit kötülükten uzaklaştırmadan kastımız; onu sıhhatli dini bir eğitimle eğitip, dini kültür ve ahlakla yetiştirmek, onu –büluğ çağına erince- İslam şeriatına uygun temiz bir İslami hayata hazırlamaktır.
Çocukların eğitim ve öğretiminin büyük bir fazilet olduğu konusunda Allah Rasulü'nün (s.a.v.) bir çok hadislerinin mevcut olduğunu biliyoruz. Birkaçını arzedelim.
"Kişinin çocuğunu terbiye etmesi (onu eğitmesi) bir sadaka vermesinden daha hayırlıdır."[440]
"Hiçbir baba, çocuğuna iyi terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunmamıştır."[441]
Çocukları eğitip onları kültürlü yetiştirmek, sadece ahirette sevap kazandıran bir iş değil, İslam hukukunun anne-babaya yüklediği bir sorumluluktur da. Zaten bu sorumluluğun bir gereğidir ki ihtiyaç zuhur edince çocukları tazir cezalarıyla tecziye etmek onların hakkıdır. Nebi (a.s.) şöyle buyurdular:
"Yedi yaşına girdiklerinde çocuklarınıza namaz kılmalarını emrediniz. On yaşına girdiklerinde kılmazlarsa onları dövünüz".[442]
Hadiste namaz kılmayan çocuğun tazir edileceği zikrolundu ise de aynı tazir orucun hükmünde de geçerlidir.[443]
Çocukların terbiye edilmeszi ana-babanın görevidir. Bu nedenle babanın görevi ile ilgili İslam fukahası der ki:
"Babanın, çocuğunu, Kur'an öğrenmeye, terbiye ve ilme zorlaması hakkıdır. Çünkü bu hak ana-babaya farzdır."[444]
Çocuğun velisi ve onun bakım ve kontrolünü üstlenen kişi onun babası sayılır ve asıl olarak da onun eğitim ve öğretiminden sorumludur. Aynı şekilde anne de başka açıdan çocuğun velayetini üstlenmiştir.
Hz.Meryem 'in annesi *"Fukaza'nın"* kızı *"Hanne"* şöyle dua eder:
Hani İmran'ın karısı: *"Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım. Benden olan bu (adayı)ı kabul et. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten, (niyetimi) kemaliyle bilen sensin sen"* demişti.[445] Bu ayetle ilgili el-Cessas der ki:
"Bu ayet, annenin, çocuğu koruyup kollaması, eğitim ve öğretimi konusunda sorumluluğunun bir yönünü üstlenmesi, hakkı ve görevi olduğunu açıkça işaret etmektedir"[446]
Sonuç olarak şu çıkmaktadır ki, babanın, çocukları eğitim ve öğretimde, onları tazirle cezalandırmada sahip olduğu haklara anne de sahiptir.[447]

BULUĞA EREN ÇOCUĞA MA'RUFU EMRETMEK VE ONU MÜNKERDEN MEN ETMEK

---
[439] et-Turuku'l-Hükmiyye fis-Siyaset-iş-Şer'iyye: 256.
[440] Tirmizi-Birr ve Sıla (Çocuğun terbiyesi) babında rivayet etti. (Bir sa': Bin dirhemlik hububat ölçeği). (Terc: c: 3/379).
[441] A.g.e.: 3/380 (Terc).
[442] Ebu Davud-Kitab-us-Salah (Çocuk ne zaman namaz kılmakla emrolunur) babında rivayet etti.
[443] Redd-ül Muhtar Aled-Dürr-il Muhtar 3/261.
[444] el-Bahr-ür Râik Şerh-u Kenz-id Dakâik: 5/49.
[445] Âl-i İmran: 35.
[446] Ahkâm-ul Kur'an: 2/12.
[447] Redd-ül Muhtar Aled-Dürr-il Muhtar: 3/261.

Anne-babanın buluğa ermeyen küçük çocuğu terbiye etme ve ona tazir uygulama hakkı mevcut iken, fakat buluğdan sonra bu haklara sahip olamıyor. Çünkü buluğa eren çocuk yabancı mesabesine geçer.
İbn-i Abidin der ki: *"Büyük artık yabancı gibidir."*[448] Bazı ulemaya göre, buluğdan sonra da anne-babanın bu hakları aynı şekilde devam eder. El-Bahru'r-Râik'de şöyle denilir:
Esbicani şöyle der: *"Taziri gerektiren bir suç işlediği tespit edilen buluğ çağındaki çocuğu terbiye etmek babanın hakkıdır."*[449]
Buluğa eren çocuk ile ermeyen çocuk karşısında anne-babanın mücedele edip etmeme durumu arasında bir çelişki göze çarpar. Fakat işin gerçeği, aralarında var sanılan böyle bir çelişkinin olmayışıdır. Bunun için şeriatın, bâliğ olan çocukla buluğa ermeyen çocuk arasında kabul ettiği farklılığın keyfiyetini düşünmemiz gerekir. Bu da mükellef çağında olmayan çocuğun babaya tâbi olmasıdır. Mükellef çağındaki çocuk ise hür ve bağımsızdır. Artık o bundan sonra tüm söz ve davranışlarından sorumludur. Şüphesiz –bu temel anlayış nedeniyle- buluğ çağına ermediği sürece çocuğu eğitip terbiye etmek, anne-babanın hakkı olur. Fakat mükellef çağına eren ve aklı olgunlaşan çocuğu terbiye etmek hakları değildir artık. Bu hususta ameli olarak düşünüp –bu temel anlayışı kabul ettikten sonra- anlaşılacaktır ki gerçekten çocuk buluğa erer ermez tüm sorumluluklarını taşıdığını kabul etmemiz mümkün değildir. Hatta bu yaşa ermesine rağmen anne-babanın vesayetine, velayet ve yardımına bir süre daha muhtaç olduğu görülecektir.
Mesela çocuk buluğa erip akıllandığı, derli toplu düşündüğü ve muhtaç olduğu şeyler karşısında ne yapacağını kestirdiğinde, babanın bunu olumsuz bir tavırla karşılaması doğru olmaz. Buna rağmen çocuk –bu yaşta iken- kendinden emin değilse, ebeveynin onu kendinden ayırması ve ona bundan sonra da bir süre –kendini tam idare edecek yaşa kavuşuncaya kadar- bakması hukuki olmasa da bir vicdan borcudur.[450] Muhtaç olduğu sürece onu terbiye etmesi gerekir. Dürrü'l-Muhtar'da şöyle denilir: *"Çocuk akli olgunluğa erer, karar vermede kedini yeterli bulunca, babanın onu kendisiyle beraber bulundurması hakkı değildir. Ancak kendinden emin olmayınca, babanın, çocuğa isabet edecek fitne ve belalardan koruması için bir süre daha ayırmaması ve taziri gerektirecek bir suç işlediğnde onu terbiye etmesi müstesnadır."*[451]
İbn-i Abidin: "Babası ölen çocuğun velisi, -ne zaman olursa olsun- çocuk buluğ çağında olmakla beraber kendinden emin olmayınca, babasının, kendinden ayırıp yalnız başına bırakmaması gibi, sahip olduğu hukuk açısından da baba gibidir. Çünkü bu, şeriatımızın emrettiği yakınlığın en büyüğü ve kendi haline bırakmakla doğacak kötülüğün de en çirkinini önlemektir."
İbn-i Abidin şöyle der:
"Açık olan hükme göre çocuğun dedesi aynı durumdadır. Asabe'den (baba tarafından yakınlar) olan diğer yakınlar çocuğun kardeşi ve amcası hükmündedir. Şüphesiz ki kötülüğü önlemek gücü yeten herkese farzdır. Özellikle kötü bir durumda olana yardım eli uzatmak daha da önemli. Bu da aynı şekilde yakınları gözetip onları korumanın gereğidir. İslam bu durumda olan kimseleri, imkan nispetinde görüp gözetmeyi ve doğacak kötü neticeleri önlemeyi emretmiştir."[452]
Nasıl ki bazı hallerde babanın mükellef çağındaki çocuğunu terbiye etme hakkı varsa, bazı durumlarda da sorumluluklarını taşıma hakkı vardır. Çocuk buluğ çağına erip geçim sağlamaya elverişli olunca, babanın çocuğa rızık temin etmesi gerekmez. Fakat çocuk –dini ilimleri tahsilden dolayı- kazanma imkanından mahrum ise, babanın onun nafakasını temin etmeyi tekeffül etmesi gerekir."[453]
Çocuğu her çeşit fitneden korumak, münkerden nehyetmektir. Nasıl ki ilim öğrenmesinde yardımcı olmak ma'rufu emretmek ise. Bundan da anlaşılıyor ki, ihtiyaç duyulunca, mükellef çağında olmasına rağmen çoğu kez ona iyiliği emredip ve onu kötülükten alıkoymak, anne-babanın vicdan borcudur.

ANA-BABAYA KARŞI MA'RUFU EMR MÜNKERİ NEHYETMEK

Çocuğun ana-babasına iyiliği emredip kötülükten men etme görevi, cidden çok hassas bir görev ve önemli bir ilişkidir. Anne babanın, cehaletlerinden dolayı ma'rufu emr, münkeri nehiy görevlerini ihmal ettikleri bir gerçektir. Çocuk bunları hatırlatırken, İslam'ın onlara karşı davranma hususundaki direktiflerini gözönünde bulundurması gerekir. Bu açıdan anne-babaya yaklaşımda bulunması daha uygundur. Bunun dışında herhangi bir azarlama, vurma veya dövme gibi yollara başvurması kesinlikle caiz değildir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur: *"Rabbim, kendinden başkasına kulluk etmeyin. Ana ve babaya iyi muamele edin diye hükmetti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlığa ererlerse onlara 'öf' (bile) deme. Onları azarlama. Onlara çok güzel (ve tatlı) söz söyle."*[454]
Çocuğunu öldürdüklerinde anne-babaya kısas hükmünün tatbik edilmeyişi de haklarının önemini bize gösterir.
Allah Rasulü (s.a.v.) buyururlar ki:

---

[448] A.g.e.
[449] el-Bahr-ur-Râik: 4/171.
[450] A.g.e.
[451] ed-Dürr-ül Muhtar: 2/883.
[452] A.g.e.: 2/883.
[453] el-Bahr-ür Râik: 4/200.
[454] el-İsrai: 23.

"Çocuğuu(nu öldürmesi) sebebiyle babaya kıyas yapılmaz."[455]
Aynı şekilde çocuğunun annesini öldüren kimse gibi, çocuğunu öldürmesinden dolayı babaya kısas uygulanması caiz değildir. Çocuğun kısas hakkı düşer.[456]
Savaşta çocuk anne-babası ile karşılaşırsa, imkan nispetinde onları öldürmekten kaçınması gerekir. Ancak onlara kendisini öldürme fırsatını tanıdığında öldüreceklerinden korkması sebebiyle kendini savunması için onlara fırsat vermeyebilir.[457]
İslam hukukçuları, "çocuğun ana-babasına bizzat haddi tatbik etme hakkı yoktur" derler. Gazali bu konuyu genişçe ele aldıktan sonra şöyle der:
"Çocuk babanın işlediği cinayetin karşılığı olan bir eziyeti kendisine yapması caiz olmayınca, ileride meydana gelecek bir cinayet için şimdiden babaşa eziyet etme hakkı da yoktur. Evlâ olan da budur"[458]
İbni Abidin, Fusûlu'l Alâmi'den naklen der ki:
"İnsan anne-babasını münker işlerken gördüğünde bir defaya mahsus olmak üzere onları men edebilir. Vazgeçerlerse ne âlâ. Yoksa susar. Kötülüğü işlemeye devam ederlerse Allah'tan, kendilerini hidayete erdirmesini ve günahlarının bağışlanmasını diler ve bundan öteye karışamaz."[459]
İslam uleması der ki: *"Kötülük işleyen anne-babaya herhangi bir şekilde eziyet etmeden, işledikleri kötülükten men etmek çocuğunun hakkıdır."*[460] *Nasıl ki kendilerine eziyet etmeden içtikleri içkiyi dökmek caiz ise"..*

EŞLERE KARŞI MA'RUF VE MÜNKER YAPMAK
Şimdi bu konuda eşler arasındaki ma'rufu emr ve münkeri nehyetmenin sınırlarını tespit edeceğiz. Allah Teâlâ buyurur ki: *"Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler."*[461]
İslam'ın getirdiği aile nizamına göre erkek ailenin dayanağı ve hakimi (yöneticisi)dir. Kadının ailedeki yeri ise ona boyun eğmek ve ona mahkum olmaktır. (Bu boyun eğiş ve mahkumiyet, bazı İslam düşmanlarının abartarak arzetmeye çalıştığı *"İstediğini yapma, esir muamelesine tâbi tutma ve meşruiyetinin dışına çıkma"* gibi birtakım yersiz iddiaların hedefi kabul edilmemelidir kadın. Ama Allah Teâlâ'nın muradına muvafık olarak, onun kendi tabiatına zıt olarak istihdam edildiğinde aile düzeninin alt üst olduğu tarihen sabit iken, sözde kadın haklarını savunanlar ve onları erkekle eşit kılma çabasına kapılanlar, onu hep mahkum duruma düşürmüşlerdir. Onun gerçek değerini Kur'an yasasıyla hükme bağlayan Allah (c.c.) en doğrusunu söylemiştir. Buna teslim olmak düşer bize. (Çeviren).
Kadın nafakasını teminde emin olarak çalışamamakta ve yalnız başına ev idaresini üstlenmede hakim olamamaktadır. Tarihin., bu iddianın böyle olduğuna şahitlik ettiğini görmekteyiz. Hatta onun, dinini ve inancını korumaya da emin olamadığı, ahlak ve davranışlarında zikzaklar çizdiği, bunun için de bir koruyucuya muhtaç olduğu da bir gerçektir. Birinin veliliğini ve himayesini üstlenen çocuk gibi korunmaya muhtaçtır o. (Bu, onu küçümsemek anlamına değil, aksine İslam'ın tanıdığı hür bir atmosferde yaşamasını sağlama anlamınadır) (Çeviren)
İbni Kesir, ayette geçen *"Kavvamun"* kelimesini açıklar ve şöyle der: *"Erkek kadının velisidir. Yani onun reisi, onun büyüğü, ona hakim ve haktan saptığında onun terbiyecisi demektir"*[462]
Allame el-Cessas der ki:
"Erkekler kadınlar üzerine hakimdirleri" ayeti onları terbiye ve idare etme, haklarını koruma ve onları her türlü şer kuvvetlere karşı himaye etme göreviyle yükümlüdürler anlamınadır.[463]
Ma'rufu emretmek münkeri nehyetmek farz-ı kifayedir. Fakat bir kimse ma'rufu emretmeyi ihmal eder ya da bir münker işlerse, bundan da yalnız belli bir kişinin haberi olur da onu, iyiliği emredip kötülükten alıkoyabiliyorsa, bu görevi yapmak ona farz-ı kifaye değil farz-ı ayn olur.
Malumdur ki her erkeğin ailesi ile ilgili bilgisi, onların kusur ve meziyetlerini tanıyabilme imkanı vardır. Sonra dinin, onları ıslah edip aile düzenini sağlamayı başkasından değil, kocasından isteyip lutfettiği haklarını korumaya gücü de vardır. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki ıslahına ve onun ahvaline vakıf olmasına başkasının imkan bulamadığı bir çok durumlarda aileyi düzenlemek erkeğin hakkıdır.
İmam Nevevi ma'ruf ve münker konusunu işlerken şöyle der: "Bir yerde bu vazifeyi bir kişiden başka bilen bulunmazsa veya münkeri ortadan kaldırma görevini yürütecek biri yoksa o bir kişiye, iyiliği emretmesi farz-ı ayn olduğu gibi bir babanın çocuğu ile karısına iyiliği emir, kötülüklerden men etmesi de farz-ı ayn'dır" [464]

[455] Tirmizi-Diye babında (babanın çocuğunu öldürmesi sebebiyle kısas uygulanır mı, uygulanmaz mı?) babında rivayet etti. (Terc: 3/14).
[456] el-Hidaye Mea Şerhih-il İnayeti ala Hamiş-i Feth-il Kadir: 8/260.
[457] Ahkâm-ul-Kur'an: 2/339, el-Bahr-ür-Râik: 5/78.
[458] İhyâ: 2/280 (Terc: 2/788)
[459] Redd-ul-Muhtar Aled-Dürr-il Muhtar: 3/261.
[460] et-Teşri-ul-Cinai: 1/261.
[461] en-Nisa: 34.
[462] Tefsir-u İbn-i Kesir: 1/491.
[463] Ahkâm-ul-Kur'an: 2/229.
[464] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/51.

Kadın kocasının hakkını ihlal eder ve emrine aykırı davranırsa tazirle cezalandırması kocanın hakkıdır. Allah Teâlâ buyurur ki: *"Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince, onlara (evvela öğüt verin, vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın. (Yine kâr etmezse) döğün."*[465]
Erkek bu hakkı, iyiliği emretme ve kötülükten men etme yoluyla cezalandırma şeklinde kullanabilir. Fakat bu önemli noktada düşünmek gerekir. Çünkü bu hakkın da belirli sınırları vardır. Erkeğin karısını terbiye ve tazirde haddi aşması caiz değildir. Bu şartları şöylece sıralamak mümkün:
1- Koca, karısını şu hallerde tazirle cezalandırabilir:
a) Sıkıştırmadan yatağına davet ettiğinde kocanın davetini kabul etmemesi,
b) Kocasına isyan edip kafa tutması,
c) Kocasına karşı üstünlük ve büyüklük taslayarak onunla çekişmesi,
d) Kocasına sövmesi ve sakalını tutup yolması,
e) Elbisesini yırtması,
f) Koca, karısının, güzelleşmesini ve süslenmesini emrettiği, kadının da buna gücü yettiği halde emrine uymaması,
g) Kocasının izni olmaksızın, kadının kocasının malından herhangi bir şeyi –ne şekilde olursa olsun- vermesi,
h) Herhangi birine sövmek veya kendisine haram olan başkasına yüzünü açması gibi kocasının arzu etmediği ahlaksızlığı işlemesi.
ı) Kendisine haram olan yabancı erkekle –herhangi bir zaruret olmamaksızın- konuşması,
i) Kocasının izni olmaksızın evden dışarı çıkması.[466]
2- Kadın kocasından nafakasını ve giyimini isteyip de bunda ısrar edince kocanın bundan men etme hakkı yoktur. Çünkü hak sahibi, meşgul olan (staj gören) el ve alacağını isteyen lisandır.[467]
3- Koca, karısını haksız yere döverse tazir cezasını kocaya tatbik etmek gerekir.[468]
4- Tazir, hakkında şer'i cezanın olmadığı kötülüklerin işlenmesinde uygulanır. Hakkında şeriatın ceza belirlediği fiillere tazirin uygulanması doğru olmayıp had uygulanır. Şer'i had umumi işlerden değildir. Yani herkes değil, daima devlet başkanı veya onun adına biri uygular. Kocanın karısına tazir uygulaması ise ancak hakkında şer'i cezanın bulunmadığı günahları işlediğinde uygulanır.
Allame el-Kâsâni der ki:
"Kadın, geçimsizlik ve itaatsizliğin dışında, hakkında şer'i bir ceza olmayan bir suç işlediğinde, kocanın onu taziren cezalandırma hakkı ortaya çıkar. Çünkü koca, efendinin, kölesine tazir uygulama hakkı gibi karısını tazir etme hakkı vardır."[469]
5- Kocanın, karısıa tazir uygulaması, hadiste geçen "incitmeyen bir dövüş" lafzıyla ifade olunmuş şeklidir.[470]
Kocanın bu sınırı aşması caiz değildir.
Abdullah İbni Abbas "incitmeden dövme" kavramını şöyle açıkladı: "Misvak ve benzeri bir çubukla dövülmesidir". Diğer bir rivayette: "Herhangi bir kemiğini kırmadan dövmektir" diye tefsir edilmiştir.
Katade ise: "İncitmeksizin yani ağlatmaksızın dövme" şeklinde açıklamıştır.[471]
Karısın aşırı döven koca ise tazir cezasına maruz kalmış olur. Tenvir-ul Ebsar'da şöyle denilmiştir:
"Aşırı şekilde, kocasının kendisini dövdüğünü iddia eden bir kadın, bu iddiasını ispat ettiği an kocasına tazir uygulanır."[472]
Hanefi hukukçuları der ki: *"Kadına uygulanan tazir cezası ölümüne sebep olursa, kocanın hukuken diyet ödemesi gerekir."*[473]
6- Koca karısını yatağına davet edince, bu davetini kadın kabul etmezse, kocanın önce öğüt vermesi gerekir. Öğüt fayda vermezse, Kur'ani ifade ile onu yatağında yalnız bırakır. Bilahare kocasına isyan edince tazir uygulanır. Karısının ilk muhalefetine karşı kocanın tazire başvurması doğru olmaz.[474]
7- Bir kısım İslam hukukçusu, kadına tazirin uygulanması ancak düzeleceği ümidi varsa uygulanacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Kadının düzelmeyeceği veya ağır bir şekilde dövülmekle de yola gelmeyeceği sonucuna varılınca tazirin uygulanamayacağı, şayet uygulanırsa, her iki açıdan da ona karşı haddi aşmak demek olacağını kabul etmişlerdir.[475]
Bütün bu açılardan bakılınca görülecektir ki ma'rufu emr ve münkeri nehi, cidden hayatın tümünü kapsayacak genişliktedir. Bu saha bir taraftan inanç ve ibadetler, diğer taraftan ahlak ve muameleler gibi konuları içine almıştır. Fakat dinin, karısına karşı erkeğe tanıdığı tazir hakı ile ilk konuya nispetle sınırlıdır. Zira bu hak ancak

---

[465] Kenz-üd Dekâik mea Şerh-il Bahr-ir-Râik: 5/48-49.
[466] Şerh-u Sahih-i Müslim: 1/51.
[467] el-Bahr-ür-Râik: 5/49.
[468] A.g.e.
[469] Bedâi-us-Sanai fi-Tertib-iş Şerai: 2/334.
[470] Müslim-Kitab-ul Hacc (Haccet-ün Nabi babında) rivayet etti.
[471] Câmi-ul-Beyan: 5/41.
[472] Tenvir-ul-Ebsar: 3/262.
[473] el-Hidaye Mea Feth-il Kadir: 4/217.
[474] Bedâi-üs-Sanaî: 2/334.
[475] et-Teşri-ul-Cinaî: 1/516-517.

hayatın muayyen bir açısında kadının ıslahı için takdir edilmiştir. Hayatı kapsayan bu hukuk manzumesi içinde kadın, sadece işkence etmesi hariç, son derece bozulup da kocasının hakkını eda etmekten kaçınır ve hatta Allah'ın hukukunu görmemezlikten gelerek dinin emirlerine muhalefet ederse, kocanın bu manzara karşısındaki durumu ne olur?

Bu soruya verilecek kısa cevap; böyle bir kadını derhal boşamaktır. Çünkü dinin emirlerine karşı direnen bir kadının boşanması, eş olarak kalmasından daha hayırlıdır.

Bahr-ur-Râik'in *"beyanın gayesi"* bölümünde şöyle nakledilir:

"Kadın eziyet ve işkenceye varacak derecede kocasını hükmü altında alır veya Allah'ın ceza kanunlarını hiçe sayarak namazı terkedince boşamak müstehaptır."[476]

Allame İbn-i Abidin şunu da ilave eder: "*Şu açık bir gerçektir ki, namazın dışındaki farzları terketmek de namaz gibidir"*[477]

Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.) şöyle dediği rivayet edilir:

"Şüphesiz ki Allah Teâlâ'nın onun mehrini zimmetime vermesi, namaz kılmayan bir kadınla beraber yaşamamdan daha hayırlıdır"[478]

KOCAYA KARŞI MA'RUF VE MÜNKER GÖREVİ YAPMAK

Kadın evin reisi ve hakimi olması bakımından kocasına tâbidir. İmam Gazali'nin tabiri ile, çocuk babaya olduğu gibi, o da kocaya tâbidir. Koca bilgisizlikten dolayı herhangi bir kötülük işlerse, karısı sadece bundan vazgeçmesi için hatırlatma yapar, dinin hükmünü söyler ve kendisine öğüt verir. Kadının bunun dışında herhangi bir şekilde sövme, azarlama ve dövme hakkı yoktur.[479]

VIII. BÖLÜM

MA'RUF ve MÜNKER GÖREVİNİ YAPANLARDAN İSTENEN VASIFLAR

GİRİŞ

Ma'rufu emr ve münkeri nehiy; bütün sınırları, şartları ve âdâbıyla bu mühim görevi üstlenen kimseden imkan sağlayacak belirli özellik ve vasıflar ister. Bu vasıf ve özellikleri şahsında taşımayan kimse bu görevi hakkıyla yürütemez. Bu vasıflara geçmiş konularda temas etmiştik. Ancak bu bölümde son derece önemli diğer bir kaç vasıf daha ilave edeceğiz.

NAMAZ

Mü'minin dünyadaki görevi, dinin tasvip edip onayladığı her iyiliğe davet etmek, dinle çatışan her çeşit fikir ve ameli ortadan kaldırmaktır. Allah ve Rasulü'nün emrettiği her şey *"ma'ruf",* yasakladığı her şey de *"münker"*dir. Bu iki kavram dini tümüyle ifade eder. Ma'rufu emredip münkeri yasaklamak hakikatte, *"dini hayat uygulamak*" demektir.

Geçmişte bu çok önemli ve büyük görevi omuzlayanlar, ancak kalpleri iman ile saflaşmış, hayatları tertemiz ve amelleri Kur'an ve Sünnet ölçüleriyle anlam kazanmış seçkin insanlar idi. Zira bu kimseler ma'rufu yapanların ve bunu kendilerine tatbik edenlerin ilk nesli idi. Yoksa münkere batmış insanları nasıl men edeceklerdi? Haktan yüz çevirmiş insanlara ma'rufu nasıl emredeceklerdi? Dolayısıyla da dünyada, yapmadıklarını söyleyen, öğüt almayıp da öğüt verenlerin elleriyle eşsiz bir inkılab meydana gelmezdi.

Şu değişmez bir gerçektir: Bu dava, davet ettikleri hayatta müşahhas ve canlı bir örnek olmaya arzemeden ve bu uğurda kendilerini feda eden erler ve mücahidler ister. Bu kimseler konuştuklarının ilk tatbik edenleri ve davet ettiklerinin ilk kabul edenleri olacaktır ve olmak zorundadır.

---

[476] el-Bahr-ür-Râik: 3/237

[477] Redd-ül Muhtar Aled-dürr-il-Muhtar: 2/572

[478] A.g.e. Burada zikredilen görüşler, Hanefi hukukçularının tercih ettikleri görüş olarak, "namazı terkeden kadına kocasının tazir cezası uygulayabileceği" noktasında düğümlenmektedir. (Bahr-ür-Râik: 5/49).

[479] İhyâ-u Ulûm-id-Din: 2/280.

İşte namaz, mü'mini, ma'rufu emr ve münkeri men etme görevine ehliyetli kılar. Lokman oğluna vasiyet ederken bu hususa işaret ediyordu:
"Oğulcağızım, namazı dosdoğru kıl (Kendini kemâle erdirmek için –Beyzâvi) iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış (başkalarını kemâle ulaştırmak için –Beyzâvi). Sana (bu emir ve nehiy sebebiyle) gelecek her türlü eziyet ve musibete karşı sabret. Çünkü bunlar kesin şekilde farz kılınan görevlerdendir."[480]
Müfessirler derler ki: *"Lokman'ın, oğluna yaptığı bu vasiyetinde namazı dosdoğru kılmasını emretmekle, kendisinin tam olgunluğa ermesini, daima Allah'a dönmesini ve hakiki anlamda Allah'tan korkmak (yani ma'rufu emr münkeri nehiy) demek olan üstün takva sahibi olmasını istemiştir.*
Ma'rufu emr, münkeri nehyetme görevini yüklemekle de, başkasını dine davet etmek, terbiye ve ıslahı için gerekli çalışmayı yapmasını arzu etmiştir."[481]
Bu iki konudan her biri başlı başına müstakil birer çalışmadır. Fakat ikisi arasında elbette kuvvetli bir ilişki vardır. Namaz –ıstılahi anlamıyla ma'rufu emr münkeri nehiy şartlarından olmamakla beraber- bu görevi daha güzel yürütmek için gerekli takviyeyi yapar. Namazdan uzak ve kusurlu olanlar bu görevin ağırlığı altında ezilirler. Gerçekten ma'rufu emredip münkeri yasaklamaya çalışmak için gerekli yüce vasıf ve faziletler ancak namaz ile gelişir. Zira bu görevi hakkıyla yapabilenler, ancak dünyanın aldatıcı parlaklıklarına kendini kaptırmayanlar, onun gurur ve zevklerine esir olup etkisinde kalmayan, aksine onu bir sınav yeri ve ahiretin tarlası olarak görebilenlerdir. Allah'ın huzurunda küçük-büyük herkesi sorumlusu imiş gibi yaptığı her çalışmaya karşılık peşin değil, ahiretteki ücrete ve Allah'ın rızasına talip olma yolunda hayatını feda edebilenler, ancak bu görevin gönüllü erleri olabilirler.
Nefislerine Allah sevgisini karıştırıp kalbini, duygularını, aklını ve organlarını bu sevgi ile besleyenler... Allah'tan uzaklaştıranların her türlü arzularından tamamen ayrılanlar... Yüz kızartıcı söz ve amellerden, her çeşit münker ve isyandan tam anlamıyla kaçıp bunda diretenler... Evet Kur'an-ı Kerim, bu yüce vasıfların kaynağının ve bu istenen faziletlerin menşeinin, *"namaz"* olduğunu ilan etmiştir. İşte tüm bu sıfatların kaynağı ve menşei olan namaz, hayatı, Allah'ın boyası ile boyar. Eşsiz ahlak abidesinin temelleri yükseltir. Faziletli ahlakı meydana getirir. İnsan hayatını, yüz kızartıcı söz ve amellerden, münkerin her çeşidindin temizler. Allah'ın zikriyle imar eder ve kulluk duygusuya birleştirir...
Kur'an-ı Kerim bu hususa şöyle işaret buyurur:
"Sana vahyedilen kitabı oku. [482] Namazı da dosdoğru kıl (ve kıldır). Çünkü namaz edepsizlikten ve akıl ve şeriata uymayan her şeyden alıkor. Allah'ı zikretmek elbette en büyük (ibadet) dir."[483] Fesada karşı savaşa koşan, münkerin ortadan kalkması, hayrın yaygınlaşması ve ma'rufun emredilmesi için çaba sarfedenler için namazın önem derecesi, umarım ki anlaşılmıştır.

SABIR
Yukarıda geçen ayette Lokman (a.s.) oğluna yaptığı vasiyette, ma'rufu emr münkeri nehiy ile beraber sabrı tavsiye etti. Demek oluyor ki bu çalışma sabır ister. Sabırsız ve aceleci olan bir kimse böyle bir çalışmayı yürütemez.
İmam Râzi der ki: *"Ma'ruf ve münker görevini yapan kimse incinir ve eziyet görür. Onun başarısı sabır iledir."*[484]
Asr sûresinde de Cenab-ı Hak sabrı tavsiye kavramını hakkı tavsiye etmenin peşinden getirmiştir. Hakkı tavsiye, mü'minin mü'mine Allah'ın dinini hatırlatmasıdır. Bu da dinde, mü'minler arası ma'ruf ve münker görevi demektir.
Birbirine sabrı tavsiyesi ise, dini tebliğ ve tatbik sahasına koyma yolunda, mü'minlerin uğradığı ve uğrayacağı güçlüklere karşı göğüs germek ve şiddetli eylemlere karşı koymak üzere kendi aralarında, birbirlerini sabretmeye yöneltmek ve teşvik etmektir. Böylelikle ma'rufu emretmek, münkeri nehyetmek için '*"sabır silahı"* önem kazanmaktadır.
İmam İbn-i Teymiyye, sabrın, ma'ruf ve münker görevindeki önemli fonksiyonu ve zaruretini şöyle açıklar:
"Allah Teâlâ, ma'rufu emredip münkeri nehyetmekle görevlendirdiği önderler olduğu halde peygamberlere bile SABRI emretti".[485]
Ma'rufu emredip münkeri nehiy görevini yaparken peygamberler bile sabır ihtiyacı içinde olursa, başkasının buna ihtiyaç duymaksızın bu görevi başarabilmesi nasıl mümkün olabilir?
Gerçekten ma'ruf ve münker görevi zor ve korkulu bir iştir. İnsan bu görevi, taşıdığı ehliyeti ve üstün fedakarlıkları, sıkıntılara katlanması, güçlüklerle karşılaşınca sabretmesi ve şiddetli musibetler anında sebat

[480] Lokman: 17.
[481] Kitabımızın başında ve I. bölümünde ele aldığımız "Bu görevin farziyeti ve önemi" adındaki araştırmamızı göz önünde bulundurun ve bir daha göz atın.
[482] Kur'an'ın mânâlarını iyiden iyiye düşünen kimse, onu tekrar tekrar okumak suretiyle daha evvelce anlamadığı bir çok mânâlar kendisine açılır. (Ebussuud). Ayette geçen "Allah'ı zikretmek" kısmına İbni Abbas (r.a.) şöyle mânâ vermiştir: "Allah'ın sizi anması, sizin onu anmanızdan daha büyüktür".(Çeviren).
[483] El-Ankebut: 45.
[484] Mefâtih-ul Gayb: 6/578.
[485] el-Hisbe fil İslam: 71.

göstermesi sayesinde başarır. Çünkü insan Allah için attığı her adımda sıkıntılı ve şiddetli belalarla denenir. Binaenaleyh böyle bir sınavı, ancak şiddetli güçlüklere göğüs germede kuvvetli olanlar, her ne zaman olursa olsun peşipeşine gelen mihnetler ve biriken fitneler ortaya çıktığında dine bağlı kalmakta sebat gösterenler, asrın İslam düşmanı yöneticilerine aldırış etmeden hakkı söylemekte cesur davrananlar, tüm gayretini gösterdikten sonra, müstebid zorbacılara karşı koymak, hiçbir korku ve kaygı duymaksızın yüzlerine karşı açıkça hakkı savunup çelikleşen iradeleriyle ortaya çıkanlar başarabilir.
Aynı şekilde ma'ruf ve münker görevini hakkıyla ifa etmek için insanın kendini yenebilmesi gerekir. İlk planda nefsini yenmesi, aşırı arzularına uymaktan vazgeçmesi ve fiilen tek Allah'a teslim olması, bu görevi başarmanın belirtileridir. Çünkü arzusuna gem vurmayan kimsenin aynı şekilde başkasını düzeltip ıslah etmesi mümkün değildir. İşte bütün bu vasıfları özünde toplayan, sabırdır. Sabreden kişi tek başına da olsa ma'ruf ve münker görevini yapabilir. Şartlar elvermediği, her şeyin kriz geçirdiği bir ortamda dahi sabır sahibi rotasını şaşırmadan bu görevi yapar. Oysa sabrı kaybeden kişi kendisini sabretmeye zorlasa da sebat etmeye muvaffak olamayacağı için bu görevi de yapma imkanını bulamayacaktır.

AFFETMEK ve YÜZ ÇEVİRMEK

Kur'an-ı Kerim *"affetmek", "ma'rufu emretmek" ve "yüz çevirmek"* gibi üç önemli konuyu bir ayette topladı:
"(Habibim) sen (güçlüğü değil) kolaylığı (sağlayan yolu) tut. İyiliği emret (Yani şeriatın ve aklın beğendiği şeyi). Cahillerden yüz çevir."[486]
Ayet-i Kerime, ma'rufu emretme, kolay yolu tutma ve yüz çevirme arasında kuvvetli bir alâka ve ilişki olduğunu açıklamaktadır. Müfessirler *"kolay yolu tut"* sözünü şu şekilde yorumlamışlardır:
1- *"Kolaylığı tut"* sözünden maksat ayetin zahiri olarak ifade edilen *"tut"* kelimesi mecazdır. Bu mecazi ifade ile, yapılan muamelede kolay yolu tutmak, insanlara zor gelecek şeyleri istememek, şiddet ve terör taraftarı olmamak kastedilmiştir.
2- Affetme hasletine sahip olmak, herkesin günahına bakmamak, kusur affetmek şiarına sahip olmak, nefret etmemeleri için insanlara zor gelen şeyleri ilk planda emretmemek.
3- Affetmekten murat; halktan alınacak vergiyi zorla değil, gönül hoşnutluğu ile almak, asli ihtiyaçlarından fazla olanından almak ve onların hoşnutlulukla vereceklerini alma yolunu tercih etmektir.[487]
Açıktır ki ayete verilen bu üç anlam da ahlak ile alâkalı olup, ma'rufu emretmeden önce kolay yolu tutmayı Kur'an-ı Kerim emretmiştir. Bu da gösteriyor ki insan ma'rufu emretme hususunda faydalı olabilmesi için yüksek bir ahlak seviyesine erişmesi gerekir ki yumuşak ve vakarlı davransın, insanları affetsin, hatalarını bağışlasın, tenkidlere, kınamalara ve kendisine yapılan her çeşit fikri ve ameli taarruzlara göğüs gerebilsin. Böyle çok önemli bir görevi, fevri hareket eden düşük şahsiyetliler ve aceleci hafif meşrepliler yürütemez.
Kur'an-ı Kerim'in üçte biri, affetmek, ma'rufu emretmek ve cahillerden yüz çevirmekten ibarettir. Ayet-i kerimedeki bu tertip şuna işaret etmektedir.
Davete muhatap olan kimse cehaletini ortaya koyup ma'ruf ve münker görevini apan davetçiye karşı uzlaşmaz bir tutum içine girdiği zaman, davetçinin buna karşı takınacağı tavır, gayet ahlaklı, lütufkar ve insanca olmalıdır. Böyle bir kimseden yüz çevirmek gerekir. Zira cahillerle mücadele etme, ma'rufu emredip münkerden uzaklaştırma gibi büyük ve önemli bir görevi yapmaya koşan kimsenin çabası yanında çok daha küçüktür.
Kur'an-ı Kerim en güzel üsluplarla yapılan mücadeleye ve belli bir hedefe yönelik ilmi münakaşalara karşı değildirb. Fakat iş inada binip, kibirli davranışlara ve yersiz çekişmelere meydan verirse, davetçinin susması ve karşılık verme hususunda vaktini kaybetmemesini de emreder.
Affetmek ve cahilden yüz çevirmek, Allah'a ve peygamberine isyan edenlere karşı ses çıkarmayıp zillete boyun eğemek yahut herkesin yapmakla yükümlü olduğu görev konusunda yersiz müsamaha göstermek ve istisnasız herkesin yapmak borcunda olduğu amelleri hafife almak mânâsına gelmez. Şüphesiz ki bu ve buna benzer amel ve davranışlarda müsamaha ve taviz dediğimiz hoş görme ve görmemezlikten gelme gibi bir tutum, tüm dini kurumları dağıtmaya ve özünü parçalamaya götürür. Herkes istediği yere tutunur, arzu eden herkes dilediği yöne yönelmiş ve ilahi düzen dağılmış olur. Oysa affetmek ve cahillerden yüz çevirmek, haklar ve görevlerden önce amme hukuku ve beşeri ahlak ile ilgilidir.
Müfessir er-Râzi der ki:
"İnsanlardan alınan haklar hususunda müsamaha ve kolaylık göstermek caizdir veya caiz değildir. Şöyle ki:
Birinci şıkka giren haklarda müsamahanın caiz olması demek, mali hukukla ilgili bütün konularda şiddetin terkedilmesi, insanlara iyilikle muamele edilmesi, kabalık ve katı kalpliliğin bırakılması... Aynı zamanda insanlara karşı yumuşak, güzel ve hoş davranmak suretiyle davet edilmesi demektir.
İkinci şıkka giren konularda müsamaha ve kolaylık göstermek caiz değildir. Bu konudaki davranış kesindir. Dinin ve aklın uygun gördüğü her şeyi emretmek, ma'ruf ve örftür. Bunun mutlaka yapılması gerekir. Varlığı yokluğundan daha hayırlıdır. Sadece kolaylığı sağlayan yol tutulup, ma'ruf emredilmez. Zira o anda hak ortaya

[486] el-A'raf: 199.
[487] Ruh-ul Meâni: 9/146-147.

çıkarılmazsa, bu, dini değiştirmek ve hakkı hükümsüz bırakıp ortadan kaldırmak için bir çalışma olur. Bu ise asla caiz değildir."[488]
"Yüz Çevirme" konusunda İmam et-Taberi der ki:
"Şayet bu, Allah Teâlâ'nın Peygamberine bir emri ise ihtimal ki insanlara zulmeden ve onlara karşı haddi aşan kimselere verilecek bir cezalandırma biçimidir. Yoksa ne Allah'ın kendine yüklediği bir haktan ve kendine düşen görevi bilemeyenden yüz çevirmek, ne de Allah'ı inkar eden ve O'nun birliğini tanımayanı affetmek anlamınadır. Çünkü bu, müslümanlar için bir harptir."[489]

İHLAS

İhlas her amel ve çalışmanın ruhudur. Bu ruh kaybolunca, insanların çok büyük değer verdikleri amellerin Allah yanında hiçbir ağırlığı ve değeri kalmaz. Bu nedenle mü'min, ma'ruf ve münker görevini yaparken, herhangi bir yalan ve hile katmaksızın daima niyetine bağlı kalması gerekir. İhlasından bir şey kaybetmemesi ve yaptığı ile ancak Allah'ın rızasını istemesi gerekir.
Ma'rufu emr münkeri nehiy, din uğruna eşsiz bir hizmet, insan için büyük bir saadettir.
Tasavvur edilemeyen bir saadet... Bu saadete, ancak kendilerini Allah'ın rızasını aramaya yönelten ve ahiret kurtuluşundan başka bir şey istemeyen ihlaskarlar nail olur. Fakat gerçekten ma'rufu emredip münkeri nehiy çalışması ile birlikte ihlasın kalması ve yürütülmesi, erişilmesi uzak ve zor bir çalışmadır. Çünkü insan bu çalışmayı yaparken gösterişe, şöhrete ve bencilliğe düşmekten korkar. Bu tür hastalıklar da, hakkı açıklayıp ilan etmek ve hitap etmek için insanların oluşturduğu muhteşem toplantılara ve büyük törenlere katılma imkanı verildiğinde ortaya çıkar. Bu gibilerin kitapları ve yazmış olduğu eserleri, insanları yönlendirmede etkili ve geniş kitlelere ulaşmada geniş imkana sahiptir. Her kesimde kabul görür, okuma ve ders almada, toplumun büyük bir kesiminin takdirlerine mazhar olur. Tarihte nice kimseler din yolunda hapishaneleri şiddetli baskılarına ızdırap ve akıl almaz işkencelerine göğüs germişler ve hiçbir şeyden korkmaksızın bâtıla meydan okumuşlardır. Din için gösterdikleri fedakarlıkları, eziyete karşı sabır, sebat ve hizmetleri vardı. Onların bu fedakarlıkları ve şöhretleri tüm âfâkı sardı. Diller, onları öven bir lehçe, hatıraları ve eşsiz çalışmaları va'z ve nasihatların konusu oldu. Onlar anlatılmakla tükenmedi.
Bu vasıflarla bezenen dava adamı, ne zaman ki kendi kendini oyalayıp gündelik işlerle meşgul oldu, o zaman riya ve şöhreti savunur oldu. Kendilerine ma'rufu emredip münkerden nehyettikleri nice muhataplarının kalbini incitmiş ve onları hayal kırıklığına itmiş oldular. Her ne kadar bu görevi ifa eden böyle kimseler bâtıllara yönelmezse de, gerçek olanı; şereften zillete düşen böyle kimselerin insanlara faydalı olamayacağı, doğruluk ve ihlasın ötesinde herhangi bir şekilde sözlerinin kendilerine etki edemeyeceğidir.
Allame Molla Aliyy-ul-Karî der ki:
"Ma'rufu emr münkeri nehiy gibi –İslam devletinin kuruluş gayesi olan- eşsiz bir görevin en önemli şartlarından biri de, bu görevi yapanın kendini savunma gayretine kapılmadan, şöhrete ve riyaya düşmeden, mü'minlere yaptığı emir ve tavsiyeler uyan,hakkın ve Allah'ın dininin hakim olmasını isteyerek yaptığı çalışmalarında samimi ve ihlaslı davranmasıdır. Böyle bir kimse ihlas makamında doğru bir kişi olduğu zaman ancak Allah'ın şeriatıyla çatışan her türlü fikri ve ameli zararlı cereyanları ortadan kaldırmaya çalışır ve zafer kazanır. (Bunun dışındaki çalışmalar bir hiçtir. Kendi kendimizi boş şeylerle avutmayalım. Kendimizi aldatmayalım. Bu görevi üstlenme mevkiinde olan kimse de milyonlarca insanı aldatmasın. İslam'ın şanlı siyasetinin eşsiz ulema ve devlet yöneticilerinin farik alameti bu idi. Aldatamayacağımız günde ne kadar aldandığımızı ve kaç kişiyi aldattığımız ortaya çıkmadan, hâlâ aldatmayalım. Aldatılmayalım ki, İslam düşmanlarının hilelerinden emin olmanın yolu; İslam'ın din ve dünya olduğunu istikbalin genç İslam nesline aşılamaktır."[490]
Allah Teâlâ buyurur ki: *"Ey iman edenler, siz Allah (ın dinine, O'nun peygamberi zişanın) a yardım ederseniz, o da (düşmanınıza karşı) size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar. (İslam hukukunu müdafaada ve her türlü emperyalist güçlerle yapılan her çeşit savaşta ve her çeşit saldırıya karşı direnmede sabır ve sebat verir)"*[491]
Ma'ruf ve münker görevini yapanlar peygamberlerin ve nebilerin yapmakla görevlendirildiği bu şerefli görevin tespit edilen rotasından dışarı çıkmamalıdır. Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) ile ashab-ı kiram bu görevi bu şekilde yapmışlardı. Onların yolunda olduğunu iddia edenler, peygamberler ve onların izinde gidenlerin sahip oldukları ihlas ve samimiyetlerini çalışmalarına ışık tutmadıkları takdirde kendilerini onlara nasıl nispet edebilirler. Samimiyetsiz ve ihlas sahibi olmayan bir kimse ma'rufu emr münkeri nehiy görevini nasıl yapabilir? Şayet yaptığını kabul etsek bile –yürüttüğü çalışmasında peygamberliğin izlediği çalışma şekilleri olmakla beraber-peygamberlerin çalışmalarının özellik kazandığı ruhtan uzak olmuş olur.
Allame Nizamuddin en Nisâburî, ma'rufu emr münkeri nehyetmenin bazı hudutlarından söz ederek şöyle buyurur: *"Bütün bu çalışmalar, inanarak, şöhret ve riyaya kaçmaksızın, nefsin ve bedenin arzularına uymadan*

---

[488] Mefâtih-ul Ğayb: 4/347.
[489] Câmi-ul Beyan fi-Tefsir-il-Kur'an: 9/98.
[490] el-Hilafetü vel-İmâmetü-Diyaneten ve Siyaseten: Abdulkerim Hatib: sh.158. (Çeviren).
[491] el-Mübin-ul-Muin Li-Fehm-il Erbain: 193-194.

yapılmalıdır. Böyle olduğu takdirde bu davet, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) kendisinden sonra gelen râşit halifelerinin temsil ettikleri makamda bir davet olmuş olur."[492]
Hülasa, ma'rufu emr münkeri nehiy farziyyeti, büyük bir maksadı ve yüce bir gayeyi hedef edinir ki o da; Allah'ın arzında O'nun yasasını layık olduğu makama koymak, dinini açıkça ilan etmek, unutulmaya mahkum edilmiş Kur'an'ını yeniden hayata hakim kılmak, insanı, insanlığın kulluğundan kurtarıp Allah Teâlâ'nın kulluk hürriyetine kavuşturmak ve tağuta boyun eğmekten tüm insanlığı kurtarmaktır. Bu ise temiz ve mukaddes bir çalışmadır. Böyle bir çalışmada ihlas ve doğruluk kaybolunca, çalışan sadece nefsini tatmin eder. Dünya hayatındaki çalışma ona sadece övgü kazanır. Fakat bunda ne kendisi için bir hayır vardır, ne de yerde ve gökte zerre kadar kendisine fayda verecek bir sevaba nail olur. Allah Teâlâ'nın kendisine takdir ettiği kadar hayır ve iyilik hariç. O her şeyi hakkıyla bilendir ve her şeyden haberdardır.
Tevfik ve hidayet ancak Allah'tandır.
KİTABIN MÜRACAAT ETTİĞİ KAYNAKLAR

A

1- ABD-UL HAK: Muhammed Abd-ül-Hak el-Muhacir el-Hindi el Mekki (el-İklil Ale Medârik-it-Tenzil-Hindistan-İklil-il Matabi Bahraic Şehri).
2- ABD-ÜL ALİ: Muhammed b. Nizamüddin el-Ensari (Fevhatih-ur-Rahmut Şerh-ü Müslim-üs-Sübut *"El-Mustasfa Min İlm-il Usul ile beraber basılmıştır"* Mısır-el-Matbaat-ül Emiriyye 1322 H.)
3- ABDÜLKADİR UDEH: (et-Teşri-ül Cinai el-İslami Mukarinen bil-Kanun-il Vad'i-Mısır-Matbaat-u Dâr-ı Neşr-is-Sakafeti İskenderiyye: 1368 H.)
4- ALA-ÜD-DİN: Muhammed Ala-ud-Din el-Hanefi (ed-Dürr-ül Muhtar fi-Şerh-i Tenvir-il Ebsar Ala Hâmiş-i Redd-il Muhtar.)

B
5- el-BABERTİ: Ekmelüddin Muhammed b. Mahmut el-Baberti (el-İnâye 'Şerh-ul Hidâye' Ala Hâmiş-i feth-il Kadir).
6- el-BUHARİ: Muhammedr b. İsmail (Sahih-ul-Buhari).
7- el-BAĞAVİ: Muhammed Hüseyin b. Mes'ud el-Ferra el-Bağavi (Meâlim-üt-Tenzil Ala Hâmiş-il Hâzin).
8- el-BEYZÂVİ: el-Kadı Nâsır-üd-Din Abdullah el-Beyzâvi (Envâr-ut Tenzil ve Esrâr-üt-Te'vil-Delhi-Ahmedi Matbaası: 1268 H.)

C
9- el-CESSAS: Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Hanefi (Ahkâm-ul-Kur'an-Mısır-Matbaat-ul Behiyye: 1347 H.)

D
10- ed-DÂRİMİ: Ebu Muhammed Abdullah (Sünen-üd-Dârimi).

E
11- el-ÂLÛSİ: Şihâb-üd-Din es-Seyyid Mahmud el-Âlûsi el-BAĞDADİ. (Rûh-ul Maâni fi-Tefsir-il Kur'an-il Azim Vesseb'il Mesâni-Mısır-el-Müniriyye Basım İdaresi).
12- el-ÂMİDİ: Seyfüddin Ebul-Hasan Ali b. Ebi Ali b. Muhammed el-Âmidi. (el-İhkâm fi-usûl-il Ahkâm-Mısır-Maarif Matbaası: 1332 H.)
13- Emir es-SAN'ANİ: Muhammed b. İsmail b. Salah el-Emir el-Kahlâni sonra es-San'ani (Subûl-üs-Selam Şerh-u Buluğ-il Meram Delhi-Farufi Matbaası: 1321 H.).
14- Ebu HAYYAN: Esir-üd-Din Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endülüsî (el-Bahr-ul Muhît-Mısır-Matbaat-üs Saâde: 1328 H.).
15- Ebu DAVUD: Süleyman b. Şa's es-Sicistanî (Sünen-i Ebi DAVUD)
16- Ebu-s-SUUD: (İrşâd-ül Akl-is Selim ilâ Mezây-el Kitab-il Kerim-Mefâtih-ul Gayb Kenarında Matbu).

G
17- el-GAZALİ: Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (İhyâ-u Ulûm-id-Din-Mısır- Dâr-ul Kutub-il Arabiyyet-il Kübra: 1334 H.)

H
18- el-HAKİM: Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Ma'ruf bil-Hâkim en-Nisâburi. (el-Müstedrek Alas-Sahihayn fil-Hadis. Hindistan/Haydarabad-Dairet-ül Maarif: 1334 H.)

[492] Ğarâib-ul Kur'an ve Rağaib-ul Furkan Ala Hâmişi İbni Cerir: 4/31-32.

19- el-HAKKI EFENDİ: Ebu'l-Fidâ İsmail (Rûh-ul-Beyan-İstanbul- Dâr-ut-Tıbâat-il Âmire: 1285 H.)
20- el-HAZİN: Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi (Lübâb-üt-Te'vil fi-Maân-it Tenzil-Mısır-Takaddüm Matbaası: 1349 H.)
21- el-HATTÂBÎ: Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed. (Mealim-üs-Sünen-Halep-İlmiyye Matbaası: 1351 H.)
22- el-HATİB et-TEBRİZİ: Veliyüddin Muhammed b. Abdillah (Mişkât-ul Mesâbih-Hindistan-Belknâvü Esahh-ul Matâbi)

I
23- İbn-ul ESİR: Mecd-üd-Din Ebus-Saadat el-Mübarek İbni Muhammed b. el-Cezeri (en-Nihayi fi-Garib-il Hadis-Mısır-Osmaniye Matbaası: 1311 H.)
24- İbn-i BEDRAN: Abdulkadir Ahmed b. Mustafa ed-DIMIŞKÎ (ed-Medhal ila mezheb-il İmam Ahmad b. Hanbel-Mısır Müniriyye Basım İdaresi)
25- İbn-i TEYMİYYE: Takiyüdin Ebul-Abbas Ahmed b. Teymiyye el-Harrani .
a) (Mecmuatü Fetâva Şeyh-il İslam İbn-i Teymiyye-Mısır Kürdistan el-İlmiyye Matbaası: 1326 H.)
b) (Şerh-u Akidet-ül İsfahaniyye-Mecmuat-ül Fetâva 5. cildi içinde)
c) (el-Vasiyyet-ül Kübra-Mecmuatu Resâil-il Kübra 1. cüzünde-Mısır-Matbaa-ı Âmire: 1323 H.)
d) (el-Hisbe fil-İslam Mecmuat-ır-Resâil içinde-Mısır Hüseyniye Matbaası: 1323 H.)
e) (Resâil-ul-Ubûdiyye-Mecmuu Resâil içinde).
26- İbn-i CERİR: Ebu Cafer Muhammed b. CERİR et-TABERİ (Câmi-ul-Beyan fi-Tefsir-il Kur'an-Mısır-Meymeniyye Matbaası: 1321 H.)
27- İbn-i HACER: Şihâb-üd-Dün Ebul Fadl: Ahmed İbn-i Ali b. Hacer el-Askalani
a) (Feth-ul Bâri-Mısır-Hayriyye Matbaası: 1329 H.)
b) (Tehzîb-ut-Tehzib-Hindistan-Haydarabad Dâiret-ul- Maarif: 1325 H.)
c) (Lisan-ul Mîzan-Hindistan-Haydarabad Dâiret-ul Maarif: 1329 H.)
28- İbn-i HACER: Ahmed b. HACER el-HEYSAMİ
a) (Feth-ul Mübin li-Şerh-il Erbain-Mısır Matbaa-ı Âmire: 1320 H.)
b) (ez-Zevacir an İktiraf-il Kebair-Mısır-Dâr-ül Kutub-il Arabiyyet-il Kübra: 1322 H.)
29- İbn-i HAZM: Ebu Muhammed Ali b. Ahmed: (el-FASL fil-Milel vel-Ehvâi ven-Nihal. Matbaa-üt Temmeddün 1321 H.)
30- İbn-i HALDUN: Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-HADRAMİ (Mukaddimet-u İbn-i HALDUN-Mısır: Mustafa Muhammed Matbaası.)
31- İbn-i RECEB: Ebul Ferec Abdurrahman b, Receb el-Hanbeli (Keşf-ul Kürbeti fi-Vasf-ı Hafi Ehl-il-Ğurbeti-Mısır-Mahmudiyye Matbaası).
32- İbn-i ABİDİN: Muhammed Emin (Redd-ul-Muhtar Aled-Dürr-il Muhtar. Mısır-Osmaniyye Matbaası: 1327 H.)
33- İbn-ul ARABİ: el-KADI Muhammed b. Abdullah el-MÂLİKİ (Ahkâm-ul-Kur'an-Mısır-es-Saade Matbaası: 1331 H.)
34- İbnul-KAYYİM: Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr
a) (A'lâm-ul Muvakiin An Rabbil Âlemin-Hindistan-Delhi-Eşref-ul Metabi: 1314 H.)
b) (Medâric-üs-Sâlikin Beyne Menâzil-i İyyâke Na'budu ve İyyâke Nestain-Menar Matbaası: 1332 H.)
c) (et-TURUK-ul Hükmiyye fis-Siyaset-iş-Şer'iyye-Mısır: Âdab Matbaası: 1317 H.)
35- İbn-i KESİR: İmadüddin İsmail b. Kesir el-Kureyşî ed-Dımışki-Tefsir-ul Kur'an-il Azim-Mısır: Mustafa Matbaası, 1356 H.)
36- İbn-i MÂCE: Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid b. Abdillah b. Mâce el-Kazvinî (Sünen-i İbn-i Mâce)
37- İbn-ul MELİK: İzzüddin Abdullatif b. Abdülaziz (Mebârik-ul Ezhar fi-Şerh-i Meşarik-il Envar, Mısır-Ahmed Kâmil Efendi Matbaası: 1329 H.)
38- İbni NÜCEYM: Zeyn-üd-DİN (el-Bahr-ur-Râik Şerh-u Kenz-id-Dakâik-Mısır-Dar-ul Kütüb-il Arabiyyet-il Kübrâ 1334 H.)
39- İbnul-HÜMAM: Kemâl-üd-Din Muhammed b. Abdil Vâhid. (Feth-ul-Kadir lil-Âciz-il Fakir-Mısır: Matbaat-ul-Kübra el-Emiriyye: 1315 H.)
40- İbni HANBEL: Ahmed b. Hanbel (el-Müsned-Mısır: Meymeniyye Matbaası 1313 H.)

K
41- KUR'AN-I KERİM
42- KADI-ZÂDE: el-Mevla Şems-üd Din Ahmed (Netâic-ül Efkar fi-Keşf-ir-RUMÛZİ vel-Esrar (Tekmilet-ü Feth-ül Kadir) Mısır-el-Matbaat-ul Kübra el-Emiriyye)
43- KURTUBİ: Ebu Abdillah Muhammed b Ahmed b. Ebi Bekr el-Ensari el-Endülüsi (el-Câmi-ul Ahkam-il Kur'an- Mısır-Kahire / Dâr-ul Kutub: 1352 H.)
44- KUMNÎ EN-NİSÂBURÎ: Nizamüddin el-Muhsin b. Muhammed b. Hüseyin (Ğarâib-ul-Kur'an ve Rağaib-ul Furkan Alâ Hamiş-i Câmi-il Beyân)

45- KÂSÂNÎ: Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'ud (Bedâi-üs Sanai fi-Tertib-iş Şerai-Mısır-Matbaat-ü Şirket-il Matbuat: 1327 H.)

M
46- MAVERDİ: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Bağdadi (el-Ahkâm-üs-Sultaniyye vel-Velâyat-üd Diniyye-Mısır / el-Mektebet-ül Mahmudiyye)
47- MUHAMMED EŞREF-UL AZİM ÂBÂDİ: (Avn-ul Ma'bud Alâ Sünen-i Ebi Davud-Hindistan / Delhi Matbaa-ı Ensârî)
48- MAHALLİ: Celâlüd-Din (Tefsir-ul Celâleyn-Alâ Hâmiş-i Haşiyet-il-Benâni ve Takrir-iş-Şerbînî-Mısır-el-Matbaat-ul EzheriyyeX 1331 H.)
49- MERÂĞÎ: Ahmed Mustafa (Tefsir-ul-Merâği-Kahire Tab'ı-1946 M.)
50- MERĞİNÂNÎ: Bürhanüddin Ali b. Ebi Bekr (el-Hidâye "Şerh-u Bidâyet-il Mübtedi" Feth-ul Kadir ile beraber matbu).
51- MÜSLİM: Ebu'l-Hasan Müslim b. el-Hüccac (Sahih-i Müslim)
52- MElÂCİYUN: eş-Şeyh Ahmed (et-Tefsir-ul Ahmediyye fi-Beyan-il Âyât iş-Şer'iyye-Delhi-Ceyid Barkî Beris Matbaası: 1349 H.)
53- MOLLA ALİ: Ali b. Sultan Muhammed el-Kâri el-Hanefi (el-Mübîn-ül Muîn lî-fehm-il Erbain-Mısır-el-Matbaat-ül Cemaliyye: 1328 H.)
54- MÜNÂVÎ: Abdürraûf (et-Teysir bi-Şerh-il Câmi-üs-Sağir-Mısır: Dârut-Tabaat-ıl Âmire-1286 H.)
55- MÜNZİRÎ: Abd-ul Azîm b. Abd-il Kavî (et-Terğib vet-Terhib min-el-Hadis-iş-Şerif-Mısır-Matbaat-u Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve evlâduhu, 1352 H.)

N
56- NESÂİ: Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (el-Muctebi el-Ma'ruf bi-Sünen-in-Nesâi)
57- NESEFÎ: Hâfız-ud-Dîn Ebu'l-Berekât
a) (Medârik-ut-Tenzîl ve Hakait-ut-Te'vil)
b) (Kenz-üd-Dakâik Ala Hamiş-il-Bahr-ur-Râik)
58- NEVEVİ: Muhyiddin Ebu Bekr Zekeriyya Yahya. (Şerh-u Sahih-i Müslim-Delhi: Esahh-ul Metabi': 1349 H.)

R
59- RÂZİ: er-Fahruddin Muhammed (Mefâtîh-ul-Ğayb-Mısır Matbaat-ul-Âmire eş-Şarkiyye: 1308 H.)
60- RÂĞIB el-İSFEHANÎ: Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Fadl (el-Müfredat fi-Garîb-il-Kur'an-Mısır: Meymeniyye Matbaası: 1324 H.)
61- REŞİT RIZA: Es-Seyid Muhammed (Tefsir-ul Kur'an-il-Kerim- 4. cüz-Mısır: Dâr-ül-Menâr: 1365 H.)

S
62- SUYÛTİ: Celâlüddin (Tefsir-ul Celâleyn Alâ Hâmişi Hâşiyyet-is Sâvi)
63- SÂVİ: eş-Şeyh Ahmed (Hâşiyyet-üs-Sâvi Ala Tefsir-il Celâleyn-Mısır / Matbaat-ül Ezheriyye: 1347 H.)
64- SIDDIK HASAN HAN: Ebu-t-Tayyib Sıddık b. Hasan b. Kanuci (Feth-ul Beyân fi-Makasid-il Kur'an-Mısır: el-Matbaat-ül Kübra: 1301 H.)

Ş
65- ŞÂTIBÎ: Ebu İshak İbrahim b. Musa (el-Muvâfakat fi-Usûl-iş-Şeria-Tahkik ve Ta'lik eş-Şeyh Abdullah Dıraz-Mısır: el-Matbaat-ür-Rahmaniyye)
66- ŞAH VELİYULLAH: eş-Şeyh Ahmed b. Abdirrahim
a) (Hüccetullah-il Bâliğa-Delhi-Yunîn)
b) (İzâlet-ül Hafâ an-Tarih-il Hulefa-Hindistan / Bibrilî-Matbaa-ı Sıddıkî: 1286 H.)
67- ŞERBİNÎ: Muhammed eş-Şerbinî el-Hatîb. (es-Sirâc-ül Münîr fil-İâneti Alâ Ma'rifeti Ba'di Meani Kelam-i Rabbin-el-Habîr-Hindistan-Matbaa-ı Münsî Nülkişür.)
68- ŞEVKANÎ: Muhammed b. Ali b. Muhammed
a) (Feth-ul Kadir el-Câmiu Beyne fennir-Rivâyet-i ved-Dirâyeti Min İlm-it-Tefsir-Mısır Tab'ı: 1349 H.)
b) (İrşâd-ul Fühûl ilâ Tahkik-il-Hakkı Min İlm-il Usûl-Mısır-Matbaat-üs Saade: 1327 H.)
c) (ed-Devâ-ul Âcil fi Def-il Adüvv-is-Sâil Mecmûat-ür Resâil el-Müniriyye 2. Cüzde-Mısır-İdâret-ut-Tebâat-il Müniriyye: 1343 H.)

T
69- TİRMİZÎ: Ebu İsa et-Tirmizî (Câmi-ut-Tirmizî)
70- TAFTAZANÎ: Sa'düddin Ömer (Şerh-ul Makasıd-İstanbul-Dâr-ut-Tıbâat-il Âmire: 1277 H.)

71- TÛRÎ: Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-TÛRÎ (Tekmilet-ü Bahr-ir Râik Şerh-u Kenz-id-Dakâik-Mısır-Dâr-ul Kütüb-il Arabiyyet-il Kübra: 1334 H.)

Z

72- ZAMAHŞERÎ: Ebu'l Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer (el-Keşşaf An Hakaik-it-tenzil-Hindistan-Kalküta: 1276 H.)